

71686

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

EDİRNE'DEKİ TEK KUBBELİ CAMİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sedat BAYRAKAL

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DANIŞMAN: Prof.Dr. Rahmi Hüseyin ÜNAL

İZMİR 1998

ÖNSÖZ

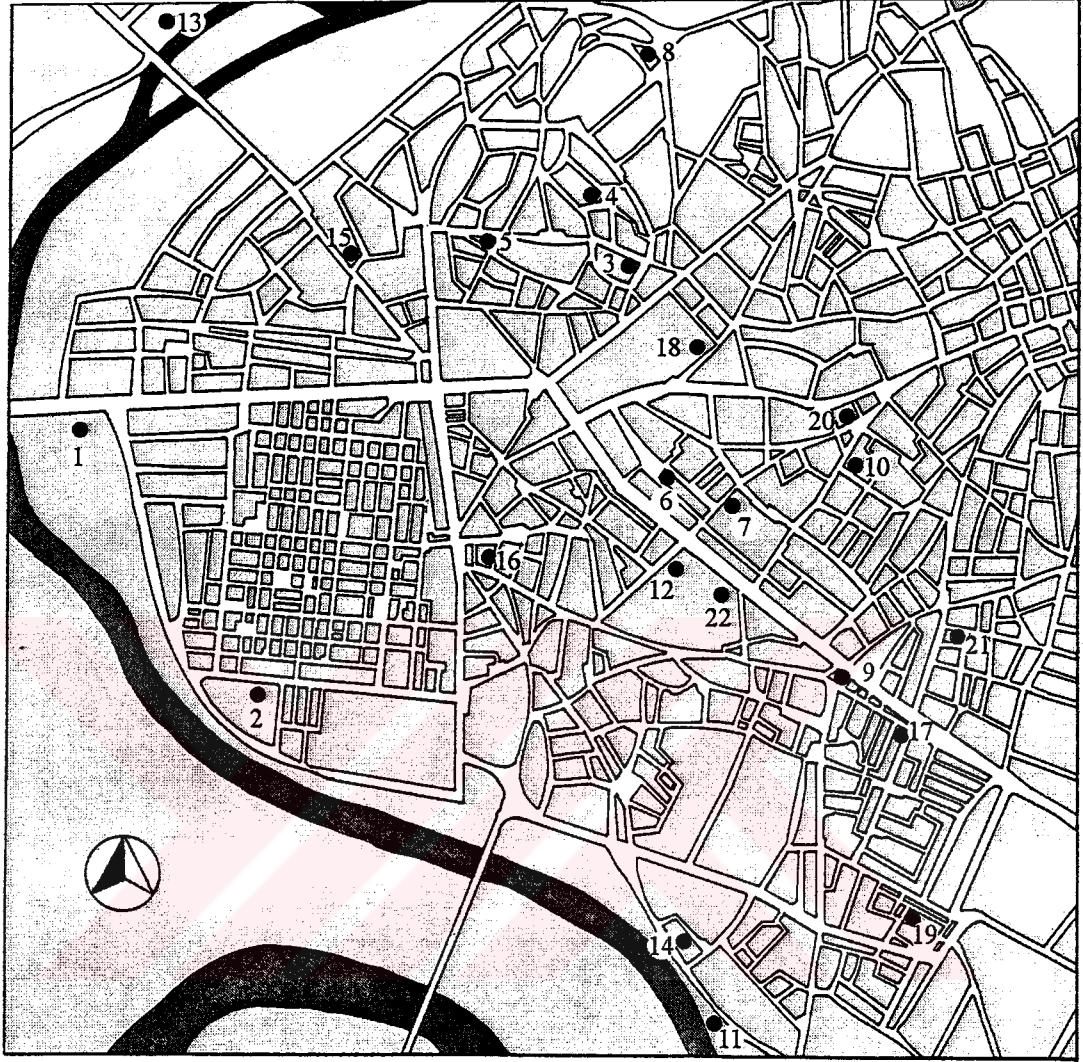
1361 yılında Türkler tarafından fethedilen Edirne, 14. yüzyılın sonlarından itibaren yoğun imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Edirne’de, günümüze ulaşabilmiş Türk anıtlarının çoğu, 14.yüzyılın sonundan 16. yüzyılın sonuna kadar uzanan bir zaman dilimi içine tarihlenmektedir. İmar faaliyetlerinin, 17. yüzyıldan itibaren azalması, kentin bu tarihten sonra eski önemini tamamen yitirmiş olmasıyla açıklanmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen yapıların tümü, 15-16. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Anadolu Türk mimarisinde, sağlam genellemeler ve karşılaştırmalar yapılabilmesi için, günümüze kalabilmiş anıtların tümünün ayrıntılı bir şekilde yapılmış tanıtımlarına, aynı tür yapılarda görülen benzer ve farklı özelliklerin bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu genel amaç göz önünde bulundurularak yapılan bu katalog çalışmasında, Edirne’deki tek kubbeli camilerin, Türkiye’nin diğer kentlerindekiyle karşılaştırmaları yapılmış; benzer ve farklı özellikleri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Hiç şüphesiz bu çalışma, kişisel çabalarımınla tamamlanmadı. Bu çalışmayı yöneten hocam, Prof.Dr. Rahmi Hüseyin ÜNAL’a şükranlarımı sunarım. Tarihi konularda büyük yardımlarını gördüğüm hocam, Öğr.Gör. Aydoğan DEMİR’e; Arapça kitabelerin Türkçe’ye çevirilerini yapan hocam, Prof.Dr. Hakkı ÖNKAL’a; beni bu konuda çalışmaya teşvik eden hocam, Araş.Gör. Şakir ÇAKMAK’a; çeşitli konularda yardımlarını gördüğüm hocam, Yard.Doç.Dr. Yekta DEMİRLAP’e ve hocam, Uzm. Ertan DAŞ’a müteşekkirim. Arazi çalışmalarında ve çizimlerde büyük desteklerini gördüğüm bölüm arkadaşlarım, Araş.Gör. Emine TOK ve Araş.Gör. Sevinç GÖK’e; yardımlarından dolayı Bölümümüz mezunlarından Hasan UÇAR’a da ayrıca teşekkür borçluyum.

Sedat BAYRAKAL

İZMİR 1998

0 200 400 m

Şekil 1- Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler.

1- Şah Melek Camii	12- Sitti Sultan Camii
2- Darülhadis Camii	13- II. Bayezid Camii
3- Şehabeddin Paşa Camii	14- Süleyman Paşa Camii
4- Arif Ağa Camii	15- Gazi Hoca Camii
5- Kuşçu Doğan Camii	16- Lari Camii
6- Selçuk Hatun Camii	17- Kadı Bedreddin Camii
7- Sarıca Paşa Camii	18- Hızır Ağa Camii
8- İsmail Ağa Camii	19- Süle Çelebi Camii
9- Ayşe Kadın Camii	20- Yahya Bey Camii
10- Taşlık Camii	21- Şeyh Çelebi Camii
11- Kasım Paşa Camii	22- Defterdar Mustafa Paşa Camii

İÇİNDEKİLER

I-GİRİŞ	1
II- EDİRNE TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	3
III- KATALOG	7
Şah Melek Camii	7
Darülhadis Camii	20
Şehabeddin Paşa Camii	26
Arif Ağa Camii	31
Kuşçu Doğan Camii	34
Selçuk Hatun Camii	38
Sarica Paşa Camii	42
İsmail Ağa Camii	47
Ayşe Kadın Camii	50
Taşlık Camii	55
Kasım Paşa Camii	59
Sitti Sultan Camii	63
II. Bayezid Camii	67
Süleyman Paşa Camii	78
Gazi Hoca Camii	83
Lâri Camii	86
Kadı Bedreddin Camii	91
Hızır Ağa Camii	95
Süle Çelebi Camii	99
Yahya Bey Camii	103
Şeyh Çelebi Camii	107
Defterdar Mustafa Paşa Camii	110
IV- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	114
V- BİBLİYOGRAFYA	131
VI- RESİMLER	135

I- GİRİŞ

1361 yılında Türkler tarafından fethedilen Edirne, Osmanlıların ikinci başkenti olmuştur. 1453 yılında, İstanbul'un alınışıyla gözden düşen Edirne'nin, 16. ve 17. yüzyıllarda, zaman zaman önemli bir merkez olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Edirne'nin fethinden, İstanbul'un alınışına kadar geçen yaklaşık 90 yıllık dönemde, kentte, çok sayıda anıtsal cami inşa edildi. Sultanlar, sadrazamlar, defterdarlar, kadılar ve kentin ileri gelen zenginleri, kendi adlarını taşıyan camiler yaptırdılar. Evliya Çelebi, IV. Murad döneminde (1623-1640), Edirne'de, 14'ü sultanlar, 300'ü vezirler ve ayanlar tarafından inşa ettirilmiş, toplam 314 cami bulunduğunu kaydetmektedir¹.

Bu çalışmada, tümü 15 ve 16. yüzyıllara tarihlenen 22 adet tek kubbeli cami incelenmektedir. Kaynaklarda, bu camilerden pekçoğu hakkında bilgi bulunmakla birlikte, bu bilgiler, çoğu kez birkaç satırla sınırlı kalmakta ve nadiren bir sayfayı aşmaktadır. **Sitti Sultan Camii** (1484) mihrabı² veya **Şah Melek Camii** (1429)³ gibi, caminin bir unsurunu veya tamamını konu alan münferit çalışmalara da rastlanmaktadır.

O.Aslanapa'nın, **Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri** başlıklı kitabında, Edirne'deki Türk anıtlarının tümü tanıtılmaktadır⁴. Bu çalışmada, II. Bayezid Camii (1487-1488) hariç, tek kubbeli camilerin tümü, fazla ayrıntıya inilmeden incelenmektedir. F.Müderrişoğlu'nun, "Edirne II. Bayezid Külliyesi" başlıklı makalesinde, Edirne II. Bayezid Camii'nin mimari özellikleri dışında, vakfiyeleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır⁵. Edirne'deki tek kubbeli camilerden bazıları, E.H.Ayverdi'nin, Osmanlı anıtlarını konu alan 4 ciltlik çalışmasının II. ve III. ciltlerinde tanıtılmaktadır⁶. E.H.Ayverdi, çizimler ve fotoğraflar desteğiyle tanıttığı camilerin, vakfiyeleri ve inşa kitabeleri hakkında da bilgi vermektedir. E.H.Ayverdi'nin çalışmalarının bir devamı niteliğinde olan, İ.A.Yüksel'in çalışmasında⁷, **II. Bayezid Camii**, **Süleyman Paşa Camii** ve **Lâri Camii** tanıtılmaktadır.

Edirne kenti ve anıtlarını konu alan eserler de vardır. Örneğin, O.Onur, **Edirne Kitabeleri** konulu çalışmasında, Edirne'nin dini ve sivil yapılarında mevcut kitabelerin

¹ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* (Türkçeleştiren: Z.Danışman), V, İstanbul 1970, s.324.

² Ö.Süslü, "Sitti Hatun Camii Mihrabı Üzerine Düşünceler", 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, 1991, Ankara 1995, s.287-296.

³ B.Ersoy, "Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, VI, İzmir 1992, s.47-63.

⁴ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949.

⁵ F.Müderrişoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", *Vakaflar Dergisi*, XXII'den ayırtıbasım, Ankara 1991, s.151-198.

⁶ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, 2. baskı, İstanbul 1989; *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III, 2.baskı, İstanbul 1989.

⁷ İ.A.Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri*, V, İstanbul 1983.

Lâtin harfleriyle okunuşlarını vermektedir⁸. Aynı yazarın, **Edirne Minareleri** başlıklı çalışmasında, kentteki tüm minareler tanıtılmış ve geçirdikleri onarımlardan kısaca söz edilmiştir⁹. Edirne'nin 600. fethi yıldönümü nedeniyle hazırlanan armağan kitabında, Edirne'nin tarihi, coğrafyası, kentin gelişimine katkıda bulunanlar gibi konuların yanısıra, tarihi eserlere de kısaca değinilmektedir¹⁰.

O.N.Peremeci, **Edirne Tarihi** adlı yayınında, kentin tarihini, sultanların saltanat dönemlerine bağlı kalarak anlatmakta; kente damgasını vuran Osmanlı yapılarını kısaca tanıtmaktadır¹¹. T.Gökbilgin, çalışmasında¹², Edirne'deki camilerden bazılarının inşa kitabeleri ile mevcut vakfiyeleri hakkında da bilgi vermektedir. F.Th.Dijkema'nın, **The Ottoman Historical Monumental Inscriptions In Edirne** adlı kitabında ise, Edirne'deki Osmanlı anıtlarının inşa ve onarım kitabeleri tek tek incelenerek, orijinal metinleri ve İngilizce'ye çevirileri verilmektedir¹³.

"Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler" başlıklı bu çalışma, 6 ana bölümden oluşmaktadır. "Tarihçe Bölümü"nde, Edirne'nin tarih öncesinden günümüze kadar olan tarihini kısaca özetlemeğe çalıştım. Çalışmamın en geniş kısmını oluşturan "Katalog Bölümü"nde, kronolojik bir sıra izleyerek, yapıları, ayrıntılı bir şekilde tek tek tanıttım. "Değerlendirme ve Sonuç Bölümü"nde, kubbenin tanımı, Türk mimarisindeki yeri ve sembolik anlamı üzerinde kısaca durarak, tek kubbeli yapı geleneğinin kökeni hakkında verilen bilgileri özetlemeğe çalıştım. Anadolu'da, tek kubbeli cami ve mescitlerin, Selçuklulardan günümüze kadar olan gelişimine kısaca değindim. "Bibliyografya Bölümü"nde, konuyla doğrudan ilgili olan ve sıkça kullandığım yayınları verdim.

⁸ O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972.

⁹ O.Onur, *Edirne Minareleri*, basım yeri yok, 1973.

¹⁰ *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993.

¹¹ O.N.Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1939.

¹² M.T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul 1952.

¹³ F.Th.Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions In Edirne*, Leiden 1977.

II- EDİRNE TARİHİ'NE KISA BİR BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olan Edirne'nin adına, tarihi kaynaklarda, ادرنوس (Edirnos), ادرونه (Edrone) ve ادرنابولى (Edirnebolu) şekillerinde rastlanmaktadır¹⁴. I. Murad'ın, İlhanlı hükümdarı Üveys Han'a gönderdiği fetihnâmede, kentin adının, ادرنه (Edirne) şeklinde kaydedildiği bilinmektedir¹⁵. Edirne, Arda ve Tunca nehirlerinin, Meriç Nehri ile birleştikleri alan üzerinde, Trak kabilelerinden biri olan *Odrisler* tarafından kurulmuştur¹⁶. Makedonyalılar, kenti *Orestler*'in bir kolonisi haline getirmişler ve şehre *Orestia*; şehrin kenar mahallelerine ise, *Gonnoi* adını vermişlerdir. Daha sonra kent, *Orestas* ve *Uscudama* adlarıyla anılmıştır¹⁷. Edirne'nin adına Türk döneminde, *Dar'ül-Nasr* ve *l-Maymana*, *Dar'üs-Saltana*, *Dar'ül-Mülk*, *Dar'ül-Feth*, *Mahmiya-i Edirne*, *Mahrusa-i Edirne*, *Tahtgâh-ı Edirne* adlarıyla da rastlanmaktadır¹⁸.

Edirne'nin tarih öncesine ait bilgiler sınırlıdır. Çardakaltı Mevkii'nde, 1959 ve 1960 yıllarında yapılan kazılarda, Prehistorik döneme tarihlenen, çok miktarda seramik, taştan el değirmenleri ve cilâlı baltalar ele geçirilmiştir¹⁹. M.Ö. 513'te, Perslerin yönetimine giren Trakya, bir süre sonra bu hegemonyadan kurtuldu ve M.Ö. 5.yüzyılın ortalarına kadar Odrisler'in idaresi altında kaldı²⁰. Sonraki yüzyıllarda çeşitli devlet ve topluluklara tabi olan Trakya Bölgesi, M.Ö. 168'de, Roma devletinin nüfuzu altına girdi. Birçok kez ayaklanan Traklar, Roma devleti için bir sorun haline gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine tüm Trakya, imparator Claudius döneminde (M.S.44-46), Roma eyaletlerine (Provincia Thracia) dahil edilerek ilhak olmuştur²¹. 123-124 senesinde, Trakya'yı ziyaret eden Hadrianus, Orestias Kasabası'na kendi ismini verdi ve şehrin adını "*Hadrianus*" şeklinde değiştirdi²².

Edirne, 5.yy. boyunca, Hun, Slav ve Bulgar akınları sonucu, birçok kez tahrip edildi²³. Örneğin 7.yüzyılın ikinci yarısında, Bizanslıların Araplarla çatışmasını fırsat bilen Bulgarlar, Kuzey Trakya'yı ele geçirerek buraya yerleştiler²⁴. Daha sonra, birçok kez

¹⁴ Bk. T.Gökbilgin, "Edirne", *İslam Ansiklopedisi*, 4.cilt, İstanbul 1977, s.107.

¹⁵ Bk. ay.yer.

¹⁶ Bk. ay.mak., s:109; A.M.Mansel, "İlkçağda Edirne", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.21.

¹⁷ Bk. T.Gökbilgin, a.g.m., s.109.

¹⁸ Bk. ay.mak.,s.108; O.N.Peremeci, *Edirne Tarihi.....*, s.9; İ.Parmaksızoğlu, "Edirne", *Türk Ansiklopedisi*, 14.cilt, Ankara 1966, s.336.

¹⁹ Ş.A.Kansu, "Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.14.

²⁰ Ay.mak., s.22.

²¹ Ay.mak., s.23.

²² Ay.yer.

²³ Bk. S.Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devire Ait Eserler", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.41. Edirne'nin Bizans dönemindeki tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. ay.mak., s.40-63.

²⁴ Bk. O.N.Peremeci, *Edirne Tarihi.....*, s.9.

Bulgarlar'ın ve Bizanslıların saldırılarına uğrayan Edirne, bu iki devlet arasında sık sık el değiştirdi.

Araştırmacılar, Edirne'nin hangi tarihte Türkler tarafından fethedildiği konusunda farklı bilgiler vermektedir. Fetih tarihi olarak, T.Gökbilgin²⁵ ve O.Onur²⁶ 1362 yılını; R.M.Meriç²⁷ 1361 veya 1362 yılını; İ.H.Uzunçarşılı²⁸ 1363; A.Burmov ise²⁹ 1371 yılını kabul etmektedir. Ancak konuyu etraflıca inceleyen H.İnalcık, Edirne'nin 1361 yılında fethedilmiş olduğunu ifade etmektedir³⁰.

Fetihten hemen sonra Edirne'ye gelen I.Murat, kalenin yönetimini Lala Şahin Paşa'ya bıraktı. I.Murat, hareket üssü olarak Bursa ve Dimetoka'yı kullanıyordu. Lala Şahin Paşa, 1363'te Filibe'yi ele geçirmek için yola çıktıysa da; Sırp, Boşnak, Eflâk ve Macar kuvvetlerinden oluşan bir haçlı ordusunu karşısında buldu³¹. Osmanlı akıncıları, müttefiklere karşı bir baskın düzenlediler. Meriç Irmağı kıyısında cereyan eden ve *Sırp Sındığı* adıyla anılan bu savaştan sonra, Osmanlılara Balkanların yolu açıldı³². Edirne, Yıldırım Bayezit döneminde (1389-1402) daha da önem kazandı. Padişah, zaman zaman Edirne Sarayı'nda oturuyordu³³. Ankara Savaşı sonrasında, Timur'un Anadolu kentlerini yağmalamaya başlaması üzerine, Yıldırım Bayezit'in oğlu Süleyman Bey, tüm saray halkını ve hazineyi Bursa'dan Edirne'ye taşıdı³⁴. Edirne, Anadolu beyliklerinin bağımsızlıklarını yeniden ilan ettiği Fetret Devri'nde, Musa Çelebi'nin yönetimi altındaydı. Edirne'de ilk Osmanlı parası, Musa Çelebi döneminde basılmıştır. 1413'te tahta geçen Çelebi Mehmet, Edirne'yi Musa Çelebi'den aldı³⁵. II.Murat döneminde, Edirne, bir askeri üs olarak kullanıldı. Kent, İstanbul'un fethinden (1453) sonra hükümet merkezi olma özelliğini yitirdiyse de, II.Mehmet Balkanlara düzenlenen seferlerin planlamasını burada yaptı.

II.Murat, 1444 yılında Bursa'ya çekilerek tahtı, 13 yaşındaki oğlu Mehmed'e bıraktı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Haçlılar, Edirne-Segedin Antlaşmasını bozarak, Macar, Bohemyalı, Hırvat, Leh, Alman ve Venediklilerden oluşan bir kuvvetle, Vidin üzerinden Osmanlı topraklarına girdiler. Bu durum üzerine Sultan Mehmet,

²⁵ T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.6; ay.yaz., "Edirne", *İslam Ansiklopedisi.....*, s.110.

²⁶ O.Onur, *Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler.....*, s.4.

²⁷ R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s.439.

²⁸ İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I.cilt, 4.baskı, Ankara 1982, s.163.

²⁹ A.Burmov (Çev:H.Eren), "Türkler Edirne'yi Ne Vakit Aldılar?", *Belleten*, VIII/49, İstanbul 1949, s.106.

³⁰ H.İnalcık, "Edirne'nin Fethi (1361)", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.159.

³¹ Bk. T.Gökbilgin, "Edirne"....., s.110.

³² *Ay.yer.*

³³ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.12.

³⁴ *Ay.es.*, s.13.

³⁵ Bilgi için bk. T.Gökbilgin, "Edirne"....., s.110; *Edirne İl Turizm Envanteri*, Edirne 1997, s.24.

babasını tekrar göreve çağırdı. İki ordu, 10 Kasım 1444'te, Varna'da karşı karşıya geldi. Savaşı kazanan II.Murat, Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetini pekiştirmek amacıyla idi. Arnavutluk kalelerinden bazılarını ele geçiren sultan, 1448 yılında, Haçlılar ile Kosova Ovası'nda yaptığı savaşı da kazandı³⁶.

Gedik Ahmed Paşa'nın, II. Bayezid tarafından, Edirne Sarayı'nda idam edilmesinden sonra, Edirne, II. Bayezid ile oğlu I.Selim arasındaki olaylara sahne oldu. 1511 yılında, Edirne'de kurulan bir mecliste, I.Selim'e, Semendere Sancağı verilmiş; bu karara uymadığı takdirde, inzivaya çekilmeye mecbur edileceği kararlaştırılmıştı³⁷. Bu kararı kabul etmeyerek, Edirne üzerine yürüyen I.Selim, babası II.Bayezid tarafından ikna edilerek İstanbul'a döndü. 16.yy. boyunca sultanlar, Edirne'ye özel bir önem verdiler. Örneğin, Kanuni'nin, 955/1548-49 İran Seferi'nde Şehzade Selim; 960/1552-53 Nahçıvan Seferi'nde de Şehzade Bayezid, Edirne'de kaldılar³⁸. 1586'da patlak veren *Kürd Abdal Olayı* ve 1595 yılında, Avusturya Seferi sırasında, askerler arasında çıkan çatışma, Edirne'nin huzurunu ve sükûnetini bozdu³⁹.

17.yüzyılda yaşanan olaylar, Edirne'yi adeta yeniden devlet merkezi haline getirdi. I.Ahmed'den itibaren, bu yüzyılda yaşayan tüm padişahlar, Edirne'ye ilgi gösterdiler. I.Ahmed, II.Osman ve IV.Murad, Edirne ve Dimetoka ormanlarında büyük av partileri düzenleyerek, Edirne'yi ilgi odağı haline getirdiler. IV.Mehmed, Venedik ve Leh seferlerine Edirne'den hareket etmiş; Nemçe, Moskof, Leh ve Kazak elçilerini, Edirne'de kabul etmiştir. Fakat 1683 yılında başlayan Avusturya seferleri sonunda uğranılan yenilgiler, askerlerin Sadrazam Süleyman Paşa'ya karşı ayaklanması, Edirne'nin sosyal ve ekonomik durumunu etkiledi⁴⁰. Yüzyılın sonlarına kadar, birçok sadrazam ve serdarın tayin, azil ve değiştirme işlemleri Edirne'de gerçekleştirildi.

1703'te meydana gelen *Edirne Olayı* sonucunda, tahttan indirilen II.Mustafa'nın yerine III.Ahmet getirildi ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi katledildi⁴¹. 18.yüzyıldan itibaren önemini yitirmeye başlayan kent, yüzyıl ortalarında iki felakete maruz kaldı. 4 Temmuz 1745'te çıkan yangında kentin 60 mahallesi zarar gördü. 1751 yılında meydana gelen depremde ise, şehrin büyük bir bölümü tahrip oldu⁴².

Edirne, 19. yy. içinde, dört kez düşman saldırısına uğradı. *Mora Ayaklanması*'nın neden olduğu, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı süresince Edirne'ye yerleşen Ruslar, 14

³⁶ Daha fazla bilgi için bk. T.Gökbilgin, "XV. Asrın Birinci Yarısında, II.Murat Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.133.

³⁷ Bk. T.Gökbilgin, "Edirne", *İslam Ansiklopedisi*....., s.111.

³⁸ *Ay.mak.*, s.112.

³⁹ *Ay.yer.*

⁴⁰ *Ay.yer.*

⁴¹ Bk. *ay.mak.*, s.112; Y.Halaçoğlu, "Osmanlı Tarihi (Başlangıçtan 1774'e Kadar)", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, s.752-753.

⁴² Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.26-27; İ.Parmaksızoğlu, *a.g.m.*, s.344; T.Gökbilgin, *a.g.m.*, s.113.

Eylül 1829'da imzalanan *Edirne Antlaşması* gereği Edirne'yi terkettiler⁴³. Kent, 1878'de Ruslar, 1913'te Bulgarlar ve 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi⁴⁴. Fransızların desteğiyle, 1920 Mayıs'ında Batı Trakya'yı işgal eden Yunanlılar, 25 Kasım 1922 tarihinde, *Mudanya Ateşkes Antlaşması* hükümlerine göre Edirne'yi terkettiler⁴⁵.

1361 yılında, Türkler tarafından fethedilen Edirne, bu tarihten itibaren yoğun imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Güç ve kudretlerini görkemli bir şekilde sergilemeye özen gösteren sultanlar, kendi isimlerini taşıyan camiler inşa ettirdiler. Sultanların yanı sıra, sadrazamlar, defterdarlar, sancak beyleri gibi, devlet yönetiminde önemli bir mevkiye sahip olanlar ile yörenin ileri gelen zenginleri de kenti, gösterişli yapılarla süslediler.

I.Murad'ın emri ile Edirne'de inşa edilen ilk cami, *Halebiye Camii* veya *Çelebi Camii* adıyla anılan yapıdır. Bu cami, 19.yüzyılın sonlarında yıkılmıştır. Günümüze ulaşabilen en erken tarihli Osmanlı yapısı, I.Bayezid (1389-1402) tarafından, bir kiliseden camiye dönüştürülen *Yıldırım Camii* (1399-1400)'dir. Kente damgasını vuran anıtlardan çoğu, 15.yy. içinde, özellikle de yüzyılın ilk yarısında inşa edilmişlerdir. Bu yapılar arasında, *Eski Cami* (1403-14), *Gazi Mihal Camii* (1422), *Muradiye Camii* (1426), *Beylerbeyi Camii* (1429) ve *Üç Şerefeli Cami* (1437-47) sayılabilir.

Edirne, İstanbul'un fethinden sonra da siyasi ve kültürel önemini devam ettirebilmiştir. Nitekim, II.Bayezid, cami, darüşşifa, medrese, hamam, imarethane, erzak depoları, fırın, çeşme ve köprüden oluşan *II. Bayezid Külliyesi*'nin (1484-1488) temelini bizzat kendisi atmıştır. 1569-75 yılları arasında, II.Selim tarafından inşa ettirilen *Selimiye Camii*, yalnız Edirne'nin değil, bütün imparatorluğun en görkemli camisidir.

15.-16. yüzyıllar boyunca, Edirne'nin çeşitli mahallelerinde, küçük boyutlu pek çok cami inşa ettirilmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenen kare planlı harimleri bir kubbeyle örtülü bu camilerin en tanınmışları, *Defterdar Mustafa Paşa Camii*, *Evliya Kasım Paşa Camii*, *Şah Melek Paşa Camii* ve *Ayşe Kadın Camii*'dir.

⁴³ Bk. B.S.Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.180-184.

⁴⁴ Bu harekâtların içeriği hakkında bilgi için bk. *ay.mak.*, s.184-194.

⁴⁵ Bilgi için bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.38-39; İ.Parmaksızoğlu, *a.g.m.*, s.346; T.Gökbilgin, *a.g.m.*, s.115; B.S.Baykal, *a.g.m.*, s.194.

III- KATALOG:

ŞAH MELEK CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 1-14

Gazi Mihal Caddesi'nde, Gazi Mihal Köprüsü'nün 10m. kadar güneydoğusundadır. Bir avlu içinde yer alan cami, doğudan yola cephelidir. Avlu zemin kotu, doğusundan geçen yoldan 2-2,5m. aşağıdadır. Tüm üst örtü ve minare kûlahı, kurşun levhalarla kaplıdır. Yapı, 1963, 1965 ve 1966 yıllarında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır⁴⁶. 1920'li yıllarda kullanılır durumda olan yapı, 1940'lı yıllarda ibadete kapalıydı⁴⁷. Harimin doğusunda ve güneyinde bir haziresi vardır. Yapının banisi Şah Melek Paşa'nın mezarı da bu hazirededir. Bir Bizans lahдинin üzerine oturtulmuş bir taş sandukadan oluşan mezarda, ayak taşının büyük bir bölümü kırıktır (Res.1). Bir mihrabı andıran baş taşının tepeliği iri bir palmet şeklindedir (Res.2). Palmet içinde, doğal görünümlü yaprak ve çiçeklerden oluşan süslemeler görülmektedir. Yüzeysel nişin iki yanında, üzerleri enine zikzak yivlerle bezenmiş ikişer sütunçe bulunmaktadır. Dıştaki sütunçelerin zar başlıkları vardır. Kavsara köşeliklerinde, kabartma birer çiçek motifi bulunmaktadır. Baş taşı, alt kesiminden çimento ile lahde tutturulduğundan, kitabenin ancak ilk üç satırı okunabilmektedir. Kitabenin okunabilen kısmının metni şöyledir⁴⁸:

1 شاه ملك بن

2 شادی تاریخ

3 سنه خمس و اربعين (.....)

Kitabenin Türkçe'ye çevirisi de şöyledir:

1-Şah Melek bin

2-Şadi tarih-i

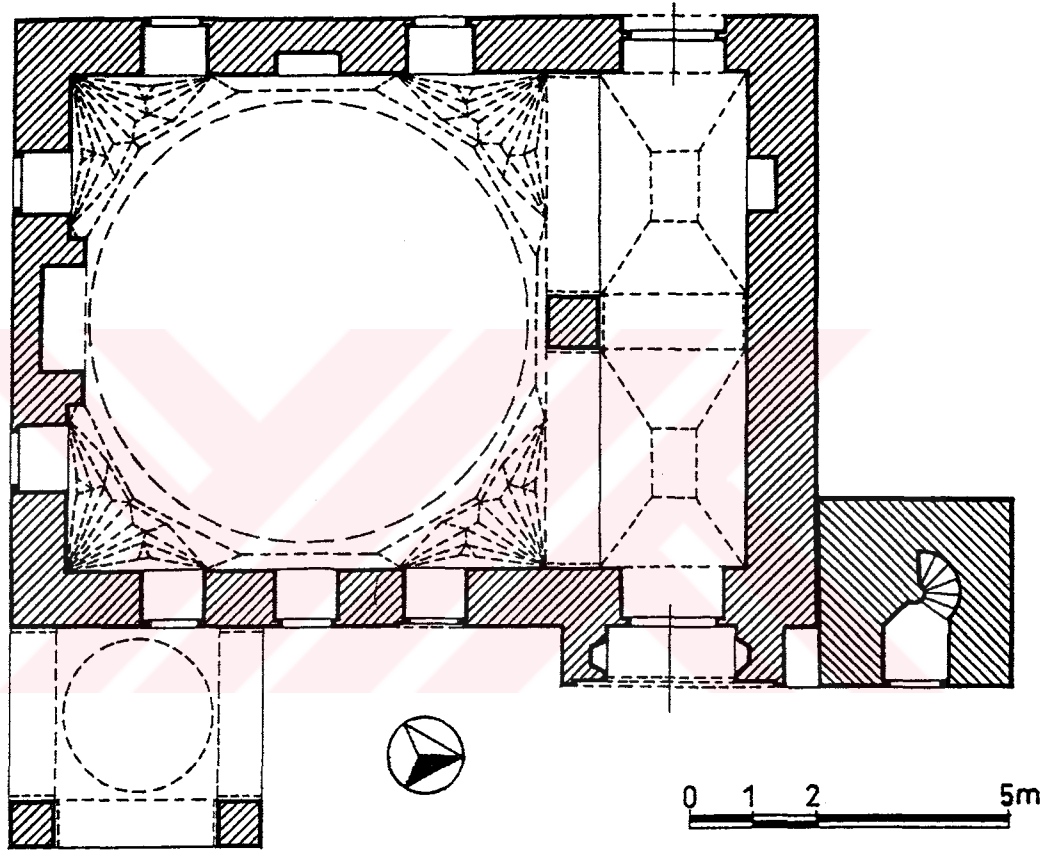
3-sene ... 45

⁴⁶ Bk. B.Ersoy, "Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler"....., s.47.

⁴⁷ Bk. A.S.Ünver, "Edirne'de Şah Melek Paşa Camii Nakışları Hakkında", *Vakıflar Dergisi*, III, Ankara 1956, s.30.

⁴⁸ Kitabenin metni E.H.Ayverdi'den alınmıştır. Bk. *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*....., s.420.

Görüldüğü gibi, kitabede tarihin onlar ve birler hanesi okunabilmekte; yüzler hanesi okunamamaktadır. Şah Melek Paşa'nın yaşadığı dönem gözönüne alındığında, E.H.Ayverdi'nin de belirttiği gibi, yüzler hanesinin -800- olması gerektiği ortaya çıkmaktadır⁴⁹. Böylece, kitabedeki tarih 845 olarak tamamlanabilmektedir. Buna göre, Şah Melek Paşa'nın, 845/1441-1442 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, mezar taşını inceleyen A.S. Ünver de, Paşa'nın 1441 yılında vefat ettiğini nakletmektedir⁵⁰.

Şekil 1a- Şah Melek Camii. Plan. (B.Ersoy'dan işlenerek)

Harimin kuzey, güney ve batı cephelerinde, kesme taşların tuğlalarla kasetlendiği görülmektedir. Güney cephesindeki tuğla hatılarda, yer yer düzensizlikler gözlenmektedir. Diğer cephelerde de bazı hatılardaki tuğla sırası üçe veya beşe çıkabilmektedir. Örneğin harimin batı cephesinde, alınlık kemerlerinin başlangıcı hizasında üç sıralık; güney cephesinde, üst sıra pencerelerinin eşikleri hizasında ise beş sıralık tuğla hatıl görülmektedir. Yapının cepheleri dikkatlice incelendiğinde, bugünkü görünümünü onarımlar sonucu aldıkları anlaşılmaktadır. B.Ersoy, batı cephesinin

⁴⁹ Ayverdi, bu kelimedden sonra "semanemie'teyn" (sekizyüz) kelimesinin gelmesi gerektiğini belirtmektedir. Bk. ay.yer.

tamamen yenilendiğini; güney cephesinin büyük bir bölümünün orijinal olduğunu savunmaktadır⁵¹. Ana cephe konumunda olan doğu cephesi, düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Üst gövde ve kasnakta, düzgün kesme taşların, iki sıra tuğla ile kasetlendiği dikkati çekmektedir.

Harimin güney ve batı cephelerinde, üç sıra halinde düzenlenmiş beşer pencere bulunmaktadır. Kuzey cephesinde, diğer cephelerdeki orta sıra pencereleri hizasında, iki pencere mevcuttur. Doğu cephesinde ise, üç sıra halinde düzenlenmiş altı pencere vardır. Doğu, batı ve güney cephelerindeki dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin, sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıkların kemerleri ve içleri tuğlayla örülmüştür. Batı cephesindeki iki alt sıra penceresinin alınlık kemerleri, diğerlerinden farklı olarak, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğladan oluşan alması bir dokuya sahiptir (Res.3). Doğu cephesindeki alt sıra pencerelerinden taçkapıya yakın olanı, yüzeysel bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Sadece bu pencerede görülen bu özellik ve bu cephedeki üç pencerenin alınlık kemerlerinin kesme taşlarla inşa edilmiş olması, bir tadilatı düşündürmektedir. Nitekim, B.Ersoy da, ilk inşaatta alınlık kemerlerinin, güney cephesinde olduğu gibi tuğlayla inşa edilmiş olduğu kanısındadır⁵². Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçıdan dışlıkları vardır.

Harimin batı cephesinde, alt sıra pencerelerinin alınlık kemerlerinin tepe noktası hizasında yer alan, duvar yüzeyinden hafifçe taşınılı kesme taş blok, bir sundurmayı hatıra getiriyorsa da, bugün sundurmaya ait olabilecek herhangi bir iz mevcut değildir (Bk.Res.3).

Kübik harim gövdesinin üst kesiminde, bütün cepheleri dolanan ve bir dizi silmeden oluşan bir saçak dikkati çekmektedir. Edirne’de, **Ayşe Kadın Camii** ve **Gazi Hoca Camii**’nde de görülen bu düzen, gövdeyi yatay olarak iki bölüme ayırmaktadır. Onikigen prizma şekilli kasnak, gövdeye oranla basıktır. Gövdenin üst kesiminde, doğu, batı ve güney yüzlerinde yer alan sivri kemerli pencereler, gövdeyi ikiye bölen saçak nedeniyle, kasnak üzerinde imiş gibi algılanmaktadırlar. Kasnak bölgesini alttan ve üstten sınırlayan saçaklar da bir dizi silmeden oluşmaktadır.

Yapının doğu cephesinin güney ucuna bitişik, kare planlı baldaken bir türbe bulunmaktadır (Res.4). Türbenin üzeri, iki paye ve harim duvarı üzerine oturan, pandantif geçişli bir kubbeye örtülüdür. Zeminde, üç kademeli bir altlık üzerine oturtulmuş bir taş sanduka görülmektedir (Res.5). E.H.Ayverdi, bu türbede, *Sefer Şah* adında bir zatın gömülü olduğunu beyan etmekte, ancak kaynak göstermemektedir⁵³. A.Kuran, türbenin, Şah Melek Paşa’ya ait olduğunu ifade etmektedir⁵⁴. Ancak, yukarıda da değinildiği gibi, bugün, Şah Melek Paşa’nın mezarı, caminin doğusundaki hazirede yer almaktadır.

⁵⁰ A.S.Ünver, *a.g.m.*, s.30.

⁵¹ B.Ersoy, *a.g.m.*, s.47.

⁵² *Ay.es.*, s.47-48.

⁵³ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.419.

⁵⁴ A.Kuran, *The Mosque In Early Ottoman Architecture*, Chicago 1968, s.66.

E.H.Ayverdi⁵⁵ ve B.Ersoy⁵⁶, türbenin, 1965 yılındaki onarımında inşa edildiğini nakletmektedirler. Ancak, alt gövde üzerinde yer alan üst sıra pencerelerinin, -doğu cephesinin güneyindeki hariç- alt sıradakilerle aynı düşey doğrultuda oldukları dikkati çekmektedir. Doğu cephesinin güney ucunda yer alan üst sıra penceresi, aynı cephenin güney ucundaki alt sıra penceresi ile aynı düşey doğrultuda değildir. Bu pencerenin eşiği, aynı sıradaki diğer pencerenin eşiğinden 20-25cm. kadar aşağıdadır. Ancak bu pencerenin, içinde yer aldığı sağır kemeri ortaladığı dikkati çekmektedir. Bu da, buradaki sağır kemerin, cami inşa edilirken planlanmış olduğunu kanıtlamaktadır. Böylece, bu cepheye bitişik, baldaken kuruluşta bir yapının, camiyle birlikte planlanıp inşa edildiği kesinlik kazanmaktadır. Eğer bu yapı, bugünkü gibi bir türbe idiyse, bugün caminin doğusundaki hazirede yer alan Şah Melek Paşa'ya ait mezartaşının, buradan taşınmış olduğunu düşünmek mümkündür. Zira, bu mezartaşının, çimento ile lahde tutturulmuş olması, bu lahite ait olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Yapının planını yayımlayan dört araştırmacıdan E.H.Ayverdi, bu türbeyi işaretlememiş⁵⁷; A.Kuran⁵⁸ ve O.Aslanapa⁵⁹ ise, ilk inşaattan kalma imiş gibi göstermişlerdir. B.Ersoy türbenin, yapıya sonradan eklendiğini ifade etmektedir⁶⁰.

Harimin kuzey cephesinin doğu ucunda, kesme taşlarla inşa edilmiş bir minare yer almaktadır (Şek.1a) (Res.6). Minareye giriş, kürsünün doğu yüzü üzerindeki basık kemerli bir açıklıktan sağlanmaktadır. Kare planlı kürsü üzerinde yükselen pabucun, gövdeyle birleştiği kesimdeki girintili çıkıntılı profili yadırganmaktadır. Gövdede, biri gövdenin alt kesiminde, diğeri ise şerefe geçişinin hemen altında, kaytan silme iki bilezik yer almaktadır. Şerefeye geçiş bir dizi silmeyle sağlanmıştır. Harimin kuzeydoğu köşesi ile minare kürsüsü arasındaki bitişme çizgisi, minarenin yapıya sonradan eklendiğini göstermektedir. Ancak, A.Kuran⁶¹, E.H.Ayverdi⁶² ve O.Aslanapa'nın⁶³ yayımladıkları planlarda, minare, harimle birlikte inşa edilmiş gibi işaretlenmiştir. A.S.Ünver, yapının 20.yy. ortalarındaki durumunu gösteren bir fotoğraf yayımlamıştır⁶⁴. Bu fotoğrafta, B.Ersoy'un da işaret ettiği gibi⁶⁵, yapının kuzey cephesindeki kesme taş kaplamaların ve tuğla derzlerin, harimin kuzeydoğu köşesine kadar kesintisiz ve düzenli bir şekilde devam ettikleri görülmektedir. A.S.Ünver'in resminde, harimin kuzey duvarının doğu ucuna bitişik bir minareye ait olabilecek en küçük bir iz görülmemektedir. Dolayısıyla bugünkü minarenin, A.S.Ünver'in araştırmasının yayımlandığı 1950'li yıllardan sonraki bir tarihte

⁵⁵ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.419, 730.R.

⁵⁶ B.Ersoy, *a.g.m.*, s.50.

⁵⁷ Plan için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.418, 728.R.

⁵⁸ Plan için bk. A.Kuran, *a.g.e.*, s.66.

⁵⁹ Plan için bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s.61.

⁶⁰ Plan için bk. B.Ersoy, *a.g.m.*, s.48, şek.1.

⁶¹ Plan için bk. A.Kuran, *a.g.e.*, s.66.

⁶² Plan için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.418, 728.R.

⁶³ Plan için bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.61.

⁶⁴ Resim için bk. A.S.Ünver, *a.g.m.*, s.30'dan sonra gelen fotoğraf.

⁶⁵ B.Ersoy, *a.g.m.*, s.50.

inşa edilmiş olması gerekmektedir. Yapının, diğer cephelerinde de, bir minarenin varlığına işaret edebilecek herhangi bir iz mevcut değildir. Nitekim B.Ersoy'a göre de inşa kitabesinde, yapının "mescit" olarak adlandırılması, minaresinin bulunmadığını düşündürmektedir⁶⁶. A.S.Ünver, Haziran 1946 tarihinde, yapının minaresiz olduğunu belirtmektedir⁶⁷. O.N.Peremeci⁶⁸ ve O.Aslanapa⁶⁹, minarenin, Balkan Savaşı sırasında isabet alarak yıkıldığını nakletmektedirler. A.Kuran ise, verdiği planda, minare ve harimi aynı zamanda inşa edilmiş gibi göstermesine rağmen, yapıyı tanıtırken, minarenin bir 19.yy. ilavesi olduğunu söylemektedir⁷⁰. O.Onur, 1963 yılına tarihlenen bir keşif raporuna dayanarak, minarenin 57.069 lira bedelle onarıldığını belirtmektedir⁷¹.

Yapının doğu cephesinde, taçkapı çıkıntısı ile türbe arasında, üç adet konsol dikkati çekmektedir. Bu konsollar, bu cepheye dayalı ahşap bir sundurmanın varlığını düşündürmektedir. B.Ersoy'un da belirttiği gibi, bu sundurma yapıya sonaki bir dönemde eklenmiş olmalıdır⁷². Zira bu sundurma, buradaki üst sıra penceresinin alt kesimini kapatacak konumdadır. Araştırmacı, sundurmanın ahşap desteklerinin izini, seki zemininde gördüğünü belirtiyorsa da, bugün hiçbir iz seçilememektedir⁷³. Bugün, türbe ile minare arasında, demir doğrama bir sundurma yer almaktadır.

Doğu cephesinin kuzey ucunda, yan kanatları, duvar yüzeyinden 1m. taşıntı yapan taçkapı yer almaktadır (Res.7). Taçkapı bir dizi silme ile çerçevelenmiştir. Çerçeve üzerindeki tek süsleme şeridi üzerinde, "Allah Gani" yazısının tekrarlandığı görülmektedir. A.S.Ünver, bu yazıyı, 1956 tarihli ilk çalışmasında, "Allahu Ganiyyûn"⁷⁴; 1962 tarihli çalışmasında ise, "Ya Gani" şeklinde okumaktadır⁷⁵. E.H.Ayverdi⁷⁶ ve B.Ersoy⁷⁷, harfler arasındaki boşlukların firuze sırlı tuğlalarla doldurulduğunu belirtiyorlarsa da, bugün firuze sırların tamamı dökülmüş durumdadır. Taçkapının sağ kenarındaki yazılar, kesme taşların yenilenmesi sırasında yok olmuştur. Taçkapı ana nişi kavsara kuşatma kemeri üzerinde, ters/yüz palmetlerden oluşan kabartma bir süsleme şeridi görülmektedir (Res.8). Kuşatma kemerinin hemen altında, üç dilimli dekoratif bir kemer bulunmaktadır. Taçkapı ana nişinin yan duvarları üzerinde, birer mihrabiye yer almaktadır. Üç kenarlı mihrabiye nişleri, basit mukarnaslar içeren, yivli birer kavsarayla örtülüdür. Giriş aralığı,

⁶⁶ Ay.yer.

⁶⁷ Bk. A.S.Ünver, a.g.m., s.27.

⁶⁸ O.N.Peremeci, a.g.e., s.64.

⁶⁹ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.103.

⁷⁰ A.Kuran, a.g.e., s.66.

⁷¹ O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.27-28.

⁷² Bk. B.Ersoy, a.g.m., s.49.

⁷³ Ay.yer.

⁷⁴ Bk. A.S.Ünver, a.g.m., s.27.

⁷⁵ Bk. A.S.Ünver, "Edirne'de Mimari Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslemeleri Hakkında", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s.16.

⁷⁶ E.H.Ayverdi, a.g.e., s.419.

⁷⁷ B.Ersoy, a.g.m., s.51.

mermerden basık bir kemerle örtülüdür. Basık kemerin hemen üzerinde, üç satırlık Arapça inşa kitabesi bulunmaktadır.

Harimin batı duvarının kuzey ucunda, doğu taçkapısı ile aynı ekseninde bir ikinci giriş bulunmaktadır. Basık kemerli bu giriş aralığı, yuvarlak kemerli bir çökertme içine alınmıştır. E.H.Ayverdi, bu girişin, **Şah Melek Paşa Medresesi** ile bağlantı sağlamak amacıyla açılmış olabileceğini tahmin etmektedir⁷⁸. B.Ersoy ise, bu açıklığın minare girişine ait olabileceğini düşünmektedir⁷⁹. Bugün, girişin önüne demir doğrama bir sundurma inşa edilmiş durumdadır.

Dikdörtgen planlı harim iki bölümden oluşmaktadır (Bk.Şek.1a). İki yanda harim duvarlarına, ortada ise bir payeye oturan iki kemer, bölümleri birbirinden ayırmaktadır (Res.9). Kuzeydeki dikdörtgen bölüm, üzerleri birer aynalı manastır tonozuyla örtülü iki birimden oluşmaktadır. Bugün bu bölümde, ahşap destekler üzerine oturan, ahşap bir kadınlar mahfili bulunmaktadır. Güneydeki kare planlı bölümün üzeri, geçişi üçgen yüzeylerden oluşan tromplarla sağlanmış bir kubbeyle örtülüdür (Res.10). Harimde, biri kuzey duvarının batı kesiminde, diğeri ise batı duvarındaki, iki pencere arasında yer alan, dikdörtgen profilli iki niş mevcuttur (Bk. Şek.1a). E.H.Ayverdi, batıdaki nişin bulunduğu kesimde bir pencere işaretlemiştir⁸⁰. O.Aslanapa'nın planında ise, bu niş mevcut değildir⁸¹. A.Kuran⁸² ve B.Ersoy'un⁸³ planlarında, nişin işaretlendiği görülmektedir. Alçı mihrabın dikdörtgen profilli nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür⁸⁴ (Res.11). Mihrap çerçevesi üzerinde, kalıplama tekniğiyle oluşturulmuş, bitkisel ve geometrik unsurlu alçı süslemeler bulunmaktadır. Üst sıra pencerelerinin alçıdan vitraylı içlikleri vardır⁸⁵. Harim duvarları, kubbe geçişleri ve kubbenin iç yüzeyi sıvalı ve badanalıdır.

Süslemeler: Yapının süslemeleri, harim duvarlarının iç yüzleri, doğu taçkapısı ve mihrap üzerinde toplanmaktadır. Taçkapıda, kavsara kuşatma kemeri üzerinde, ters/yüz palmetlerden oluşan bir süsleme şeridi görülmektedir (Şek.2). Y.Demiriz, bu şeridin çukur kesimlerinde, bugün yokolmuş farklı renkte taş kakma parçalar bulunabileceğini düşünmektedir⁸⁶. **Bergama Ulu Camii** (1398-1399) taçkapısında, giriş aralığını örten

⁷⁸ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.418.

⁷⁹ Bk. B.Ersoy, *a.g.m.*, s.54.

⁸⁰ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.418, 728.R.

⁸¹ O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi.....*, s.61.

⁸² A.Kuran, *a.g.e.*, s.66.

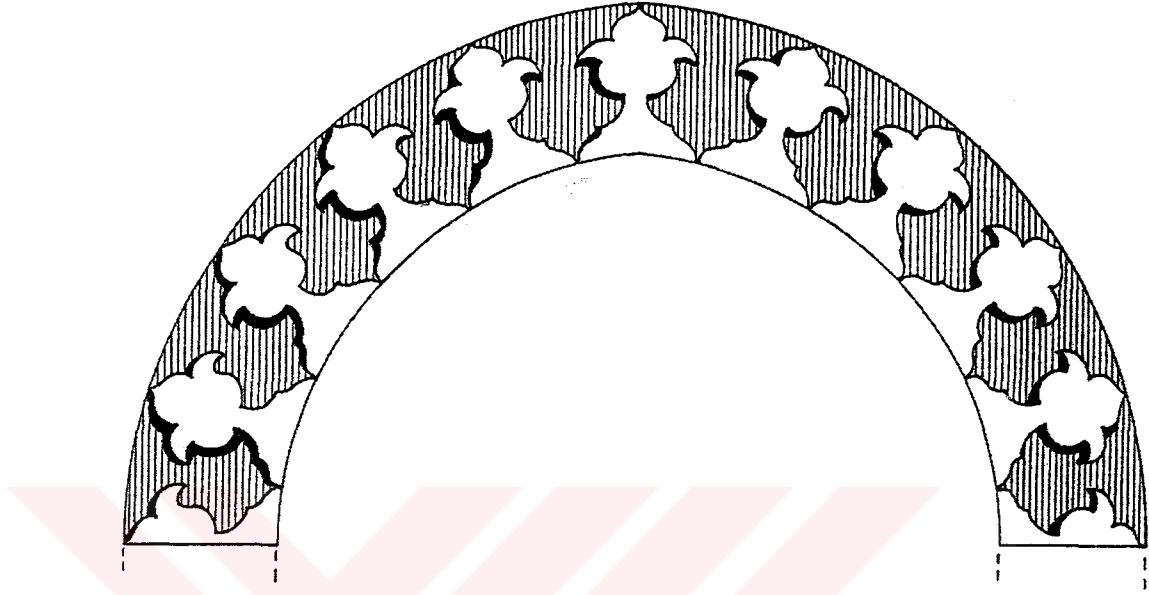
⁸³ B.Ersoy, *a.g.m.*, s.48, şek.1.

⁸⁴ A.Kuran, bu mihrap nişini yarım daire şekilli (plan için bk. *a.g.e.*, s.66); O.Aslanapa ise, yarım sekizgen profilli göstermektedir (plan için bk. *a.g.e.*, s.61).

⁸⁵ Bilgi için bk. D.Kuşadalı, *Edirne'deki Osmanlı Devri Camilerinde Vitraylı Pencereler*, İzmir 1993, s.44. (E.Ü. Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Lisans Tezi).

⁸⁶ Bilgi için bk. Y.Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I, Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul 1979, s.507.

kemerin atkı taşı üzerinde⁸⁷; **Balat İlyas Bey Camii**'nde (1404), harimin doğu cephesinin güney ucundaki pencerede⁸⁸, iki renkli taşlardan oluşmuş buna benzer ters/yüz palmetler görülmektedir.

Şekil 2- Şah Melek Camii. Doğu taçkapısının kavsara kuşatma kemeri üzerindeki süsleme şeridi.

Taçkapı çerçevesi üzerindeki tek süsleme şeridinde, kûfi karakterli “Allah Gani” yazısının tekrarından oluşan bir süsleme bulunmaktadır (Şek.3). Araştırmacılar, bugün, harfleri meydana getiren oyuklara, firuze sırlı tuğlaların kakılmış olduğunu belirtmektedirler⁸⁹.

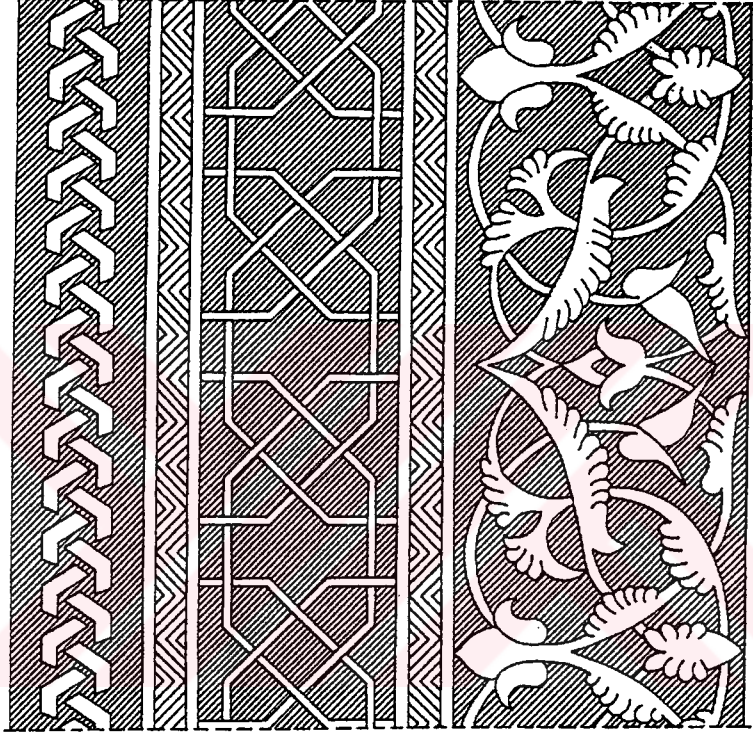
Şekil 3- Şah Melek Camii. Doğu taçkapısının çerçevesi üzerindeki süsleme şeridi.

⁸⁷ Şekil için bk. B.Ersoy, “Bergama Ulu Camii”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, IV, İzmir 1988, s.61, şek.2.

⁸⁸ Resim için bk. A.Durukan, *Balat İlyas Bey Camii*, Ankara 1988, s.41, res.19.

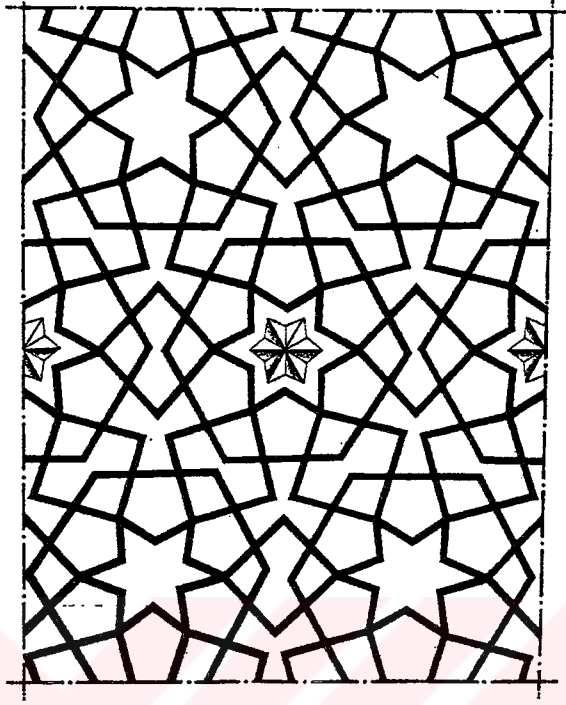
⁸⁹ Bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.419; B.Ersoy, “Edirne Şah Melek Camii’nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler”....., s.51.

Mihrapta, kalıplama tekniğiyle oluşturulmuş alçı süslemeler görülmektedir. Mihrap çerçevesinin en dıştaki şeridinde bir ayet kitabesi bulunmaktadır. İkinci şerit, üzeri saç örgüsünü andırır yivlerle bezeli ince bir kaytan silmeden ibarettir. Dıştan itibaren üçüncü şerit üzerinde, yarım sekizgenlerden oluşan geometrik örnekli bir süsleme mevcuttur (Şek.4). Çerçevenin en içteki şeridi üzerinde, palmet, rumi ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel süslemeler görülmektedir (Bk.Şek.4). Süsleme unsurları, yer yer kırmızı boya ile boyanmış durumdadır.

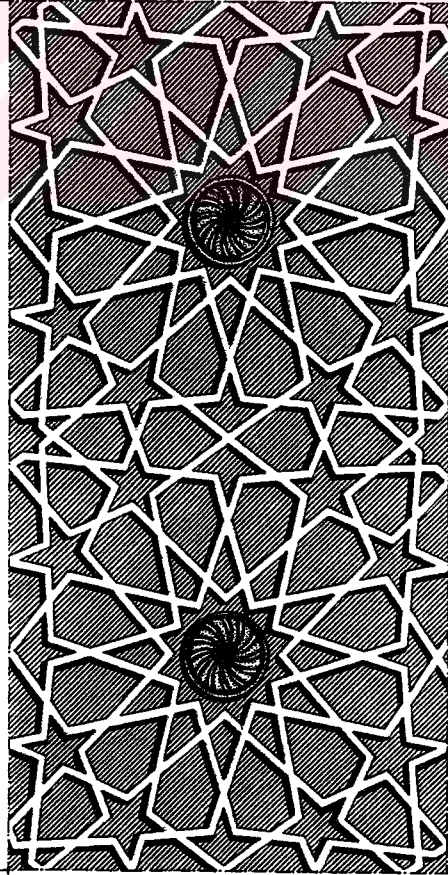

Şekil 4- Şah Melek Camii. Mihrap çerçevesi üzerindeki alçı süslemeler.

Mihrap nişi, düzgün altıgenler ve oniki kenarlı çokgenlerden oluşan geometrik bir örnekle bezenmiştir (Şek.5). Bu çokgenlerin kesişmesi sonucu, altı sivri kollu yıldızlar, düzgün beşgenler, koza şekilli çokgenler vb. oluştuğu gözlenmektedir. Altı sivri kollu yıldızlar içinde, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş kabartma yıldızlar görülmektedir. Mihrap kavsarasının köşelikleri üzerinde, sekiz ve oniki kollu yıldızlardan oluşan bir süsleme mevcuttur (Şek.6) (Res.12). Bu yıldızlar arasında kalan alanlarda, beş sivri kollu küçük yıldız bulunmaktadır. Bu küçük yıldızların içine firuze sırlı çiniler yerleştirilmiştir. Oniki kollu yıldızların merkezinde, kabartma birer çarkıfelek motifi mevcuttur.

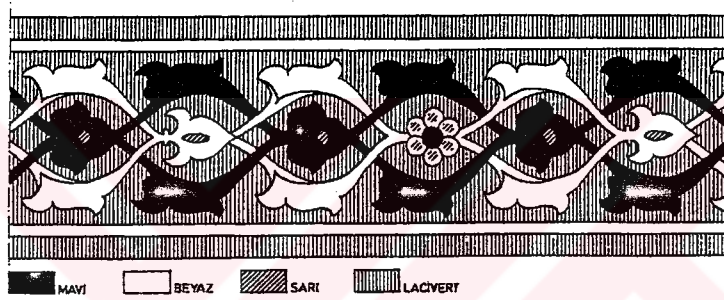

Şekil 5- Şah Melek Camii. Mihrap nişi içindeki geometrik örnekle alçı süsleme.

Şekil 6- Şah Melek Camii. Mihrap kavsara köşelikleri üzerindeki süslemeler.

Araştırmacılar, harim duvarlarının, alt sıra pencerelerinin atkı taşı seviyesine kadar çinilerle kaplı olduğunu ifade etmektedirler⁹⁰. Ancak, bu çinilerden bugün sadece, harimin güneydoğu köşesinde küçük bir pano kalabilmiştir⁹¹ (Res.13). Bir kısmı, Edirne Müzesi Türk İslam Eserleri bölümünde korunan bu çini panolar, firuze renkli altıgen çini plakalarla meydana getirilmiştir⁹². Altıgen plakaların ortasında altın yaldızlı gülbezekler mevcuttu⁹³. Dikine dikdörtgen şekilli panolardan herbiri, palmet ve rumilerden oluşan bir bitkisel geçme şeridiyle çerçevelenmiştir (Şek.7). Renkli sır (cuerda seca) tekniğindeki kenarsuyu şeridinin zemini lacivert; palmet ve rumileri ise beyaz ve firuze renklidir⁹⁴. Anadolu’da, renkli sır tekniğiyle meydana getirilmiş çinilere sahip pek çok yapı bilinmektedir. **Bursa Yeşil Cami (1421)**⁹⁵, **Bursa Yeşil Türbe**⁹⁶, **Bursa Muradiye Camii (1425-26)**⁹⁷ ve **Edirne Muradiye Camii (1436)**⁹⁸ bunlardan birkaçıdır.

Şekil 7- Şah Melek Camii. Harimin güneydoğu köşesindeki çini süsleme örneği.

A.S.Ünver, harimde, çini panoların dışında kalan yüzeylerin kalem işi süslemelerle bezenmiş olduğunu belirtmekteyse de, bugün harimin tamamı sıvalı ve badanalıdır⁹⁹.

⁹⁰ Bilgi için bk. O.Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.100; ay.yaz., *Osmanlı Devri Mimarisi.....*, s.61. E.H.Ayverdi, bu çinilerin, 1930’lu yıllarda tamamen yerinde olduğunu nakletmektedir (bk. *a.g.e.*, s.418).

⁹¹ A.S.Ünver, Şah Melek Paşa Camii’nden getirilen çini panolardan bir kısmını, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü’nün odasında gördüğünü nakletmektedir (bk. “Edirne’de Şah Melek Paşa Camii Nakışları Hakkında”....., s.27).

⁹² “15.yy. Tek Renk Sırlı Düz ve Yıldızlı Çiniler”in yapım tekniği hakkında bilgi için bk. G.Öney, *Beylikler Devri Sanatı, XIV-XV.Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s.41.

⁹³ Çizim için bk. A.S.Ünver, *a.g.m.*, s.30’dan sonraki şekil. Resim için bk. Y.Demiriz, *a.g.e.*, s.511, res.520-521; bilgi için bk. B.Ersoy, *a.g.m.*, s.59. Altın yaldızlı çinilerin yapım tekniği hakkında bilgi için bk. Ş.Yetkin, *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, II.baskı, İstanbul 1986, s.207.

⁹⁴ “Renkli Sır Tekniği”nin yapımı hakkında bilgi için bk. G.Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s.64-65.

⁹⁵ Resim için bk. Y.Demiriz, *a.g.e.*, s.352, res.273.

⁹⁶ Resim için bk. H.Önköl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s.71, res.11.

⁹⁷ Resim için bk. Y.Demiriz, *a.g.e.*, s.276-277, res.163-167.

⁹⁸ Resim için bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi.....*, s.52-53.

⁹⁹ Bk. A.S.Ünver, *a.g.m.*, s.28.

Taĥkapı üzerindeki üç satırlık Arapĥa inşa kitabesinin metni ŝöyledir¹⁰⁰ (Res.14):

- 1- يعمر¹⁰³ هذا المسجد¹⁰² في ايام دولة السلطان¹⁰¹ مراد خان
- 2- بن محمد خلد ملكه اسسه¹⁰⁶ و عمره شاه ملك بن شاذى¹⁰⁵ تقبل¹⁰⁴ ا
- 3- لله¹⁰⁷ الكريم منه امين تاريخ شهر رمضان سنة اثنين و ثلثين و ثمانماية

Kitabe metni günümüz Türkĥesine şöyle çevrilebilir:

Bu mescidi, Mehmed oĥlu Sultan Murad Han zamanında -Allah onun mülkünü ebedi kılsın- Ŗadi oĥlu Ŗah Melek, -Allah onun (iyiliklerini) kabul etsin, Amin- 832 yılının Ramazan ayında kurup yaptırdı.

Kitabeye göre yapı, **Ŗadi Oĥlu Ŗah Melek** tarafından inşa ettirilmiş ve inşaat, **Ramazan 832/ Haziran-Temmuz 1429** tarihinde tamamlanmıştır¹⁰⁸.

Ĉelebi Sultan Mehmet ve II.Murat dönemlerinde, önemli görevlerde bulunan Ŗah Melek Paşa, “Gazi ve “Kör” lakablarıyla anılmaktadır¹⁰⁹. Bir ara Gelibolu Kalesi’nin muhafızlığını yapan Paşa, 829/1425-1426 yılında Rumeli Beylerbeyliği’ne atanmıştır¹¹⁰. Badi Efendi’den aldığı bilgiyi nakleden T.Gökbilgin, Ŗah Melek Paşa’nın 840/1436-1437 yılında vefat ettiğini söylüyorsa da¹¹¹, yukarıda da belirttiğimiz gibi, mezartaŝı kitabesinden Paşa’nın, 845/1441-1442 yılında vefat ettiğini anlaşılmaktadır.

¹⁰⁰ Kitabe metnini sırasıyla, Badi Efendi [bk. a.g.e., s.44 (nakleden:E.H.Ayverdi, a.g.e., s.419, dip not 1)]; T.Gökbilgin (bk. XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası....., s.28); A.S.Ünver (bk. a.g.m., s.27); E.H.Ayverdi (bk. a.g.e., s.419), F.Th.Dijkema (bk. a.g.e., s.19, no:4) ve T.Gökbilgin (bk. “Edirne Ŗehrinin Kurucuları”, Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armaĥan Kitabı, Ankara 1993, s.167) yayımlamıştır. O.N.Peremeci (bk. a.g.e., s.64); Y.Demiriz (bk. a.g.e., s.507) ve O.Onur ise (bk. Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler....., s.93), kitabe metninin okunuşunu vermektedirler.

¹⁰¹ Kitabede, bu kelimedeki م harfi yazılı değildir.

¹⁰² A.S.Ünver, bu kelimededen önce ل harfleriyle başlayan bir kelimenin bulunduğunu ifade etmektedir. Bk. a.g.m., s.27.

¹⁰³ ع harfinin iki noktası seçilememektedir.

¹⁰⁴ Kitabede, bu kelimedeki ب harfi yazılı değildir.

¹⁰⁵ “Ŗazi” şeklinde yazılmış olan bu kelime “Ŗadi” şeklinde okunmaktadır. Bilgi için bk. F.Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg 1895, s.270 (Nakleden: F.Th.Dijkema, a.g.e., s.20, dip not 28).

¹⁰⁶ A.S.Ünver, bu kelimeyi سنة şeklinde okunmaktadır. Bk. a.g.m., s.27.

¹⁰⁷ E.H.Ayverdi, bu kelimenin ilk harfini 3. satırda vermektedir (bk. a.g.e., s.419).

¹⁰⁸ A.Kuran, yapının inşa tarihi olarak, 1428 yılını vermektedir (bk. a.g.e., s.66).

¹⁰⁹ Bk. O.N.Peremeci, a.g.e., s.64; T.Gökbilgin, XV-XVI.Asırlarda Edirne ve Paşa Livası....., s.27; ay.yaz., “Edirne Ŗehrinin Kurucuları”....., s.167.

¹¹⁰ Bk. İ.H.Uzunĥarŝılı, *Osmanlı Tarihi*, I.cilt, 2.baskı, Ankara 1961, s.377; E.H.Ayverdi, a.g.e., s.417.

¹¹¹ Bk. T.Gökbilgin, “Edirne Ŗehrinin Kurucuları”....., s.167.

E.H.Ayverdi¹¹² ve C.Baltacı¹¹³, Şah Melek Paşa'nın, Edirne'de, bu cami dışında bir mescit, bir medrese, bir imaret ve bir han inşa ettirdiğini belirtmektedirler. Buna karşılık O.N.Peremeci¹¹⁴, T.Gökbilgin¹¹⁵, A.S.Ünver¹¹⁶ ve O.Onur¹¹⁷, sadece bir medreseden söz etmektedirler. Ancak bugün, cami dışında, külliye ait olabilecek herhangi bir kalıntı mevcut değildir.

Şah Melek Paşa'nın, 13 Eylül 1431 ve 16 Temmuz 1436 tarihli iki vakfiyesi bilinmektedir¹¹⁸. Her iki vakfiyede de camiden hiç söz edilmediği; vakfedilen çeşitli taşınmazların tüm gelirinin medreseye sarf edilmesinin planlandığı dikkati çekmektedir.

Erken Osmanlı döneminde inşa edilen, "Tek Kubbeli, Kare Planlı Camiler" in erken tarihli birkaç örneğinde, bazı özellikler dikkati çekmektedir. Bu yapılarda, harim mekanının genişletilmesine yönelik birtakım arayışlar sezilmektedir. Örneğin, **Bilecik Orhan Gazi Camii**'nin (1324-1362) harimi, enlice dört kemerle bir miktar genişletilmiştir¹¹⁹. **İnönü Hoca Yadiğâr Camii**'nde de (1374) aynı şemanın tekrarlandığı görülmektedir¹²⁰. Harimin genişletilmesi yönünde en önemli adımlardan birisi **İznik Yeşil Cami**'de (1378-1392) atılmıştır¹²¹. Bu yapıda harim, iki bölümden oluşmaktadır. Bölümlerden güneydekinin üzeri bir kubbeyle; kuzeydekinin üzeri ise, küçük bir dilimli kubbe ve iki manastır tonozuyla örtülüdür. Aynı plan şemasını tekrarlayan Şah Melek Camii hariminin kuzeyine eklenen bölüm, Darülhadis Camii'nde olduğu gibi, üç birimli değil iki birimlidir.

Anadolu'da, bir kubbeyle örtülü kübik gövdeli yapılarda, bir saçığın, gövdeyi yatay olarak iki bölüme ayırdığı pek çok yapı örneği bilinmektedir. Kısa bir inceleme sonucu saptayabildiğim 37 örnekten 1'i 14.yüzyıla¹²²; 31'i 15.yüzyıla¹²³; 4'ü 16.yüzyıla¹²⁴; 1'i de

¹¹² Bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.417, 419.

¹¹³ Bk. C.Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilât, Tarih*, İstanbul 1976, s.91.

¹¹⁴ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.64.

¹¹⁵ Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.28; ay.yaz. "Edirne Şehrinin Kurucuları"....., s.168.

¹¹⁶ Bk. A.S.Ünver, *a.g.m.*, s.29.

¹¹⁷ Bk. O.Onur, *a.g.e.*, s.93.

¹¹⁸ Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.247, vakfiyeler bölümü; E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.417; O.Onur, *a.g.e.*, s.94-96.

¹¹⁹ Plan için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, I, 2.baskı, İstanbul 1989, s.31, 36.R.

¹²⁰ Plan için bk. A.Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*, İstanbul 1958, s.108, res.57.

¹²¹ Plan için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.310-311; 463-464.R.

¹²² Gebze Orhan Gazi Camii (1324-1362) (resim için bk. A.Kuran, *a.g.e.*, s.37, res.14).

¹²³ 15.yy. örnekleri hakkında resim için bk. Amasya Yakup Paşa Zaviyesi (1413 vakfiye) (E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri.....*, s.31, 46.R.); Bursa Yeşil Cami (1421) (*ay.es.*, s.80, 121a.R.); Edirne Gazi İbrahim Bey Mescidi (1411) (*ay.es.*, s.160, 259.R.); Bursa Hacı İvaz Paşa Camii (1427 vakfiye) (*ay.es.*, s.289, 510.R.); Bursa Sultan II.Murat ve Sultan Alaüddin Türbeleri (1451) (*ay.es.*, s.323, 576.R.); Edirne Çavuş Bey Camii (1441) (*ay.es.*, s.381, 662.R.); Edirne Fazlullah Paşa Camii (15.yy. ilk yarısı) (*ay.es.*, s.386, 670.R.); Edirne Hızır Ağa Mescidi (1428-1429) (*ay.es.*, s.396, 688.R.); Edirne Mezit Bey Camii (1440-1441) (*ay.es.*, s.399, 694.R.); Edirne Muradiye Camii (1426-1427) (*ay.es.*, s.414, 721.R.); Edirne Üç Şerefeli Cami (1437-1447) (*ay.es.*, s.436, 739.R.); Tire Kara Hasan Camii (1440) (*ay.es.*, s.541, 939.R.); Vize Şerbetdar Hasan

18.yüzyıla tarihlenmektedir¹²⁵. Örneklerin 16'sı Edirne kentindedir¹²⁶. Bu yapılardan büyük bir bölümünün 15.yüzyıla tarihlenmesi, söz konusu uygulamanın bu dönemde yoğunlaştığını; 37 örnekten 16'sının Edirne kentinde bulunması ise, bu uygulamanın Edirne yapılarında sıkça tercih edildiğini göstermektedir.

Bey Camii (1444) (*ay.es.*, s.571, 1001,1002.R.); İstanbul Mahmut Paşa Camii (1462) (O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.84); İstanbul Murat Paşa Camii (1472) (*ay.es.*, s.86); Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii (15.yy.üçüncü çeyreği) (*ay.es.*, s.92); Keşan Hersekoğlu Ahmet Paşa Camii (1451-1481) (*ay.es.*, s.100); İstanbul Davut Paşa Camii (1485) (*ay.es.*, s.114); Tokat Hatuniye Camii (1485) (*ay.es.*, s.117); Hayrabolu Güzelce Hasan Bey Camii (1499) (*ay.es.*, s.118); İstanbul Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii (1496-1497) (*ay.es.*, s.120); Edirne II.Bayezit Camii (1487/1488) (*ay.es.*, s.126); İstanbul Firuz Ağa Camii (1491) (*ay.es.*, s.147); Bergama Kurşunlu Cami (1435) (B.Ersoy, *Bergama Cami ve Mescitleri*, Ankara 1989, s.17, res.5); Edirne Selçuk Hatun Camii (1456) (O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.118, şek.141); Edirne Sitti Sultan Camii (1482) (*ay.es.*, s.109, şek.132); Edirne Gazi Hoca Camii (15.yy. ikinci yarısı-1520) (Bk.res.120); Edirne Ayşe Kadın Camii (1468) (E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.203, 361, 362.R.); Edirne Süleymaniye Camii (1493 vakfiye) (E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.130, 182.R.); Edirne Arif Ağa Camii (15.yy.) (Bk.res.34); Edirne İsmail Ağa Camii (15.yy.) (Bk.res.60).

¹²⁴ 16.yy. örnekleri hakkında resim için bk. Trabzon Hatuniye Camii (1514) (H.Karpuz, *Trabzon*, Ankara 1990, s.35, res.12); Ilgın Lala Mustafa Paşa Camii (1576) (O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.288); Edirne Defterdar Mustafa Paşa Camii (16.yy. son çeyreği) (O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.117, şek.140); Afyon Umur Bey Camii (1582) (E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri*....., s.213, 351.R.).

¹²⁵ Afyon Yeni Cami (1712) (resim için bk. S.Özbey, *a.g.e.*, s.161, res.103.)

¹²⁶ Edirne örnekleri hakkında resim için bk. Gazi İbrahim Bey Mescidi (1411) (E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.160, 259.R.); Çavuş Bey Camii (1441) (*ay.es.*, s.381, 662.R.); Fazlullah Paşa Camii (15.yy. ilk yarısı) (*ay.es.*, s.386, 670.R.); Hızır Ağa Mescidi (1428-1429) (*ay.es.*, s.396, 688.R.); Mezid Bey Camii (1440-1441) (*ay.es.*, s.399, 694.R.); Muradiye Camii (1426-1427) (*ay.es.*, s.414, 721.R.); Üç Şerefeli Cami (1437-1447) (*ay.es.*, s.436, 739.R.); II.Bayezit Camii (1487/1488) (O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.126.); Selçuk Hatun Camii (1456) (O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.118, şek.141); Sitti Sultan Camii (1482) (*a.g.e.*, s.109, şek.132); Ayşe Kadın Camii (1468) (E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.203, 361, 362.R.); Gazi Hoca Camii (15.yy.ikinci yarısı-1520) (Bk.res.120); Defterdar Mustafa Paşa Camii (16.yy'm son çeyreği) (O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.117, şek.140); Süleymaniye Camii (15.yy.ikinci yarısı) (E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.130, 182.R.); İsmail Ağa Camii (15.yy.) (Bk.res.60); Arif Ağa Camii (15.yy) (Bk.res.34).

DARÜLHADİS CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 15-25

Kaleiçi Senti'nde, Darülhadis Caddesi ile Doğan Sokağın kesiştiği köşededir. Geniş bir avlu içinde yer almaktadır. Güney ve doğusundaki hazirede, biri altıgen, diğeri sekizgen planlı iki türbe ile birkaç mezar bulunmaktadır (Res.15). Kuzeyinde ongen planlı bir şadırvanı vardır. Bugün çeşmeleri iptal edilmiş olan şadırvanın aynaları üzerinde, birer selvi motifi mevcuttur. Şadırvanın gövdeden yukarısı yıkılmıştır.

Yapı, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Kuzey cephesinin tamamı ile doğu ve batı cephelerinin kuzey kesimini kaplayan bir revak kalıntısı mevcuttur. Kuzey revakının altı desteği ile revak sekileri sağlam durumdadır (Şek.8) (Res.16). 1911 yılında çekildiği belirtilen bir fotoğrafta, revakın, dışa doğru eğimli ahşap bir çatıyla örtülü olduğu görülmektedir¹²⁷. Bu fotoğrafta, harimin doğu duvarının güney ucunda kesme taş bir minare görülmektedir. Minare bugün yıkılmıştır¹²⁸.

Üst örtü, güneyden kuzeye doğru kademeler halinde alçalmaktadır. Dört köşede birer ağırlık kulesi bulunmaktadır. Düzgün kesme taşlarla kaplanmış olan yapıda, kuzey revakının orta birimindeki kubbe ve kemerlerde tuğla kullanılmıştır. Orta birimi örten kubbe, dört sütun tarafından taşınmaktadır. Bu sütunlardan kuzeydeki ikisi serbest, güneydekiler harim duvarına yaslanmış durumdadır (Res.17). Günümüze ulaşabilen son cemaat yeri sütunlarının tamamı devşirmedir.

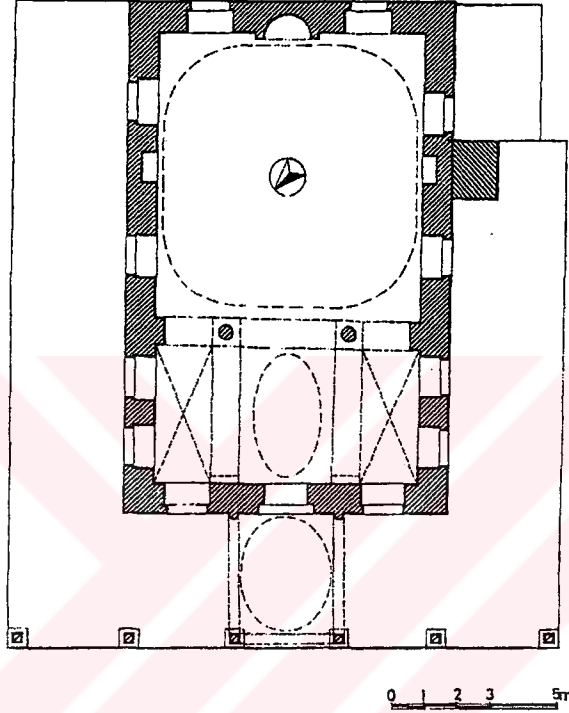
Harimdeki pencere açıklıklarının belirli bir düzene göre yerleştirildikleri görülmektedir. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencereleri yuvarlak kemerlidir. Üst sıra pencerelerinin dışlıkları alçıdandır (Res.18,19). Batı cephesinin güney kesiminde, yukarıya doğru incelen, dikdörtgen kesitli bir payanda görülmektedir. Harimin kuzey duvarı ortasında, üzeri bir basık kemerle örtülmüş giriş açıklığı bulunmaktadır. Basık kemerin biraz üzerinde, üst üste yerleştirilmiş iki kitabe yer almaktadır.

Dikdörtgen planlı harim, iki bölümden oluşmaktadır (Bk.Şek.8).Yanlarda harim duvarlarına, ortada ise iki sütuna oturan üç kemer, bu iki bölümü birbirinden ayırmaktadır (Res.20). Kuzeydeki dikdörtgen bölüm üç birimden oluşmaktadır. Ortadaki birim beyzi bir kubbeye, iki yandakiler ise birer çapraz tonozla örtülüdür (Res.21). Bugün bu

¹²⁷ Bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.96, şek.118; ay.yaz., *Osmanlı Devri Mimarisi.....*, s.74.

¹²⁸ Minarenin, Balkan Savaşı sırasında yıkıldığı nakledilmektedir. Bk. O.N.Peremeci, *Edirne Tarihi.....*, s.63. Ayrıca bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.95; E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi Sultan ve II. Murad Devri.....*, s.382; R.O.Tosyavizade (Yay:R.Kazancıgil), *a.g.e.*, s.45.

bölümde ahşap destekler üzerine oturan, ahşap bir kadınlar mahfili bulunmaktadır. Güneydeki kare planlı bölümün üzerini örten pandantif geçişli kubbe, bir manastır tonozunu anımsatmaktadır (Res.22). Köşelere yerleştirilen pandantifler, iç mekana doğru yeterince bükülmediklerinden, kubbenin alt kesimi, köşeleri yuvarlatılmış bir kare görünümündedir. Üst sıra pencerelerinin basit vitraylı içlikleri vardır. Mihrap nişi yarım daire kesitlidir (Res.23). Ahşap minber yenidir.

Şekil 8- Darülhadis Camii. Plan.

Süslemeler:

Harimde; mihrap nişi içinde, pencerelerin üst kesiminde, pandantiflerde, kubbe göbeğinde ve kubbe eteğinde kalem işi süslemeler vardır. (Res.22-24).

Mihrap nişinin üst kesiminde, ayrıntılı bir şekilde işlenmiş bir perde motifi bulunmaktadır. Perdenin kenarları, iki yana doğru sarkmaktadır. Kavsara köşeliklerinde, doğal görünümlü birer çiçekli dal motifi görülmektedir. Mihrap çerçevesi üzerinde, üsluplanmış bitkisel unsurlu süslemeler mevcuttur (Bk.Res.23).

Pencerelerin üst kesimlerini, üsluplanmış bitkisel süslemeler taçlandırmaktadır. Birbirine paralel renkli çubuklardan oluşan sade ve ince bir şerit, pandantiflerin dış kenarları ile kubbe eteğini çepeçevre dolanmaktadır (Bk.Res.22). Kubbe eteğine, ana hatlarıyla birer üçgeni anımsatan, iki farklı boyutta süsleme unsurları yerleştirilmiştir. Bu süslemelerden küçük olanların tepesinde, doğal görünümlü çiçekli dallar yer almaktadır. Kubbe göbeğindeki madalyonun çevresinde de kubbe eteğindeki andırır süslemeler

görülmektedir (Bk.Res.24). Madalyonun ortasını dolduran perde motifini andırır süsleme, herbiri içine birer çiçek motifi işlenmiş, yatay dikdörtgen şekilli bir dizi kartuşla çevrilidir.

Harim duvarları ve pandantiflerde, birer madalyon içinde, “Allah”, “Muhammed” ve “Dört Halife”nin isimleri ile “dini içerikli” yazılar okunmaktadır. Harim duvarları üzerinde, dikdörtgen kartuşlar içine yerleştirilmiş ayet kitabeleri vardır.

Araştırmacılar, yapının inşaatı ile ilgili farklı görüşler öne sürmektedirler. Tarihçi Hibri’nin verdiği bilgileri nakleden araştırmacılar, yapının medrese olarak inşa edildiğini; sonradan camiye çevrildiğini söylemektedirler¹²⁹. Peremeci ise, yapının iki yanında birer tabhanesinin bulunduğunu nakletmektedir¹³⁰. Bu durumda, harimin doğu ve batı duvarları üzerinde duvar kalıntısı görmemiz gerekecekti. Ancak, harimin doğu ve batı duvarları üzerinde bugün hiçbir iz olmadığı gibi, bu duvarların ön kesiminde, temel kalıntıları da mevcut değildir. Tüm bu bilgilere karşın Ayverdi, 1224/1809-1810 tarihli kitabeye dayanarak, bugünkü caminin, eski yapının temelleri üzerine inşa edildiğini öne sürmektedir¹³¹.

Yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmacılarından çoğunun kabul ettiği, caminin bir “medresenin temelleri üzerine inşa edildiği” fikri, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bugünkü caminin, II.Murad döneminin mimari özelliklerini yansıtmadığını savunan Ayverdi’ye hak vermemek mümkün değildir. Çünkü, son cemaat yeri ve harimi örten beyzi kubbeler ile harimin üst kesiminde görülen yuvarlak kemerli pencereler daha çok Batılılaşma döneminde görülen mimari unsurlardandır. Yapının, inşa kitabesinin hemen altındaki kitabe ile harimin doğu duvarı üzerinde yer alan kitabenin tarihleri aynıdır. Buradan hareketle, caminin, 1809-1810 tarihinde köklüce bir onarım geçirdiği; beyzi kubbeler ile yuvarlak kemerli pencerelerin bu onarımda inşa edilmiş olabileceği hatıra gelmektedir. Nitekim F.Th.Dijkema, Mutemed Koç Ahmed’in adının geçtiği kitabeye dayanarak, 1809-1810 tarihinde, bir “onarım” veya “yeniden inşanın” söz konusu olabileceğini savunmaktadır¹³².

Yapının güneydoğusunda bulunan iki türbe ile hazirede, dönemin tanınmış kişileri yatmaktadır. Türbede yatan Osmanlı şehzade ve sultanlarının isimleri ve ölüm tarihleri şöyledir¹³³:

— II.Murad’ın oğlu Hüseyin Çelebi (853/1448-1449)

¹²⁹ Bk. O.Aslanapa, a.g.e., s.94; ay.yaz., “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi”, *Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s.230; T.Gökbilgin, a.g.e., s.210; O.Onur, a.g.e., s.98; F.Th.Dijkema, a.g.e., s.22-23; R.O.Tosyavizade (Yay:R.Kazancıgil), a.g.e., s.45; H.S.Selen, “Yazma Cihannümaya Göre Edirne Şehri”, *Edirne, Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*..... s.307.

¹³⁰ O.N.Peremeci, a.g.e., s.63.

¹³¹ E.H.Ayverdi, a.g.e., s.383.

¹³² F.Th.Dijkema, a.g.e., s.132, no:97.

¹³³ Bk. E.H.Ayverdi, a.g.e., s.384-385; R.O.Tosyavizade (Yay:R.Kazancıgil), a.g.e., s.45; O.Onur, a.g.e., s.100-102; O.N.Peremeci, a.g.e., s.63.

- II.Murad'ın oğlu Orhan Çelebi (855/1450)
- III.Ahmed'in kızı Rukiye Sultan (1110/1688-1689)
- III.Ahmed'in kızı Hatice Sultan (1110/1688-1689)
- III.Ahmed'in oğlu Şehzade Ahmed (1115/1703-1704)
- III.Ahmed'in oğlu Şehzade Mehmed (1125/1713)
- III.Ahmed'in oğlu Şehzade Selim (1127/1715)
- III.Ahmed'in kızı Zeynep Sultan (1127/1715)

Döneminin tanınmış bilginlerinden Fahreddin Acemî ve Karamanoğulları hanedanından Karaman bin Mehmed de (1471) caminin haziresinde yatmaktadırlar¹³⁴.

Yapının, ikisi giriş üzerinde, biri harimin doğu duvarında olmak üzere tarih içeren üç kitabesi bulunmaktadır. Giriş aralığını örten basık kemerin hemen üzerinde yer alan iki kitabeden üstteki, ilk inşa kitabesidir. Arapça düzenlenmiş bu kitabenin metni şöyledir¹³⁵:

- 1- هذا الجامع الشريف السلطان الاعظم الشا
- 2- هنشاه المعظم المويد من السماء المظفر¹³⁷ قاهر¹³⁶ الاعداء
- 3- ناصر العدل والاحسان باسط اجنه الامان على اهل
- 4- الايمان السلطان ابن السلطان ابوالفتح مراد خان بن محمد خان
- 5- بن بايزيد خان لا زالت رايات سلطنته و خلد ملكه تحريرا في اليوم
- 6- الثالث و العشرين من شهر شعبان المعظم
- 7- سنة ثمان و ثلثين و ثمانماية (هجريه نبويه)؟

Kitabe metni günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

Bu cami-i şerifi, büyük sultan, ulu şahinşah, gökten destek bulmuş, muzaffer, düşmanları ezen, iyilik ve adaletin yardımcısı, ehl-i iman üzerine emniyet kanatlarını geren, sultan oğlu sultan, Ebu'l-Feth, Bayezid Han oğlu, Mehmed Han oğlu Murad Han -saltanatının kaynakları zeval bulmasın ve onun devleti ebedi olsun- (yaptırdı). (Bunun) yazılışı Hicri Nebevi 838 yılı Şaban ayının yirmiüçüncü gününde (gerçekleşti).

¹³⁴ Bk. R.O.Tosyavizade (Yay:R.Kazancıgil), a.g.e., s.45; O.N.Peremeci, a.g.e., s.63; O.Onur, a.g.e., s.101-102.

¹³⁵ Kitabe metni F.Th.Dijkema'dan alınmıştır (Bk. a.g.e., s.21-22, no:6).

¹³⁶ E.H.Ayverdi, kelimeyi قاهر şeklinde okumaktadır (a.g.e.,s.383).

¹³⁷ E.H.Ayverdi'de bu kelime yoktur (ay.ver.).

Bu kitabeye göre yapı, II. Murad döneminde inşa ettirilmiş ve inşaat 23 Şaban 838/24 Mart 1435 tarihinde tamamlanmıştır.

İnşa kitabesinin hemen altında, tek satırlık bir başka Arapça kitabe bulunmaktadır. Kitabede, ١٢٢٤ سنة يا رسول الله شفاعت yazısı okunmaktadır.

Doğu cephesinin ortasında, yerden 2m. kadar yüksek, ١٢٢٤ سنة ... معتمد قوج احمد (Mutemed Koç Ahmet ... sene 1224) yazısı okunmaktadır (Res.25). E.H.Ayverdi¹³⁸, O.Onur¹³⁹ ve O.Aslanapa¹⁴⁰ bu kelimeyi “mimar” şeklinde okumaktadırlar. Fakat معمار kelimesindeki م ve د harfleri üzerinde tahrifat yapıldığı görülmektedir. Kelimede, ikinci م harfinden önce bir د ve üzerinde iki nokta izi seçilebilmektedir. Bu durumda, م harfinden önce bir ن harfi bulunduğu anlaşılmaktadır. م'den sonra gelen د harfinin kuyruğu da gövdesinden koparılıp د'ye dönüştürülmüştür. Nitekim Ahmed kelimesinin sonundaki د harfi dikkatlice incelendiğinde “mutemed” kelimesi sonundaki د harfiyle benzerliği hemen farkedilmektedir. Dolayısıyla buradaki kelime, معمار değil, معتمد şeklinde okunmalıdır. A.Kuran¹⁴¹, F.Th.Dijkema¹⁴² ve S.Ünver¹⁴³, kelimeyi “mutemed” şeklinde okumuşlardır. Mutemed; “kendisine güvenilen, itimad edilen kimse” anlamına gelmektedir¹⁴⁴. Z.Sönmez, bir yapının inşaatında görev alanları (bani, mimar, usta, işçi vs.) sıralarken, “İdarî Yetkililer” arasında, İnşaat Mutemedi sıfatını taşıyan bir görevliden söz etmektedir¹⁴⁵. E.H.Ayverdi ise Bursa Osman Gazi Türbesi'nin 1484 yılındaki onarımında, “Mutemed ve Mimar İshak”ın görev aldığını söylemektedir¹⁴⁶.

Yapının 894-896/1489-1491; 935/1528-1529 ve 1022/1613 tarihlerine ait üç vakfiyesi bulunmaktadır¹⁴⁷. 1489-1491 yılları arasına tarihlenen vakfiyede, Edirne'de bazı dükkanlar, Tahtakale Çifte Hamamı'nın (Edirne) kira gelirleri, Kırklareli ve Vize Livâsı'ndan bazı köyler vakfedildiği belirtilmektedir¹⁴⁸. 1613 tarihli vakfiyede, camiye,

¹³⁸ Bk. ay.es., s.383.

¹³⁹ O.Onur, a.g.e., s.101.

¹⁴⁰ O.Aslanapa, a.g.e., s.97.

¹⁴¹ A.Kuran, *The Mosque In Early Ottoman Architecture*..... s.65.

¹⁴² F.Th.Dijkema, a.g.e., s.132, no:97.

¹⁴³ S.Ünver, “Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri”. *Edirne. Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*..... s.250.

¹⁴⁴ Bk. F.Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Ankara 1990, s.829.

¹⁴⁵ Bk. Z.Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s.11.

¹⁴⁶ Bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, I, 2.baskı, İstanbul 1989, s.108.

¹⁴⁷ Bk. M.T.Gökbilgin, a.g.e., s.210-213.

¹⁴⁸ Bu vakfiyeye göre hamamdan, senede yaklaşık 60.000 akçe gelir sağlanıyordu (bk. E.H.Ayverdi, a.g.e., s.382).

evler, dükkanlar, bir hamam, cami bahçesindeki çiçeklerin satışından sağlanan gelir ile Pınarhisar, Üsküb, Hisarcık, Yaya ve Kurt köylerinin vakfedildiği kayıtlıdır¹⁴⁹.

Erken Osmanlı döneminde inşa edilen, “Tek Kubbeli, Kare Planlı Camiler”in, erken tarihli birkaç örneğinde bazı özellikler dikkati çekmektedir. Bu yapılarda, harim mekanının genişletilmesine yönelik birtakım arayışlar sezilmektedir. Örneğin *Bilecik Orhan Gazi Camii*’nin (1324-1362) harimi, enlice dört kemerle bir miktar genişletilmiştir¹⁵⁰. *İnönü Hoca Yedigâr Camii*’nde de (1374) aynı şemanın tekrarlandığı görülmektedir¹⁵¹. Harimin genişletilmesi yönünde, en önemli adımlardan birisi *İznik Yeşil Cami*’de (1378-1392) atılmıştır¹⁵². Bu yapıda harim, tıpkı Darülhadis Camii’nde olduğu gibi iki bölümden oluşmaktadır. Bölümlerden güneydekinin üzeri bir kubbeyle; kuzeydeki üç birimli dikdörtgen alanın üzeri ise, bir küçük dilimli kubbe ve iki manastır tonozuyla örtülüdür. Benzer bir plan şeması, bu çalışma kapsamında incelenen *Şah Melek Camii*’nde de (1429) görülmektedir. Burada da harim, iki bölümden oluşmaktadır. Ancak bu camide, kuzeydeki dikdörtgen alan ortada tek bir desteye oturmaktadır¹⁵³.

¹⁴⁹ 1613 yılında, Edirne ve Pınarhisar’ dan elde edilen gelir 518.180 akçeydi (bk. M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.212-213).

¹⁵⁰ Plan için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, s.31, 36.R.

¹⁵¹ Plan için bk. A.Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*....., s.108, res.57.

¹⁵² Plan için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.310-311; 463-464.R.

¹⁵³ Plan için bk. B.Ersoy, “Edirne Şah Melek Camii’nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler”, s.48, şek.1.

ŞEHABEDDİN PAŞA (KIRAZLI) MESCİDİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 26-32

Yapı, halk arasında Kirazlı Camii adıyla da tanınmaktadır. *Şehabettin Paşa Mahallesi, Kirazlı Cami Sokak'*tadır. Batıdan doğuya eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Harimin güney ve doğu duvarları yola cephelidir. Yapı bugün terk edilmiş durumdadır (Res.26).

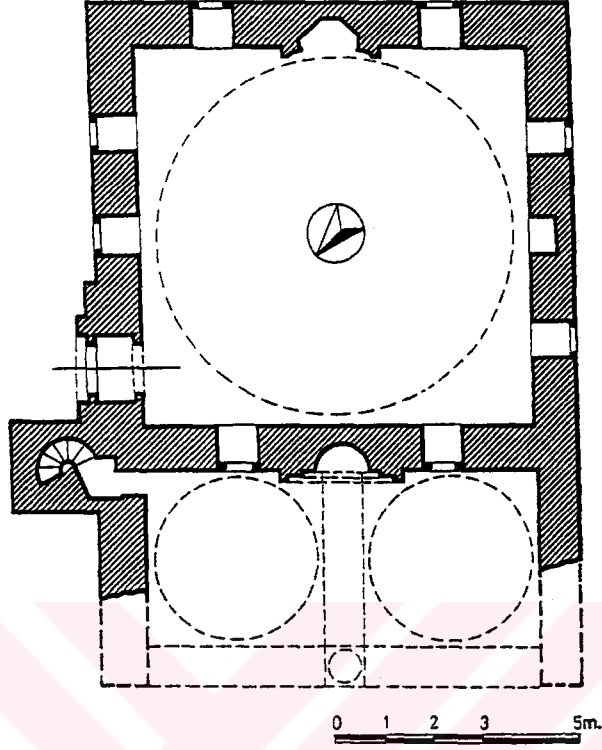
Harim duvarlarında (kuzey duvarı hariç) düzgün kesme taş; kasnakta kabayonu taş ve tuğla; kubbede ise sadece tuğla kullanılmıştır. Kuzey cephesinde, tuğla hatıllar arasına yerleştirilmiş kabayonu taşlar, dikine yerleştirilmiş tuğlalarla kasetlenmiştir.

Harimin güney ve batı cepheleri aynı düzendedir. Her iki cephede de, iki sıra halinde düzenlenmiş dörder pencere bulunmaktadır (Bk.Res.26). Doğu cephesindeki dört pencere, cephenin kuzeyinde yer alan taçkapı nedeniyle güneye kaydırılmıştır (Res.27). Kuzey cephesinde, alt seviyede iki pencere mevcuttur (Res.28). Alt sıra pencerelerinin tümü düz atkı taşlı, dikdörtgen şekilli; üst sıra pencereleri ise sivri kemerlidir. Pencerelerin hiçbirinde çerçeve yoktur.

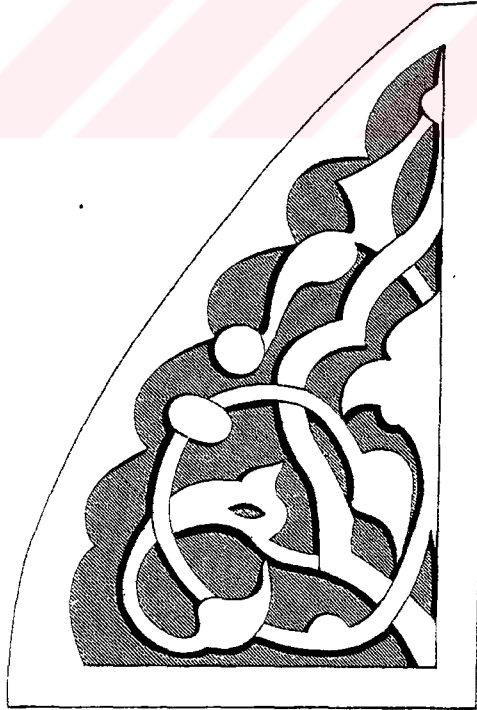
Doğu cephesinin kuzey ucunda taçkapı yer almaktadır (Şek.9). Taçkapının üst kesimindeki kesme taşlar üzerinde, biri kuzeyden güneye eğimli, diğeri düz iki yiv görülmektedir. Bu yivler, iki ayrı dönemde inşa edilmiş iki farklı çatının izleri olmalıdır. Çatı izlerinin üst kesimine yüzeysel yivli bir *Mühr-ü Süleyman* motifi kazınmıştır (Res.29). Taçkapı dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve, biri düz, diğeri kaytan iki kalın silmeyle oluşturulmuştur. Fazla derin olmayan taçkapı ana nişi, sivri bir kemerle örtülüdür. Ana niş dip duvarı üzerinde inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabe çerçevesinin iki yanında, bir yarım palmet ve rumilerden oluşan bitkisel unsurlu süslemeler görülmektedir (Şek.10). Kitabenin sağındaki süsleme panosu sıvanmıştır. Giriş aralığı basık bir kemerle örtülüdür (Res.30).

Caminin kuzeydoğu köşesi önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bu kesimin zemininde, cami duvarına bitişik, kare planlı bir seki izi mevcuttur. Caminin 1962'de çekildiği belirtilen bir fotoğrafta, burada bir minarenin yer aldığı görülmektedir¹⁵⁴. Ayrıca, kuzey cephesinin doğu ucunda, tuğladan bir kemer ayağı kalıntısı seçilmektedir (Bk.Res.27,28,30). Bu durumda, kare planlı sekinin, minarenin kürsüsüne; kuzey duvarı üzerindeki kemer izinin de, minare girişine ait olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁵⁴ Bk. R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında". s.519.

Şekil 9- Şehabeddin Paşa Camii. Plan. (A.Kuran'dan)

Şekil 10- Şehabeddin Paşa Camii. Kitabe çerçevesinin iki yanındaki bitkisel unsurlu süslemelerden soldaki.

Kuzey duvarı ortasında, dışa taşkın bir dış mihrap görülmektedir (Res.31). Harimin kuzey duvarı, derince bir mihrap nişi inşasına imkan verecek kalınlıkta değildir. Bu nedenle mihrap çerçevesi dışa taşırılmış ve böylece kalınlaştırılan duvar içine, 65 cm. derinliğinde bir niş inşa edilebilmiştir. Beş kenarlı mihrap nişi mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür¹⁵⁵. Mihrap çerçevesi ile üzerine yerleştirildiği duvar arasında bir bitişme çizgisi seçilmektedir (Bk.Res.27-28).

Camilerde, son cemaat yerlerinde görülen dış mihraplar, genellikle sade ve küçük boyutludur. Bir kısmının çerçevesi dahi yoktur. Şehabettin Paşa Mescidi'nin dış mihrabı ise, 2.5m. genişlikte ve yaklaşık 5m. yüksekliğinde bir çerçeveye sahiptir. Bu özellikleri ile pek çok caminin ana mihrabından daha gösterişli ve görkemlidir. Dış mihrabın boyutları gibi, cephe üzerindeki yeri de dikkat çekmektedir. Harimin kuzey cephesi üzerinde yer alan dış mihraplar, genellikle ortada yer alan harim girişinin sağında veya solundadır. Mihrabın cephe ortasına yerleştirildiği örneklerde ise, harim girişi cephenin sağına veya soluna kaydırılmıştır. Ancak burada, dış mihrabın iki yanındaki açıklıkların ikisinin de pencere olarak tasarlandıkları; sonradan pencereye dönüştürülmüş açıklıklar olmadıkları kesin olarak bellidir. Eğer bu dış mihrabın ilk yapıdan kaldığı kabul edilirse, mescidin kuzey cephesinde giriş bulunmadığı; harimin dışarısı ile tek bağlantısının, doğu duvarı üzerindeki yan giriş olduğu sonucuna varılmaktadır. Gerçi, doğu girişi üzerinde halen mevcut inşa kitabesi de, bu savı destekler mahiyettedir. Ancak, bu durum, dış mihrabın boyutlarının niçin bu kadar büyük tutulduğu sorununa bir açıklama getirmemektedir. Bugün olduğu gibi, caminin inşa edildiği tarihte de, doğu cephesinin bir sokağa baktığını kabul etsek bile, harimin kuzeyinde halen görülebilen hazire, burada bir avlunun bulunduğunu kanıtlamaktadır. Böylece doğu tarafındaki sokaktan, mescidin kuzeyinde yer alan avluya; buradan da, kuzey cephesi ortasına yerleştirilecek bir girişle harime girmek pekâlâ mümkündür. Kaldı ki bu durum, harimin doğu duvarı üzerine, doğrudan harime girişi sağlayacak bir kapı açılmasına engel değildir. A.Kuran, harimin kuzeyine, tahmini olarak, iki birimli bir son cemaat yeri işaretlemiştir¹⁵⁶. Sokaktan geçenlerin dikkatini daha kolay çeker düşüncesiyle, inşa kitabesi de bu giriş üzerine yerleştirilmiş olabilir. Kanımca, ilk inşaatta kuzey duvarı ortasında mevcut sade giriş, avlunun hazireye dönüştürülmesi sonucu iptal edilmiş ve girişin bulunduğu yere inşa edilen mihrap ile son cemaat yeri, üzeri ahşap bir çatı ile örtülmüş bir ilâve harime dönüştürülmüştür. Diğer yandan, yukarıda sözünü ettiğimiz fotoğrafta da açıkça görülebildiği gibi, minare girişi, kürsünün batı kenarına yerleştirilmişti ve son cemaat yerine açılmaktaydı. Mescidin kuzey cephesi üzerinde bir giriş bulunmasaydı, minare girişinin kürsünün bu cephesine değil, harimin doğu girişine yakın olan güney cephesi üzerine yerleştirilmesi çok daha mantıklı olurdu. Ayrıca mescidin 1962 yılında çekilmiş fotoğrafında, harimin kuzeybatı köşesinin üst kesiminde, doğu, batı ve güney

¹⁵⁵ A.Kuran, çizmiş olduğu planda, yarım daire şekilli bir dış mihrap nişi işaretlemiştir. Bk. *The Mosque In Early Ottoman Architecture*....., s.42, plan 23.

¹⁵⁶ Plan için bk. ay.yer.

cephelerinde görülen kesme taş kaplamanın kuzey cephesinde de var olduğu görülmektedir. Ancak, diğer cepheler gibi kesme taşlarla kaplı olduğu anlaşılan kuzey cephesi üzerine, alması düzende yeni bir cephe inşa edildiği açıkça belli olmaktadır. Fotoğrafta görülen minarenin, yapının ilk minaresi olmadığı da bellidir. Orijinal minarenin, bilemediğimiz bir tarihte, son cemaat yeri üzerine devrildiği; kuzey cephesinin bir kesimi ile birlikte son cemaat yerini tahrip ettiği; sakıflı son cemaat yerinin ve dış mihrabın bu onarım sırasında inşa edilmiş olabileceği hatıra gelmektedir.

Doğu, batı ve güney duvarlarını, kaytan silmelerden oluşan bir saçak dolanmaktadır.

Harimde, kubbe yuvarlağına geçiş, pendentiflerle sağlanmıştır¹⁵⁷. Dışa hafif taşıntı yapan mihrap, yarım sekizgen planlıdır. Harimin batı cephesinin ortasında, dikdörtgen planlı bir niş yer almaktadır.

Taçkapı ana nişi dip duvarında, dikdörtgen bir pano üzerinde, iki satırlık Arapça inşa kitabesi bulunmaktadır (Res.32). Bu kitabenin metni şöyledir¹⁵⁸:

- 1- أسس هذا المسجد المبارك في أيام السلطان مراد خان
- 2- حاجي شهاب الدين بن عبد الله تاريخ سنة أربعين و ثمانماية

Kitabe, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

Bu mübarek mescidi, Sultan Murad Han zamanında, Abdullah oğlu Hacı Şehabeddin 840 yılında tesis etti.

Bu kitabeye göre mescidin, **Abdullah oğlu Hacı Şehabettin** tarafından, **840/1436-1437** yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

II. Murat (1421-1451) ve II. Mehmet (1451-1481) dönemlerinde vezirlik yapmış olan bu zat, kaynaklarda *Hadım Şehabettin Paşa* adıyla anılmaktadır¹⁵⁹. Şehabettin Paşa, 840/1436-1437 yılında Rumeli Beylerbeyliği'ne atanmıştır. 842/1438-1439 yılında da,

¹⁵⁷ Harim girişinin anahtarına ulaşamadığım için, içten fotoğraf çekmem ve inceleme yapmam mümkün olmadı. Bu nedenle, harimi A.Kuran'ın planına dayanarak tanıtacağım. Plan için bk. ay.yer.

¹⁵⁸ Kitabe metni şu kaynaklarda yayımlanmıştır. F.Th.Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*....., s.24; M.T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*....., s.43, dip not 27.

¹⁵⁹ Bk. M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.37. 43, 255, 257; O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, s.127; R.O.Tosyavizade, *Edirne Rehnüması*....., s.34.

Novaberde Kalesi'ni ele geçirdikten sonra, II. Murat'ın Manisa'ya çekilmesiyle, Halil ve Zağnos Paşalar ile birlikte devlet yönetimine nezaret etmiştir¹⁶⁰.

Şehabettin Paşa'nın bu camiden başka, Edirne'de iki mesciti, bir hamamı ve bir köprüsü¹⁶¹; Filibe'de ise bir camisi, bir imareti ve bir kervansarayı¹⁶² bulunmaktadır. Onun, bu yapılara gelir sağlamak amacıyla bazı vakfiyeler düzenlettirdiğini de öğreniyoruz. Nitekim, 1485 yılında; dükkan, bahçe ve Edirne'ye bağlı köylerden 39.253 akçe¹⁶³; 1610 yılında da *Şehabettin Paşa Mahallesi* için 11.000 akçe¹⁶⁴ gelir elde edildiği nakledilmektedir.

¹⁶⁰ Bk. M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.256.

¹⁶¹ Bk. M.T.Gökbilgin, *ay.es.*, s.257; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.127.

¹⁶² Bk. O.Aslanapa, *ay.yer.*

¹⁶³ Bk. M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.257-258.

¹⁶⁴ Bk. *ay.es.*, s.43.

ARİF AĞA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997

Resim No: 33-42

Baba Demirtaş Mahallesi'nde, Salı Tekke Sokak'tadır. Yapı, Künbed Camii adıyla da anılmaktadır¹⁶⁵. Güneyden kuzeye doğru eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir.

R.M.Meriç, yapının 1960'lı yıllardan beri metrük ve harap bir durumda olduğunu ifade etmektedir¹⁶⁶. Minare kürsüsünün batı yüzü üzerine yerleştirilmiş madeni bir levhada, yapının, "Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, 1993 yılında onartıldığı" belirtilmektedir.

Harim kubbesi, minare külahı ve köşelerde, kubbe geçiş unsurlarını gizleyen kesimin üstü kurşun levhalarla kaplıdır (Res.33). Harimin kuzey ve doğu cephelerinde, alt sırada üç, orta sırada iki, kasnak üzerinde de bir adet olmak üzere, toplam altışar pencere açıklığı bulunmaktadır (Res.34-35). Kuzey cephesinde, iki orta sıra penceresinin arasında, hangi amaçla yapıldığını bilemediğimiz, ters "T" şeklini andırır bir çökertme mevcuttur (Bk.Res.34). Güney cephesinde, alt ve orta sırada ikişer, kasnakta da bir adet olmak üzere, toplam beş pencere görülmektedir. Batı ve kuzey cephelerindeki alt sıra pencereleri, dikdörtgen şekilli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Alt sıra pencerelerinin tümünün, sivri kemerli alınlıkları vardır. İkinci sıra pencereleri ile kasnak pencereleri, sivri kemerli açıklıklar şeklindedir.

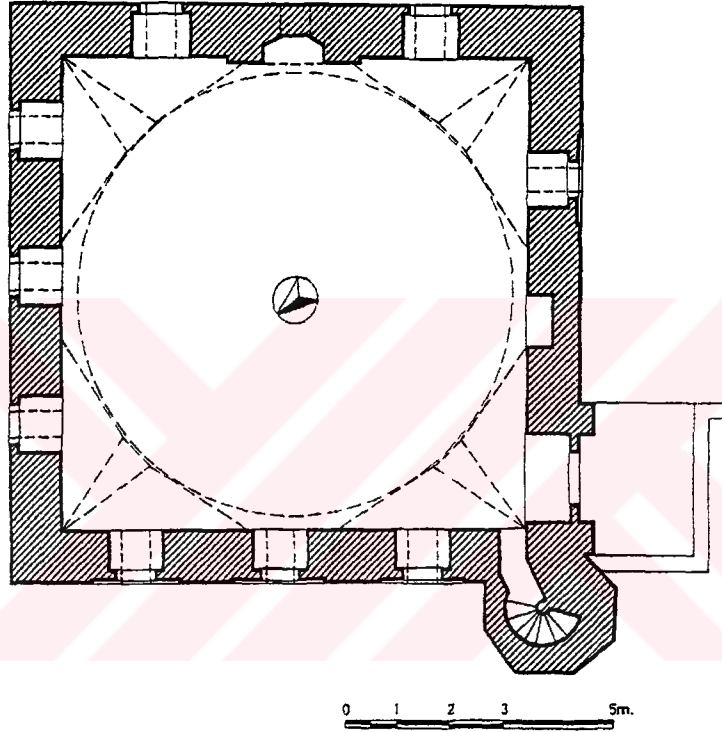
Minare kürsüsü, kuzey cephesinin batı ucuna bitişiktir (Şek.11) (Res.36). Harimde, kuzey duvarının batı ucundaki bir açıklıktan minareye girilmektedir. Altı kenarlı kürsü üzerinde yükselen pabuç, iki bölümden oluşmaktadır. İnce bir kaytan silme ile ayrılan iki bölümden alttakinde, kürsünün her bir köşesi pahlanmış ve üçgenler yardımıyla kenar sayısı iki katına çıkarılmıştır. Çokgen prizma şeklinde bir miktar daha devam eden pabuç, silindire dönüşmekte ve gövde ile kaynaşmaktadır. Pabuç üzerinde, kaytan silme bir bilezik yer almaktadır. Gövde ve petek, yan yana yerleştirilmiş dikine kaytan yivlerle bezenmiştir (Res.37). Şerefeye geçiş, iç ve dış bükey silmelerle sağlanmıştır. Şerefenin hemen altında da, bir kaytan silme mevcuttur. Korkuluklar sadedir. O.Onur'un, 1973 tarihli çalışmasında yayımlanan bir fotoğrafta, minare gövdesinin sade olduğu görülmektedir¹⁶⁷. Aynı fotoğrafta, petek bölümünün yıkılmış olduğu da seçilmektedir. Bu fotoğraftan da anlaşılabileceği gibi, minarenin kürsüden yukarısı yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir.

¹⁶⁵ Bk. R.O.Tosyavizade, *Edirne Rehnüması*....., s.35; T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.42; O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.53.

¹⁶⁶ R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.500.

¹⁶⁷ O.Onur, *a.g.e.*, s.53.

Harim girişinin üzerinde yer aldığı batı cephesi, ana cephe konumundadır. Bu cephede, alt sırada bir, orta sırada iki, kasnakta da bir adet olmak üzere, toplam dört pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephenin kuzey ucunda taçkapı yer almaktadır. Cami harimine açılan yan girişlerin çoğunda olduğu gibi burada da giriş, cephenin kuzey ucuna kaydırılmış durumdadır (Bk.Şek.11). Taçkapı çerçevesinin üst kenarının hemen üzerinde, tek yöne eğimli ahşap bir sundurma bulunmaktadır. Giriş aralığının önüne, demir doğrama bir camekân eklenmiştir¹⁶⁸ (Res.38). Sivri kemerli bir çökertme içine alınmış olan giriş aralığı, basık bir kemerle örtülmüştür.

Şekil 11- Arif Ağa Camii. Plan.

Kare planlı harimde, kubbe yuvarlağına geçiş, üçgen yüzeyli tromplarla sağlanmıştır (Res.39). Batı duvarının yaklaşık olarak ortasında, dikdörtgen planlı bir dolap nişi mevcuttur. Yarım sekizgen planlı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.40). Kavsara köşeliklerinde, çarkıfelek motifiyle bezenmiş birer gülbezek yer almaktadır. Üst sıra pencerelerinin vitraylı içlikleri vardır. Ahşap minber, yakın zamanlarda inşa edilmiş olmalıdır (Res.41).

Harimde; kubbe eteğinde, kubbeye geçiş unsurlarında ve harim duvarlarında kalem işi bezemeler bulunmaktadır. Bir ayet kitabesi, kubbe eteğini çepeçevre dolanmaktadır. Doğu, batı ve kuzey duvarlarında, dikdörtgen kartuşlar içine yerleştirilmiş ayet kitabeleri

¹⁶⁸ Yapıyı, Ekim 1997 tarihindeki ziyaretimizde, mevcut olmayan bu camekân, anılan tarihten sonra inşa edilmiş olmalıdır.

mevcuttur. Harimin kuzeybatı köşesindeki geçiş unsurları üzerinde yer alan kalem işi bezemeler arasında, 12 sivri kollu bir yıldız motifi ile bazı bitkisel unsurlar seçilebilmektedir (Res.42). Bu bezemelerin, kasnak üzerindeki pencerenin kemer profiline uydurulduğu dikkati çekmektedir.

Yapının inşa kitabesi yoktur. Yapıyla ilgili bilgi veren çeşitli kaynaklarda, banisinin *Arif Ağa* adında bir zat olduğu belirtilmektedir¹⁶⁹. T.Gökbilgin, Edirne'nin Fatih dönemindeki imar ve iskânında emeği geçen Osmanlı ünlülerini sıralarken, *Arif Ağa*'nın adını da zikretmektedir¹⁷⁰. Arif Ağa'nın kimliği hakkında başka bir bilgiye rastlamadım.

T.Gökbilgin, *1070 No.lu Tapu Tahrir Defteri*'nde rastladığı bilgileri nakletmekte ve *849/1445-46 yılında, Arif Ağa Mescidi Mahallesi* adıyla anılan bir mahallenin varlığından söz etmektedir¹⁷¹. Bu da anılan tarihte, Arif Ağa Camii'nin mevcut olduğunu kanıtlamaktadır. Böylece yapının, **XV. yüzyılın ilk yarısı içinde inşa edilmiş olduğunu** kabul etmek mümkün görünmektedir.

¹⁶⁹ Bk. R.O.Tosyavizade, *a.g.e.*, s.35; T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.42; O.Onur, *a.g.e.*, s.53.

¹⁷⁰ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.36.

¹⁷¹ *Ay.es.*, s.281.

KUŞÇU DOĞAN CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 43-53

Karanfiloğlu Mahallesi'nde, Kuşçu Doğan Camii Sokak'tadır. Yapı, yöre halkı tarafından Kuşçu Doğan Camii adıyla anılmaktadır. T.Gökbilgin¹⁷² ve E.H.Ayverdi¹⁷³ de, yapıyı adla tanıtmaktadırlar. Buna karşılık, O.Aslanapa¹⁷⁴, R.M.Meriç¹⁷⁵ ve O.Onur¹⁷⁶, yapıdan Kuş Doğan Camii adıyla söz etmektedirler.

Dört yanı duvarlarla çevrili bir avlu içinde yer alan yapının kuzey, güney ve doğusunda bir hazire mevcuttur. Avlunun batı duvarı üzerinde, yatık dikdörtgen şekilli bir korkuluk levhası yer almaktadır (Res.43). Şebekeli korkuluk, yan yana dizilmiş sekizgenler; bu sekizgenlerin merkezine yerleştirilmiş sekiz kollu yıldızlar ve baklava şekillerinden oluşan geometrik bir süslemeye sahiptir.

Harim kubbesi, minare külahı ve kubbe geçiş unsurlarını gizleyen kesim, kurşun levhalarla kaplıdır (Res.44). Harimin güneybatı ve güneydoğu köşeleri, mukarnaslı pahlarla yumuşatılmaya çalışılmıştır (Res.45).

Alt sıra pencerelerinin düzensiz olarak yerleştirildikleri dikkati çekmektedir. Örneğin, mihrabın batısında yer alan alt sıra penceresinin, doğuda karşılığı yoktur. Harimin doğu ve batı duvarlarının güney kesimlerine de alt sıra penceresi açılmamıştır (Res.46). Mihrabın doğusu ile doğu ve batı duvarlarının güney kesimine alt sıra penceresi açılmayışı, yapının bugünkü konumu gözönüne alındığında yadırganmaktadır. Cami inşa edilirken, harimin güney duvarı ile doğu ve batı duvarlarının güney kesimine yakın, başka yapıların varlığı akla gelmekteyse de, bugün bu kesimlerde, bir başka yapıya ait olabilecek en küçük bir iz dahi mevcut değildir.

Harimin doğu, batı ve güney cephelerinin herbirinde, biri altta, ikisi ikinci sırada, biri de kasnakta olmak üzere, toplam dörder pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir. Alt ve ikinci sıra pencereleri, dikdörtgen şekilli birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Alt sıradaki çökertmeler silmeli, ikinci sıradakiler ise sadedir.

Minare, harimin batı cephesinin kuzey ucundadır (Res.47) (Şek.12). Dikdörtgen planlı kürsü, kuzeybatı köşesi kesilmiş, dikdörtgen bir kaide üzerine oturmaktadır

¹⁷² T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.40.

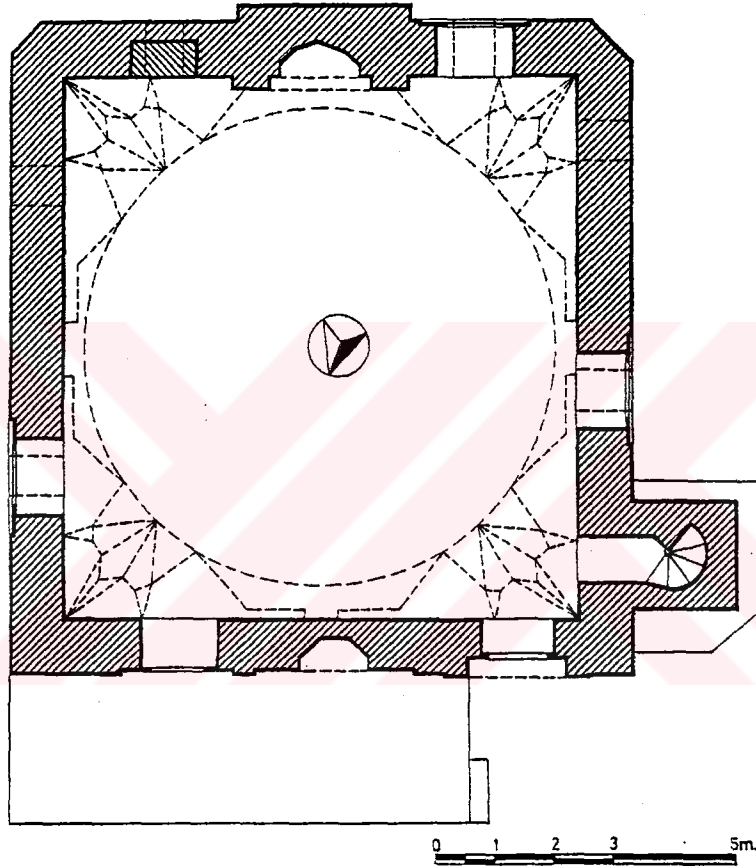
¹⁷³ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri.....*, s.402.

¹⁷⁴ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.119.

¹⁷⁵ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.446.

¹⁷⁶ O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.55.

(Res.48). Minareye giriş, harim içinden, batı duvarının kuzey ucundaki bir açıklıktan sağlanmaktadır. Kürsünün görünen üç yüzü üzerinde, dikdörtgen şekilli birer çökertme mevcuttur. Oldukça yüksek inşa edilmiş pabuç, bir üçgen kuşaktan oluşmaktadır. Onaltıgen prizma şekilli gövdenin alt ve üst kesiminde, kaytan silme birer bilezik yer almaktadır (Res.49). Şerefeye geçiş, iç ve dışbükey silmelerle sağlanmıştır. Korkuluk sadedir. O.Onur, minare gövdesinin, 1953 depreminde yıkıldığını, tam olarak saptanamayan bir tarihte de yeniden inşa edildiğini belirtmektedir¹⁷⁷.

Şekil 12- Kuşçu Doğan Camii. Plan. (E.H.Ayverdi'den işlenerek)

Son cemaat yerinin zemin kotu, avlu zemininden yaklaşık 40 cm. düşüktür. Zemin taşları, iri devşirme mermer bloklardan oluşmaktadır. Bazıları Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan bitkisel unsurlarla bezenmiş bu bloklar, muhtemelen caminin haziresindeki mezarlardan alınmış kırık lahit parçalarıdır. Harim kuzey duvarının doğu ucunda bir pencere; ortalarında bir dış mihrap; batı ucunda da harim girişi yer almaktadır (Res.50). Dikdörtgen şekilli pencere, diğer cephelerdeki alt sıra pencerelerinin düzenini tekrarlamaktadır. Yarım sekizgen planlı dış mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla

¹⁷⁷ Ay.yer.

örtülüdür. Dış mihrap, bir dizi silmeyle çerçevelenmiş dikdörtgen şekilli bir çökertme içine alınmıştır.

Kuzey cephesinin batı ucunda yer alan basık bir kemerle örtülü harim girişi, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiş ve bir silme dizisiyle çerçevelenmiştir (Res.51). Çerçevenin üst kenarına oturan sundurma, yakın zamanlarda inşa edilmiştir. Giriş aralığını örten basık kemerin hemen üzerinde yer alan dikdörtgen şekilli kitabe panosu boştur.

Harimde, kare planlı gövdeden kubbe yuvarlağına geçiş, iri dişli mukarnaslara sahip tromplarla sağlanmıştır (Res.52). Trompların iki yanına, iri bir mukarnas dişini anımsatan iki küçük tromp inşa edildiği görülmektedir. Yan yana sıralanmış plastik bir palmet dizisi, kubbe eteğini çepeçevre dolanmaktadır.

Altı kenarlı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.53). Üç dilimli bir kemerle son bulan bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Tüm mihrap, yeşil yağlıboyayla boyanmıştır. Ahşap minber, yakın zamanlarda inşa edilmiş olmalıdır.

Yapının hariminde, Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan kalemşi bezemeler bulunmaktadır. Kubbenin merkezinde, bir madalyon etrafına dizilmiş, kıvrım dallardan oluşan bitkisel bir kompozisyon dikkati çekmektedir. Kubbe geçiş bölgesindeki mukarnaslar üzerine, doğal görünümlü çiçekler resmedilmiştir. Harim duvarlarında, kartuşlar içinde, “Allah”, “Muhammed” ve “Dört Halife”nin adları ile dini içerikli kitabeler mevcuttur. Mihrabın üçgen şekilli tepelik kısmında, beyzi bir madalyon etrafında, “S” ve “C” kıvrımlı bezemeler ve bitkisel unsurlu süslemelerden oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Alt sıra pencerelerinin alınlıklarında, “S” ve “C” kıvrımlı bitkisel bezemeler mevcuttur.

Harim kuzey cephesinin üst kesiminde, üç adet sağır kemer görülmektedir. Bu kemerler ve kemer ayaklarının üzerine oturduğu konsollar, bugün ortadan kalkmış olan üç birimli, kubbelerle örtülü bir son cemaat yerinin kalıntılarıdır. Nitekim, E.H.Ayverdi'nin yayımladığı, yapının 1920'lerdeki durumunu gösteren R.Osman'ın bir fotoğrafında, son cemaat yerinin kubbeleri açıkça seçilebilmektedir¹⁷⁸. Aynı araştırmacının, yapının 1970 yılındaki durumunu gösteren planında da, üzeri üç kubbeyle örtülü bir son cemaat yeri işaretlenmiştir¹⁷⁹. Son cemaat yeri kubbelerinin, kuzeyde kare kesitli dört paye tarafından taşındığı görülmektedir.

E.H.Ayverdi, caminin kuzey cephesinde, yapının, 1310/1892-93 tarihinde onarıldığını belirten bir yazının bulunduğunu ifade etmektedir¹⁸⁰. Ancak bugün, anılan cephede herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Araştırmacı, R.O.Tosyavizade'nin verdiği bilgilere dayanarak, yapının, 1915 yılında da bir onarım geçirdiğini belirtmektedir¹⁸¹.

¹⁷⁸ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.403, 703.R.

¹⁷⁹ *Ay.es.*, s.402, 700.R.

¹⁸⁰ *Ay.es.*, s.404.

¹⁸¹ *Ay.yer.*

Yapının inşa kitabesi yoktur. Yapı hakkında bilgi veren çeşitli kaynaklarda, yapının, “Doğan” adında bir zat tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir¹⁸². Bu zatın, çeşitli kaynaklarda, “Kurt Doğan”, “Kuş Doğan”, “Kurtçu veya Korucu Doğan Bey”, “Doğan Ağa” gibi değişik adlarla anıldığı belirtilmektedir¹⁸³.

II. Murad’ın güvenini kazanmış bir zat olduğu anlaşılan “Kurtçu Doğan”, Varna Meydan Savaşı’nda, “Yeniçeri Ağası” sıfatıyla görev yapmıştı¹⁸⁴. Yeniçeri ağalığı görevini Fatih döneminde de sürdüren Doğan Bey, 1451 yılında patlak veren Yeniçeri isyanına öncülük ettiği için, dayak cezasına çarptırılmış ve azledilmiştir. Sicill-i Osmanî’de, Doğan Bey’in, Fatih’in tahta geçtiği yıllarda vefat ettiği belirtilmektedir¹⁸⁵. Nitekim, 15.5.1462 tarihli bir vakfiyede, Doğan Bey’in hayatta olmadığı ifade edilmektedir¹⁸⁶.

T.Gökbilgin’in naklettiği bilgilere göre II. Murad, Edirne’nin *Pravadi* nahiyesindeki *Kayapa Köyü*’nü Doğan Bey’e satmıştır¹⁸⁷. Doğan Bey, bu köy yakınlarında, bir mescit ve bir zaviye inşa ettirmiş; bu yapılar çevresinde oluşan mahalleye “Kurtçu Doğan Mahallesi” adı verilmiştir¹⁸⁸. 890/1485-86 tarihli vakfiyede, bu iki yapı için 1613 akçe; 935/1528-29 tarihli vakfiyede ise, 6293 akçe gelir sağlandığı kaydedilmiştir¹⁸⁹.

O.N.Peremeci, O.Aslanapa, R.M.Meriç ve O.Onur, yapının Fatih döneminde inşa edildiğini belirtmekte; ancak kaynak göstermemektedirler¹⁹⁰.

Caminin, yukarıda hayatı ve vakfiyeleri hakkında kısaca bilgi verilen Kurtçu veya Kuşçu Doğan tarafından inşa ettirildiği saptanmakla birlikte, inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. II. Murad ve Fatih dönemlerinde, Yeniçeri ağalığı yapan Doğan Bey’in, en geç 1462 tarihinde vefat ettiği bilindiğine göre cami, II. Murad’ın tahta geçtiği 1421 yılı ile Kuşçu Doğan’ın vefat tarihi olan 1462 yılı arasındaki bir tarihte inşa ettirilmiş olmalıdır.

¹⁸² Bk. T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.40, 224-228; O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.78; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.119, 181; O.Onur, *a.g.e.*, s.55.

¹⁸³ Bk. R.O.Tosyavizade, *a.g.e.*, s.37; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.119; R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.446; T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.224-228; O.Onur, *a.g.e.*, s.55; O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.78.

¹⁸⁴ Bk. Hoca Sadeddin Efendi (Çev:İ.Parmaksızoğlu), *Tacü't-Tevarih*, 2.cilt, Ankara 1975, s.269; İ.H.Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 1.cilt, İstanbul 1947, s.230; H.İnalçık, *a.g.e.*, s.117.

¹⁸⁵ M.Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2.cilt, İstanbul 1996, s.421.

¹⁸⁶ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.228.

¹⁸⁷ *Ay.es.*, s.224.

¹⁸⁸ *Ay.es.*, s.224-225.

¹⁸⁹ *Ay.yer.*

¹⁹⁰ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.78; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.119; R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.446; O.Onur, *a.g.e.*, s.55.

SELÇUK HATUN CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 54-55

Sevindik Fakih Mahallesi'nde, Kadirhane Sokağı'ndadır. Doğudan batıya eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Geniş bir avlu içinde yer alan yapının, güney ve batısında haziresi bulunmaktadır. Yapı, bugün terkedilmiş durumdadır. Çevresinde ve duvarlar üzerinde büyüyen ağaç ve çalılar ayrıntılı fotoğraf çekimini ve ölçü almayı engellemiştir.

Harim duvarları ile minarenin kürsü ve pabuç kısımlarında düzgün kesme taş; harim kubbesinde ise tuğla kullanılmıştır. Minare gövdesinde, bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğlanın dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kuzey cephesinin üst kesiminde seçilebilen iki kemer izi, harimin kuzeyinde iki birimli bir son cemaat yerinin varlığına işaret etmektedir (Res.54). Nitekim, Ayverdi'nin 1968 yılında yayımladığı restitüsyon planında, son cemaat yeri, pandantif geçişli iki kubbeye örtülüdür¹⁹¹. Bugün son cemaat yeri desteklerine ait hiçbir iz mevcut değildir.

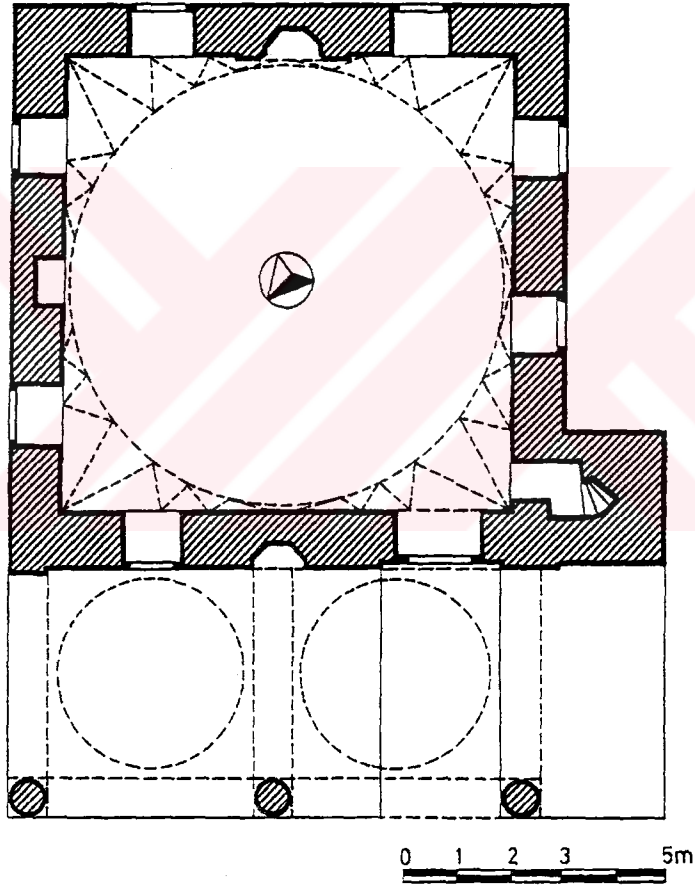
Doğu, batı ve güney cephelerinin benzer düzende oldukları görülmektedir. Her üç cephede de, üç sıra halinde düzenlenmiş toplam beşer pencere bulunmaktadır. Harimin doğu ve batı cephesindeki pencereler simetrik değildir. Batı cephesindeki pencereler, cephenin kuzey ucunda yer alan minare nedeniyle bir miktar güneye kaydırılmıştır. Kuzey cephesinde, taçkapı ve cephenin doğu kesiminde yer alan pencere dışında açıklık yoktur. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin, sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıradaki pencereler sivri kemerlidir. Batı cephesindeki alt sıra pencerelerinin söveleri tahrip olmuştur. Kaytan silmelerden oluşan bir saçak, kuzey cephesi dışında, harim ve kasnak duvarlarını dolanmaktadır.

Minare, harimin batı cephesinin kuzey ucundadır (Res.55) (Şek.13). Minarenin şerefeden yukarısı yıkılmıştır¹⁹². Kare planlı kürsü üzerinde bir pabuç bulunmaktadır. Bu pabucun köşeleri pahlanmıştır. Pah yüzeyleri iri olmayan mukarnaslarla dolgulandırılmıştır. Çokgen planlı gövdede, üç sıra tuğla ile tek sıra taş örgü kullanılmıştır. Pabuç kısmının minare boyutlarına göre yüksek tutulduğu görülmektedir. Gövdenin kesme taşlarından önemli bir kısmı da tahrip olmuştur. Bu durum, minarenin pabuçtan itibaren yıkıldığını, üst kesimin tekrar inşa edildiğini düşündürmektedir. Bu onarımda aynı taşların kullanıldığı tahmin edilmektedir. Fazlaca tahrip olan taşlar kullanılmamış, bu taşların yerine tuğla kullanılmış olmalıdır. Tuğlaların üç sıralı

¹⁹¹ Bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.216, 378.R.

¹⁹² O.Aslanapa'nın yayımladığı fotoğrafta, minarenin sağlam durumda olduğu görülmektedir. Bk. *Edirne'de Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.118, şek.141.

yerleştirilişi de bu fikri desteklemektedir. Anadolu’da, taş-tuğla almasıık duvar örgüsü, minarelerde nadiren kullanılmıştır. Minare gövdelerinde, daha çok farklı renkte kesme taşlarla elde edilmiş renk almasııklığı görölmektedir. Ancak, Edirne’de günümüze ulaşabilmiş örneklerden, **Hacı İslam Mescidi** (XV.yy.)¹⁹³, **Zincirli Kuyu Mescidi** (XV.yy.)¹⁹⁴, **Emir Hüseyin Mescidi** (XV.yy.)¹⁹⁵, **Şeyh Şucaaddin Camii** (1535)¹⁹⁶, **Kazaz Salih Mescidi** (XVI.yy.)¹⁹⁷ ve **Vize Çelebi Camii** (XVI.yy.)¹⁹⁸ minarelerinin gövdeleri, **Selçuk Hatun Mescidi** minaresinde olduğu gibi, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş kesme taş ve tuğlalarla inşa edilmiştir. Özellikle, ilk dört örnekte, iki sıra taş arasına üç sıra tuğla yerleştirilerek, Selçuk Hatun Mescidi’nin minare gövdesindeki düzen aynen tekrarlanmıştır. Edirne’deki cami ve mescitlerin minarelerinde, taş-tuğla almasıık duvar kaplamasının sıkça kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 13- Selçuk Hatun Camii. Plan. (E.H.Ayverdi'den)

¹⁹³ Resim için bk. O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.59.

¹⁹⁴ Resim için bk. *ay.es.*, s.51.

¹⁹⁵ Resim için bk. *ay.es.*, s.53.

¹⁹⁶ Resim için bk. *ay.es.*, s.83.

¹⁹⁷ Resim için bk. *ay.es.*, s.77.

¹⁹⁸ Resim için bk. *ay.es.*, s.85.

Harim kuzey cephesinin ortasında bir dış mihrap bulunmaktadır. Beş kenarlı mihrap nişi mukarnaslı bir kavсарayla örtülüdür. Harim girişi, kuzey duvarının batı ucunda yer almaktadır. İki renkli taşlarla örülmüş basık bir kemer, giriş aralığını örtmektedir.

Harimde, kubbe yuvarlağına, Türk üçgenlerinden oluşan bir kuşakla geçilmektedir (Bk.Şek.13). Batı duvarının kuzey ucundaki bir açıklıktan minareye girilmektedir. Doğu duvarının ortasında dikdörtgen kesitli bir niş yer almaktadır. Beş kenarlı mihrap nişi mukarnaslı bir kavсарayla örtülüdür. Mihrabın üzerinde, kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Ortadaki perde motifinin iki yanında, “S” ve “C” kıvrımlarından oluşan bir süsleme görülmektedir.

Giriş aralığını örten basık kemerin hemen üstünde, üç satırlık Arapça inşa kitabesi yer almaktadır. Kitabenin metni şöyledir ¹⁹⁹:

1- من بنى لله مسجدا بنى الله بيتا فى الجنة

2- بنت هذا المسجد سلجك خاتون بنت مرسل

3- رحمت الله تعالى فى تاريخ ستون و ثمانماية

Kitabe, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

Kim Allah için bir mescit inşa ederse, Allah da (ona) cennette bir ev yapar. Bu mescidi, 860 yılında, Mürsel kızı Selçuk Hatun -Allah rahmet eylesin- yaptırdı.

Bu kitabeye göre yapı, **Mürsel kızı Selçuk Hatun** tarafından, **860/1455-56** yılında inşa ettirilmiştir.

Kaynaklarda, Selçuk Hatun hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. T.Gökbilgin, Mürsel kızı Selçuk Hatun'un, Fatih döneminde yaşamış ve Beşiktaş'ta bir mescit yaptırmış olan Bursalı Selçuk Hatunla aynı kişi olabileceğini ileri sürmektedir²⁰⁰. Benzer bilgiler *Sicill-i Osmani*'de de mevcuttur²⁰¹. Ancak Ayverdi, T.Gökbilgin'in görüşüne katılmamakta; bu caminin banisi Selçuk Hatun'un Çelebi Sultan Mehmet'in kızı olduğunu söylemektedir²⁰². T.Gökbilgin ve R.M.Meriç, yapının 1045/1635-36'da, camiye

¹⁹⁹ Kitabe metni Ayverdi'den alınmıştır (*Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*. III , s.216, 378.R.). Kitabenin tarihi, F.Th.Dijkema'da, muhtemelen bir dizgi hatası sonucu ستون و ثمانماية şeklinde verilmiştir (a.g.e., s.35, no:16). O.Onur, kitabe metninin Lâtin harfleriyle okunuşunu vermektedir (*Edirne, Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.122.).

²⁰⁰ Bk. M.T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.50, dipnot 66.

²⁰¹ Bk. M.Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 5.cilt, İstanbul 1996, s.1487.

²⁰² Bk. E.H.Ayverdi, a.g.e., s.217.

çevrildiğini belirtmektedirler²⁰³. Yapının, 864/1459-60 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyede, Selçuk Hatun'un, Sevindik Fakih Mahallesi'ndeki mescidi için evler, odalar ve dükkanlar vakfettiği belirtilmektedir²⁰⁴.

²⁰³ Bk. M.T.Gökbilgin. *a.g.e.*, s.50. dip not 66; R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", s.500.

²⁰⁴ Daha fazla bilgi için bk. T.Gökbilgin. *a.g.e.*, s.352.

SARICA PAŞA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 56-59

Sarıca Paşa Mahallesi'nde, Sarıca Paşa Camii Sokak'ta, Selçuk Hatun Camii'nin 150m kadar doğusundadır. Bir avlu içinde yer alan yapının doğusunda haziresi vardır. Budin Valisi Melek İbrahim Paşa (Ölümü:1685)²⁰⁵ ile Vezir-i Azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın (Ölümü:1683)²⁰⁶ mezarları bu hazirededir²⁰⁷.

Harim kubbesi ve minare külâhı kurşun levhalarla kaplıdır. Dört sıra kirpi saçak, harim duvarlarını çepeçevre dolanmaktadır. Harimin kuzey cephesi dışında kalan üç cephesinde, iki sıra halinde düzenlenmiş üçer pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapının cepheleri dikkatlice incelendiğinde, onarımlar sırasında önemli değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Örneğin, yuvarlak kemerli üst sıra pencereleri, alt sıradakilerden daha büyüktür (Res.56). Kuzey cephesindeki pencere ile, doğu cephesinin kuzey ucundaki alt sıra penceresinin alınlıkları yoktur. Diğer alt sıra pencerelerinin tümünde, tuğladan sivri kemerli birer alınlık vardır. Cephelerde görülen düzensiz duvar örgüsü de, yapının bir onarım geçirdiğini göstermektedir. O.Aslanapa²⁰⁸ ve O.Onur²⁰⁹, yapının bir onarım geçirdiğini belirtmekte, fakat tarih vermemektedirler. O.N.Peremeci, yapının 1930'lu yıllarda, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılarak ibadete açıldığını²¹⁰; O.Aslanapa ise, 1949'da terkedilmiş durumda olduğunu ifade etmektedir²¹¹. E.H.Ayverdi, 1920'de çekildiği öne sürülen bir fotoğrafa dayanarak, kible duvarı önünde, bir revak bulunduğunu belirtmektedir²¹². Ancak E.H.Ayverdi'nin yayımladığı, yapının kuzeydoğusundan çekilmiş olduğu anlaşılan fotoğrafta, kuzey ve doğu cephelerine bitişik bazı mekanlar görülmektedir. Ancak bu fotoğrafa dayanarak, harimin kuzey duvarına bitişik bir revaktan söz etme olanağı yoktur. Kaldı ki güney (kible) duvarına bitişik bir revakın ne işe yaradığı da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. E.H.Ayverdi'nin, bir

²⁰⁵ Melek İbrahim Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M.Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, İstanbul 1996, s.784-785.

²⁰⁶ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M.M.Aktepe, *İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1960, s.736-738.

²⁰⁷ Resim için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri.....*, s.416, 726.R.

²⁰⁸ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.114.

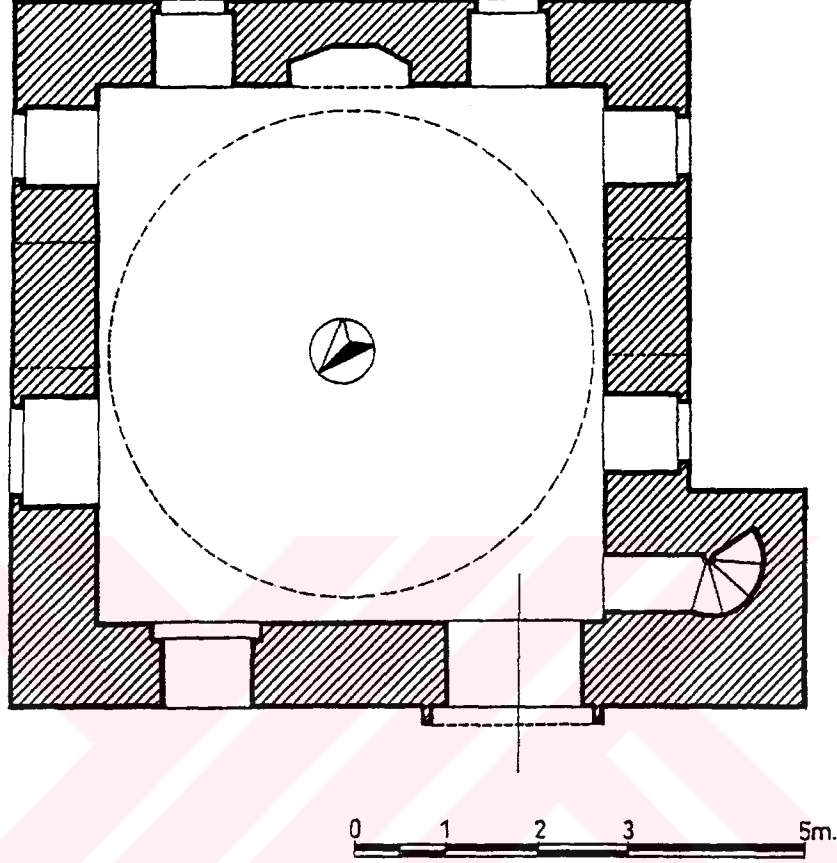
²⁰⁹ O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.54-55.

²¹⁰ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74.

²¹¹ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.114.

²¹² Resim ve bilgi için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.416, 725.R.

hata sonucu kible duvarı olarak adlandırdığı duvarın, kuzey duvarı olabileceği akla gelmektedir.

Şekil 14- Sarıca Paşa Camii. Plan.

Üst sıra pencerelerinin alçıdan birer dışlığı vardır. Tüm pencere kemerleri, tuğlayla inşa edilmiştir. Alt sıra pencerelerinin kemer ayakları hizasında bulunan üç sıralık tuğla derz, harimin doğu, batı ve güney cephelerini çepeçevre dolanmaktadır. Bu cephelerde, kabayonu taşlar, birer tuğla ile kasetlenmiştir.

Harimin batı cephesinin kuzey ucunda minare yer almaktadır (Res.57) (Şek.14). Kare kesitli minare kürsüsü, harimin çatı seviyesine kadar yükselmektedir. Kürsüdeki kaba yonu taşların düzensiz bir şekilde kasetlendiği görülmektedir. Kısa tutulmuş pabucun köşeleri pahlıdır. Pabuçtan poligonal bodur gövdeye geçiş, poligonal bir bilezikle sağlanmıştır. Gövdeden şerefeye bir dizi silmeyle geçilmektedir. Taş şeref korkulukları bezemesizdir. Pabuç ve gövde boyunun oldukça kısa tutulmuş olmaları, minarenin, kürsüden yukarısının yenilendiğini düşündürmektedir.

Harimin kuzey cephesinin batı ucunda, taçkapı yer almaktadır. Bir dizi silmeyle oluşturulmuş taçkapı çerçevesinin üst kenarına bitişik çörtene andırır bir konsol

görülmektedir. Çerçevenin üst köşesinde, bu konsol ile aynı yatay doğrultuda yer alan iki çıkıntı, giriş açıklığı önüne bir sundurma inşa edilmiş olabileceğini düşündürmekle birlikte, ortadaki konsola niye bir oluk açıldığı anlaşılamamaktadır. Bugün mevcut sundurma, yakın zamanda inşa edilmiştir. Basık bir kemerle örtülü giriş aralığı, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir.

Harimde, kare planlı gövdeden, kubbe yuvarlağına geçiş pandantiflerle sağlanmıştır (Res.58). Duvarların iç yüzleri, tamamen sıvalı ve badanalıdır. Üst sıra pencerelerinin alçıdan birer içlikleri vardır. Beş kenarlı mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsarayla örtülüdür (Res.59).

F.Th.Dijkema, yapının inşa kitabesinin, *Edirne Türk-İslam Eserleri Müzesi*'nde korunduğunu belirtmektedir²¹³. Kitabeyi sırasıyla, Badi Efendi²¹⁴, P.Witte²¹⁵, T.Gökbilgin²¹⁶, O.Onur²¹⁷ ve E.H.Ayverdi²¹⁸ de yayımlamıştır. Dijkema'ya göre Arapça kitabenin metni şöyledir²¹⁹:

1- بسم الله (الرحمن الرحيم)²²⁰ رصص بنیان هذا (المقام الكريم في عهد دولت السلطان

2- العظيم درة تيجان²²¹ اعظم السلاطين المختص بفتح قلعة قسطنطين السلطان ابو الفتح محمد خان²²²

3- لا عطل من طلوع كوكب وجوده²²³ الدوران اقل خلق الله الكبير محمود الامين²²⁴ الفقير

4- في احتشامه قال اخوان الصفاء صار تاريخا له²²⁵ خير بنا

Kitabenin metni, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

²¹³ Bilgi için bk. F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.36-37, no:17. Kitabe metninin bir Bizans devşirme malzemesinin arka yüzüne yazıldığı görülmektedir. Kırık taş üç parçaya bölünmüştür. Resim için bk. *ay.es.*, plate IV, no:17.

²¹⁴ A.Badi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne*, İstanbul 1899-1900, s.58-59. (Zikreden, F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.37.)

²¹⁵ F.Taeschnner and P.Witte, "Die Vezirfamilie der Gandarlyzade, etc.", in *Der Islam*, XVIII, 1929, s.110. (Zikreden, F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.37.)

²¹⁶ T.Gökbilgin, *XV -XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.61, dipnot 129.

²¹⁷ O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler.....*, s.126.

²¹⁸ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.215.

²¹⁹ Bk. *ay.es.*, s.36-37, no:17.

²²⁰ T.Gökbilgin'in yayımladığı kitabe metninde, besmele yoktur. Bk. *a.g.e.*, s.61, dipnot 129.

²²¹ T.Gökbilgin, bu kelimeyi, سبحانه şeklinde okumaktadır. Bk. *ay.yer.*

²²² T.Gökbilgin, bu kelimedden sonra من kelimesini vermektedir. Bk. *ay.yer.*

²²³ T.Gökbilgin, bu kelimedden sonra مصر kelimesini vermektedir. Bk. *ay.yer.*

²²⁴ T.Gökbilgin, bu kelimeyi الامر şeklinde okumaktadır. Bk. *ay.yer.*

²²⁵ T.Gökbilgin, bu kelimeyi vermemektedir. Bk. *ay.yer.*

Bismillahirrahmanirrahim. Bu kutsal makamın binasını, büyük sultan, ulu sultanların taçlarının incisi, İstanbul kalesini fethetmiş, fetihler babası Mehmed Han'ın devleti zamanında, -Omun varlık yıldızının doğuşunu dünyanın dömişü kesintiye uğratmasın- büyük Tanrı'nın yaratıklarının en acizi, fakir Mahmut Emin yaptırdı. Omun ihtişamı hakkında İhvan-ı safa, tarih olarak şunu söyledi: "Hayrî bina".

Kitabede geçen, خير بنا ibaresinin ebced hesabıyla, rakkam değerleri karşılığı 863'tür. Buna göre yapı, Mahmut adlı bir zat tarafından inşa ettirilmiş ve inşaat, 863/1458-1459 yılında tamamlanmıştır. O.Onur, yapının, Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşamış Mahmut Ağa adlı bir kişi tarafından, 1458 yılında²²⁶; O.N.Peremeci²²⁷ ve O.Aslanapa²²⁸ 838/1434-1435 yılında inşa ettirildiğini belirtmekte; ancak kaynak göstermemektedirler. T.Gökbilgin, caminin kitabesini yayımladığı bölümde 863/1458-59 yılını²²⁹; vakfiyeleri yayımladığı bölümde ise 838/1434-35 yılını vermektedir²³⁰.

Yapı, kaynaklarda, Sarıca (Saruca) Paşa Camii adıyla anılmaktadır. Ancak Sarıca Paşa adının, Mahmut Ağa'nın lakabı olduğu kabul edilmektedir²³¹. Nitekim, O.Onur, Sarıca Paşa Camii'ni, *Mir-i Alem Gazi Mahmut Ağa Camii* adıyla da anmaktadır²³². Kaynaklarda, Mahmut Ağa'nın kimliği konusunda çelişkili bilgilere rastlanmaktadır. Badi Efendi'ye göre, kitabede adı geçen Mahmut, *Mir-i Alem Gazi Mahmut Ağa*'dır²³³. Bu bilgi, M.Süreyya tarafından da doğrulanmakta ve Mahmut Ağa'nın, II.Bayezit döneminde (1481-1512) vefat ettiği belirtilmektedir²³⁴. T.Gökbilgin, caminin inşa tarihi olan 1458-1459 yılı ile II.Bayezid'in saltanatının son bulduğu 1512 tarihi arasında, 50 yılı aşkın bir sürenin bulunduğunu gözönüne alarak, F.Th.Dijkema tarafından tekrarlanan, Badi Efendi'nin ve M.Süreyya'nın verdiği bilgilere katılmamaktadır²³⁵. T.Gökbilgin'e göre, mirlivalık, beylerbeyliği ve vezirlik yapan Sarıca Paşa, 838/1434-1435 yılında, II.Murat tarafından Edirne muhafızlığına tayin edilmiştir²³⁶. Bir ara görevden alınmış; 1443'te, Halil ve Şehabeddin Paşalar ile birlikte tekrar vezirliğe atanmıştır²³⁷. 1453-1454 yılında, vezirlikten azledildikten sonra, Gelibolu'ya yerleşmiş ve burada vefat etmiştir²³⁸.

²²⁶ Bk. O.Onur, *a.g.e.*, s.54.

²²⁷ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74.

²²⁸ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.114.

²²⁹ M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.61, dipnot 129.

²³⁰ M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.248.

²³¹ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.114; R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.472, sıra no:69; E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.416; O.Onur, *a.g.e.*, s.54.

²³² Bk. O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.125.

²³³ Bk. A.Badi, *a.g.e.*, s.58-59.(Zikreden:F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.37.)

²³⁴ M.Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III....., s.909.

²³⁵ Bk. M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.61, dipnot 129.

²³⁶ Bk. *ay.es.*, s.248.

²³⁷ Bk. Hoca Sadeddin Efendi (Türkçeleştiren:İ.Parmaksızoğlu), *Tacü't-Tevarih*, II, Ankara 1975, s.215.

²³⁸ Bk. T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.248.

Sarıca Paşa'nın, Edirne'de bu cami dışında, bir mescit ve medrese²³⁹; Gelibolu'da ise, bir imaret inşa ettirdiği bilinmektedir²⁴⁰. Bu yapılara gelir sağlamak amacıyla, Sarıca Paşa'nın, düzenlettirdiği 925, 976 ve 980 tarihli üç vakfiyesi bilinmektedir. 925/1519 tarihli vakfiyede 6233 akçe; 980/1572-1573 tarihli vakfiyede 7093 akçe gelir sağlandığı belirtilmekte²⁴¹; 976/1568-1569 tarihli vakfiyede ise, birçok dükkan, hamam, oda, zemin(?), başhane(?) vakfedildiği ve bu vakıflardan 11.354 akçe gelir sağlandığı beyan edilmektedir²⁴².

R.M.Meriç, 27 Mart 1939'da caminin satılması yönünde karar alındığını; ancak daha sonra bu karardan vazgeçildiğini belirtmektedir²⁴³.

²³⁹ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74; O.Onur, *a.g.e.*, s.125, dipnot 57.

²⁴⁰ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74; E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.416; T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.248.

²⁴¹ Bk. T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.248.

²⁴² *Ay.yer.*

²⁴³ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.472, sıra no:69.

İSMAİL AĞA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997

Resim No: 60-64

Kentin kuzeyinde, *İsmail Ağa Mahallesi*'nde, *Baruthane Mevkii*'ndedir. Yapı, **Baruthane Camii** adıyla da anılmaktadır²⁴⁴. Güneyden kuzeye doğru eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Harim kubbesi, minare külahı ve köşelerde, kubbe geçiş unsurlarını gizleyen kesimin üstü, kurşun levhalarla kaplıdır.

Yapının dış kaplamaları tamamen yenilenmiş durumdadır. Gövde üzerinde, doğu ve güney cephelerinde, iki sıra halinde düzenlenmiş dörder pencere bulunmaktadır. Caminin batısındaki sokağın kotu, harimin zemin kotundan yaklaşık 1,5 m. yüksek olduğundan, batı cephesinde alt sıra penceresi yoktur. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Doğu, batı ve güney cephelerinde, kasnak üzerine de birer pencere açılmıştır. Kasnağın üst kesiminde, dört sıra tuğladan oluşan bir hatıl görülmektedir.

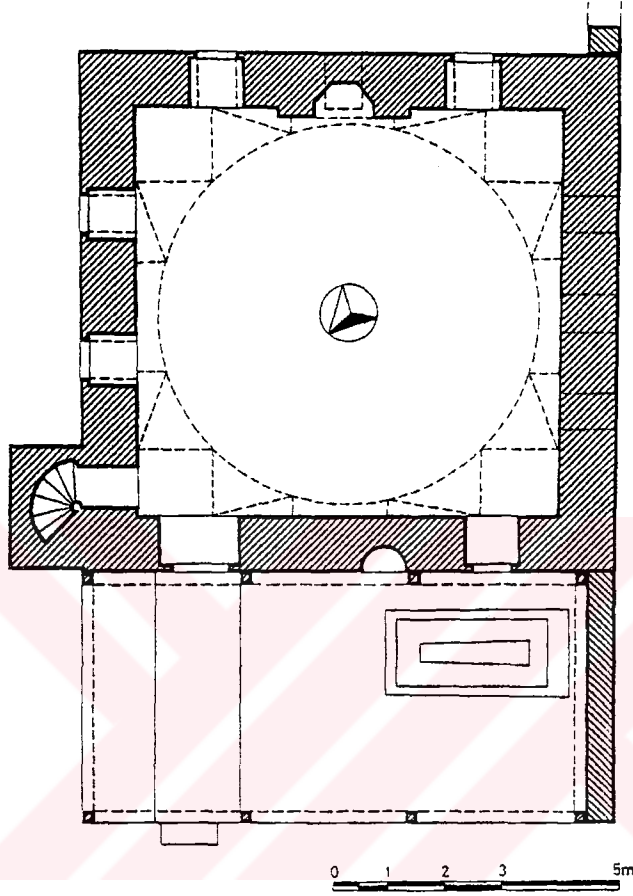
Harimin doğu cephesinin kuzey ucunda yer alan minare, dikdörtgen planlı bir kürsüye oturmaktadır (Res.60) (Şek.15). Minareye, harimde, doğu cephesinin kuzey ucundaki bir açıklıktan ulaşmaktadır. Kübik kürsüden, sekizgen prizma şekilli pabuç kısmına geçiş, mukarnaslı pahlarla sağlanmıştır. Gövdenin alt kesiminde, ters/yüz "Y" harflerini anımsatan ve kalın kaytan silmelerden oluşan bir süsleme kuşağı mevcuttur (Res.61). Gövdenin üst kesimini oluşturan kesme taşların farklı görünümeleri ve alt kesimin daha geniş oluşu, üst kesimin yenilendiğini düşündürmektedir. Şerefeye geçiş bölgesinin hemen altında, kaytan silme bir bilezik vardır. Şerefeye geçiş silmelerle sağlanmıştır. Korkuluklar sadedir. O.Onur, 1973 tarihli çalışmasında, minare kürsüsünün yarıya kadar toprak altında olduğunu ifade etmektedir²⁴⁵. Kürsünün kuzey yüzü üzerinde, 1041/1631-32 tarihi okunmaktadır. Ancak bu tarihin, minarenin onarım tarihi mi, yoksa inşa tarihi mi olduğu anlaşılamamaktadır. Aynı yüz üzerine yerleştirilmiş madeni bir levhada, yapının, "Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, 1993 yılında restore edildiği" belirtilmektedir.

Harimin kuzey cephesinde, kare kesitli sekiz ahşap destek üzerine oturan, ahşap bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Bk.Şek.15). Harimin batı duvarı ile aynı doğrultuda uzanan avlu duvarı, son cemaat yerinin batı kenarını kapatmaktadır. Son cemaat yerinin zemin kotu, avlu zemininden 30 cm. yüksektir. Son cemaat yerinde, harim kuzey duvarına 60 cm. uzaklıkta, dikdörtgen şekilli bir gövdeye sahip bir mezar bulunmaktadır.

²⁴⁴ Bk. O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.117.

²⁴⁵ O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.67.

Üst kesimi kırık olan ayak taşı üzerinde, Arapça 860/1455-56 tarihi okunmaktadır (Res.62). Ayak ve baş taşları üzerindeki yazılar dikkatlice incelendiğinde, bu taşların, iki farklı mezara ait oldukları anlaşılmaktadır.

Şekil 15- İsmail Ağa Camii. Plan.

Harimin kuzey cephesinin batı ucunda bir pencere; doğu ucunda da harim girişi yer almaktadır. Pencere ile harim girişi arasına yerleştirilmiş olan dış mihrap, yarım daire kesitlidir. Dikdörtgen şekilli pencerenin, diğer cephelerdeki alt sıra pencerelerinde olduğu gibi, sivri kemerli bir alınlığı vardır. Dış mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsarayla örtülüdür. Yuvarlak kavsara kemeri tuğladandır. Basık bir kemerle örtülü olan giriş aralığı, yuvarlak kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Giriş aralığının kemeri ve söğeleri mermerden, çökertmenin kemeri ise tuğladandır. Giriş aralığını örten ahşap kapı kanatları bezemesizdir.

Harim zemini, son cemaat yeri zemininden 50 cm. kadar yüksektir. Harim mekanının iç yüzeyi, sıvalı ve badanalıdır. Kare planlı mekanın üzeri, geçişi üçgen yüzeyli tromplarla sağlanmış bir kubbeyle örtülüdür (Res.63). Yarım sekizgen profilli mihrap nişinin, mukarnaslı bir kavsarası vardır (Res.64). Kavsara köşeliklerinde, çarkıfelek

motifiyle bezenmiş birer gülbezek yer almaktadır. Üst sıra pencerelerinin vitraylı içlikleri vardır. Ahşap minber yenidir.

Yapının inşa kitabesi yoktur. Yapıyla ilgili bilgi veren çeşitli kaynaklarda, banisinin, *İsmail Ağa* adında bir zat olduğu belirtilmektedir²⁴⁶. Kaynaklarda, *İsmail Ağa*'nın kimliği hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadım. Yapının inşa tarihiyle ilgili olarak, çeşitli kaynaklarda verilen bilgiler birbirini tutmamaktadır. Örneğin O.Onur, yapının, muhtemelen II.Bayezid döneminde yaşamış olan *İsmail Bey* tarafından²⁴⁷; R.M.Meriç ise, 985/1577-78 yılında, *İsmail Ağa* tarafından inşa ettirildiğini belirtmektedir²⁴⁸. Ancak, her iki araştırmada da bu bilgilerin hangi kaynağa dayandırıldığı belirtilmemiştir.

T.Gökbilgin, *1070 No.lu Tapu Tahrir Defteri*'nde rastladığı bilgileri nakletmekte ve 867/1462-63 tarihinde, *İsmail Ağa Mescidi ve Medresesi Mahallesi* adıyla anılan bir mahallenin varlığından söz etmektedir²⁴⁹. Bu da anılan tarihte, *İsmail Ağa Camii*'nin mevcut olduğunu kanıtlamaktadır. Yapıyı 1462-63 tarihinden önce inşa ettirmiş olduğu anlaşılan *İsmail Ağa*'nın, II.Bayezid döneminde de faaliyetlerine devam etmiş olması mümkün görünmektedir.

Caminin bulunduğu mahallenin, *İsmail Ağa Mescidi ve Medresesi Mahallesi* adıyla anılması, *İsmail Ağa*'nın, bir de medrese inşa ettirdiğini göstermektedir. Ancak bugün, tamamen ortadan kalktığı anlaşılan bu medreseyle ilgili olarak, kaynaklarda da herhangi bir bilgiye rastlamadım.

O.Onur, harım girişi üzerinde bir onarım kitabesinin bulunduğunu; ancak bu kitabenin, 1971 yılında, mahalle sakinleri tarafından parçalandığını ifade etmektedir²⁵⁰. O.Onur ve F.Th.Dijkema tarafından yayımlanan kitabeye göre²⁵¹ yapı, Edirne Kadısı *Hafız Mehmed Sadık* ile Edirne Müftüsü *Hafız Ahmed Nuri* tarafından, 1329/1911 yılında onartılmıştır²⁵².

²⁴⁶ Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.348, 350; R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.490, sıra no:37; O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.117; ay.yaz., *Edirne Minareleri*....., s.67; F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.190.

²⁴⁷ O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.117; ay.yaz., *Edirne Minareleri*....., s.67.

²⁴⁸ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.490, sıra no:37.

²⁴⁹ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.348, 350.

²⁵⁰ O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.117.

²⁵¹ *Ay.es.*, s.117-118; F.Th. Dijkema, *a.g.e.*, s.190.

²⁵² O.Onur, Arap rakkamlarıyla 1329 olarak kaydettiği tarihi, Latin rakkamlarıyla, 1319 olarak vermektedir. Bk. *a.g.e.*, s.118.

AYŞE KADIN CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 65-72

*Ayşe Kadın Semti'*nde²⁵³, eski İstanbul yolu üzerinde, *Düz Kaldırım Caddesi'*ndedir. Doğudan batıya eğimli bir arazi üzerine inşa edilen yapı, batı tarafından yola cephelidir. Camiyi, dört yönden çevreleyen bir avlusu vardır.

Yapının, biri kuzeybatısında, diğeri de batısında yer alan iki çeşmeden, batıdaki aynası sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Kitabesi yoktur. Kuzeybatıdaki çeşme, **Hacı Musli** adlı bir zat tarafından 1647 yılında inşa ettirilmiştir²⁵⁴. O.N.Peremeci, caminin, "Mimar Hayreddin" in eseri olabileceğini belirtmekte; ancak kaynak göstermemektedir²⁵⁵.

Harim duvarları düzgün kesme taşlarla kaplıdır. Kuzeyindeki ahşap son cemaat yeri yenilenmiştir. Son cemaat yerinin doğu duvarı kesme taştandır. Harimin, kuzey cephesi dışında kalan üç cephesinin aynı düzende inşa edildiği dikkati çekmektedir. Her üç cephede de, üç sıra halinde düzenlenmiş yedi pencere açıklığı bulunmaktadır. Yüzeysel birer çökertme içine yerleştirilmiş, dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin, sivri kemerli alınlıkları vardır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinde, alçıdan birer dışlık vardır. Yapının, iki bölümden oluşan gövdesinin alt kesimi kübik; üst kesimi ise sekizgen prizma şekillidir (Res.65). Her iki bölüme de birer saçak yapılmış; böylece üstteki sekizgen prizma şekilli bölüm, bir kasnak görünümü almıştır. Oysa ki, yapı dikkatlice incelendiğinde, gövdenin alt kesimini sınırlayan saçığın bizi yanılttığı; gövdenin, trompların bulunduğu seviyeye kadar yükseldiği; üstteki sekizgen prizma şekilli bölümün de, ikinci bir gövde değil, kasnak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, bu bölüm içten incelendiğinde, üçlü pencere gruplarının kasnak üzerinde değil, gövde üzerinde yer aldıkları görülmektedir.

Kaytan bir silme dizisinden oluşan saçak, harim ve kasnak duvarlarını çepeçevre dolanmaktadır. Harim saçığının hemen altında, **Sitti Sultan** ve **Kasım Paşa** camilerindekilere benzer bir kemerleme dizisi bulunmaktadır. Harim kubbesi, tromp çıkıntıları ve minare külâhı kurşun levhalarla kaplıdır. Harimin güney cephesinin doğu köşesine, yukarı doğru daralan bodur bir payanda inşa edilmiştir (Res.66).

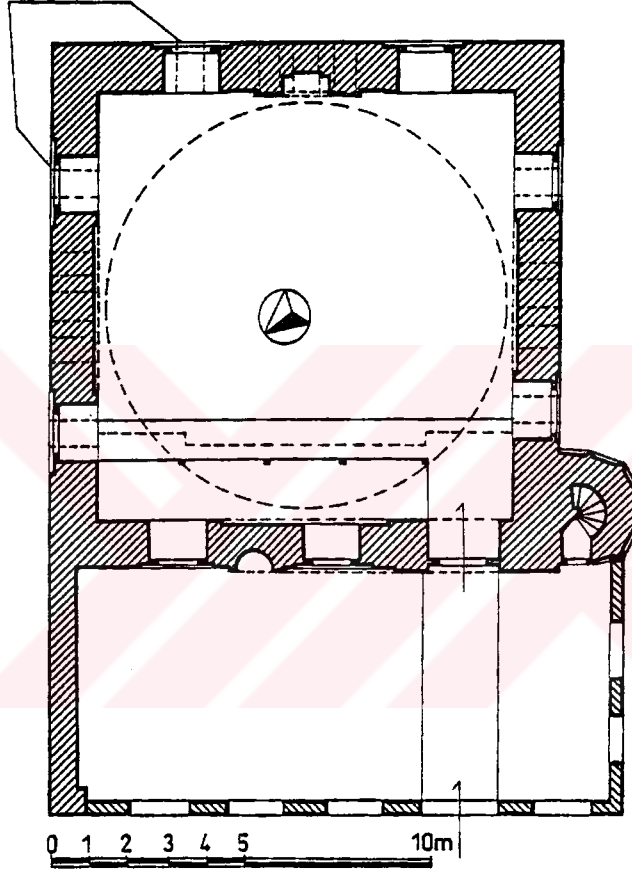
Harimin kuzeyinde, ahşap bir kırma çatıyla örtülü, ahşap camekanlı bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Res.67). Cephede mevcut beş açıklıktan, batıdan itibaren ikincisi

²⁵³ 925/1519 yılına ait tahrir defterlerinde, Ayşe Kadın Semti' nin, *Kapıcı Sinan Bey Mahallesi* adıyla da tanındığı bilinmektedir. Bk. T.Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s.171.

²⁵⁴ Bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.200.

²⁵⁵ O.N.Peremeci, *Edirne Tarihi*....., s.63.

girişe ayrılmıştır. Doğu duvarı düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Bu duvar üzerinde hiçbir açıklığın bulunmadığı dikkati çekmektedir. E.H.Ayverdi'nin planında, son cemaat yeri ahşap çatısının, doğuda bu duvar; kuzey ve batıda ise ahşap destekler üzerine oturduğu görülmektedir²⁵⁶. Bu planda, son cemaat yerinin batı duvarı, harimin batı duvarı ile aynı hizadadır. Ancak, bugün minareye, son cemaat yerinden girilmektedir. Bir başka deyişle, son cemaat yeri batıya doğru genişletilmiştir (Şek. 16).

Şekil 16- Ayşe Kadın Camii. Plan. (E.H.Ayverdi'den işlenerek)

Harimin batı duvarının kuzey ucunda minare yer almaktadır (Res.68). Minare girişinin üzeri yuvarlak bir kemerle örtülüdür. Kürsünün her bir kenarı üzerinde, dıştaki dikdörtgen şekilli; içteki ise Bursa kemerli iç içe iki çökertme bulunmaktadır. Pabucun, yukarıya doğru daralan, paralelkenar şeklindeki yüzeylerinden herbiri üzerinde, bezemesiz birer gülbezek vardır. Bir kaval silme, pabuç ve gövdeyi birbirinden ayırmaktadır. Şerefenin hemen altında da bir kaval silme mevcuttur. Şerefeye geçiş enlice silmelerle sağlanmıştır. Şerefe korkulukları sadedir.

²⁵⁶ Plan için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.201, 357.R.

Harimin kuzey cephesi üzerinde, iki pencere arasına yerleştirilmiş bir dış mihrap; cephenin batı ucunda ise taçkapı yer almaktadır (Res.69) (Bk.Şek.16). Dikdörtgen şekilli son cemaat yeri pencereleri, yüzeysel birer çökertme içine yerleştirilmiştir. Pencerelerin sivri kemerli birer alınlığı vardır. Alınlık kemerlerinin üzeri, kalem işi kıvrım dallar ve doğal görünümlü çiçek motifleriyle bezenmiştir. Bezemelerde, kırmızı, mavi, sarı ve kahverengi kullanılmıştır. Dış mihrap, kaytan silmelerle çerçevelenmiştir. Mihrap tepeliğinde, ters/yüz palmetlerden oluşan bir şerit görülmektedir. Alınlık üzerinde iki kabartma gülbezek mevcuttur. Altı kenarlı mihrap nişi mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür.

Taçkapı ana nişinin mukarnaslı kavsarası basık ve yüzeyseldir (Res.70). Kavsara köşeliklerinde, kıvrım dallar ve doğal görünümlü çiçeklerden oluşan kırmızı, mavi ve kahverengi kalem işi süslemeler görülmektedir. Giriş aralığı basık bir kemerle örtülüdür. Basık kemerin hemen üzerinde inşa kitabesi yer almaktadır.

E.H.Ayverdi'nin planına göre, kubbe yuvarlağına, istiridye kabuğu şekilli tromplarla geçilmektedir²⁵⁷. Ancak bugün, kubbeye geçiş, sivri kemerli tromplarla sağlanmaktadır (Res.71). Ayverdi'den 25 yıl kadar önce yapıyı incelemiş olan Aslanapa da, kubbe yuvarlağına, sivri kemerli tromplarla geçildiğini söylemektedir²⁵⁸. Tromp kemerleri basit konsollar üzerine oturmaktadır. Köşelere yerleştirilmiş küçük mukarnas dolgular, trompların alt kenar çizgisini yumuşatmaktadır. Harim pencerelerinin alçıdan birer içliği vardır. Dikdörtgen kesitli mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.72). Nişin dip duvarına, sivri kemerli, yüzeysel, bir ikinci niş yerleştirilmiştir. Köşe sütuncelerinin mukarnaslı birer başlığı vardır. Mihrap tepeliğinde, ters/yüz palmetlerden oluşan bir şerit görülmektedir. Çerçeve üzerindeki şeritlerden en dıştaki, bir zencirek motifleriyle süslüdür.

Araştırmacıların, harim kubbesi ve minare hakkında verdikleri bilgilerde çelişkiler vardır. **Badi Efendi**'nin tarihçi **Örfi**'den aldığı bilgileri nakleden E.H.Ayverdi, harim kubbesi ile minarenin, 1752 yılındaki depremde yıkıldığını söylemektedir²⁵⁹. Bununla birlikte E.H.Ayverdi, **Örfi Tarihi**'ni incelediğini, ancak böyle bir bilgiye rastlamadığını da ifade etmektedir. Bunun yanı sıra O.Onur da, minarenin pabuç kısmından yukarısının, 1752 yılındaki depremde yıkıldığını ve onarıldığını belirtmektedir²⁶⁰. Aynı araştırmacı, 1896 yılında, bir yıldırım isabetiyle yıkılan minarenin, yeniden inşa edildiğini söylemektedir. Ayrıca, boğumlu minare külâhının 1953 yılındaki depremden sonra onarıldığı ve bugünkü şeklini aldığı, aynı yazar tarafından ifade edilmektedir²⁶¹. Ancak, Anadolu'da, boğumlu minare külâhlarının, Batılılaşma döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durumda, O.Onur'un, ilk inşaattan olduğunu söylediği boğumlu

²⁵⁷ Bk. ay.yer.

²⁵⁸ Bk. O.Asanapa, *Edirne 'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.106.

²⁵⁹ Bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.200.

²⁶⁰ O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.57.

²⁶¹ Ay.yer.

külâhın, 1752 veya 1896 yılındaki onarımında inşa edildiğini düşünmek gerekmektedir. Araştırmacı, ilk yapıda, harimin ahşap bir çatıyla örtülü olduğunu; bugünkü kubbenin sonradan inşa edildiğini de öne sürmektedir²⁶². Gerçekten de, XV. yüzyılda, üçlü pencere sistemine rastlanmadığı; bu düzendeki üçlü pencerelerin, 16. yüzyıldan itibaren inşa edildiği bilinmektedir. Örneğin, **Konya Selimiye Camii**'nin (1566) harim duvarlarında²⁶³, **Kadırga Sokollu Camii**'nin (1571-1572) harim duvarlarında ve kasnağında²⁶⁴, **İstanbul Sultan Ahmed Camii**'nin (1609-1617) harim duvarlarında ve kasnağında²⁶⁵ ve **Üsküdar Yeni Valide Camii**'nin (1710) kasnağı üzerinde²⁶⁶, buradakine benzer düzende, üçlü pencere grupları görülmektedir.

Giriş aralığını örten basık kemerin hemen üzerinde, dört satırlık Arapça inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin metni şöyledir²⁶⁷:

1- بنت عایشه خاتون بنت سلطان

2- محمد بن شهنشه بايزيد خان

3- فصار الختم فی بدالمحرم

4- بتاریخ تله اهل عرفان

Kitabe, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

“873 yılı, Muharrem ayının başında tamamlanan (yapıtı) Şehinşah Bayezid Han oğlu Sultan Mehmed kızı Ayşe Hatun inşa ettirdi.

Kitabede tarih ebced hesabıyla verilmiştir. تله اهل عرفان ibaresinin, ebced hesabıyla, rakkam değerleri karşılığı 873'tür. بدالمحرم ibaresinden de inşaatın “muharrem ayının başlarında” tamamlandığı anlaşılmaktadır. Buna göre yapı, **Çelebi Sultan Mehmed**'in kızı **Ayşe Hatun** tarafından inşa ettirilmiş ve inşaat 873/1468 yılının, Temmuz ayı başlarında tamamlanmıştır.

²⁶² Ay.yer

²⁶³ Resim için bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.245.

²⁶⁴ Resim için bk. A.Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 109, R.100.

²⁶⁵ Resim için bk. ay.es., res.60.

²⁶⁶ Resim için bk. ay.es., s.367.

²⁶⁷ Kitabe metnini, yazılış farkı olmadan T.Gökbilgin (bk. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.46, dip not 45; ay.yaz., bk. “Edirne Şehrinin Kurucuları....., s.171); E.H.Ayverdi (bk. a.g.e., s.204) ve F.Th.Dijkema (bk. a.g.e., s.40-41, no:21) yayımlamışlardır. O.Onur ise, (bk. *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.128) kitabe metninin okunuşunu vermektedir.

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Ayşe Hatun, Çelebi Sultan Mehmet'in yedi kızından biridir²⁶⁸. Ayşe Hatun'un bu camiden başka, Üsküp'te de bir mescidi bulunmaktadır. Bu iki yapıya gelir sağlamak amacıyla, Hayrabolu'da dokuz göz dükkan ile bir hamam, Üsküp'te on göz dükkan ile bir hamam ve Yarhisar'ın Zekeriya Köyü'nü vakfetmiştir²⁶⁹.

²⁶⁸ Bk. M.Ç.Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s.12.

²⁶⁹ Bk. T.Gökbilgin, *a.g.m.*, s.171; M.Ç.Uluçay, *a.g.e.*, s.12.

TAŞLIK (MAHMUD PAŞA) CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 73-81

*Taşlık Semti'*nde, *Yahya Bey Camii'*nin 100m. kadar güneyindedir. 1937 yılında, tehlike arzettiği gerekçesiyle, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yıktırılan caminin yeniden inşasına başlanmış, ancak tamamlanamamıştır²⁷⁰. Yapı, tek kubbeye örtülü bir harim; harimin kuzeyinde bir son cemaat yeri ve batı cephesinin kuzey ucunda yer alan bir minareden oluşmaktadır (Şek.17). Yeniden inşa edilen harim duvarlarının iç yüzlerinde, moloz taş kullanıldığı dikkati çekmektedir. Harim kuzey duvarının iç yüzünde görülen kaba yonu taş ve kesme taş kaplama, yıkılan eski caminin yeniden kullanılan dış kaplama malzemeleridir. Herhangi bir kaynakta açıklayıcı bir bilgi bulunmamasına rağmen, harim duvarlarının iç yüzeylerinin, kesme taşlarla kaplı olmadığı anlaşılmaktadır.

O.N.Peremeci, yapının, 1752 depreminde harap olduğunu ve onarıldığını; 1930'lu yıllarda ise terkedildiğini belirtmektedir²⁷¹. R.M.Meriç, 1963 yılında yayımlanan araştırmasında, yapı tamamen yıktırılmadan önce, şakülden 25-30cm. kaymış durumda olduğunu; kapı ve pencerelerin önemli ölçüde tahrip olduğunu; kubbede birçok çatlak bulunduğunu; bu nedenle de yıkılma tehlikesi arzettiğini ifade etmektedir²⁷². Bu nedenle caminin, ayakta kalan kesimleri korunarak onarılamayacağına karar verilmiş; 1937 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yıktırılmıştır. Bugün mevcut duvarların, 1937'de yıktırılan caminin temelleri üzerine inşa edildiği; ancak inşaatın tamamlanamadığı anlaşılmaktadır.

Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde, üç sıra halinde düzenlenmiş beşer pencere açıklığı (Res.73-75); kuzey cephesinde ise, alt sırada iki pencere bulunmaktadır (Res.76). Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin, sivri kemerli birer alınlığı vardır. Üst sıra pencereleri sivri kemerlidir. Kuzey cephesinde yer alan iki pencerenin mukarnashı birer kavsarası vardır.

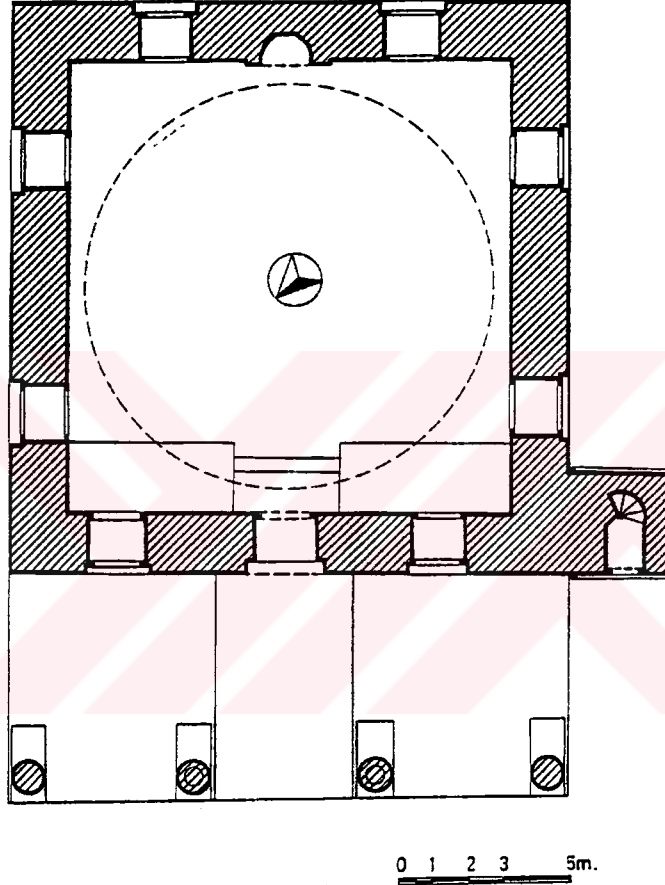
Harimin kuzey cephesindeki son cemaat yerinin üst örtüsü, çok yüksek olmayan bir balkon duvarla gizlenmiştir. Son cemaat yerinin sekileri ve sütunların dikdörtgen planlı kaideleri sağlam durumdadır (Res.77). E.H.Ayverdi, "yıkılan son cemaat yeri

²⁷⁰ Bk. R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.498. Yapının tanıtımını, Ekim 1997 tarihinde çektiğim fotoğraflara ve yapı hakkında bilgi vererek, 1937 yılından önce çekilmiş fotoğraflar yayımlayan R.M.Meriç (bk. *ay.es.*, s.498-99; 531-32, res.1-9); E.H.Ayverdi (bk. *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.222-23, 389, 390.R.) ve O.Onur'un (bk. *Edirne Minareleri*....., s.88) araştırmalarına dayanarak yapıyorum.

²⁷¹ O.N.Peremeci, *Edirne Tarihi*....., s.73.

²⁷² R.M.Meriç, *a.g.e.*, s.498.

kubbeleri”nden söz etmektedir²⁷³. Ancak desteklerin halen mevcut kaidelerine göre, son cemaat yerinin üç biriminden herbiri 3.80m x 5.20m. boyutlarındadır. Bu dikdörtgen birimlerin birer kubbeyle değil, tonozlarla (manastır tonozu?) örtülü olduğunu düşünmek daha mantıklı görünmektedir. Son cemaat yerinin sivri kemerleri, mukarnas başlıklı silindirik sütunlar üzerine oturmaktaydı²⁷⁴. Bu başlıklardan ikisi, yapının kuzeybatısında, yere atılmış durumdadır. Kemerlerin içine demir gergiler yerleştirilmişti. Doğu cephesindeki açıklık örülerek kapatılmıştır.

Şekil 17- Taşlık Camii. Plan.

Harim kubbesinin ve son cemaat yeri üst örtüsünün kurşunları, 1930’lu yıllarda sökülüştür²⁷⁵. Fotoğraflardan seçilebildiği kadarıyla yapının, son cemaat yerini doğu, batı ve kuzeyden kuşatan küçük bir avlusu vardı. Harimi örten kubbenin sekizgen prizma şekilli kasağı, harim gövdesinin köşelerine yerleştirilen birer kemer payanda ile desteklenmişti.

²⁷³ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.222.

²⁷⁴ *Ay.ver.*, 389.R.

²⁷⁵ Bk. R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.498.

Minare, harimin batı cephesinin kuzey ucunda yer almaktadır (Res.78) (Bk.Şek.17). Kare planlı minare kürsüsünün görünen üç yüzünde, kalın kaval silmelerle, birer dikdörtgen çerçeve oluşturulmuştur. Sivri kemerli bir çökertme içine alınmış olan basık kemerli giriş aralığı, kürsünün kuzey yüzü üzerindedir. Kaytan silme bir bilezik, pabuç ile gövdeyi birbirinden ayırmaktaydı. Şerefeye geçiş, bir dizi silmeyle sağlanmıştı. Şerefe korkulukları şebekeliydi²⁷⁶. O.Onur'un yayımladığı 1937 yılından önce çekilmiş bir fotoğrafta, minarenin şerefeden yukarısının yıkık olduğu görülmektedir²⁷⁷.

Taçkapı, harimin kuzey cephesi ortasında yer almaktadır. O.Onur'un yayımladığı fotoğrafta, giriş aralığının üst kesiminde, bir kavsarayı anımsatan mukarnaslar seçilebilmektedir²⁷⁸. E.H.Ayverdi, bu mukarnaslar nedeniyle, taçkapının bir onarım geçirmiş olabileceğini düşünmektedir²⁷⁹. Taçkapı giriş aralığı, iki renkli kesme taşlarla örülmüş basık bir kemerle örtülüydü.

Harim zeminin kötü, son cemaat yeri zemininden yaklaşık 40 cm. düşüktür. Harim, pendentif geçişli bir kubbeyle örtülüydü²⁸⁰. İçte, harim duvarları üzerinde, Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan kalemşi süslemeler mevcuttu²⁸¹. Alt kesimi yeniden inşa edilmiş olan mihrap nişi yedi kenarlıdır (Res.79) (Bk.Şek.17). Mihrabın eski şekli hakkında bir fikir edinmek mümkün olmamaktadır. Harimin kuzey duvarına bitişik olan kadınlar mahfilinin sekisi (Res.80) ile, güney cephesinin batı ucunda yer alan minber kaidesi halen görülebilmektedir (Res.81). R.M.Meriç, yapının, ince işçilikli, ahşap kapı ve pencere kanatlarına sahip olduğunu ifade etmektedir²⁸².

Yapının inşa kitabesine ilişkin bir bilginiz yoktur. O.Onur, caminin 1571 yılında inşa ettirildiğini belirtmekte; ancak kaynak göstermemektedir²⁸³. E.H.Ayverdi, caminin, Fatih dönemi vezirlerinden *Mahmud Paşa* tarafından²⁸⁴, mevcut bir zaviyenin temelleri üzerine inşa edildiğini nakletmektedir²⁸⁵. O.N.Peremeci²⁸⁶ ve T.Gökbilgin²⁸⁷ ise, zaviyenin Mahmud Paşa'ya ait olduğunu; ancak bu zaviyenin temelleri üzerine oturtulan caminin, Sinan tarafından inşa edildiğini belirtmektedirler. E.H.Ayverdi, bu görüşe

²⁷⁶ Bk. O.Onur, *a.g.e.*, s.88.

²⁷⁷ *Ay.yer.*

²⁷⁸ *Ay.yer.*

²⁷⁹ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.222.

²⁸⁰ Bk. R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.532, res.8.

²⁸¹ Bk. *ay.es.*, s.531, res.6; s.532, res.5, 7, 8.

²⁸² *Ay.es.*, s.498.

²⁸³ O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler.....*, s.145; *ay.yaz.*, *Edirne Minareleri.....*, s.88. Yazar, birinci kaynakta, H.972 yılının karşılığını, M.1571 olarak vermektedir. Oysa, H.972 yılı, M.1564-65 yıllarına denk gelmektedir.

²⁸⁴ II.Mehmed'in tahta çıkmasıyla (1451) vezirliğe atanan Mahmud Paşa (Velî), 1453'de sadrazam oldu. 872/1467-68 yılında azledilen Paşa, 873/1468-69 yılında Kaptan-ı Derya, 877/1472-73'de ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Bir ara Bosna'yı da fetheden Mahmud Paşa, 878/1473-74 yılında vefat etti. Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. M.Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 3....., s.924-25.

²⁸⁵ Bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.222.

²⁸⁶ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.73.

²⁸⁷ T.Gökbilgin, "Edirne Maddesi", *İslam Ansiklopedisi.....*, s.123.

katılmamakta; Sai Çelebi'nin, O.N.Peremeci'yi yanılttığını ifade etmektedir²⁸⁸. Gerçekten de, *Tezkiretü'l- Bünyân*'da, “....*Mahmud Paşa'nın ruhu için Taşlık Camii, Edirne'de zaviyeden yapıldı*” şeklinde bir ibare bulunmaktadır²⁸⁹. T.Gökbilgin²⁹⁰ ve E.H.Ayverdi²⁹¹, caminin Temmuz 1473 tarihli bir vakfiyesinden söz etmektedirler. E.H.Ayverdi, bu vakfiyeye dayanarak, O.N.Peremeci'nin, Sinan'a malettiği bu yapının, Sinan döneminde bir onarım geçirmiş olabileceğine işaret etmektedir²⁹². Sonuç olarak, yapının vakfiyesinin düzenlendiği 1473 tarihinden birkaç yıl önce, **Mahmud Paşa** tarafından inşa ettirildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Bugün, Edirne Müzesi'nin Türk-İslam Eserleri bölümünde, 1527 numaraya kayıtlı bir kitabeye göre yapı, 1320/1902-3 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır²⁹³.

²⁸⁸ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.222.

²⁸⁹ Sai Çelebi (Haz: S. Erdem), *Tezkiretü'l-Bünyân*, İstanbul 1988, s.37, sıra no:65.

²⁹⁰ T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.323.

²⁹¹ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.222.

²⁹² Bk. *ay.yer.*

²⁹³ O.Onur, kitabenin Türkçe transkripsiyonunu vermektedir. Bk. *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler.....*, s.146. Yazar, H.1320 tarihinin milâdi karşılığını 1904 olarak vermektedir. Oysa, H.1320 yılı, M.1902-3 yıllarına denk gelmektedir.

KASIM PAŞA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 82-86

Tunca Nehri kenarında, *Kirişhane Semti*'nde, Süleymaniye Camii'nin 400 m. kadar güneyindedir. Doğudan batıya eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir (Res.82). Kuzey ve doğusunda haziresi vardır²⁹⁴.

Harim duvarları ve minare, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Kasnakta ise, düzgün kesme taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bugün, caminin kuzey cephesinde bir son cemaat yerinin izleri görülebilmektedir. Bu cephede, toprak seviyesi oldukça yükselmiş durumdadır. Bu nedenle son cemaat yerinin sekileri zorlukla seçilebilmektedir. Cephe duvarının üst kesiminde, halen görülebilen izler, burada ahşap çatılı bir son cemaat yerinin bulunduğu işaret etmektedir (Res.83). Nitekim O.Aslanapa'nın yayımladığı fotoğrafta, ince destekler üzerine oturan, üç yöne eğimli kırma bir çatıya sahip son cemaat yerinin bulunduğu görülmektedir²⁹⁵. E.H.Ayverdi'nin, caminin 1968 yılındaki durumunu gösterir planında, 7mx15m boyutlarındaki son cemaat yerinin çatısı, dikdörtgen kesitli destekler tarafından taşınmaktadır²⁹⁶. Ancak bugün, yapının kuzey duvarı üzerinde, zorlukla seçilebilen iki sağır kemer izi görüldüğü dikkati çekmektedir. Kemerlerin ayakları hizasında konsol izi yoktur. Cephede, tek çizgi ile belirlenmiş olan bu iki kemer izinin, bir üst örtüye ait olabileceklerini düşünmek pek mümkün görünmemektedir. Harim cephesinde böyle bir kemer izi, ancak pandantif geçişli kubbeler veya tonoz örtüde söz konusudur. Ancak duvarda, kemer izleri yakınında, kesme taşların yenilendiğini; duvar üzerindeki dişlerin yok edildiğini gösterir herhangi bir iz seçilmemektedir. Bu durumda, bu kemer izlerine mantıklı bir açıklama getirmemiz mümkün olmamaktadır.

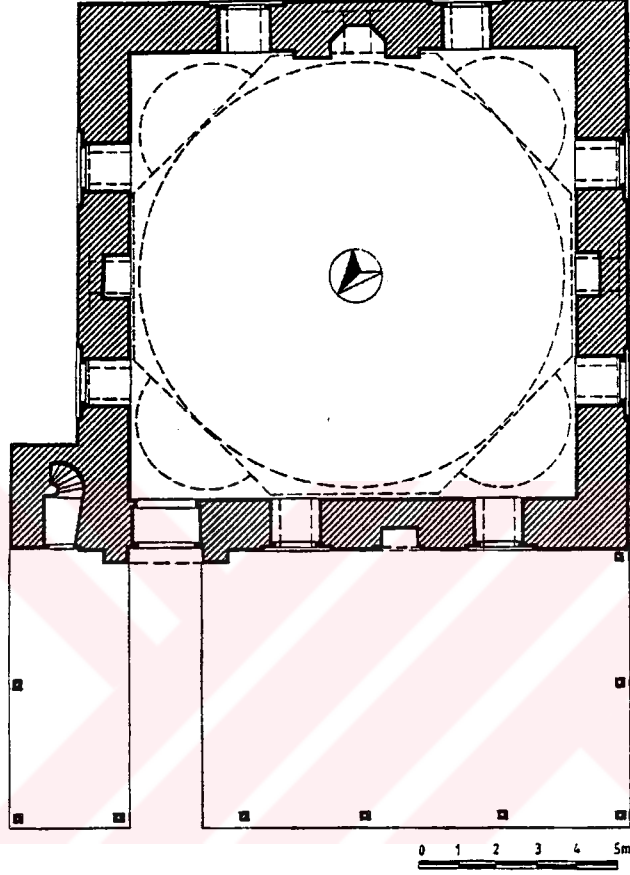
Harimin doğu, batı ve güney cephelerinin aynı düzende olduğu görülmektedir. Bu cephelerin herbirinde, gövde üzerinde, üst üste yerleştirilmiş dörder pencere; kasnak üzerinde ise birer pencere vardır. Bu pencerelerden alt sıradakiler, birer çökertme içine yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli açıklıklardır. Her birinin sivri kemerli birer alınlığı vardır. Üst sıradaki pencereler sivri bir kemerle son bulmaktadır. Alt sıra pencerelerinden doğu

²⁹⁴ O.N. Peremeci ve O.Aslanapa, caminin büyük bir avlu içinde yer aldığını; yapının banisi olan *Kasım Paşa*'nın da bu avluda gömülü olduğunu kaydetmektedirler. Ancak bugün avluda mevcut birkaç mezar taşı içinde *Kasım Paşa*'nın ki yoktur. Bilgi için bk. O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi*....., s.67; O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.103. Mezarın 1951 yılındaki fotoğrafını yayımlayan E.H.Ayverdi, daha sonra bu taşların kaybolduğunu belirtmektedir. Bilgi ve resim için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.268-269, res.451-452.

²⁹⁵ Resim için bk. O. Aslanapa, *a.g.e.*, s.104, şek.127.

²⁹⁶ Plan için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.211, 370.R.

cephesinin güney ucundaki pencere ile batı cephesinin kuzey ucundaki pencerenin atkı taşları ve alınlıkları tahrip olmuş; pencere açıklıkları örülerek kapatılmıştır. Alt sıradaki pencereleri ve dış mihrabı çerçeveleyen çökertmeler, bir silme dizisinden oluşmaktadır.

Şekil 18- Kasım Paşa Camii. Plan. (E.H.Ayverdi'den)

Kuzey cephesinde, taçkapı dışında, iki pencere ve bu pencereler arasına yerleştirilmiş bir dış mihrap bulunmaktadır (Res.84) (Şek.18). Dikdörtgen bir çökertme içine alınmış dış mihrap, mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Pencere alınlıklarına beş kollu, küçük birer yıldız oyulmuştur. Kuzey cephesinin doğu ucunda harim girişi yer almaktadır (Bk.Res.83). Hafifçe dışa taşıntılı olarak inşa edilmiş olan taçkapı, bir dizi silmeyle çerçevelenmiştir. Basık kemerli giriş aralığı, sivri kemerli derince bir çökertme görünümündeki ana niş içine yerleştirilmiştir. Ana niş dip duvarı üzerinde üç satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır. Bugün örülerek kapatılmış olan giriş aralığını örten basık kemer, iki renkli taşlarla örülmüştür.

Harimin doğu duvarının kuzey ucunda yer alan minarenin, külah ve şerefe korkulukları tahrip olmuştur²⁹⁷ (Res.85). Minareye, kürsünün kuzey yüzü üzerindeki sivri kemerli bir açıklıktan girilmektedir. İki kademeli pabuç kısmının alt kesiminde, üçgenlerden oluşan bir kuşak; üst kesiminde ise bir sivri kemerleme dizisi görülmektedir. Şerefe geçişinin biraz altında, kaytan silme bir bilezik gövdeyi dolanmaktadır. Harim ve kasnak duvarlarının saçağı bir dizi silmeden oluşmaktadır. Ensiz bir kemerleme dizisi, kuzey kenarı dışında kasnağı çepeçevre dolanmaktadır.

Harim, geçişi tromplarla sağlanmış bir kubbe ile örtülmüştür. Yapıyı üç kez ziyaretimde, girişi örülerek kapatılmış olduğu için, içine girmem mümkün olmadı. Bu nedenle, harimin tanıtımını E.H.Ayverdi'nin verdiği bilgilere dayanarak yaptım. Trompların alt hizasında bir mukarnas dizisi görülmektedir²⁹⁸. Doğu ve batı duvarlarının ortasında, dikdörtgen kesitli, Bursa kemerli birer niş yer almaktadır. Çerçevesi dışa hafif taşıntılı olan mihrap nişi, beşgen kesitlidir (Bk.Şek.18). E.H.Ayverdi, içteki sıvaların büyük ölçüde dökülmüş olduğunu; pencere üstlerinde kalem işi izlerine rastlandığını nakletmektedir²⁹⁹.

Caminin batı duvarı ortasında bir güneş saati dikkati çekmektedir (Res.86). Saatin kuzey kesiminde, زوال (Zeval) yazısı okunmaktadır³⁰⁰. Bu kelimeye, *Edirne Üç Şerefeli Cami*'nin avlu batı taçkapısı üzerindeki güneş saati³⁰¹ ile *Edirne Eski Cami*'nin batı taçkapısı üzerindeki güneş saatinde³⁰² rastlanmaktadır. *Edirne Selimiye Camii*, Üç Şerefeli Cami ve Eski Cami'deki güneş saati örnekleri, üçgen şekilleri ile Kasım Paşa Camii'ndekini andırmaktadırlar. Özellikle, Selimiye Camii ile Üç Şerefeli Cami'ndeki örnekler, Kasım Paşa Camii'ndekine çok benzemektedir.

Taçkapı ana nişi dip duvarı üzerindeki, üç satırlık Arapça inşa kitabesinin metni şöyledir³⁰³:

1- ممن يعمر مساجد الله و منها يبني بناء منيفاً جامعاً لطيفاً

2- و مجمعاً شريفاً قاسم پاشا و فقه الله لما يشاء في تاريخ سنه

²⁹⁷ O.N.Peremeci, O.Aslanapa ve E.H.Ayverdi, minarenin sağlam durumdaki fotoğrafını yayımlamışlardır. Resim için bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, res.12; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.104, şek.127; E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.211, res.369.

²⁹⁸ Resim için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.214, res.377.

²⁹⁹ Bilgi ve resim için bk. *ay.es.*, s.211; s.214, res.377.

³⁰⁰ Arapçada *zeval*; “ögle vakti, gölgenin en kısa olduğu an” anlamındadır. Bk. F.Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 9.baskı, Ankara 1990, s.1422; N.Çam, *Osmanlı Güneş Saatleri*, Ankara 1990, s.200.

³⁰¹ Resim ve çizim için bk. N.Çam, *a.g.e.*, s.139, res.62a; s.140, res.62b.

³⁰² Resim ve çizim için bk. *ay.es.*, s.137, res.61a; s.138, res.61b.

³⁰³ O.N.Peremeci, kitabe metninin okunuşunu vermektedir. Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.67. T.Gökbilgin (Bkz. “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*....., s.175.) ve E.H.Ayverdi ise, (bk. *a.g.e.*, s.211.) kitabe metnini Arap harfleri ile yayımlamışlardır.

3- ثلث و ثمانين و ثمانماية من هجرة نبويه عليه صلوة بيهيه

Kitabe, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

(O), Allahın mescidlerini yapanlardandır ve bunlardan bir bina olan yüce, toplayıcı, latif ve şerefliilerin toplandığı bu yapıyı Hicri Nebevi -güzel salat onun üzerine olsun- 883 yılında, Kasım Paşa yaptırdı. -Dilediği hususlarda Allah kendisini muvaffak kılsın-.

Bu kitabeye göre yapı, 883/1478-1479 yılında, Kasım Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.

II.Murad (1421-1451) ve Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) dönemlerinin ünlü vezirlerinden olan Kasım Paşa, "Evliya" lakabıyla anılmaktadır³⁰⁴. T. Gökbilgin, Kasım Paşa'nın, II. Bayezid (1481-1512) döneminde de görev yaptığını nakletmektedir. O.N.Peremeci ve O.Aslanapa, Kasım Paşa'nın ölüm tarihi olarak, caminin bitiş tarihi olan 883/1478 yılını vermektedirler. Ancak, T.Gökbilgin, Kasım Paşa'nın 888/1483'te, İshak Paşa'nın yerine Vezir-i Azam olduğunu ve 890/1485 yılında vefat ettiğini belirtmektedir³⁰⁵. Fakat, Kasım Paşa'nın bugün kayıp olan mezar taşını yayımlayan E.H.Ayverdi, Paşa'nın 883/1478 yılında vefat ettiğini saptamaktadır³⁰⁶. Tevârih-i Âli Osman'da, Cezerî Kasım Paşa adındaki bir zatın, Edirne'de bir mescit inşa ettirdiği belirtilmektedir³⁰⁷. Aşıkpaşaoğlu'nun verdiği bilgilerden, "Cezerî Kasım Paşa" ile yukarıda kimliği kısaca tartışılan "Evliya Kasım Paşa"nın aynı kişi olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

Kaynaklarda, Evliya Kasım Paşa'nın, caminin yakınlarında bir imaret ve yeri saptanamayan bir hamam yaptırdığı yazılıdır. O.N.Peremeci, caminin avlusunda inşa edildiğini söylediği imaretin, 1829 yılındaki Rus işgali sırasında yıkıldığını belirtmektedir³⁰⁸. Hamamın adına ise, 925/1520 yılında düzenlenmiş tahrir defterlerinde rastlanmaktadır³⁰⁹. T.Gökbilgin, Kasım Paşa Camii ve imareti için vakfiye düzenlendiğini, bu yapılara ait vesika ve defterlerin bugün, Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunduğunu belirtmektedir³¹⁰.

³⁰⁴ Bk. O.N.Peremeci, a.g.e., s.66.; R.O.Tosyavizade, *Edirne Rehnüması*, (Edirne Şehir Klavuzu), (Yay:R.Kazancıgil), Edirne 1994, s.37. Nitekim, E.H.Ayverdi, bu zatın mezar taşını yayımlamış ve ismi, "Evliya Kasım Paşa" şeklinde okumuştur. Bilgi için bk. a.g.e., s.269.

³⁰⁵ Bk. M.T.Gökbilgin, a.g.e., s.175.

³⁰⁶ Bk. E.H.Ayverdi, a.g.e., s.269.

³⁰⁷ Bk. Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âli Osman, Osmanlı Tarihleri, I* (Düzenleyen: Çiftçioğlu N. Atsız), İstanbul 1949, s.245.

³⁰⁸ Bk. O.N.Peremeci, a.g.e., s.109-110.

³⁰⁹ Bk. M.T.Gökbilgin, a.g.e., s.175.

³¹⁰ Daha fazla bilgi için bk. ay.yer.

SİTTİ SULTAN CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 87-95

Sevindik Fakih Mahallesi'nde, Talat Paşa Caddesi üzerinde, Lise Bayırı'nın güneyindedir. 1743 yılına kadar ayakta olduğu bilinen Sitti Sultan'ın sarayı, yapıya bitişikti³¹¹. Yapı, halk arasında Sitti Şah Sultan Camii, Hatuniye Camii ve Sultan Camii adlarıyla da anılmaktadır.

Düzgün kesme taşlarla kaplanmış olan kuzey cephesinin üst kesiminde, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Geniş bir avlu içinde yer alan yapının doğu, batı ve güneyinde haziresi vardır. Araştırmacılar, Sitti Sultan'ın bu hazirede gömülü olduğunu belirtiyorlarsa da, mezar taşı bugün kayıptır³¹². Saçağın hemen altında, ensiz bir kemerleme dizisi, harimin doğu, batı ve güney duvarları ile kasnağı çepeçevre dolanmaktadır (Res.87). Kubbe ve minarenin külâhı kurşunla kaplıdır. Tromplar, kalkan duvarlarla gizlenmiştir.

Son cemaat yerinin yaklaşık 4m. kadar kuzeyinde, silindirik şekilli bir şadırvan yer almaktadır (Res.88). Şadırvanın bugün sadece kaidesi sağlam durumdadır.

Harim duvarlarına, kuzey cephesi dışında, üç sıra halinde düzenlenmiş beşer pencere yerleştirilmiştir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen şekillidir ve sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıradakiler ise sivri kemerli ve alçı dışıklıdır. Alt sıra pencerelerinin tümü, yüzeysel birer çökertme içine alınmıştır. Harimin kuzey cephesi üzerinde, iki pencere arasına yerleştirilmiş olan taçkapı yer almaktadır. Minare, batı cephesinin kuzey ucundadır (Şek.19). Taçkapı çerçevesi, bir dizi kaytan silmeyle belirlenmiştir. Sivri kemerli, derin bir çökertme içine yerleştirilmiş olan giriş açıklığı, basık bir kemerle örtülüdür (Res.89). Basık kemerin hemen üzerinde inşa kitabesi yer almaktadır.

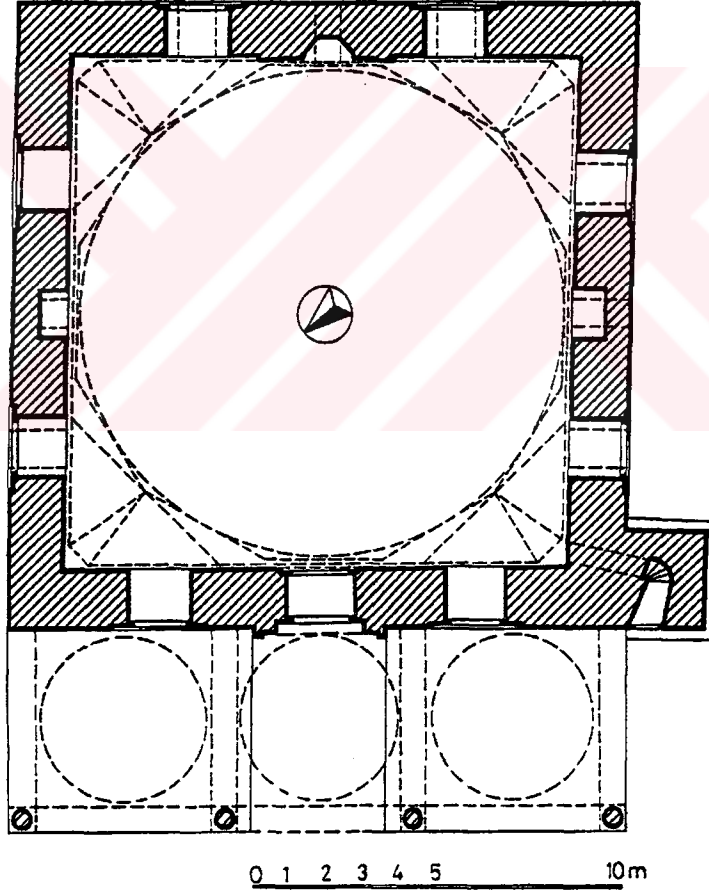
Minare girişi, yüzeysel bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Giriş açıklığı sivri bir kemerle örtülüdür (Res.90). Pabucu oluşturan üçgen kuşak yardımıyla gövdeye geçilmektedir. Kaytan silme bir bilezik, pabuç ile ongen gövdeyi birbirinden ayırmaktadır. Şerefeye geçiş bölgesinin hemen altında, ikinci bir kaytan bilezik mevcuttur. Şerefeye

³¹¹ B.N.Şehsuvaroğlu, saray ve caminin birbirlerine göre konumunu gösteren bir kroki yayımlamıştır. Bk. "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, res.1. Bu konuda daha fazla bilgi için bk. *ay.es.*, s.203; O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.66; T.Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları"....., s.177; R.O.Tosyavizade (Yay:R.Kazancıgil), *a.g.e.*, s.48.

³¹² Bk. B.N.Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s.203; T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, s.318-319; *ay.yaz.*, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s.177; O.Onur, *a.g.e.*, s.131; O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.66; O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, s.109.

korkulukları şebekelidir. Minare, 1953 yılındaki bir depremde şerefeye kadar yıkılmış ve onarılmıştır³¹³. 1962 yılındaki bir diğer depremde ise, tamamen yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir³¹⁴.

Harimin kuzey duvarının üst kesiminde üç kemer izi seçilmektedir (Res.91). Bu izler, harimin kuzeyinde, kubbelerle örtülü, üç birimli bir son cemaat yerinin varlığını kanıtlamaktadır. Nitekim, 1968 yılında, yapının restitüsyon planını çizen E.H.Ayverdi, üzeri üç kubbeyle örtülü bir son cemaat yeri işaretlemiştir³¹⁵. Kuzey duvarındaki üç kemer izinden doğu ve batıdaki üzerinde, iki yana eğimli ince birer yiv dikkati çekmektedir. Bu izlere göre, kubbeler göçtükten sonra, son cemaat yerinin, ahşap bir çatıyla örtüldüğü anlaşılmaktadır. Kasnağın kuzey cephesi üzerinde, muhtemelen bir kırma çatıya ait iki yiv daha görülmektedir. Ancak bugün, böyle çatı inşasını gerektirecek mantıklı bir neden bulunmamaktadır.

Şekil 19- Sitti Sultan Camii. Plan. (E.H.Ayverdi'den)

³¹³ B.N.Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.204.

³¹⁴ O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.71.

³¹⁵ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,III*....., s.218, 381.R.

Harimde, kubbe yuvarlağına geçiş, sivri kemerli üç yüzeyli tromplarla sağlanmıştır (Res.92). Kasnak bölgesinde, doğu, batı ve güney cephelerindeki pencereler arasına, birer sağır kemer yerleştirilmiştir. Harimin üst sıra pencerelerinin alçıdan birer içliği vardır. Doğu ve batı duvarlarının ortasında, karşılıklı olarak yerleştirilmiş dikdörtgen kesitli iki niş mevcuttur (Bk.Şek.19). Beş kenarlı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.93). Köşe sütunçeleri silindirik şekillidir. Mihrap çerçevesinin geniş şeridinde ve mihrap nişinde oniki kollu yıldızlardan oluşan alçı süslemeler bulunmaktadır. Kavsara köşelikleri, firuze renkli, ince bir çini şeritle çerçevelenmiştir. Kavsara köşeliklerinde, iç içe geçmiş daireler görülmektedir. Kavsaranın alt hizasında, yan yana sıralanmış altı kollu yıldızlar çinidendir (Res.94). Ö.Süslü, dökülen bu çinilerin, *Gorbon* seramikleriyle yenilendiğini ifade etmektedir³¹⁶. Firuze renkli yıldız çinilerin kolları dışında kalan boşluklar, kırmızıyla boyanmıştır. Mihrap tepeliği, kademeli dendanlar şeklindedir. Mihrabın üst kesiminde, Batılılaşma dönemi izleri taşıyan kalem işi süslemeler mevcuttur. Mermer minber yenidir. Harim duvarları üzerinde, dikdörtgen kartuşlar içinde, kalem işi ayet kitabeleri yer almaktadır.

Giriş aralığını örten basık kemerin hemen üzerinde, dikdörtgen bir pano içine yerleştirilmiş inşa kitabesi bulunmaktadır (Res.95). Üç satırlık Arapça kitabenin metni şöyledir³¹⁷:

1- رصت بنیان هذا (المقام الكريم في دولت السلطان العظيم) السلطان (ابن سلطان سلطان)³¹⁸

2- ابو الفتاح بايزيد خان ادام الله (له)³¹⁹ بالخير و الحسان درة تيجان خواتين الزمان ست شاه

3- بنت سليمان بن ذوالقادر في تاريخ سنة تسع و ثمانين و ثمانماية

Kitabe metni günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

Bu mübarek makamın binasını, büyük sultan, sultan oğlu sultan, fetihler babası Sultan Bayezid Han'ın devletli günlerinde, -Allah onun (devletini) iyilikle ve hayırla dâim kılsın- zamanın kadınlarının taçlarının incisi, Dulkadir oğlu Süleyman'ın kızı Sitti Şah, 889 yılında muhkem kıldı.

³¹⁶ Ö.Süslü, "Sitti Hatun Camii Mihrabı Üzerine Düşünceler", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, III.cilt, İstanbul 1991, *Bildiriler*, Ankara 1995, s.287.

³¹⁷ Kitabının metni Dijkema'dan alınmıştır. Bk. *a.g.e.*, s.42, no:23.

³¹⁸ Burada üst üste yazılmış iki سلطان kelimesi görülmektedir. Altındaki kelimenin soldan sağa doğru yazıldığı dikkati çekmektedir. Bk. F.Th.Dijkema, *ay.yer.* B.N.Şehsuvaroğlu (bk. *a.g.m.*, s.204.) ve E.H.Ayverdi (bk. *a.g.e.*, s.221.) altındaki kelimeyi vermemektedir. Ayrıca E.H.Ayverdi, bu kelimeden sonra bir "El-Gazi" kelimesi okumaktadır (bk. *ay.yer.*).

³¹⁹ B.N.Şehsuvaroğlu (bk. *ay.yer.*) ve E.H.Ayverdi (bk. *ay.yer.*) bu kelimeyi vermemektedir.

Bu kitabeye göre yapı, Süleyman kızı Sitti Şah tarafından inşa ettirilmiş ve inşaat, 889/1484 yılında tamamlanmıştır. E.H.Ayverdi ve F.Th.Dijkema'nın yayımladığı fotoğraflarda, kitabe panosunun iki yanında, rumilerden oluşan bitkisel unsurlu süslemeler; panonun üst kesimindeki üçgen alanda ve basık kemerin köşelikleri üzerinde de dini içerikli yazılar bulunduğu görülmektedir³²⁰. E.H.Ayverdi, bu yazıların Hadis-i Şerif olduğunu nakletmektedir³²¹. Bu kalemî süslemeler ve yazılar bugün mevcut değildir.

O.N.Peremeci, B.N.Şehsuvaroğlu ve O.Onur, yapının *Mimar Hayreddin* tarafından inşa edildiğini belirtmekte; ancak kaynak göstermemektedirler³²². Yapı; 1752, 1903, 1912, 1953 ve 1962 yılındaki depremlerde tahrip olmuş ve onarılmıştır³²³.

Fatih Sultan Mehmed'in ikinci eşi olan Sitti Hatun, *Mükerreme Sultan* adıyla da anılmaktadır³²⁴. Dulkadiroğlu hanedanından Süleyman Bey'in kızı olan Sitti Hatun, 15. yüzyılda Edirne'de yaşamış olan diğer iki Sitti Hatunla karıştırılmamalıdır³²⁵. Kaynaklarda, Sitti Sultan'ın vefat tarihi hakkında bir birlik yoktur. T.Gökbilgin, R.O.Tosyavizade ve E.H.Ayverdi, Sitti Sultan'ın 871/1466 yılında³²⁶; O.N.Peremeci ve O.Aslanapa ise 890/1485 yılında vefat ettiğini belirtmektedirler³²⁷. Diğer yandan, Sitti Hatun'un mezar taşı kitabesini yayımlayan B.N.Şehsuvaroğlu, bu hatunun, 891/1486 yılının Ramazan ayının ortalarında vefat ettiğini kanıtlamış bulunmaktadır³²⁸.

Yapının 925/1520; 935/1530; 980/1573-74 tarihli üç vakfiyesi bulunmaktadır³²⁹. 1530 tarihli vakfiyede, *Keşan*'ın *Tavruk ve Kratoya* köylerinin; 1573-74 tarihli vakfiyede ise, yukarıda adı geçen iki köye ek olarak *Depeli Köyü*'nün bu camiye vakfedildiği belirtilmektedir³³⁰.

³²⁰ Resim için bk. E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.221, 388a.b.R; F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, plate V, no:23.

³²¹ Bk. E.H.Ayverdi, *ay.yer.*

³²² O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.65; B.N.Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s.204; O.Onur, *a.g.e.*, s.71.

³²³ Bk. B.N.Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s.204; R.O.Tosyavizade (Yay:R.Kazancıgil), *a.g.e.*, s.48; O.Onur, *a.g.e.*, s.71.

³²⁴ B.N.Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s.202; O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler ...*, s.132.

³²⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bk. M.T.Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s.176.

³²⁶ Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası ...*, s.318-319; R.O.Tosyavizade (Yay:R.Kazancıgil), *a.g.e.*, s.48; E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.221.

³²⁷ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.66; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.109.

³²⁸ B.N.Şehsuvaroğlu, *a.g.m.*, s.203; O.Onur, *a.g.e.*, s.131.

³²⁹ Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası ...*, s.319.

³³⁰ 1573-1574 yılında, adı geçen bu üç köyden toplam 44.574 akçe gelir sağlanıyordu. Bk. *ay.yer.*

II. BAYEZİD CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 96-110

*Yeni İmarek Semti'nde, Tunca Nehri'nin 20m. kadar kuzeyindeki II. Bayezit Külliyesi içinde yer almaktadır. Yeni İmarek Camii adıyla da anılmaktadır. Külliye, bu cami dışında, bir medrese, bir darüşşifa, bir imaret, bir anbar, bir köprü, bir çeşme ve bugün ortadan kalkmış bir çift hamam bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, 1311/1893-1894 yılında yıktırılan hamam, II. Bayezit Köprüsü'nün 20m. kadar batısında yer almaktaydı³³¹. Külliye, doğu, batı ve kuzey kenarları bir avlu duvarıyla çevrilidir. Avlu kuzey girişinin 4m. kadar doğusunda yer alan çeşme, 1080/1669-1670 yılında, *Sinan Ağa* tarafından inşa ettirilmiştir³³². Avluya 8 ayrı kapıdan girilebilmektedir. Kuzeydeki ana girişin önüne, iki sütun üzerine oturan bir revak inşa edilmiştir (Res.96). Revak kemeri iki renkli taşlarla örülmüştür. Mermer sütun başlıklarının baklava şekilli bezemeleri vardır. Basit silmelerden oluşan bir saçak, revakı üç yönden dolanmaktadır. İki renkli mermerle örülmüş basık bir kemerle örtülü olan giriş aralığı, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Basık kemerin üzerinde, sivri bir hafifletme kemeri bulunmaktadır. Giriş aralığından, üzeri pendentif geçişli bir kubbeyle örtülü aralık mekanına ulaşılmaktadır.*

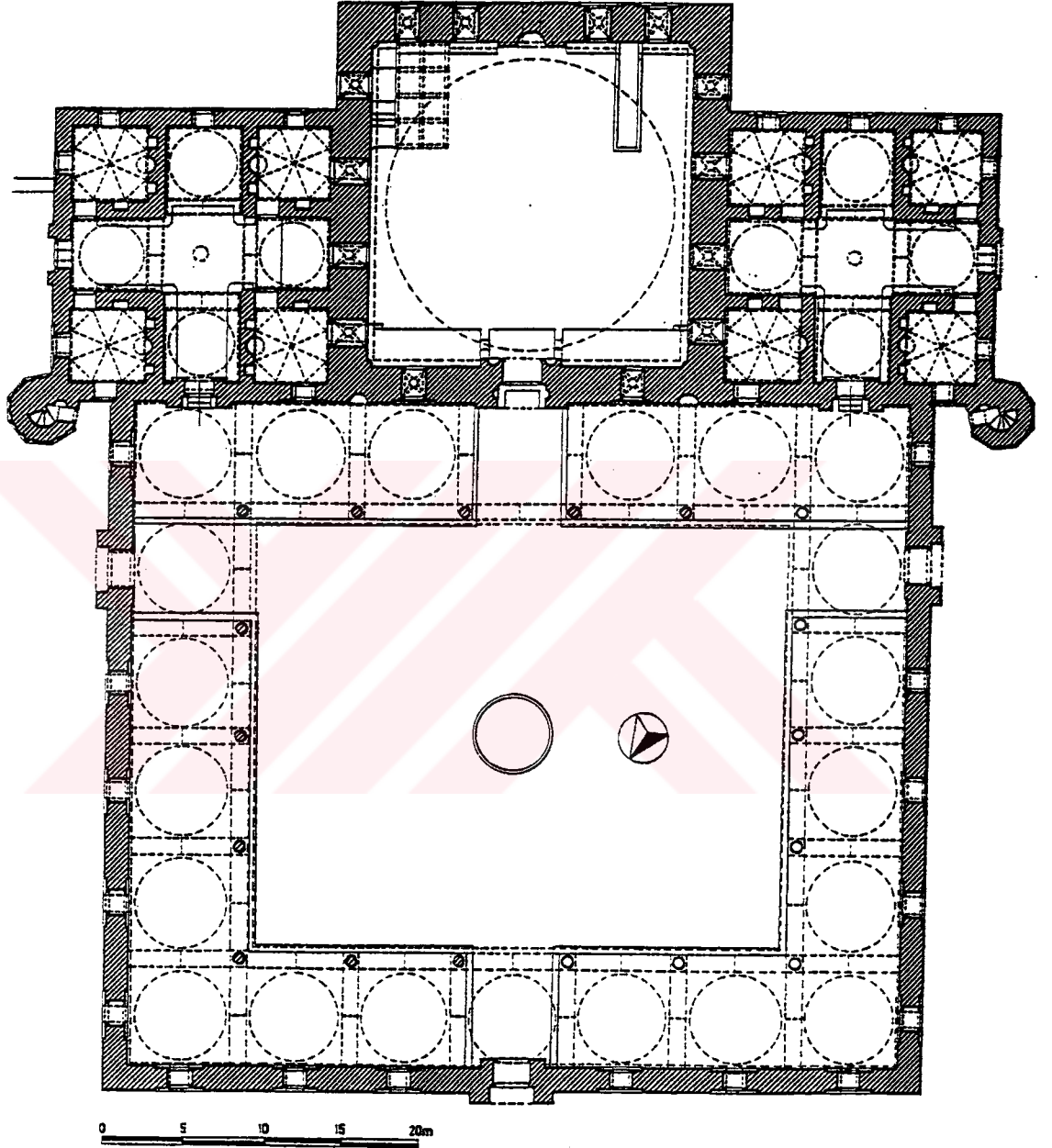
Caminin avlu girişi, külliye, kuzey girişine yaklaşık 50m uzaklıktadır. Caminin avlusuna, biri kuzey cephesinin ortasında, diğer ikisi de, doğu ve batı cephelerinin güneyinde yer alan üç taçkapıdan girilebilmektedir. Kuzey taçkapısı, bir dizi silmeyle çerçevelenmiştir (Res.97). İki renkli taşlarla örülmüş, sivri kemerli bir çökertme içine alınmış olan giriş aralığı, zıvanalı geçmeli bir basık kemerle örtülüdür. Bu kemer de, dönüşümlü olarak sıralanmış iki renkli taşlarla örülmüştür. Basık kemerin hemen üzerinde yer alan dikdörtgen şekilli kitabe panosu, bugün boştur. Taçkapının kesme taş kaplamasının önemli bir bölümü, son onarımlarda yenilenmiş olmalıdır. Avlunun doğu ve batı cepheleri üzerinde yer alan taçkapılar, kuzeydeki taçkapının düzenini tekrar etmektedir.

Avlu duvarları üzerinde yer alan pencereler, iki sıra halinde düzenlenmiştir. Alt sıra pencereleri dikdörtgen açıklıklar şeklindedir ve dikdörtgen birer çerçeve içine alınmışlardır. Herbirinin, sivri kemerli bezemesiz birer alınlığı vardır. Sivri kemerli üst sıra pencereleri alçıdan dışlıklara sahiptir.

³³¹ Bk. F.Müderrişoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XXII'den ayrıbasım, Ankara 1991, s.169.

³³² Bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.74; F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.82-83, no:56; F.Müderrişoğlu, *a.g.m.*, s.169.

Avlunun ortasında, daire kesitli mermer bir şadırvan yer almaktadır (Şek.20). Varlığından söz edilen üst örtü bugün mevcut değildir³³³.

Şekil 20- II. Bayezid Camii. Plan. (İ.A.Yüksel'den)

Avlu, dört yönden revaklarla çevrilidir. Kuzey ve güney kenarları boyunca uzanan revaklar 7; doğu ve batı kenarları boyunca uzanan revaklar ise 6 birimlidir. Güney revakının orta birimi hariç, birimlerin tümü, pandantif geçişli birer kubbeyle örtülüdür. Güney revakının orta birimini örten kubbe mukarnalıdır (Res.98). Mukarnas dolgular

³³³ Bk. İ.A.Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II.Bayezid Yavuz Selim Devri*, V, İstanbul 1983, s.109.

içine, biri ortada, dördü de köşelerde olmak üzere, beş kubbecik yerleştirilmiştir. Köşelerde ve kenarların ortasında, yarım ve çeyrek yıldız şeklinde dolgular dikkati çekmektedir. Bu birimin iki yanındaki ikişer kubbenin iç yüzeyleri yivlidir. Yivli dört kubbeden, mukarnaslı kubbeye bitişik olan ikisinin yivleri çark-ı felek şeklindedir. Bu son iki kubbenin merkezinde, dekoratif görünümlü birer sarkıt mevcuttur. Revakları örten kubbelerin tümü, bir yanda avlu duvarları; diğer yanda da silindirik şekilli sütunlar üzerine oturmaktadır. Sütun başlıklarının tamamı mukarnaslıdır. İki renkli taşlarla örülmüş kemerler içine demir gergiler yerleştirilmiştir. Son cemaat yerinin orta birimini örten mukarnaslı kubbe hariç, tüm kubbelerin sekizgen birer kasnağı vardır. Harim kubbesi, tabhane mekanları ile avlu revaklarının kubbeleri ve minare külâhı kurşun levhalarla kaplıdır. Bir silme dizisinden oluşan enlice bir saçak, harim, avlu ve tabhanelerin duvarlarını çepeçevre dolanmaktadır. Avluya bakan revak cepheleri ile avlunun dış cepheleri üzerinde çörtenler mevcuttur.

Harimin doğu ve batı cephelerinde, birinci ve ikinci sırada 4; üçüncü sırada 3; dördüncü sırada 2 pencere bulunmaktadır. Güney cephesinde ise, alt sırada 4; ikinci sırada 5; üçüncü sırada 3; dördüncü sırada 2 pencere mevcuttur. Harimin kuzey cephesinde, birinci ve ikinci sırada 4; üçüncü sırada 2 pencere görülmektedir. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Sivri kemerli üst sıra pencereleri alçı dışlıklıdır.

Harim taçkapisının iki yanındaki ikişer pencereden taçkapiya yakın olanlar harime; diğer ikisi ise tabhane mekanlarına açılmaktadır. İki pencere arasında birer dış mihrap yer almaktadır (Bk.Şek.20). Yedi kenarlı dış mihrap nişleri mukarnaslı birer kavsarayla örtülüdür³³⁴. Harim cephesinin ortasında yer alan taçkapi, silmelerle oluşturulmuş bir çerçeveye sahiptir (Res.99). Ana niş mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.100). Kavsara içine, dokuzgen şekilli iki kubbecik yerleştirilmiştir. Kubbeciklerden herbiri içinde, üzerleri sarmal yivlerle yivlenmiş iki iri sarkıt bulunmaktadır. Kavsaranın alt hizasında, ikisi ana niş dip duvarı; ikisi de yan duvarda olmak üzere, toplam dört gülbezek yer almaktadır. Mukarnas dışları ince bir işçiliğe sahiptir. Ana niş yan duvarları üzerinde, altta birer mihrabiye; üstte ise beş satırlık birer Ayet kitabesi mevcuttur³³⁵. Yedi kenarlı mihrabiye nişleri, mukarnaslı birer kavsarayla örtülüdür. Ana niş köşe sütunçelerinin altlıkları ve başlıkları kum saati şeklindedir. Giriş aralığının basık kemeri ve söveleri, zıvanalı geçmeli iki renkli mermer bloklarla inşa edilmiştir. Basık kemerin hemen üzerinde, dikdörtgen şekilli bir pano içine yerleştirilmiş, iki satırlık Arapça inşa kitabesi bulunmaktadır.

³³⁴ U.Vogt-Göknıl (Plan için bk. *Ottoman Architecture*, Fribourg 1966, s.45); A.Kuran (Plan için bk. *The Mosque In Early Ottoman Architecture*....., s.56) ve O.Aslanapa'nın (Plan için bk. *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.128) yayımladığı planlarda dış mihrapların işaretlenmediği dikkat çekmektedir.

³³⁵ *Kur'an*, LXII/9-10.

Harim girişi, içten de bir taçkapı görünümündedir (Res.101). Ana niş; dışta da olduğu gibi mukarnalı bir kavsarayla örtülüdür. İki yanda, çerçevenin alt kesiminde, mukarnalı kavsaralarla örtülü birer mihrabiye yer almaktadır. Çok sık olmamakla birlikte, bu düzende taçkapılara sahip cami örneklerine rastlanmaktadır. Hemen akla gelen, **Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii** (15.yy. nc eyreği)³³⁶; **İstanbul Fatih Camii** (1463-70)³³⁷ ve **İstanbul Mahmud Paşa Camii** (1462) rneklerinin üçünün de XV. yüzyıla tarihlendikleri dikkati çekmektedir.

Harimin kuzeyinde, ahşap destekler üzerine oturan, ahşap bir mahfil yer almaktadır. F.Müderrisoğlu, harimde bir “kadınlar mahfili” bulunmadığını; bugün harimin kuzey duvarı boyunca uzanan ahşap kuruluşun, bir “müezzin mahfili” olduğunu sylemektedir³³⁸. Ancak bilindiği gibi, müezzin mahfilleri, cami hariminin duvarlarına bitiştirilmemekte, harimde destek varsa, desteklerden birine bitişik inşa edilmektedir. Harimin kuzeyinde yer alan ve sonradan inşa edildiği açıkça belli olan bu ahşap kuruluş, bir kadınlar mahfilidir. Harim, pendentif geçişli bir kubbeyle örtülüdür (Res.102). 20 kenarlı kubbe kasnağının herbir yüzüne, küçük birer pencere yerleştirilmiştir. Demir ubuklarla inşa edilmiş bir korkuluk, kasnağı çepeçevre dolanmaktadır. Kubbenin yükü, harimin dört kenarına inşa edilmiş sağır kemerler aracılığıyla köşelere aktarılmıştır. Bu sağır kemerler, köşelerde, silindir şekilli birer gömme sütün üzerine oturmaktadır. Böylece yükü hafifleyen harim duvarları üzerine, çok sayıda pencere açılabilmiştir.

Mermer mihrap, silmelerle oluşturulmuş bir çerçeveye sahiptir (Res.103). Mihrap alınlığında, kalemişi bir ayet kitabesi bulunmaktadır. Yedi kenarlı mihrap nişi, mukarnalı bir kavsarayla örtülüdür. Niş köşeliklerinde, altlıkları ve başlıkları kum saati şekilli birer köşe stnesi mevcuttur.

st sıra pencereleri vitraylıdır. D.Kuşadalı, harim pencerelerindeki vitrayların, kalemişi bezemelerle birlikte, 1872 yılında, İtalyan ustalar tarafından yapıldığını belirtmekte; ancak kaynak gstermemektedir³³⁹. Harimin doğu ve batı duvarları üzerinde yer alan alt sıra pencereleri, -duvarların güney ucundakiler hariç- tabhanelere açılmaktadır.

Anıtsal mermer minberin korkulukları şebekelidir (Res.104). Aynalar, i içe iki üçgen yüzeyden oluşmaktadır. Bu iki dik üçgenden dıştaki rumilerle; içteki ise geometrik geçmeli bir örnekle bezenmiştir. Minber sprgeliğinde, herbiri dikdörtgen birer ereve içine yerleştirilmiş kemerli dört açıklık mevcuttur. Geçit kısmındaki Bursa kemeri, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir.

Harimin güneydoğu köşesinde, dikdörtgen planlı bir hünkâr mahfili yer almaktadır (Res.105). Mahfil, 12’si bağımsız; 5’i duvarlara yaslanmış, toplam 17 adet, sekizgen

³³⁶ Resim için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.7, 8.R.

³³⁷ Resim için bk. *ay.es.*, s.376, 580.R.

³³⁸ F.Müderrisoğlu, *a.g.m.*, s.158.

³³⁹ D.Kuşadalı, *a.g.e.*, s.39.

prizma şekilli mermer sütun üzerine oturmaktadır. Kübik kaideli sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Sütunları birbirine bağlayan zıvanalı geçmeli kemerler, iki renkli mermerle inşa edilmiştir. Kemer köşelikleri bitkisel unsurlu süslemelerle doldurulmuştur. Doğu duvarının güney ucundaki açıklıktan, duvar içine yerleştirilmiş bir merdivenle, mahfile çıkılmaktadır. Mermer mahfil korkulukları şebekelidir. İ.A.Yüksel, hünkâr mahfilinin, camiden kısa bir süre sonra inşa edilmiş olduğu kanısındadır³⁴⁰. İ.A.Yüksel'in de haklı olarak işaret ettiği gibi, harimin doğu cephesinin güney ucundaki pencere, dıştan mahfile ulaşılmasını sağlamaktaydı³⁴¹. Nitekim, bu pencerenin önünde halen mevcut üç basamak, bu görüşü desteklemektedir³⁴². F.Müderrişoğlu da, bu açıklığın, hünkâr mahfili girişi olduğunu kabul etmektedir³⁴³. F.Müderrişoğlu'nun, tekrar yayımladığı C.Gurlitt'in bir fotoğrafında³⁴⁴, dışta, harimin güney cephesinin doğu ucunda, bugün mevcut olmayan ahşap bir kuruluş dikkati çekmektedir. Caminin kible duvarına yaslanan, baldaken kuruluşdaki bu mekanın çatısının izleri bugün de seçilebilmektedir (Res.106). Bu kuruluşun, cami duvarına yaslandığı kesimde, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, alttaki büyük, üstteki küçük iki pencere dikkati çekmektedir (Res.107). Güney cephesindeki diğer alt sıra pencereleri incelendiğinde, bu iki pencereden üsttekinin sonradan açıldığı izlenimi edinilmektedir. Mevcut veriler, ahşap bir merdivenle, Gurlitt'in fotoğrafında görülen kuruluşun üst katına çıkıldığını; buradan da, bugün pencereye dönüştürülmüş olan küçük bir açıklıktan, mahfile ulaşıldığını düşündürmektedir. Böylece hünkâr mahfilinin, biri harimin doğu duvarının güney ucundaki açıklık; diğeri de yukarıda sözü edilen ahşap kuruluş olmak üzere iki girişi bulunduğu anlaşılmaktadır. Harimin doğu cephesinin güney ucunda yer alan orijinal hünkâr mahfili girişi sonradan pencereye dönüştürülmüş ve hünkâr mahfile giriş, bugün mevcut olmayan iki katlı ahşap kuruluştan sağlanmış olmalıdır. F. Müderrişoğlu da, bu ahşap kuruluşun camiye sonradan eklendiğini düşünmektedir³⁴⁵.

Harim gövdesi iki kademelidir. 20 kenarlı prizma şekilli kubbe kasnağı, hayli basık olan üst gövde üzerine oturmaktadır. Edirne camilerinin harim gövdelerinde sıkça görülen bu uygulamanın³⁴⁶, 15.yüzyılda yoğunluk kazandığı dikkati çekmektedir³⁴⁷.

Tabhaneler: Harimin doğu ve batı duvarlarına bitişik, kare planlı birer tabhane bloku bulunmaktadır. Bloklardan herbiri, sekizgen kasnaklı, eş büyüklükte dokuz kubbeye örtülüdür (Res.108). Her iki blokta da aynı plan şeması uygulanmıştır. Tabhane bloklarının, güney revakına açılan girişleri dışında, avlu dışına açılan ikinci bir girişleri

³⁴⁰ İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.115.

³⁴¹ *Ay.es.*, s.116.

³⁴² Resim için bk. F.Müderrişoğlu, *a.g.m.*, s.183, levha 15. Resmin alt yazısındaki "güneybatı" cephe ibaresi, "güneydoğu" şeklinde düzeltilmelidir.

³⁴³ *Ay.mak.*, s.158.

³⁴⁴ Resim için bk. *ay.mak.*, s.189, levha 5.

³⁴⁵ *Ay.mak.*, s.158.

³⁴⁶ Karşılaştırma için bk. s.19, dipnot 126.

³⁴⁷ Karşılaştırma için bk. s.18-19, dipnot 123.

bulunmaktadır (Bk.Şek.20). Güney revakına açılan taçkapıların çerçeveleri, bir dizi silmeyle oluşturulmuştur. Sivri kemerli bir çökertme içine alınmış olan giriş aralığı, zıvanalı geçmeli bir basık kemerle örtülüdür. Basık kemerin hemen üzerinde yer alan dikdörtgen şekilli kitabe panosu bugün boştur. Tabhanelerin avlu dışına açılan taçkapılarının bulunduğu cephede, bir ahşap sundurmaya ait olması gereken izler mevcuttur (Res.109). Sundurmanın, taçkapının iki yanındaki pencerelere kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu taçkapılarda da giriş aralığı, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir ve basık bir kemerle örtülüdür. Basık kemerin hemen üzerinde dikdörtgen şekilli bir pencere yer almaktadır.

Dışta, avlunun doğu ve batı duvarlarının, tabhanelerin duvarıyla birleştiği kesimde, birer pencere bulunmaktadır. Tabhanelerin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki iki hücreye açılan bu pencereler, üzerine yerleştirildikleri duvarı ortalamaktadırlar. Avlu duvarının, pencerelerin bir kesimini kapatmasını engellemek amacıyla, hafifçe pahlandığı görülmektedir (Bk.Şek.20). Haçbenzeri bir plan şemasına sahip olan tabhane bloklarından herbirinin merkezinde, kare planlı bir kapalı avlu ve bu avluya açılan dört eyvan bulunmaktadır³⁴⁸. Köşelere, kare planlı birer hücre yerleştirilmiştir. Avluyu örten mukarnaslı kubbenin üzerinde bir aydınlatma feneri mevcuttur. Dikdörtgen planlı eyvanların, avluya bakan kenarlarına, enlice birer sivri kemer inşa edilerek kare bir alan elde edilmiş ve bu kare alanın üzeri pandantif geçişli birer kubbeye örtülmüştür. Köşelerdeki hücrelerin üzeri ise, sekiz dilimli birer tuğla kubbeye kapatılmıştır. Hücreleri örten dilimli kubbelerde sekizgene geçiş, köşelere yerleştirilen mukarnas dolgularla sağlanmıştır. Köşe hücrelerinde, kare kesitli niş ve yarım daire profilli ocaklar bulunmaktadır.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarında, yeni fethedilen yörelerde, İslamiyeti yaymak için çaba gösteren gezici dervişler vardı. Bu dervişlerin, barınmalarını sağlamak amacıyla, camilere bitişik mekanlar inşa edilmişti. "*Ters T Planlı Camiler*", "*Zaviyeli Camiler*", "*Çapraz Mihverli Camiler*" vb. gibi adlarla da anılan bu "Tabhaneli Camiler"e, 14. yüzyılın ilk yarısından başlayarak, 16. yy. ortalarına kadar rastlanmaktadır³⁴⁹. Tabhaneli Camiler'de, üzerleri genellikle birer kubbeye örtülü, birbirine açılan iki mekan bulunmaktadır. Bu mekanlardan dışarıya açılan ilki "orta avlu", diğeri ise "harim"dır. Orta avlunun üzerinde bir aydınlatma feneri; zeminde, fenerin altına denk gelen kesimde bir şadırvan mevcuttur. Tabhaneler, 15. yüzyıl ortalarından önce inşa edilmiş erken tarihli

³⁴⁸ Tabhane kapılarının anahtarlarına ulaşamadığım için, içten fotoğraf çekmem ve inceleme yapmam mümkün olmadı. Bu nedenle, tabhaneleri İ.A.Yüksel ve F.Müderisoğlu'nun fotoğraflarına ve verdikleri bilgilere dayanarak tanıtacağım.

³⁴⁹ Bk. S.Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.21, No:1-4'den ayrıbasım, İstanbul 1963, s.5-16; 51-57; S. Emir, *Erken Osmanlı Mimarlığında Çok İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, I, Öncül Yapılar: Tokat Zaviyeleri*, İzmir 1994, s. 19.

örneklerde, orta avluya açılmaktadır³⁵⁰. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, orta avlunun ortadan kalktığı ve harime dahil edildiği dikkati çekmektedir. Böylece, tabhaneler, girişleri doğrudan dışa açılan ve harimle bağlantıları neredeyse tamamen kesilmiş mekanlara dönüştürülmüştür. Edirne II. Bayezid Camii'nin de içinde yer aldığı bu gruba ait, pek çok yapı örneği bilinmektedir³⁵¹. Bu yapılardan İstanbul II. Bayezid Camii ile İstanbul Sultan Selim Camii'nde, harimin iki yanında, Edirne II. Bayezid Camii'ndekilere benzer, teşkilatlı birer tabhane bulunmaktadır. Sultan Selim Camii, tek kubbeye örtülü harimi; eş büyüklükte dokuzar kubbeye örtülü iki yandaki tabhane blokları; harimin kuzeyindeki revaklı avlusu ve avlu dışına inşa edilmiş ikişer minaresiyle, Edirne II. Bayezid Camii'nin planını yakından hatırlatmaktadır.

Doğu tabhanesinin kuzeydoğu köşesi ile batı tabhanesinin kuzeybatı köşesinde birer minare yer almaktadır. Simetrik konum ve benzer düzendeki iki minarenin yedi kenarlı kürsüleri, iki bölümden oluşmaktadır (Bk.Res.108). Altındaki bölümün her bir yüzünde, Bursa kemeri şekilli birer niş bulunmaktadır. Her nişin içinde, üç dilimli bir kemerle son bulan kabartma bir pano mevcuttur. Sağır niş kemerlerini örten Bursa kemerleri, gövdeleri yivlenmiş; altlık ve başlıkları mukarnaslı sütunlar üzerine oturmaktadır. Kürsünün üst bölümü ve pabuç sadedir. Gövde, 18 yüzeyli düzgün prizma şeklindedir. Şerefeye geçiş mukarnaslarla sağlanmıştır. Şerefeye korkulukları şebekelidir. F.Aksoz'un yayımladığı bir fotoğrafta, batı minaresinin onarılmakta olduğu ve gövdeden yukarısının mevcut olmadığı görülmektedir³⁵². O.Onur, 1953 yılındaki depremde, iki minarenin de külahlarının yıkıldığını, 1960 ve 1970'li yıllarda ise, minarelerin kürsüden yukarısının yenilendiğini ifade etmektedir³⁵³. Aynı araştırmacı, minarelerin, tabhane duvarlarını desteklemek amacıyla, dış köşelerine inşa edildiğini söylemekte ise de, bu pek inandırıcı değildir. Zira, Üç Şerefeli Cami (Edirne), Sultan Selim Camii (İstanbul) örneklerinde olduğu gibi, minarelerin, avlunun doğu ve batı kenarlarının güney ucuna bitleştirilmesi gerekirdi. Bu durumda, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki tabhane mekanlarının kuzeye bakan pencerelerinin kapanacağını gören mimar, minareleri, tabhanelerin köşelerine aktarmayı uygun bulmuş olmalıdır.

Süslemeler: Avluyu çevreleyen revak kubbelerinin iç yüzlerinde ve pandantiflerde; harimin kuzey cephesindeki alt sıra pencerelerinin alınlıklarında; kahverengi, siyah,

³⁵⁰ Bursa Yıldırım Camii (1399-1400) (Plan için bk. O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.26.); Amasya Bayezid Paşa Camii (1419) (Plan için bk. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II....., s.7, 2.R.); Edirne Muradiye Camii (1426) (Plan için bk. *ay.es.*, s.407, 707.R.) ve İstanbul Aksaray'da Murad Paşa Camii'nde (1472) (Plan için bk. O. Aslanapa, *a.g.e.*, s.87.) olduğu gibi.

³⁵¹ İstanbul Davud Paşa Camii (1485) (Plan için bk. O. Aslanapa, *ay.es.*, s.115.); İstanbul II. Bayezid Camii (1501-1505) (Plan için bk. İ.A. Yüksel, *a.g.e.*, s.188'den sonra gelen 65.Ş.) ve İstanbul Sultan Selim Camii (1522) (Plan için bk. O. Aslanapa, *a.g.e.*, s.157.) örneklerinde olduğu gibi.

³⁵² Resim için bk. F.Aksoz, "Türk Külliyesi", *Vakaflar Dergisi*, VIII, Ankara 1969, res.16.

³⁵³ Bk. O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.63. Araştırmacı, minarelerin sadece külahlarının yenilenmesi gerekirken, niçin "kürsüden yukarısının" yenilendiğine ilişkin herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

kırmızı ve beyaz renklerin kullanıldığı kalemîşi süslemeler mevcuttur. F.Müderrişoğlu, son onarında yapılan sıva raspası sonucu, bugünkü kalemîşlerinin altından, 1316/1898-99³⁵⁴ ve 1244/1828³⁵⁵ yıllarına tarihlenen iki kalemîşi tabakası ve en altta da XV.yy. veya XVI.yüzyıla tarihlenen ve muhtemelen yapının orijinal süslemeleri olan kalemîşleri ortaya çıkarıldığını ifade etmekte, ancak kaynak göstermemektedir³⁵⁶. D.Kuşadalı da, kaynak göstermeden mevcut kalemîşi süslemelerin, 1872 yılında, İtalyan ustalar tarafından yapıldığını belirtmektedir³⁵⁷.

Avlu revaklarını örten kubbelerin iç yüzlerinde, bir vazodan çıkan çiçek demetleri, “S” ve “C” kıvrımlı yapraklar ve çiçeklerden oluşan bezemeler bulunmaktadır. Pandantiflerin bazılarında, doğal görünümlü bir çiçek demeti; bazılarında ise, bitkisel unsurlardan oluşan bir “şemse” motifi dikkati çekmektedir. Harimin kuzey duvarı üzerindeki alt sıra pencere alınlıklarının herbirinde, Batılılaşma Dönemi süsleme özellikleri taşıyan bitkisel unsurlar yer almaktadır.

Harim kubbesinin iç yüzünde, kasnakta, pandantiflerde ve harim duvarlarında, yoğun kalemîşi süslemeler bulunmaktadır. Kubbede, kubbe göbeğinin çevresini dolanan bir ayet kitabesi mevcuttur (Res.110). Harflerin sapları, ışınal düzendedir ve göbeği çepeçevre dolanmaktadır. Kasnak pencerelerinin hemen üstünde de, bir başka ayet şeridi görülmektedir. Ayet şeritleri boyunca sıralanan bitkisel bezeme öbekleri ile göbek üzerindeki süslemeler, Batılılaşma Dönemi özellikleri taşımaktadır. Kasnak pencerelerinin arasında, ayrıntılı bir şekilde resmedilmiş perde motifleri dikkati çekmektedir (Bk.Res.102). Perdelerin kanatları, pencerelerin iki yanındaki sütunlara tutturulmuştur. Pencere sırasının alt hizasındaki ince şerit üzerinde, yan yana dizilmiş aynı boyda yapraklar görülmektedir. Pandantiflerde; palmet, rumi, doğal görünümlü çiçek, kenger yaprağı ve kıvrım dallardan oluşan kalemîşi bezemeler vardır. Pandantiflerin ortalarına yerleştirilmiş birer madalyon içinde, dinsel içerikli yazılar dikkati çekmektedir. Harim duvarlarındaki sağır kemerler üzerinde, kenger yaprakları ve doğal görünümlü çiçeklerden oluşan bezemeler mevcuttur. Üst sıra pencerelerinin kemerleri, “S” ve “C” kıvrımlı kalemîşi süslemelerle taçlandırılmıştır. Bu pencerelerin eşik ve söveleri üzerine, simetrik yaprakları olan çiçekli dallar resmedilmiştir. Alt sıra pencerelerinin tümünde, atkı taşının hemen üzerinde, bir vazodan çıkan çiçek demetinin etrafında, “S” ve “C” kıvrımlı bitkisel süslemeler mevcuttur. Harimde, en üst sıradaki pencereler arasına yerleştirilmiş madalyonlar içinde, “Allah”, “Muhammed”, ilk “Dört Halife” adları ile “Hasan”, “Hüseyin” yazıları okunmaktadır. Harimin doğu, batı ve kuzey duvarlarının üst kesiminde, iri birer madalyon içinde, birbirine bağlanan palmet, rumi ve çiçeklerin oluşturduğu bir bezeme dikkati çekmektedir.

³⁵⁴ F.Müderrişoğlu, H.1316 tarihini, M.1896 olarak çevirmiştir. Bk. *a.g.m.*, s.159.

³⁵⁵ F.Müderrişoğlu, H.1244 tarihini, M.1824 olarak çevirmiştir. Bk. *ay.yer.*

³⁵⁶ Bk. *ay.mak.*,s.160.

³⁵⁷ D.Kuşadalı, *a.g.e.*, s.39.

Harimin alt sıra pencerelerinin ahşap kanatları vardır. Bu kanatlardan bir kısmı kayıptır. Harim girişinin de ahşap kanatları bulunduğu belirtilmektedir³⁵⁸. Pencere kanatlarından her biri, üç dikdörtgen panoya bölünmüştür. Panolardan ortadakiler dikey ve uzun; alt ve üsttekiler ise yatay ve küçüktür. Üst kesimdeki panolarda, Arapça yazılar³⁵⁹; diğer iki panoda ise, sivri kollu yıldızlardan oluşan geçme örnekleri bulunmaktadır. Yıldızların kolları içinde, palmet, rumi ve çiçeklerle oluşturulmuş bitkisel kabartmalar mevcuttur³⁶⁰.

Kaynaklarda, II.Bayezit'in, Kili ve Akkirman'a sefere giderken Edirne'ye uğradığı, ve 26 Rebiülâhir 889/23 Mayıs 1484 tarihinde, II. Bayezit Külliyesi'nin temellerini attığı nakledilmektedir³⁶¹. Bununla birlikte, T.Gökbilgin, yapının inşa tarihi olarak 26 Rebiülevvel 889/23 Nisan 1484 tarihini³⁶²; O.N.Peremeci ise, 890/1485 tarihini vermektedir³⁶³.

Harim taçkapısı üzerinde yer alan iki satırlık Arapça inşa kitabesinin metni şöyledir:

- 1- ناشر الخيرات سلطان بايزيد عز نصره دام بالقدر الجليل عمر للحق هذا المسجد³⁶⁴
- 2- لا جرم حق له الاجر الجزيل هاتف قد قال عام³⁶⁵ الاختتام جامع تاريخه خير جميل

٨٩٢

Kitabe metni günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

Hayırlar yayan Sultan Bayezid -Omun başarısı aziz olsun ve yüce bir kaderle devam etsin- Allah için bu mescidi yaptırdı. Şüphesiz bol ecre nâil oldu. Hatif caminin bitim tarihini söyledi ve tarihi "Hayrun cemilün" (oldu). 893

³⁵⁸ Bk. R.Tunçay, "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki II. Bayezid Camii'nin Tahta Oyma Süslemeleri", *Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*....., s.256; İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.115.

³⁵⁹ Pencere kanatlarının üst kesimlerinde yer alan yazılar hakkında bilgi için bk. İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.118.

³⁶⁰ Çizim için bk. R.Tunçay, *a.g.m.*, çizim 1-15.

³⁶¹ Bk. Hoca Sadettin Efendi (Sadesteştiren: İ. Parmaksızoğlu), *Tacü't-Tevarih*, 3. cilt....., s.237; R.O.Tosyavizade, *a.g.e.*, s.49; İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.103; F.Müderrişoğlu, *a.g.m.*, s.152; B.N.Şehsuvaroğlu, "Edirne II. Bayezid Darüşşifası", *Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*....., s.257-58.

³⁶² T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.358.

³⁶³ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.69.

³⁶⁴ İ.A.Yüksel, bu kelimeyi هذا المسجد şeklinde okumaktadır. Bk. *a.g.e.*, s.117.

³⁶⁵ İ.A.Yüksel, bu kelimeyi عم şeklinde okumaktadır. Bk. *ay.yer.*

Kitabedeki inşa tarihi hem rakkamla, hem de ebced hesabıyla verilmiştir. Buna göre cami, II.Bayezid tarafından inşa ettirilmiş ve inşaat 893/1487-88 yılında tamamlanmıştır. Kitabedeki خیر جميل ibaresinin ebced hesabıyla, rakkam değerleri karşılığı, kitabede rakkamla yazılmış olan H.893 tarihini tutmaktadır. O.N.Peremeci³⁶⁶ ve O.Onur³⁶⁷, kitabe metninin latin harfleriyle transkripsiyonunu vermektedirler. Araştırmacılar, Edirneli Şair Ahmet Paşa'nın bir şiirinin son satırında geçen, خرم بنا ibaresinin, cami inşaatının bitiş tarihini verdiğini belirtmektedirler³⁶⁸. Nitekim, خرم بنا ibaresinin rakkam değerleri karşılığı da H.893 tarihini tutmaktadır.

H.Ayvansarayı'den aldıkları bilgiyi nakleden İ.A.Yüksel³⁶⁹ ve F.Th.Dijkema³⁷⁰ kitabe metnini *Zenbilli Ali Efendi*'nin düzenlediğini; yazıları ise *Şeyh Hamdullah*'ın yazmış olduğunu nakletmektedirler.

Kaynaklarda, yapının mimarı hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu yapıyı, "*Mimar Hayreddin*"in inşa ettiğini belirtmekte, ancak kaynak göstermemektedirler³⁷¹. R.M.Meriç, II. Bayezid'in Amasya, Edirne ve İstanbul'da inşa ettirdiği camileri, "*Mimar Yakub Şah*"ın yaptığını söylemektedir³⁷². Ahmed Ata'dan aldığı bilgiyi nakleden Th. Menzel, Mimar Hayreddin'in, Edirne'de çok sayıda yapı inşa ettiğine işaret etmektedir. Ancak, yazarın naklettiği bilgiler içinde, Mimar Hayreddin'in, II.Bayezid Camii'nin mimarı olduğuna ilişkin bir ifade bulunmamaktadır³⁷³. F.Müderrişoğlu ise, yapının mimarının kesin olarak bilinmediğini; ancak bu mimarın, XV.yy. Osmanlı mimarisinde önemli bir yere sahip olduğunu ve Mimar Sinan'ı etkilediğini ifade etmektedir³⁷⁴.

II.Bayezid Külliyesi'ne ait, dört ayrı vakfiyenin varlığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi Cemaziyelahir 892/Mayıs 1487³⁷⁵; ikincisi 895/1490³⁷⁶; üçüncüsü Zilkade

³⁶⁶ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.69.

³⁶⁷ O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler.....*, s.134.

³⁶⁸ Bk. Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, s.262; O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.69; O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.258; T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.358; İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.117.

³⁶⁹ İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.117.

³⁷⁰ F.Th. Dijkema, *a.g.e.*, s.45.

³⁷¹ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.68; O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.62; ay.yaz., *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s.242; ay.yaz., *Osmanlı Devri Mimarisini.....*, s.125; B.Ünsal, *Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923*, London 1959, s.96'dan nakleden F. Müderrişoğlu, *a.g.m.*, s.151, dipnot 4; U.Vogt-Göknül, *Living Architecture: Ottoman*, London 1966, s.96; A.Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture.....*, s.57.

³⁷² R.M.Meriç, "Bayezid Camii Mimarı, II.Sultan Bayezid Devri Mimarları İle Bazı Binaları, Bayezid Camii İle Alâkalı Hususlar, Sanatkârlar ve Eserleri", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, II, 1957, Ankara 1958, s.27.

³⁷³ Bk. Th.Menzel, "Hayreddin", *İslam Ansiklopedisi*, 5.cilt, İstanbul 1964, s.392.

³⁷⁴ F.Müderrişoğlu, *a.g.m.*, s.152, dipnot 4.

³⁷⁵ T.Gökbilgin, bu vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 1379/8 numaraya kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Bk. *a.g.e.*, s.359-360.

³⁷⁶ T.Gökbilgin, bu vakfiyenin İstanbul İnkılap Kütüphanesi'nde, M.Cevdet Yazmaları arasında olduğunu ifade etmektedir. Bk. *ay.es.*, s.360.

898/Ağustos 1493³⁷⁷; dördüncüsü ise 1507 tarihli³⁷⁸. Bu vakfiyelerden, II.Bayezid Külliyesi'ne, İstanbul ve Edirne kentlerinde hamam, bahçe vb. mülkler; Edirne, Dimetoka, Filibe, Yenicekarasu, Kızılağaç, Yanbolu, Yenicezağra, Afyolu ve İnoz'da 90'a yakın köy vakfedildiği öğrenilmektedir³⁷⁹. O.N.Peremeci, bu vakfiyelere dayanarak, cami, medrese, imaret ve darüşşifada görevli olanları, aldıkları ücreti de belirterek tek tek saymaktadır³⁸⁰. Buna göre, toplam 167 personelden 82'si camide, 23'ü medresede, 41'i imarette, 21'i de darüşşifada görevliydi³⁸¹. F.Müderrişoğlu, caminin 1487'de 62, 1490 ve 1507'de 63 personeli bulunduğunu ifade etmektedir³⁸².

³⁷⁷ T.Gökbilgin, bu vakfiyenin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunduğunu nakletmektedir. Bk. *ay.es.*, s.361.

³⁷⁸ Bk. F.Müderrişoğlu, *a.g.m.*, s.154-55, 157, 160, 162, 166.

³⁷⁹ Bk. T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.363; R.Kazancıgil, *Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi*, Edirne 1997, s.22-23. Ayrıntılı bilgi için bk. *ay.es.*, s.357-58; II. bölüm, s.3-185.

³⁸⁰ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.70-72.

³⁸¹ Bk. *ay.yer.*

³⁸² F.Müderrişoğlu, *a.g.m.*, s.154, tablo 2.

SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997

Resim No: 111-117

Tunca Nehri kenarında, *Talâtpaşa Mahallesi*'nde, *Kirişhane Caddesi* üzerindedir³⁸³. Halk arasında, *Süleymaniye Camii* adıyla anılmaktadır. Düz bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapı, duvarlarla çevrili bir avlu içinde yer almaktadır. Yapı, 1165/1752 ve 1953 yıllarında onarılmıştır³⁸⁴.

Kare planlı bir harimin doğu duvarının kuzey ucunda bir minare yer almaktadır (Şek.21). Harimin kuzeyindeki üç birimli son cemaat yerinin üst örtüsü yıkıktır. Biri kuzey cephesinin ortasında, diğeri ise doğu cephesinin kuzeyinde yer alan iki taçkapısı bulunmaktadır.

Harim pencerelerinin düzensiz olarak yerleştirildikleri dikkati çekmektedir. Doğü cephesindeki beş pencereden ikisi alt sırada, ikisi ikinci sırada, biri ise üçüncü sıradadır. Doğü cephesinin kuzeyinde, minare kürsüsünün bitişiğinde, dışa taşıntılı olarak inşa edilmiş bir taçkapı bulunmaktadır (Res.111). Taçkapının cephesi ile ana niş yan duvarları zengin silmelerle bezenmiştir. Sivri kemerli bir çökertme içine alınmış olan basık kemerli giriş aralığı, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş iki renkli mermerle örülmüştür. Bu giriş, bugün iptal edilmiş durumdadır.

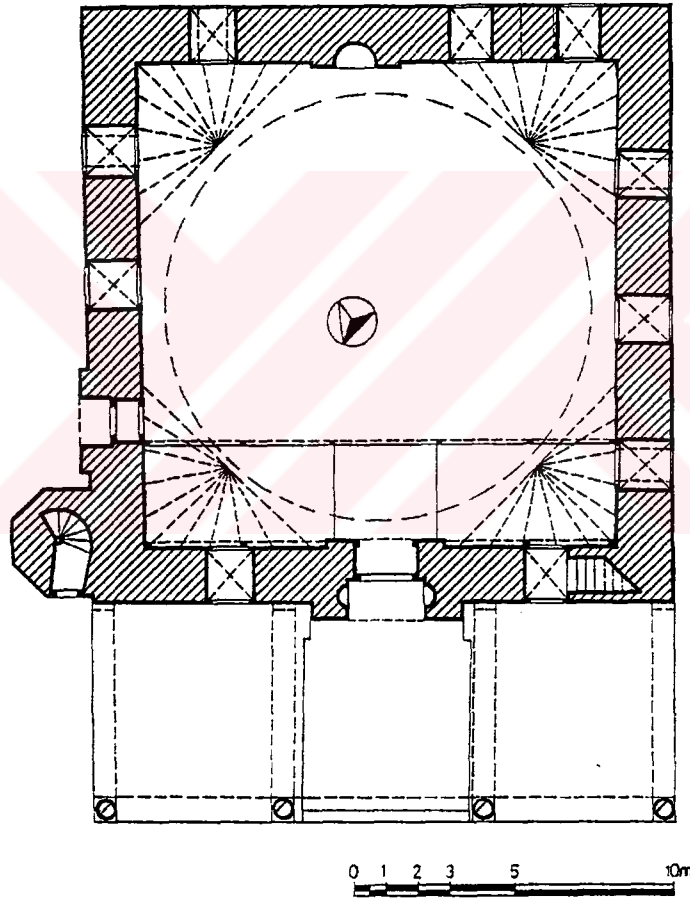
Güney cephesinde yer alan toplam altı pencereden üçü alt sırada, ikisi ikinci sırada, biri ise üçüncü sıradadır. Bu cephedeki üç alt sıra penceresinden ikisi mihrabın batısında, biri doğusundadır. Batı cephesinde de, güney cephesinde olduğu gibi, alt sırada üç, ikinci sırada iki, üçüncü sırada ise bir pencere mevcuttur. Kuzey cephesinde, ikisi alt sıraya, biri üçüncü sıraya yerleştirilmiş toplam üç pencere bulunmaktadır. Onaltıgen prizma şekilli kasnakta, sekiz pencere vardır. Kasnak pencereleri, kasnağın kenarlara ve köşelere denk gelen yüzlerine yerleştirilmiştir.

Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli birer alınlığı vardır. Kuzey cephesindeki alınlık kemerleri, iki renkli (kırmızı-beyaz) düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Alt sıradakiler hariç, harimin tüm pencereleri sivri kemerli; kasnak pencereleri yuvarlak kemerlidir. Harim pencerelerinin kemerlerini oluşturan kesme taşlar arasına, birer dikey tuğla yerleştirilmiştir. Tüm üst sıra pencerelerinin alçı dışlıkları vardır.

³⁸³ Bu mahalle, 935/1529 yılında, "Mahalle-i Odahay-ı Süleyman Paşa"; 1018/1609 yılında ise, "Mahalle-i Camii Süleyman Paşa" adıyla anılmaktaydı. Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.57-58.

³⁸⁴ Bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.103; O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.152; ay.yaz., *Edirne Minareleri*....., s.69.

Harim gövdesi, 15.yy. Edirne camilerinde sıkça görüldüğü gibi iki kademedен oluşmaktadır³⁸⁵. Harimin kuzey cephesinde, bugün sadece sekisi ve dört desteği ayakta kalabilmiş bir son cemaat yeri mevcuttur (Res.112). Mevcut izler, üç birimden oluşan son cemaat yerinin, üç küçük kubbeyle örtülü olduğunu göstermektedir. Nitekim, O.Aslanapa'nın, 1949 yılında yayımlanan çalışmasında yer alan bir fotoğrafta, son cemaat yeri kubbelerinin sağlam durumda olduğu görülmektedir³⁸⁶. Son cemaat yerindeki silindir şekilli dört sütundan ortadaki ikisinin başlıkları mukarnaslı; diğer ikisinin ise baklavalıdır. Harimin kuzey cephesinin üst kesiminde yer alan pencerenin kemer ayakları hizasında, iki yana doğru alçalan ve bütün cephe boyunca uzanan, ince bir yiv dikkati çekmektedir. Bu iz, İ.A.Yüksel'in de işaret ettiği gibi, son cemaat yeri kubbelerinin, iki yana eğimli ahşap bir kırma çatıyla örtülü olduğunu düşündürmektedir³⁸⁷.

Şekil 21- Süleyman Paşa Camii. Plan.

Doğu cephesinin kuzey ucunda, beş kenarlı bir kürsüye sahip minare bulunmaktadır (Res.113) (Bk.Şek.21). Minareye giriş, kürsünün kuzey yüzü üzerindeki sivri kemerli bir açıklıktan sağlanmaktadır. Kürsünün her bir yüzünde, iç içe yerleştirilmiş iki kemer

³⁸⁵ Karşılaştırma için bk. s.19, dipnot 126.

³⁸⁶ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.105, şek.128.

³⁸⁷ İ.A.Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II.Bayezid ve Yavuz Selim Devri.....*, s.130.

mevcuttur. İçteki ve dıştaki kemerler arasında kalan alan içerlektir. Dıştaki kemer köşelikleri, kırmızı renkli taşlarla örülmüştür. Pabuç kısmı üçgen yüzeylerden oluşmaktadır. Minarenin gövdesi yıkılmıştır. Minare, biri 1752, diğeri 1953 yılında meydana gelen iki depremde hasar görmüş ve 1953 onarımı sırasında kürsüye kadar yıktırılmıştır³⁸⁸. O.N.Peremeci³⁸⁹, O.Aslanapa³⁹⁰ ve O.Onur'un³⁹¹ yayımladıkları fotoğraflarda, minarenin sağlam durumda olduğu görülmektedir. Bu fotoğraflarda, şerefeye geçiş bölgesinin hemen altında, kaytan silme bir bilezik seçilmektedir. Külâh, madeni levhalarla kaplıdır. O.Onur, şerefe korkuluklarının şebekeli olduğunu belirtmektedir³⁹².

Harim kuzey cephesinin ortasında, yan kanatları cepheden 50 cm taşıntılı kuzey taçkapısı yer almaktadır (Res.114). Taçkapının cephesi, zengin silmelerle bezenmiştir. Taçkapı ana nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülmüştür. Ana niş yan duvarları üzerinde, yarım sekizgen planlı birer mihrabiye mevcuttur. Mihrabiye nişlerinin kavsaraları mukarnaslıdır. Giriş aralığı, iki renkli mermerden, zıvanalı geçmeli basık bir kemerle örtülmüştür. Basık kemerin hemen üzerindeki dikdörtgen şekilli kitabe panosu bugün boştur.

Kare planlı harimin üzeri, geçişi sivri kemerli dilimli tromplarla sağlanmış bir kubbeyle örtülmüştür (Res.115). İstiridye kabuğu şekilli bir kavsaraya sahip yarım daire profilli mihrap nişi, bugün beyaz fayanslarla kaplıdır (Res.116). Altlık ve başlıkları kum saati şekilli olan köşe sütunçelerinin gövdeleri siyaha boyanmıştır. Harimin kuzeyindeki ahşap destekler üzerine oturan ahşap kadınlar mahfili yenidir. Mahfile çıkış, kuzey cephesinin batı ucundaki pencere içine açılan merdivenlerle sağlanmaktadır (Bk.Şek.21). Harimin güney duvarının batı ucunda yer alan minber mermerdendir. Alt sıradaki tüm pencere açıklıklarının üzeri, çapraz tonozlarla örtülmüştür.

Bugün harimde, bir bölümü tahrip olmuş, Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan kalem işi süslemeler mevcuttur. Bu süslemeler, harim kubbesinin iç yüzünde, kubbe eteğinde, kasnakta, tromplar üzerinde, tromp kemerleri ve sağır kemerlerin köşeliklerinde, birinci ve ikinci sıradaki pencerelerin üst kesimlerinde, mihrap alınlığında yoğunlaşmaktadır. Kubbe eteğinde, belirli bir bitkisel kompozisyonun tekrarlandığı görülmektedir (Res.117). Bir ayet kitabesi, kasnağı çepeçevre dolanmaktadır. Kitabenin alt kesiminde, yan yana dizilmiş “V” şeklinde, kenger yapraklarından oluşan bir şerit görülmektedir. Tromp kemerleri ve duvarlar üzerindeki sağır kemerlerin köşeliklerinde, “S” ve “C” kıvrımlarından oluşan bitkisel süslemeler dikkati çekmektedir (Bk.Res.117). Kemer köşelikleri ortasındaki madalyonlar içinde, “Allah”, “Muhammed”, “Hasan”, “Hüseyin” ve “Dört Halife”nin adları yazılıdır. Dilimli tromplar içinde, ayrıntılı bir şekilde

³⁸⁸ Bk. O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.69.

³⁸⁹ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, res.9A.

³⁹⁰ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.105, şek.128.

³⁹¹ O.Onur, *a.g.e.*, s.69.

³⁹² *Ay.yer.*

işlenmiş birer perde motifi bulunmaktadır (Bk.Res.115). Perdenin alt kesimlerinde fiyonklu bir kurdele dikkati çekmektedir. İkinci sıradaki pencere kemerlerinin hemen üzerinde, üslûplanmış bitkisel süslemeler görülmektedir. Doğu, batı ve güney duvarları üzerinde, yatay dikdörtgen şekilli ayet kitabeleri mevcuttur. Güney duvarındaki kitabe panosunun sol alt köşesinde, 1315/1897-98 tarihi okunmaktadır. Alt sıra pencerelerinin alınlıkları üzerinde, doğal görünümlü bitkisel süslemeler bulunmaktadır.

Yuvarlak kemerli mihrap alınlığı, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Yuvarlak kemer içinde, ışınsal düzende kartuşlar ve kenger yapraklarından oluşan bitkisel unsurlar bulunmaktadır. İstiridye kabuğu şekilli mihrap kavsarası içinde, bir perde motifi yer almaktadır. Mihrap çerçevesinin iki yanında, “Allah” ve “Muhammed” yazıları okunmaktadır. İ.A.Yüksel’in 1983 tarihinde yayımlanan çalışmasında yer alan bir fotoğrafta, bu yazıların mevcut olmadığı görülmektedir³⁹³.

Süleyman Paşa tarafından inşa ettirildiği bilinen yapının inşa kitabesi yoktur³⁹⁴. Kaynaklarda, farklı dönemlerde yaşamış, iki ayrı *Süleyman Paşa*’dan söz edilmektedir. Tarihçi *Örfi Mahmud Ağa*’nın verdiği bilgileri nakleden araştırmacılar, yapının banisinin, 1548 yılında Malkara’da ölen, Kanuni dönemi vezirlerinden *Süleyman Paşa* olduğunu ifade etmektedirler³⁹⁵. Ancak, T.Gökbilgin, *1529 tarihli Tapu Tahrir Defterleri*’nden ve *Kemal Paşa-zade* tarihinden derlediği bilgilere dayanarak, bu fikre katılmamaktadır³⁹⁶. T. Gökbilgin’e göre, caminin banisi olması muhtemel *Süleyman Paşa*, 1477’de, Rumeli Beylerbeyi sıfatıyla, *İnebahtı Seferi*’ne çıkan, ancak başarısızlığa uğrayarak azledilen *Hadım Süleyman Paşa*’dır³⁹⁷. Daha sonra tekrar Rumeli Beylerbeyi olan Süleyman Paşa, II.Bayezid döneminde, vezirlik makamına getirilmiştir³⁹⁸. Nitekim yapının, iki nüshadan oluşan vakfiyesini yayımlayan A.Şener, vakfiyenin, 1493 yılı Nisan ayında (898 Cemaziyelahir), Süleyman Paşa tarafından tanzim ettirildiğini nakletmektedir³⁹⁹. Vakfiyeye 905 Safer/1499 Eylül ayında yapılan ilavede, Paşa’nın vefat ettiği belirtilmektedir⁴⁰⁰.

Vakfiyelerin, yapıların tamamlandığı yılda veya birkaç yıl sonra düzenlendiği bilinmektedir. *Süleyman Paşa Camii*’nin vakfiyesi 1493 tarihinde düzenlendiğine göre, inşaat en geç bu tarihte veya bundan birkaç yıl önce tamamlanmış olmalıdır.

Vakfiyede, Süleyman Paşa Camii’ne vakfedilenler arasında; *Kırkkilise*’ye (Kırklareli) bağlı üç köy, iki değirmen; Edirne’nin *Kendüdündölüp Mahallesi*’nde bir han ve 16 dükkan; Tunca ve Meriç nehirleri arasındaki (Yarım) adanın tamamı; *İpsala*’da

³⁹³ İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.131, 187.R.

³⁹⁴ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.67; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.103; M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.58; ay.yaz., “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*....., s.178.

³⁹⁵ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.67; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.103; R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.445, 489.

³⁹⁶ T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.58; ay.yaz., *a.g.m.*, s.178.

³⁹⁷ Ay.yer.

³⁹⁸ Bk. O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.152; İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.128.

³⁹⁹ A.Şener, “Edirne’de Süleyman Paşa Camii Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, XI, Ankara 1976, s.9.

⁴⁰⁰ Ay.yer.

çifte hamam; *Kozludere, İpsala, Nişova, Adil Köyü* ile *Salih Adası* karşısında bulunan toplam 20 pirinç ve un değirmeni bulunmaktadır⁴⁰¹.

⁴⁰¹ Daha fazla bilgi için bk. *ay.es.*, s.10; İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.129.

GAZİ HOCA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997

Resim No: 118-123

Gazi Hoca Mahallesi'nde, Gazi Hoca Camii Sokağı'ndadır. Doğudan batıya eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir (Res.118). Bir avlu içinde yer alan yapı, kuzey ve doğudan yola cephelidir. Kubbe, tromp çıkıntıları ve minare külahı kurşun levhalarla kaplıdır. R.M.Meriç, yapının 1960'lı yıllarda harabe halinde olduğunu belirtmektedir⁴⁰². O.Onur'un yayımladığı fotoğrafta da, caminin metruk durumda olduğu görülmektedir⁴⁰³.

Harim duvarlarının dış yüzey kaplamalarında, kabayonu taş ve tuğladan oluşan düzensiz bir almaşık duvar örgüsü görülmektedir. Taçkapı, minare ve kubbe kasnağı, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.

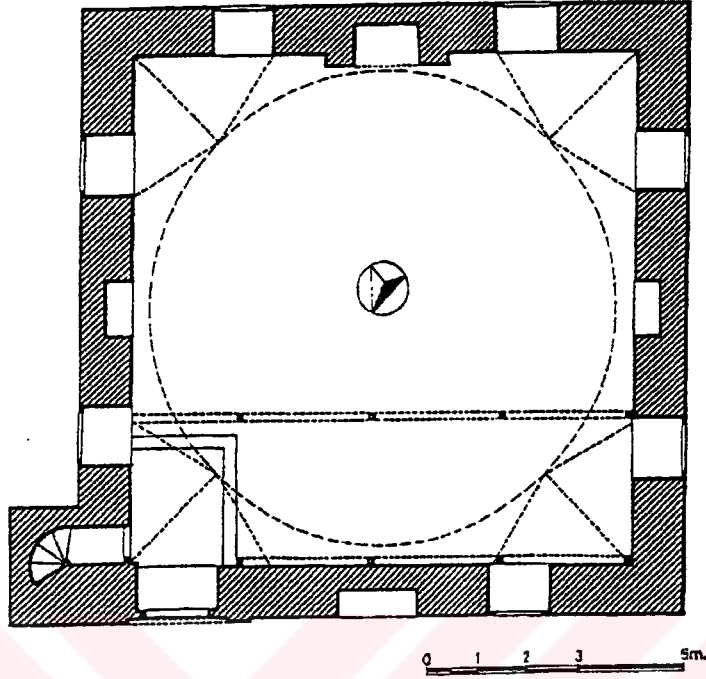
Harim gövdesinin üst kesiminde, bütün cepheleri dolanan, saçak görünümünde bir silme dikkati çekmektedir. *Ayşe Kadın Camii'nde de görülen bu düzen, gövdeyi yatay olarak iki bölüme ayırmaktadır. Onikigen prizma şekilli kasnak gövdeye oranla kısadır. Üst seviyede, gövdenin doğu, batı ve güney yüzlerinde yer alan sivri kemerli pencereler, gövdeyi ikiye bölen kirpi saçak nedeniyle, kasnak üzerindeymiş gibi algılanmaktadır.*

Kasnak bölgesini alttan ve üstten sınırlayan saçaklar bir dizi silmeden oluşmaktadır (Res.119). Gövdenin doğu, batı ve güney cepheleri üzerinde üç sıra halinde düzenlenmiş beşer pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıkların kemerleri ve içleri tuğlayla örülmüştür. Sivri kemerli diğer pencerelerin alçıdan dışlıkları vardır.

Yapının kuzey cephesinde, iki sıra halinde düzenlenmiş üç pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephenin doğu ve batı uçlarında, yerden yaklaşık 5m. yükseklikte, birer konsol yer almaktadır (Res.120). Bu konsollar, harimin kuzey cephesine bitişik, ahşap bir sundurmanın varlığını düşündürmektedir. Bugün, bu konsolların bulunduğu seviyeye kadar yükselen demir doğrama bir sundurmanın kalıntıları görülmektedir. Harim girişi, cephenin doğu ucundadır (Şek.22). Taçkapının önünde, camekanlı demir doğrama bir sundurma mevcuttur. Bu cephe üzerinde, taçkapı ile pencere arasında, sivri kemeri tuğla ile örülmüş bir dış mihrap bulunmaktadır (Res.121). Yaklaşık 3.5m. yükseklik ve 1.5m. genişliğindeki bu mihrap nişi, giriş aralığının örülerek bir dış mihraba dönüştürülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Ancak, mihrap nişi ile cephe duvarının kaplama derzlerinin birbirini tutması, bu konuda şüphe uyandırmaktadır. Kuzey cephesinin üst kesiminde, iki pencere arasında, nedenini açıklayamadığımız farklı bir duvar örgüsü dikkati çekmektedir.

⁴⁰² R.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.467.

⁴⁰³ Resim için bk. O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.97.

Şekil 22- Gazi Hoca Camii. Plan.

Harimin doğu cephesinin kuzey ucunda minare yer almaktadır (Bk.Res.119). Minareye, harimden, doğu duvarının kuzey ucundaki basık kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Kare bir kürsü üzerinde yükselen pabucun köşeleri pahlıdır. Pahların alt kesiminde, basit birer mukarnas yer almaktadır. Şerefeye geçiş bölgesinde, gövdenin profiline uygun bir bilezik dikkati çekmektedir. Şerefeye geçiş, bir silme dizisiyle sağlanmıştır. Taş şerefe korkulukları bezemesizdir. O.Onur'un yayımladığı fotoğrafta, şerefe korkuluklarının bir bölümünün; peteğin ise tamamen yıkıldığı görülmektedir⁴⁰⁴.

Harim zemini, avlu zemininden yaklaşık 30 cm. yüksektir. Harimde, kare planlı gövdeden kubbe yuvarlağına geçiş, üçgen yüzeyli tromplarla sağlanmıştır (Res.122). Üst sıra pencerelerinin içlikleri son onarımın ürünüdür. Doğu ve batı duvarlarının ortasında, dikdörtgen profilli birer niş yer almaktadır. Dikdörtgen profilli mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.123). Mihrap çerçevesi üzerinde, sağ ve sol kenarları farklı uzunlukta, iç bükey bir silme görülmektedir. Harim duvarları, tromplar ve kubbenin iç yüzeyi sıvalı ve badanalıdır. Ahşap destekler üzerine oturan ahşap kadınlar mahfili yenidir.

Yapının inşa kitabesi yoktur. O. Onur, cami ve minarenin 15-16.yy. özellikleri taşıdığını belirtiyorsa da, bu saptamanın nedenlerini açıklamamaktadır⁴⁰⁵.

⁴⁰⁴ Resim için bk. ay.yer.

⁴⁰⁵ Bk. ay.yer.

Badi Ahmet'ten aldığı bilgileri nakleden T.Gökbilgin, *Gazi Hoca Mahallesi*'nde, Gazi Hoca Rüstem adında bir zatın bir mescit inşa ettirdiğini söylemektedir⁴⁰⁶. R.M.Meriç⁴⁰⁷ ve O.Onur⁴⁰⁸, bu bilgiyi kaynak göstermeden tekrar etmektedirler. T.Gökbilgin ise, Gazi Hoca Rüstem'in, bu mahallede bir zaviye inşa ettirmiş olan *Rüstem Çelebi* ile aynı kişi olabileceğini; ancak bu konuda herhangi bir kanıt bulunmadığını ifade etmektedir⁴⁰⁹. Araştırmacı, 17.yüzyılın başlarında, *Gazi Hoca Mahallesi*'nin, *Ramazan Hoca Mahallesi* adıyla da anıldığını; Gazi Hoca ile Ramazan Hoca'nın aynı kişi olduğunu belirtmekte⁴¹⁰; Ramazan Hoca'nın *Bayramiye Tarikati*'nden olan ve *Ramazan Halife* adıyla anılan kişi olabileceğini eklemektedir⁴¹¹. T.Gökbilgin, Ramazan Halife'nin II.Bayezid döneminde (1481-1512)⁴¹²; M.Süreyya ise, 1520 yılında, Edirne'de vefat ettiğini nakletmektedir⁴¹³.

Buna göre, Ramazan Halife'nin en geç 1520'de vefat etmiş olduğu dikkate alınarak, camiyi, 15.yüzyılın ikinci yarısı ile 1520 yılı arasına tarihlendirmek mümkün görülmektedir. Bugün, cami ve minarede, tarihlemeye yardımcı olabilecek herhangi bir özellik yoktur.

R.M.Meriç, 1940 yılında, caminin satılması yönünde karar alındığını belirtmektedir⁴¹⁴.

⁴⁰⁶ Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.47, dip not 48.

⁴⁰⁷ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.467.

⁴⁰⁸ O.Onur, *a.g.e.*, s.97.

⁴⁰⁹ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.47, dip not 48.

⁴¹⁰ *Ay.es.*, s.42, dip not 21.

⁴¹¹ *Ay.yer.*

⁴¹² *Ay.yer.*

⁴¹³ M.Süreyya (Haz:N.Akbayar), *Sicill-i Osmani*, 4.cilt....., s.1348.

⁴¹⁴ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.467.

LÂRÎ CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997

Resim No: 124-130

Sabunî Mahallesi'nde, Lâri Camii Sokak'tadır. Bu mahalle, 1018/1609 tarihli Tapu Tahrir Defterleri'nde, "Mahalle-i Hamid Bey Camii Hekim Lâri" adıyla anılmaktaydı⁴¹⁵. Yapı, halk arasında Laleli Camii adıyla da tanınmaktadır.

Doğudan batıya eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapı, güneyinden ve batısından yola cephelidir. Yapının kuzeyinde genişçe bir avlusu bulunmaktadır.

O.N.Peremeci⁴¹⁶ ve O.Aslanapa⁴¹⁷, 1752 depreminde yıkılan harim kubbesinin yerine, bilemediğimiz bir tarihte, konik bir çatıyla örtülü ahşap bir kubbenin inşa edildiğini; sonraki bir tarihte de revak kubbelerinin göçtüğünü ifade etmektedirler. İ.A.Yüksel'in yayımladığı, yapının 1920'li yıllardaki durumunu gösteren bir fotoğrafta, harimin konik bir çatıyla örtülü olduğu görülmektedir⁴¹⁸. Ayrıca bu fotoğrafta, avluda, bugün mevcut olmayan sekizgen planlı bir şadırvanın varlığı da seçilebilmektedir. Araştırmacının yayımladığı, yapının 1950'li yıllardaki durumunu gösteren bir diğer fotoğrafta da, en doğudaki dışında, son cemaat yeri kubbelerinin göçük olduğu görülmektedir⁴¹⁹. Yazar yapının, 1982 yılında onarılmakta olduğunu belirtmektedir⁴²⁰.

Kare planlı harimin doğu, batı ve kuzey cephelerine bitişik revaklar vardır. Doğu revakının, kuzeyden itibaren ikinci birimine yaslanan bir minare yer almaktadır (Şek.23).

Harimi doğu, batı ve kuzeyden "U" şeklinde çeviren revak, kare birimlerden oluşmaktadır. Ancak, doğu ve batı revaklarının güney ucunda yer alan birer birim, dikdörtgen planlıdır ve diğer birimlerden daha küçüktür (Bk.Şek.23). Birimlerden herbirinin üzeri, pendentif geçişli birer kubbeyle örtülüdür. Kubbe ve pendentiflerin iç yüzeyleri sıvalı ve badanalıdır. Revak kubbeleri, bir yanda harim duvarları; diğer yanda ise, silindirik şekilli sütunlar tarafından taşınmaktadır. Sütunların kaideleri de silindirik şekilli; başlıkları baklavalıdır (Res.124). Revak kemerlerinden sütunları birbirine bağlayanlar düzgün kesme taşlarla; sütunlar ile harim duvarlarını bağlayanlar ise, tuğlalarla inşa edilmiştir. Doğu ve batı revaklarının güney kenarları birer duvarla kapatılmıştır. Bu duvarların, harimin güney duvarıyla aynı doğrultuda olmadıkları dikkati çekmektedir.

⁴¹⁵ Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.54. İleride değineceğimiz gibi, caminin inşaatına "Hekim Lâri" adında bir zat tarafından başlanmış ve "Hamid Bey" adında bir başkası inşaatı tamamlamıştır. Mahalleye, her iki baninin de adının verildiği anlaşılmakta; ancak "cami" kelimesinin neden ortaya alındığına bir anlam verilememektedir.

⁴¹⁶ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.64-65.

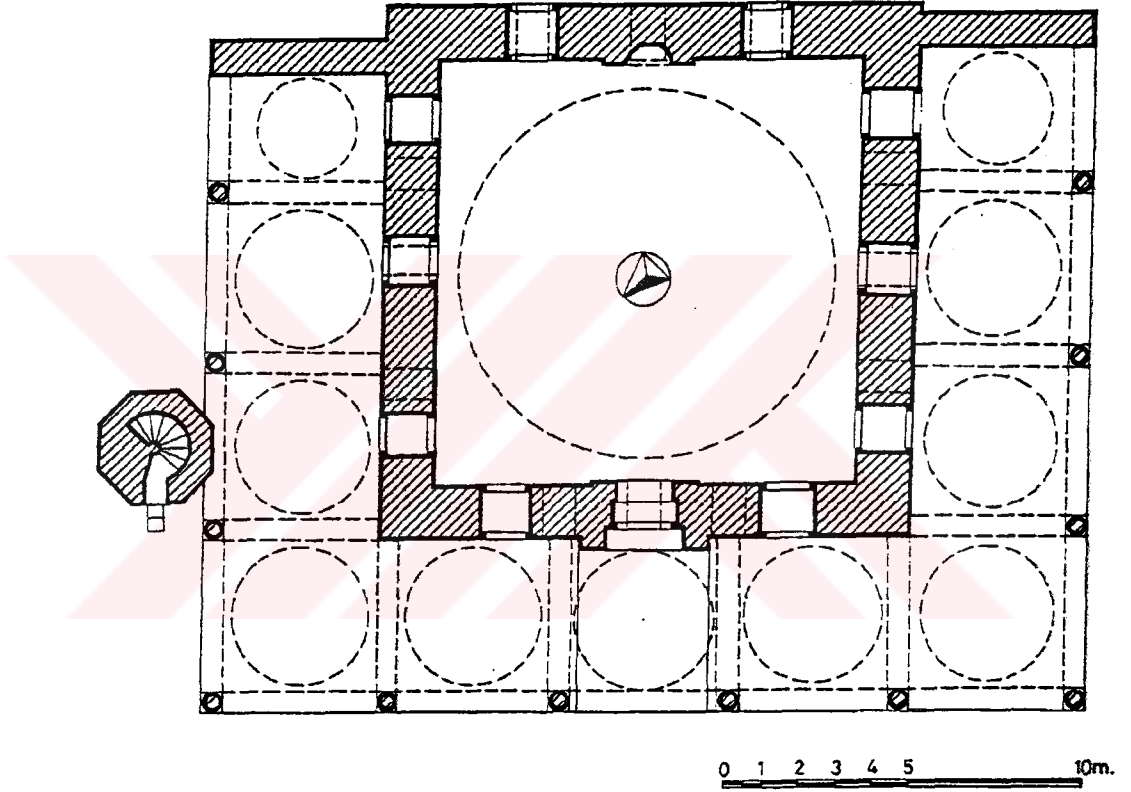
⁴¹⁷ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.108.

⁴¹⁸ İ.A.Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri.....*, s.425, 621-22.R.

⁴¹⁹ *Ay.es.*, s.426, 623.R.

⁴²⁰ *Ay.es.*, s.425.

Doğu revakının duvarı, harim güney duvarından 92 cm; batı revakının ise, 29 cm içerlektir (Bk.Şek.23). Cami hariminin doğusundaki ve batısındaki revakların, sonradan inşa edilmiş olduklarına ilişkin herhangi bir ipucu mevcut değildir. Doğu revakının güney duvarının, doğusundaki avlu duvarıyla bütünleşmesi nedeniyle içerlek inşa edilmiş olabileceği akla gelmektedir. Ancak bu durum, batıdaki revak duvarının niçin içerlek inşa edildiğini açıklamamaktadır. Yapının güneyinden geçen sokağın, mimarı böyle bir uygulamaya zorlamış olabileceğini düşünsek bile, cami hariminin niçin biraz daha kuzeye kaydırılmadığı sorusu cevapsız kalmaktadır.

Şekil 23- Lâri Camii. Plan.

Harimin doğu ve batı cephelerinde, üçü alt sırada, biri orta sırada, üçü de üst sırada olmak üzere, yedişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Güney cephesinde, alt sırada iki, orta ve üst sırada da üçer olmak üzere, sekiz pencere görülmektedir. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Tüm alt sıra pencereleri, dikdörtgen şekilli birer çökertme içine alınmışlardır. Orta sıra pencereleri sivri kemerlidir. Sekizgen prizma şekilli üst gövdenin, köşelere denk gelen kenarları daha kısadır (Res.125). Üst gövdenin dört cephesindeki üçer pencereden, ortadakiler öküz gözü şekilli; iki yandakiler ise sivri kemerlidir.

Minare, doğu revakının kuzeyden itibaren ikinci birimine bitişiktir (Res.126). Sekizgen prizma şekilli kürsünün her bir yüzünde, iç içe yerleştirilmiş, fazla derin olmayan iki çökertme mevcuttur. Kürsünün kuzey yüzü üzerindeki dikdörtgen şekilli bir açıklıktan minareye girilmektedir. Pabuç kısmı sadedir. Kaytan silme bir bilezik, pabuç ile gövdeyi birbirinden ayırmaktadır. Şerefeye geçiş mukarnaslarla sağlanmıştır (Res.127). O.Onur, minarenin şerefeden yukarısının, 1953 depreminde yıkıldığını nakletmektedir⁴²¹.

Taçkapı, harimin kuzey cephesinde, cephenin ortasında yer almaktadır (Res.128). Cephede, ikisi taçkapının iki yanında; biri de üst kesiminde olmak üzere toplam üç pencere mevcuttur. Üstteki küçük pencere sivri kemerlidir. Alt sıradaki iki pencere ise, diğer alt sıra pencerelerinin düzenini tekrarlamaktadır. Hafif dışa taşıntılı taçkapı çerçevesi, zengin silmelerle bezenmiştir. Sivri kemerli derin bir çökertme içine yerleştirilmiş olan giriş aralığı, iki renkli taşlarla örülmüş zıvanalı basık bir kemerle örtülüdür. Basık kemerin hemen üzerinde, dikdörtgen şekilli inşa kitabesi yer almaktadır.

Harim girişi, içten de bir taçkapı görünümündedir⁴²². Giriş aralığı, çeşitli silmelerle oluşturulmuş bir çerçeve içine alınmıştır. Basık kemerin iç yüzünde, dilimli, dekoratif bir sağır kemer dikkati çekmektedir.

Kare planlı harimde, kubbe yuvarlağına geçiş, pendentiflerle sağlanmıştır (Res.129). Üst sırada yer alan pencerelerin tümünün, alçıdan içlikleri vardır. Tüm harim yüzeyi sıvalı ve badanalıdır. Yarım onikigen planlı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.130). Kavsara köşeliklerinde, doğal görünümlü çiçekleri anımsatan birer gülbezek bulunmaktadır. Üçgen şekilli mihrap tepeliğinin üst kesiminde, dendanlar vardır. Ahşap kadınlar mahfili ve minber yenidir.

Anadolu'da, harimin iki veya üç tarafında revakları bulunan cami örneklerine seyrek de olsa rastlanmaktadır. Lâri Camii'nde olduğu gibi, harimi üç yönden revaklarla kuşatılmış örnekler çok nadirdir. Üsküdar Çinili Cami (1640)⁴²³, Mudanya Hasan Bey Camii (1652-53)⁴²⁴ ve Soma Hızır Bey Camii'nde (1791)⁴²⁵, harimi üç yönden ahşap bir revak çevirmektedir. Kahire'deki Sinan Paşa Camii (1571)⁴²⁶ ile Emir Mehmed Bey Camii'nde (1773-74)⁴²⁷ ise, harimi üç yönden dolanan revaklar, Lâri Camii'nde olduğu gibi, kubbelerle örtülüdür. Bayındır Eski Furunlu Köyü, Hacı İbrahim

⁴²¹ O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.76.

⁴²² Çok sık olmamakla birlikte, bu düzende taçkapılara sahip cami örneklerine rastlanmaktadır. Hemen akla gelen örnekler arasında, *İstanbul Mahmud Paşa Camii* (1462), *İstanbul Fatih Camii* (1463-70), *Afyon Gedik Ahmed Paşa Camii* (15. yüzyılın üçüncü çeyreği) ve *Edirne II. Bayezid Camii* (1484-88) sayılabilir.

⁴²³ Bk. M.Sözen vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*....., s.259.

⁴²⁴ Bk. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, IV, Ankara 1986, s.511, çizim 122.

⁴²⁵ Bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.413.

⁴²⁶ Bk. Gönül Öney, "Mısır'da Osmanlı Mimarisinin Sentezi", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, V, İzmir 1990, s.144, şek.3.

⁴²⁷ Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.398.

Camii'nde (1672-73) ise, harimi, kuzeyden ve batıdan kuşatan bir revak yer almaktadır⁴²⁸.

Taçkapı üzerindeki üç satırlık Arapça inşa kitabesinin metni şöyledir⁴²⁹:

- 1- كمل المعروف بر ماجد طالب الغفران من رب غفور
- 2- المسمى بحميدالدين⁴³⁰ قد قصد الاخلاص الله الشكور
- 3- لم يخب مسعاه اذ تاريخه تم احسان حميد لن يبور ٩٢٠

Kitabe, günümüz Türkçesi'ne şöyle çevrilebilir:

Şükürleri kabul eden Allah'a ihlası kastederek, bağışlayıcı Rabbinden gufran dileyen Hamidüddin adıyla anılan şerefli biri iyilikleri tamamladı. Onun gayretleri boşa gitmedi ve nitekim onun tarihi "helâk olmayan övülmüş iyilik tamam oldu" (şeklinde gerçekleşti). 920.

Bu kitabeye göre yapı, **Hamidüddin** veya **Hamid** adıyla anılan bir zat tarafından inşa ettirilmiş ve inşaat, **920/1514-15** yılında tamamlanmıştır.

Kitabede geçen, **تم احسان حميد لن يبور** ibaresinin, ebced hesabıyla rakkam değerleri toplamı, rakkamla da verilen 920 tarihiyle aynıdır. Edirneli şair *Yâkînî*'nin, caminin tamamlanmasıyla ilgili olarak بيت العباد kelimeleriyle düştüğü tarih de 920'dir⁴³¹. H.S.Selen, bu ibareyi, بيت العباد şeklinde vermektedir⁴³². H.S.Selen'de, *Yâkînî*'nin düşürdüğü tarihteki العباد kelimesinin son harfi muhtemelen bir dizgi hatası sonucu yazılmamıştır. İ.A.Yüksel'e göre, Bâdî Efendi, bu ibarenin, بيت عباد şeklinde de okunabileceğini belirtmektedir⁴³³. Ancak bu takdirde, ibarenin rakkam değeri 889 etmekte ve kitabede rakkamla verilen değere uymamaktadır.

⁴²⁸ Bk. Ş.Çakmak, "Eski Furunlu Köyü Hacı İbrahim Camii (Bayındır/İzmir)", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, VIII, İzmir 1996, s.12, şek.1.

⁴²⁹ O.N.Peremeci (Bk. *a.g.e.*, s.65) ve O.Onur (Bk. *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.137), kitabenin, Lâtin harfleriyle transkripsiyonunu vermektedirler.

⁴³⁰ İ.A.Yüksel, bu kelimeyi, muhtemelen bir dizgi hatası sonucu, بحميدالدين şeklinde kaydetmiştir. Bk. *a.g.e.*, s.427.

⁴³¹ Bk. T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.34; A.Hibrî (Çev.R.Kazancıgil), *Enisü'l-Müsâmirin, Edirne Tarihi (1360-1650)*....., s.28.

⁴³² H.S.Selen, "Yazma Cihannümâya Göre Edirne Şehri", *Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*....., s.307.

⁴³³ İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.427.

Araştırmacıların, yapının inşaatıyla ilgili olarak verdikleri bilginin kaynağı *Şakayık*'tır. Buna göre, caminin inşaatına, **Hekim Lâri** adında bir zatın malî desteğiyle başlanmış; ancak 22 Şubat 1485'te, bu zat vefat edince inşaat, **Hamid Bey** adında bir zat tarafından tamamlanmıştır⁴³⁴. Hamid Bey'in, Edirne ve İstanbul'daki Sultan Bayezid vakfının mütevellî üyesi olduğu nakledilmektedir⁴³⁵.

T.Gökbilgin, Hekim Lâri'nin mezarının, caminin güneyindeki hazirede bulunduğunu ifade etmekte⁴³⁶; R.O.Tosyavizade ise, bu mezarın, yol genişletme çalışmaları sırasında ortadan kaldırıldığını belirtmektedir⁴³⁷.

Hekim Lâri'nin, Fatih Sultan Mehmed döneminde, İran'dan İstanbul'a göç ederek, padişahın emrinde çalıştığı; bir ara II. Bayezid'in hekimliğini de yaptığı bilinmektedir⁴³⁸. Bu zatın, Karamanlı Mehmed Paşa'nın teşviki ile, yanlış ilaç vererek Fatih'in ölümüne neden olduğu rivayet edilmektedir⁴³⁹.

⁴³⁴ Bk. T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.34; ay.yaz., "Edirne Şehrinin Kurucuları", *Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*....., s.177; O.Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*....., s.137.

⁴³⁵ Bk. ay.yer.

⁴³⁶ T.Gökbilgin, "Edirne Şehrinin Kurucuları", s.177.

⁴³⁷ R.O.Tosyavizade, *Edirne Rehnüması*....., s.50.

⁴³⁸ Bk. T.Gökbilgin, *a.g.m.*, s.177; O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.65; O.Onur, *a.g.e.*, s.136.

⁴³⁹ Ay.yer.

KADI BEDRETTİN CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 131-138

Ayşe Kadın Semti'nde, Talat Paşa Caddesi üzerindedir. Düz bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapı, geniş bir avlu içinde yer almaktadır. Kuzeyinde haziresi vardır.

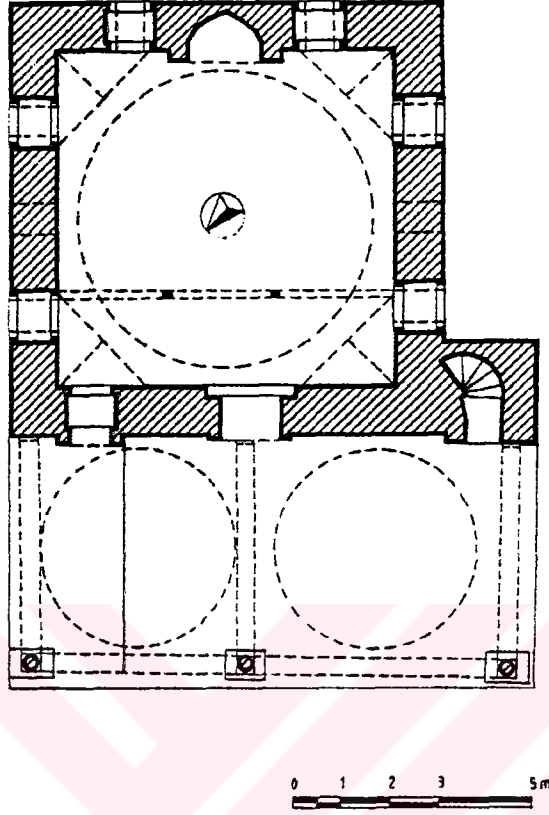
Yapının, yakın bir geçmişte onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Bu onarım sırasında, harim kuzey duvarının son cemaat yerine bakan yüzeyindeki taşlardan bir kısmı yenilenmiş (Res.131); son cemaat yeri kemerleri demir doğrama camekanla kapatılmış (Res.132) ve minare kürsüsündeki taşlardan bazıları değiştirilmiştir (Res.133). O.N.Peremeci ve O.Aslanapa, caminin, 1752 yılındaki bir depremde büyük bir hasar gördüğünü; bu deprem sırasında, harim kubbesi ile son cemaat yeri kubbelerinin göçtüğünü ve bu mekanların ahşap birer çatıyla örtüldüğünü söylemektedirler⁴⁴⁰.

Doğu, batı ve güney cepheleri aynı düzende inşa edilmiştir. Üç cephede de, üç sıra halinde yerleştirilmiş beşer pencere görülmektedir. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıradaki pencereler sivri kemerlidir. Alçıdan birer dışlıkları vardır. Kuzey cephesi dışındaki duvarlarda, kabayonu taş sıraları arasına tuğla hatıllar yerleştirilmiş ve kabayonu taşlar ikişer dikey tuğla ile kasetlenmiştir.

Yapının kuzeyinde iki birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Şek.24). Birimlerden herbirinin üzeri, pendentif geçişli birer kubbeyle örtülmüştür (Res.134). Kubbelerin iç yüzeyleri sıvanmış ve boyanmıştır. Sütun başlıkları baklavaşlıdır.

Harim kuzey duvarı üzerinde, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli bir pencere ile harim taçkapısı yer almaktadır. Sivri kemerli bir alınlığa sahip olan pencerenin atkı taşı üzerinde, bir mukarnas dizisinden oluşan yatay bir şerit bulunmaktadır (Res.135). Hafifçe dışa taşınmış taçkapı, cephenin doğu ucundadır (Res.136) (Bk.Şek.24). Sivri kemerli ana niş fazla derin değildir. Ana niş kuşatma kemerinin köşelikleri birer kaytan silmeyle çerçevelenmiştir. Giriş aralığı, iki renkli taşlarla örülmüş bir basık kemerle kapatılmıştır. Basık kemerin kilit taşı üzerinde bir gülbezek yer almaktadır. Gülbezek, on kollu bir yıldız anımsatan geometrik bir örnekle bezenmiştir (Şek.25).

⁴⁴⁰ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.72; O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.111, şek.134; s.112, şek.135. O. Aslanapa'nın yayımladığı iki fotoğrafta, harim ve son cemaat yerinin ahşap örtüsü seçilebilmektedir (bk. şek.134-135).

Şekil 24- Kadı Bedreddin Camii. Plan.

Harim kubbesine geçiş sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır (Res.137). Trompların alt hizasında bir sıra mukarnas şeridi bulunmaktadır. Üst sıradaki pencerelerin içlikleri vitraylıdır. Yedigen kesitli mihrap nişi mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.138). Ahşap minber ve kadınlar mahfili yenidir.

Giriş aralığını örten basık kemerin biraz üzerinde, dikdörtgen şekilli bir pano üzerine yazılmış bir kitabe bulunmaktadır.

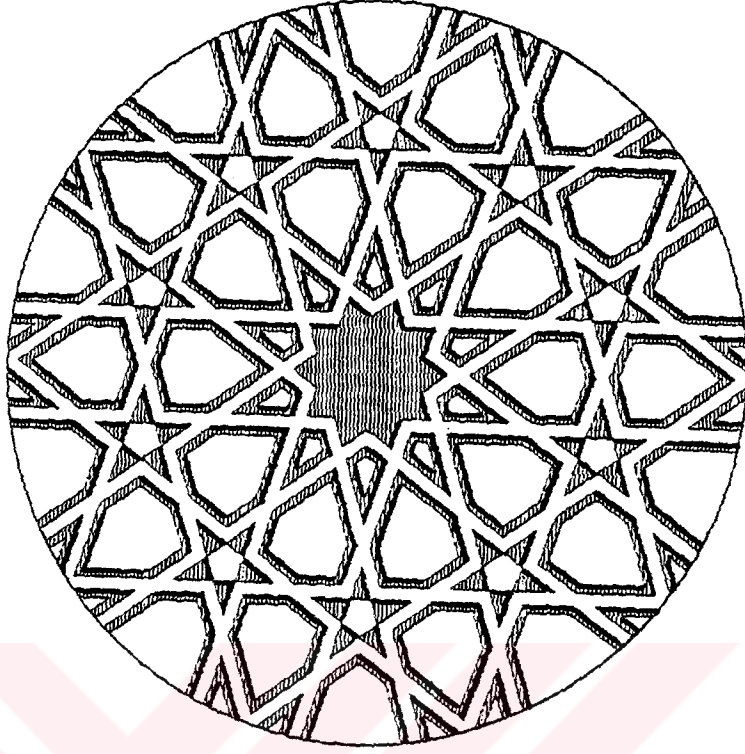
Arapça kitabenin metni şöyledir:

1- المرحوم المغفور السعيد

2- بدرالدين القاضى تاريخ سنه ٩٣٦

Kitabe, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

Merhum, mağfur, kutlu Kadı Bedreddin 936 yılında (vefat etti).

Şekil 25- Kadı Bedreddin Camii. Giriş aralığını örten basık kemerin kilit taşı üzerindeki gülbezek.

“El-merhum el-mağfur...” ibaresiyle başlayan bir inşa kitabesi örneği bilinmemektedir. Buna karşılık bu ibarelere, Selçuklu döneminden başlayarak pekçok mezartasında rastlanmaktadır. Bu nedenle bu kitabenin bir inşa kitabesi değil, bir mezar taşı olduğunu düşünmekteyim. Kaldı ki, “el-merhum el-mağfur...” ibaresiyle başlayan bir inşa kitabesi örneği de bilinmemektedir. Cami haziresinde bulunan Kadı Bedreddin’in mezar taşı, sonradan harım giriş aralığının üst kesimine yerleştirilmiş olmalıdır. Kaynaklarda, Kadı Bedrettin hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Şeyh Çelebi ve Şeyhülislam Şemseddin Ahmet Efendi’nin babası olan Kadı Bedrettin, “*Bedrettin Mahmud*” adıyla da anılmaktadır⁴⁴¹. Bu zat, bir süre müderrislik yapmış, sonra da sırasıyla Halep ve Edirne Kadılıkları’na atanmıştır⁴⁴². Edirne Kadılığı sırasında, 1529-1530’da vefat etmiştir⁴⁴³. Bu durumda, caminin en geç bu tarihte tamamlandığını kabul etmek gerekmektedir.

⁴⁴¹ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.72; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.112; F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.48, no:27; M.Süreyya, *a.g.e.*, s.362.

⁴⁴² Bk. M.Süreyya, *ay.yer.*

⁴⁴³ F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.48, 121.

Edirne Tarihi ve Sicill-i Osmanî'de, Kadı Bedrettin'in, "*El-Hayr-ü Fih*" lâkabıyla anıldığı belirtilmektedir⁴⁴⁴. Bu lâkabın menşei hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Araştırmacılar, lâkabın ebced hesabıyla rakkam değerleri karşılığının, Kadı Bedreddin'in vefat tarihiyle aynı olduğuna dikkat çekmektedirler.

Tarihçi Örfi Mahmud Ağa'nın (1705-1781?) yapı hakkında verdiği bilgileri nakleden F.Th.Dijkema, camiye ait 1188/1774-75 tarihli bir onarım kitabesi yayımlamıştır⁴⁴⁵. Bu kitabeye göre cami, *Molla Hasan Ağa* tarafından onartılmıştır⁴⁴⁶. O.Aslanapa, 1949 yılında basılan çalışmasında, caminin onarımında olduğunu ifade etmektedir⁴⁴⁷.

⁴⁴⁴ Bk. M.Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 2. cilt....., s.362; O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.72.

⁴⁴⁵ Bilgi ve resim için bk. F.Th.Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*....., s.120-121, no:88.

⁴⁴⁶ Bk. *ay.es.*, s.121.

⁴⁴⁷ Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.112.

HIZIR AĞA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997

Resim No: 139-145

*Kilerci Yakub Mahallesi'*nde⁴⁴⁸, *Selimiye Camii'*nin 70-80m. kadar güneyinde yer almaktadır. Yapının zemin kotu, güneyinden geçen caddenin zemin kotundan 2.5-3m. kadar düşüktür.

1866 yılında onarılan cami, 1877-78 Osmanlı-Rus harbinde, önemli ölçüde hasar görmüş; 1886, 1894-95, 1971-72 ve 1975 yıllarında çeşitli onarımlar geçirmiştir⁴⁴⁹. Bugün, dışta, harimin kuzey duvarının batı ucunda yer alan madeni bir levha üzerinde, "1993 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılarak, ibadete açıldığı" yazılıdır. Yapının, 1962⁴⁵⁰ ve 1972⁴⁵¹ yıllarındaki durumunu gösteren fotoğraflarda, metrük durumda olduğu görülmektedir. R.M.Meriç, 1930'lu yıllarda, yapının üst örtüsündeki kurşun levhaların, diğer camilerin onarımlarında kullanılmak üzere söküldüğünü ve kubbelerin dış yüzeylerinin sıvandığını belirtmektedir⁴⁵².

Yapı, tek kubbeyle örtülü kare planlı bir harim; harimin doğu cephesinin kuzey ucuna bitişik bir minare ve harimin kuzeyinde yer alan iki birimli bir son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şek.26). Yapının güneyindeki hazireden, birkaç mezar taşı günümüze ulaşabilmektedir.

Harim gövdesinin, biri son cemaat yerinin saçağı ile aynı seviyede; diğer kubbe geçiş unsurlarını gizleyen bölgede olmak üzere iki saçağı vardır (Res.139). Buradaki gibi, gövdeleri iki bölümden oluşan camilerin XV.yüzyılda⁴⁵³ ve Edirne'de⁴⁵⁴ sıkça görüldüğü dikkati çekmektedir.

Dış kaplamalarının büyük bir bölümü yenilenmiş olan yapıda, harimin kuzey cephesinin tamamı ile doğu cephesinin büyük bir bölümünün kabayonu taşlarla örüldüğü; güney ve batı cephelerinin ise tamamen düzgün kesme taşlarla kaplandığı görülmektedir. Bu durumda, ilk yapıda, kuzey cephesinin sıvalı olduğu tahmin edilebilmektedir. Doğru cephesinin alt kesiminin niçin kesme taş kaplanmadığı anlaşılamamaktadır (Res.140). Her

⁴⁴⁸ Bu mahalle, 17.yüzyılın başlarında, "Hızır Ağa Mescidi Mahallesi" adıyla anılmaktaydı. Bk. T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*....., s.63.

⁴⁴⁹ Bk. O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.50; E.Bılar-O.Onur, *Edirne Çarşıları ve Yitirilen Tarihi Eserler*, İstanbul, tarihsiz, s.32. O.Onur, şahsi koleksiyonunda yer aldığını belirttiği bir kitabeye göre yapının, 1321/1894-95 yılında *İsmali (İsmail?) Pehlivan* adlı bir zat tarafından onarıldığını belirtmektedir. Bk. *Edirne Minareleri*....., s.50.

⁴⁵⁰ Resim için bk. R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.524-25.

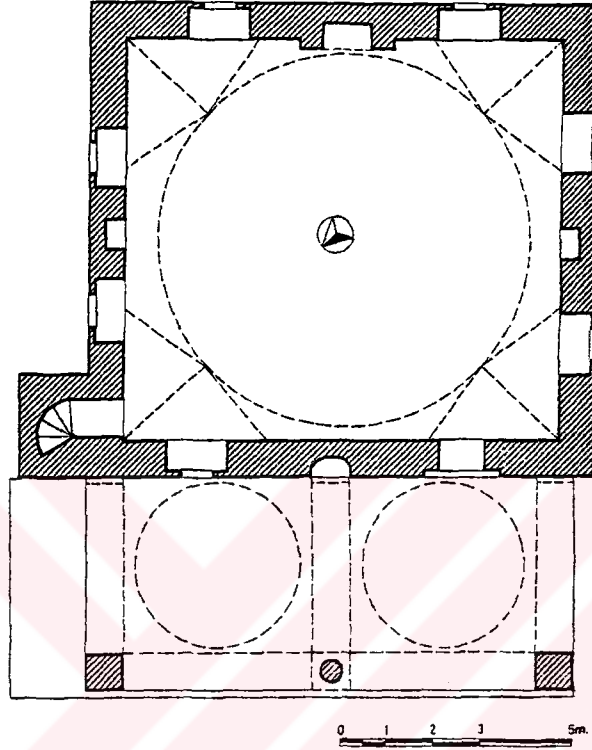
⁴⁵¹ Resim için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*....., s.396, 688-89.R.

⁴⁵² R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.499.

⁴⁵³ Değerlendirme için bk. s.18-19, dipnot 123.

⁴⁵⁴ Değerlendirme için bk. s.19, dipnot 126.

üç cephede de, üç sıra halinde düzenlenmiş beşer pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin, tuğladan sivri kemerli birer alınlığı vardır. Üst iki sıradaki pencereler sivri kemerlidir ve alçı dışlıkları vardır.

Şekil 26- Hızır Ağa Camii. Plan.

Harimin doğu cephesinin kuzey ucunda yer alan minarenin kürsüsü, cepheden 1.5m. taşıntı yapmaktadır (Res.141) (Bk.Şek.26). Minareye giriş, harimin doğu duvarının kuzey ucundaki bir açıklıktan sağlanmaktadır. Pabucun köşeleri pahlanmıştır. Basit silmelerle oluşturulmuş şerefeye geçiş bölgesinin hemen altında, kaytan silme bir bilezik bulunmaktadır. Şerefe korkulukları sadedir. 1940'lı yıllarda sağlam durumda olan minarenin⁴⁵⁵, E.H.Ayverdi'nin yayımladığı bir fotoğrafta, şerefeden yukarısının yıkılmış olduğu görülmektedir⁴⁵⁶. O.Onur, 1971-72 yıllarında gerçekleştirilen onarımlarda, minarenin şerefeden yukarısının yenilendiğini nakletmektedir⁴⁵⁷.

Harimin kuzeyinde, kare planlı iki birimden oluşan bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Bk.Şek.26). Birimlerden herbirinin üzeri, pendentif geçişli birer kubbeyle örtülüdür (Res.142). Pendentif ve kubbelerin iç yüzeyleri, sıvalı ve badanalıdır. Son cemaat yerinin üst örtüsü, güneyde harim kuzey duvarı; kuzeyde ise üç destek tarafından

⁴⁵⁵ Bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.122.

⁴⁵⁶ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.396, 689.R.

⁴⁵⁷ O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.50.

taşınmaktadır. Desteklerden ortadaki, silindirik şekilli bir sütun; iki yandakiler ise kare kesitli payelerdir.

Son cemaat yerleri, ya düz bir tonoz veya bir sundurma çatıyla örtülü tek bir birimden; ya da, 3, 5, 7 vb. gibi tek sayıda birkaç birimden oluşmaktadır. Birkaç birimden oluşan son cemaat yerlerinde harim girişi, genellikle ortadaki birime açılmaktadır. *Hızır Ağa Camii* gibi daha seyrek rastlanan iki birimli örneklerde harim girişi, iki birimi ayıran kemer nedeniyle, cephenin ortasına değil, sağ veya sol yarısı içine yerleştirilmektedir. Örneğin, *Hızır Ağa Camii*'nde, harim girişi, cephenin sağ yarısı içindedir.

Harim kuzey cephesinin doğu ucunda, dikdörtgen şekilli bir pencere; ortada ise, yedi kenarlı bir nişe sahip bir dış mihrap bulunmaktadır. Çeyrek küre şekilli bir kavsarayla örtülü olan dış mihrap, sıvalı ve badanalıdır. Dış mihrabın, tuğladan, sivri kemerli bir alınlığı vardır. Harim giriş aralığının çevresi, düzgün kesme taşlarla kaplıdır. Cephenin kalan kesiminde, kabayonu taş bir duvar örgüsü görülmektedir (Res.143). Basık bir kemerle örtülü olan giriş aralığı, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Girişin üzerinde, sivri kemerli bir alınlık vardır. Alınlık kemerinin tepesi, silmelerden oluşan çerçevenin üst kenarı tarafından kesilmektedir. Bu da, alınlık kemeri köşeliklerinin küçülmesine neden olmuş; köşeliklere yerleştirilemeyen gülbezeler, alınlık kemeri üzerine kaydırılmıştır. E.H.Ayverdi'nin yayımladığı fotoğrafta, harim girişinin, bugünkü gibi basık bir kemerle değil, düz bir atkı taşıyla örtülü olduğu görülmektedir⁴⁵⁸. Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz gülbezeler, bu fotoğrafta görülmemektedir. Bütün bu veriler, harim girişinin önemli değişikliklere uğradığı izlenimini uyandırmaktadır.

Harimde, kubbe yuvarlağına geçiş, iki üçgen yüzeyden oluşan tromplarla sağlanmıştır (Res.144). Üst sıra pencereleri vitraylıdır. Harim duvarlarının iç yüzeyleri ve kubbe, sıvalı ve badanalıdır. Doğu ve batı duvarlarının ortasında, dikdörtgen planlı birer niş mevcuttur. Güney cephesinin ortasında yer alan dikdörtgen kesitli mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.145).

Caminin inşa kitabesi yoktur. O.Aslanapa, yapının inşa tarihinin bilinmediğini ifade etmektedir⁴⁵⁹. O.Onur, caminin, Fatih döneminde, *Hızır Ağa bin Hüseyin* tarafından inşa ettirildiğini söylemekte⁴⁶⁰; R.M.Meriç ise inşa tarihi olarak, 832/1428-29 tarihini vermektedir⁴⁶¹. O.Onur ve R.M.Meriç, savlarını hangi kanıta dayandırdıklarını belirtmemektedirler.

Sicill-i Osmani'de, *Hızır Ağa* ismini taşıyan üç Osmanlı ünlüsüne rastlanmaktadır⁴⁶². Bu zatlardan, *Şubat 1591* tarihinde vefat eden *Hızır Ağa*'nın, kendi adıyla anılan bir mescidinin bulunduğu nakledilmekte; ancak mescidin yeri ve inşa tarihi

⁴⁵⁸ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.396, 689.R.

⁴⁵⁹ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.122.

⁴⁶⁰ O.Onur, *a.g.e.*, s.50.

⁴⁶¹ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.490.

⁴⁶² Bk. M.Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 2.cilt....., s.668.

belirtilmemektedir⁴⁶³. Diğer iki Hızır Ağa'dan biri 17.yüzyılda, diğeri ise 18.yüzyılda yaşamıştır. Her üç Hızır Ağa'nın da, Edirne ile bir bağlantısının bulunup bulunmadığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

T.Gökbilgin, *1070 No.lu Tapu Tahrir Defteri*'nde rastladığı bilgilere dayanarak, Hızır Ağa'nın, aynı adla anılan mahallede, yılda 4000 akçe gelir getiren bir hamam ile 5 hücreyi, bu camiye vakfettiğini belirtmektedir⁴⁶⁴. Araştırmacı, sözünü ettiği beş hücrenin daha sonra yıkıldığını ve bu hücrelerin temelleri üzerine, 976/1568-69 yılında, büyük bir ahır inşa edildiğini nakletmektedir⁴⁶⁵. Bu ifadelerden, Hızır Ağa'nın hangi tarihte yaşadığı hakkında kesin bir bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Ancak, Hızır Ağa'nın vakfettiği hücrelerin yerine, 1568-69 yılında, bir ahır inşa edildiğine göre, caminin inşaatı, bu tarihten önce tamamlanmış olmalıdır. *Sicill-i Osmanî*'de sözü edilen ve 1591'de vefat ettiği belirtilen Hızır Ağa ile T.Gökbilgin'in sözünü ettiği Hızır Ağa'nın aynı kişi olduklarını kabul edersek, caminin inşaatını 15.yüzyıla indirmek pek mümkün görünmemektedir. Eldeki verilere göre, caminin, **16. yüzyılın ortalarında** inşa edilmiş olduğunu kabul etmek mümkündür.

⁴⁶³ Ay.yer.

⁴⁶⁴ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.327.

⁴⁶⁵ Ay.yer.

SÜLE ÇELEBİ CAMİİ

İnceleme Tarihi: Nisan 1998
Resim No: 146-154

Tarлакapı Mevkii'nde, Süle Çelebi Fırını Sokağı'ndadır. Yapı, bugün terkedilmiş durumdadır ve kapısı kilitlidir. Bu nedenle içte fotoğraf çekmem ve ölçü almam mümkün olmadı.

Dört yönden duvarlarla çevrili bir avlu içinde yer alan yapının, güneyinde ve doğusunda, bugün birkaç mezar taşı içeren bir hazire bulunmaktadır. Avlunun kuzey duvarının yola bakan yüzünde, cephesi silmelerle bezenmiş bir çeşme yer almaktadır (Res.146). Esaslı bir onarım gördüğü anlaşılan çeşme bugün kullanılmamaktadır.

Harim duvarlarının dış cepheleri sıvalıdır. Yer yer dökülmüş olan sıvaların altında, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğladan oluşan almalı bir duvar dokusu görülebilmektedir. Harimin doğu, batı ve güney duvarları üzerinde, ikisi alt sırada, ikisi de üst sırada olmak üzere, toplam dörder pencere açıklığı mevcuttur. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıradaki pencereler sivri kemerlidir.

Batı duvarının kuzey ucunda minare yer almaktadır (Şek.27). Minareye, son cemaat yerine açılan basık kemerli bir açıklıktan girilmektedir (Res.147). Kareye yakın dikdörtgen planlı bir kürsüsü vardır (Res.148). Minarenin kürsüden yukarısı yıkıktır. O.Onur, "1953 depreminden sonra tehlike arzeden minarenin, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, 1964 yılında yıktırıldığını" belirtmektedir⁴⁶⁶. Aynı araştırmacı, minare girişinin harime açıldığını, minare gövdesi ve şerefe korkuluklarının sade olduğunu ifade etmektedir⁴⁶⁷.

Harimin kuzey cephesinde, üzerleri düz bir ahşap tavanla örtülü, iki birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır (Res.149) (Bk.Şek.27). Kuzey-güney yönlü kalınca girişlere, ince çıtalar çakılarak oluşturulmuş olan düz tavan sıvanmış durumdadır. Sıvaların çoğu dökülmüştür. Son cemaat yerinin çatısı alaturka kiremitlerle kaplıdır.

Son cemaat yerindeki iki birimden her birinin köşelerinde yer alan pandantifler, bu birimlerin birer kubbeyle örtülü olduğunu düşündürmektedir (Bk.Res.149). Ancak herbiri, içten içe 6 m20cm x 6m35cm ölçülerindeki bu birimlerin, kargir birer kubbeyle örtülü olmaları ihtimali yok gibidir. Zira, 20 cm enindeki kemerlerin ve yaklaşık 60 cm çapında sütunların, çapı 6m'yi aşan bir kubbeyi taşıması mümkün görünmemektedir. Üst örtüyü taşıyan kemerlerin yuvarlak şekilli oldukları dikkati çekmektedir. Türk mimarisinde, yuvarlak kemerin 18. yüzyıldan sonra kullanıldığı gözönüne alındığında, geç

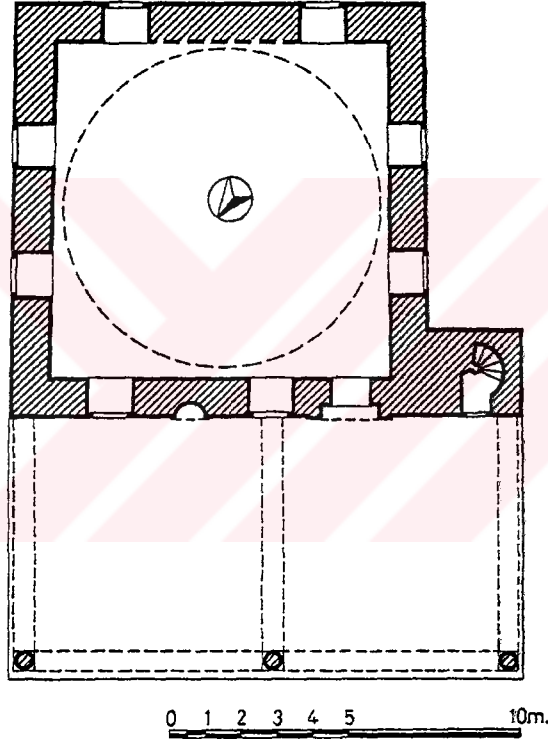
⁴⁶⁶ O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.85.

⁴⁶⁷ *Ay.yer.*

dönem özellikleri taşıyan bu son cemaat yerinin 1559 tarihli yapıya sonradan eklendiği veya sonraki onarımlarda şeklinin değiştirildiği akla gelmektedir.

Son cemaat yeri batı kemerinin güney ucu, minare kürsüsü üzerine oturmaktadır (Res.150). Bu durum, minare ile son cemaat yerinin birlikte ele alındığını düşündürmekte ise de, son cemaat yerinin batı kemeri, yeniden inşa edilirken mevcut minare kürsüsü üzerine oturtulmuş olabilir.

O.N.Peremeci⁴⁶⁸ ve O.Aslanapa⁴⁶⁹, 1752 depreminde yıkılan son cemaat yeri kubbelerine, bilinmeyen bir tarihte, düz ahşap bir tavan inşa edildiğini ifade etmektedirler. R.M.Meriç⁴⁷⁰ ve O.Onur⁴⁷¹ ise yapının, 1833-34 tarihli onarım kitabesine dayanarak, bugünkü son cemaat yerinin, bu tarihte inşa edilmiş olduğunu kabul etmektedirler.

Şekil 27- Süle Çelebi Camii. Plan.

Son cemaat yerinin üst örtüsü, güneyde harim duvarı, kuzeyde ise çokgen kesitli üç sütun tarafından taşınmaktadır. Sütunların, yukarıya doğru genişleyen çokgen başlıkları vardır. Harimin kuzey cephesinde, iki pencere arasına yerleştirilmiş bir dış mihrap bulunmaktadır (Res.151). Yarım onikigen planlı dış mihrap nişi, mukarnaslı kavsaraları

⁴⁶⁸ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.75.

⁴⁶⁹ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.117.

⁴⁷⁰ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.501.

⁴⁷¹ O.Onur, *a.g.e.*, s.85.

andıran, şekli bozulmuş bir kavsaraya sahiptir. Kavsara, bugünkü şeklini son onarımlar sırasında almış olmalıdır.

Taçkapı, harimin kuzey duvarının batı ucundadır (Bk.Res.147). Dikdörtgen taçkapı çerçevesi silmelerle bezenmiştir. Basık kemerli giriş aralığı, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Basık kemerin üst kesiminde yer alan iki kitabeden alttaki inşa kitabesi; üstteki ise bir onarım kitabesidir.

Kare planlı harimin üzeri, düz ahşap bir tavanla örtülüdür. O.N.Peremeci⁴⁷² ve O.Aslanapa⁴⁷³, 1752 depreminde yıkılan harim kubbesinin yerine, bilinmeyen bir tarihte, düz ahşap bir tavan inşa edildiğini söylemektedirler. R.M.Meriç⁴⁷⁴ ve O.Onur⁴⁷⁵, sözkonusu değişikliğin, 1833-34 onarımında gerçekleştirilmiş olabileceğini belirtmektedir.

Dış mihrap çerçevesinin etrafında, son cemaat yeri doğu biriminin güneydoğu köşesindeki pendantif üzerinde, Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan kalemişi süsleme kalıntıları görülmektedir. Paralel çizgi ile oluşturulmuş bir şerit, dış mihrap çerçevesinin üç kenarını da dolanmaktadır. Doğal görünümlü çiçekler ve akant yapraklarından oluşan kalemişi süslemeler, çerçevenin üst kenarındaki şerit üzerine oturtulmuş izlenimi vermektedir (Res.152). Son cemaat yerinin doğu biriminde, güneydoğu köşesindeki pendantif üzerinde, sapına bir kurdele bağlanmış, çiçekli bir dal resmedilmiştir (Res.153).

Basık kemerin hemen üzerinde yer alan üç satırlık Arapça inşa kitabesinin metni şöyledir⁴⁷⁶ (Res.154):

- 1- قال النبي عليه السلام من بنى مسجدا لله بنى لله⁴⁷⁷ بيتا في الجنة
- 2- قد بنى هذا المسجد الشريف العبد الضعيف حاجي سوله بن
- 3- حاجي سنان الواقع في محرم سنة سبع و ستين و تسعمائة

Kitabe, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

⁴⁷² O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.75.

⁴⁷³ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.117.

⁴⁷⁴ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.501.

⁴⁷⁵ O.Onur, *a.g.e.*, s.85.

⁴⁷⁶ T.Gökbilgin, kitabenin ilk satırını vermemektedir. Bk. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.64, dipnot 151.

⁴⁷⁷ F.Th.Dijkema, bu kelimedden sonra parantez içinde, ل kelimesini vermektedir. Bk. *a.g.e.*, s.56, no:35.

Peygamber Aleyhisselâm, kim Allah için bir mescid yaparsa, Allah da (ona) cennette bir ev yapar buyurdu. Bu mescid-i şerifi zayıf kul Hacı Sinan oğlu Hacı Süle yaptırdı. (Bu), 967 senesi Muharremi'nde (Ekim 1559) gerçekleşmiştir.

Kitabeye göre yapı, **Hacı Sinan oğlu Hacı Süle** tarafından Muharrem 967/**Ekim 1559** tarihinde inşa ettirilmiştir. A.Hibri⁴⁷⁸, yapının 973/1565 yılında; O.Aslanapa⁴⁷⁹ ise, 1560 yılında inşa ettirildiğini belirtmektedir. *Edirne Salnâmesi*'nden aldığı bilgiyi nakleden O.N.Peremeci, yapının, 767/1365-66 yılında inşa ettirildiğini ifade etmektedir⁴⁸⁰.

Kaynaklarda, Hacı Süle'nin hayatı hakkında hemen hemen hiç bilgi yoktur. T.Gökbilgin, kaynak göstermeden, Hacı Süle'nin 976/1568-69 yılında vefat ettiğini nakletmektedir⁴⁸¹.

İnşa kitabesinin hemen üzerinde, kalem işiyle yazılmış bir onarım kitabesi yer almaktadır (Bk.Res.154). İki satırlık Arapça kitabede şunlar okunabilmektedir:

1- قد عمر هذاالجامع الشريف بانقراض جنبد (ته)?

2- لسنه تسع و اربعين و مائتين و الف

Kitabe, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir:

Bu cami, 1249 senesinde, ... enkazıyla onarıldı.

Kitabeye göre yapı, 1249/1833-34 tarihinde onarılmıştır.

⁴⁷⁸ A.Hibri, *a.g.e.*, s.27.

⁴⁷⁹ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.117.

⁴⁸⁰ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.75. Burada bir dizgi hatası sonucu 967 senesi, 767 şeklinde yazılmış olmalıdır.

⁴⁸¹ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.64.

YAHYA BEY CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997
Resim No: 155-163

Sarıca Paşa Mahallesi'nde, Yahya Bey Camii Sokak'tadır. Güneyden kuzeye doğru eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Doğu tarafından yola cepheli olan yapının avlusu, kuzey, güney ve batısını çevrelemektedir. Avlu girişi, doğu duvarının kuzey ucundadır. Harimin güneyinde, küçük bir haziyesi vardır.

Harim duvarlarının, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlayla kaplandığı görülmektedir. Taçkapı, minare ve son cemaat yerinin sekileri ve dış mihrap, kesme taşlarla inşa edilmiştir. Son cemaat yerinin destekleri ve çatısı ahşaptır (Res.155). R.M.Meriç, üst örtünün, kurşun levhalarla kaplı olduğunu, levhaların, 1930'lu yıllarda söküldüğünü ifade etmektedir⁴⁸². Kubbe, pendentif çıkıntıları ve minare külahı, bugün de kurşun levhalarla kaplıdır (Res.156).

Harimin doğu ve batı cephelerinde, üçerli iki sıra halinde düzenlenmiş altı pencere; güney cephesinde ise, ikişerli iki sıra halinde düzenlenmiş dört pencere bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin, son onarımda elden geçirildikleri anlaşılan, sivri kemerli tuğla birer alınlığı vardır. Sivri kemerli üst sıra pencerelerinin alçı dışlıkları da son onarımdandır. Harimin güneydoğu köşesi pahlıdır. Onikigen prizma şekilli kasnakta pencere yoktur.

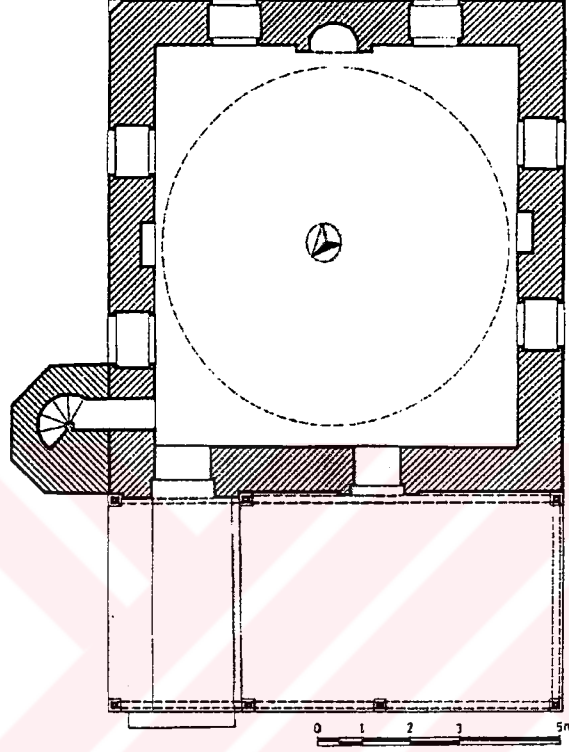
Harimin doğu cephesinin kuzey ucunda, beş kenarlı bir kürsüye sahip minare yer almaktadır (Res.157) (Şek.28). Minare girişi, harimin doğu duvarının kuzey ucundadır. Giriş açıklığı, basık bir kemerle örtülüdür. Bir kaval silme, pabuç ile gövdeyi birbirinden ayırmaktadır. Şerefe geçişinin hemen altında da, bir kaytan silme görülmektedir. Şerefeye geçiş, bir üçgen kuşağı anımsatan unsurlarla sağlanmıştır. Minare gövdesinin, boyuna göre oldukça kalın olduğu dikkati çekmektedir. Kesme taşların dokusundan, gövdenin hemen hemen tamamının, yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. O.Onur'un yayımladığı, 1948 yılında çekilmiş bir resimde, minare külahının yıkılmış olduğu görülmektedir⁴⁸³.

Harimde, minare ve harim girişlerinin bulunduğu kesimde, duvar dokusunun farklı oluşu dikkati çekmektedir. Harim duvarlarının iç yüzeylerinde de, dışta olduğu gibi, almaşık bir duvar dokusu görülmektedir. Ancak, minare ve harim girişinin çevresinde, sadece düzgün kesme taşlar kullanılmış olması, bu kesimde bir tadilat yapılmış olabileceğini akla getirmektedir.

⁴⁸² R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.499.

⁴⁸³ Resim için bk. O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.83.

Minare kürsüsünün, bitişindeki pencerenin kuzey s6vesini kapatması, minarenin, sonradan inşa edilmiş olabileceğini d6şündürmektedir. K6rs6n6n, harim duvarıyla b6t6nleşmemiş olması ve merdiven boşluğunun, harim duvarından 35 cm. mesafeden başlaması da bu g6r6ř6 destekler mahiyettedir (Res.158) (Bk.şek.28).

şekil 28- Yahya Bey Camii. Plan.

Harimin kuzeyindeki son cemaat yerinin 7atısı ve destekleri aşap; sekileri kesme taştandır. Harimin kuzey cephesine bitişik d6rt destekten, batıdan itibaren ikincisi, dış mihrap 7er7evesinin 7ıkıntısı 6zerine oturmaktadır. Son cemaat yerinin 7atısı d6zd6r.

Harimin kuzey cephesi 6zerinde iki a7ıklık bulunmaktadır. Bu a7ıklıklardan batıdaki, dışta mukarnalı bir kavsarayla 6rt6lm6ř ve silmelerle 7er7evelenmiştir (Res.159). Normal bir pencere 7er7evesinin boyutlarını aşan bu 7er7eve, bu unsurun aynı zamanda bir dış mihrap g6revini 6stlendiğini d6şündürmektedir. 7er7evenin iki yanında, almaşık duvar dokusunun bozulması, pencerenin dış cephesinde bazı değişiklikler yapılmış olduğunu g6stermektedir. Bazı ayrıntılar, son cemaat yerinin sonradan inşa edildiğini d6şündürmektedir. 6rneğin, son cemaat yeri sekisinin zemini, pencere eşiğinden, birkaç santimetre de olsa daha y6ksektir. Harim duvarına dayalı aşap desteklerden birinin, dış mihrap 7er7evesinin 7ıkıntısı 6zerine oturtulmuş olması da yadırganmaktadır.

Harimin kuzey duvarının doğu ucunda taçkapı yer almaktadır (Res.160). Basık kemerli giriş aralığı, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Taçkapı çerçevesi bir dizi silmeyle bezenmiştir. Giriş aralığını örten basık kemerin hemen üzerinde, inşa kitabesi yer almaktadır.

Harimde, giriş aralığının üst kesiminde, birleşik kaş kemerle, farklı yüksekliklerde bir sivri kemer görülmektedir. Duvarlar, duvarlar üzerindeki sağır kemerler ve pencere kemerleri, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş, kesme taş ve tuğlalarla örülmüştür. Harim duvarlarında, değişik yüksekliklere yerleştirilmiş ahşap hatıllar dikkat çekmektedir. Üst sıra pencerelerinde, son onarında yerleştirilmiş alçı içlikler vardır. Bu pencerelerin eşikleri hizasında, duvar yüzeyine tutturulmuş, yaklaşık 20x5 cm. kesitinde, boyalı bir ahşap kuşak, harim duvarlarını çepeçevre dolanmaktadır (Res.161). Harimin doğu ve batı duvarlarının ortasında, dikdörtgen profilli birer niş yer almaktadır. Yedi kenarlı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.162). Alçı mihrabın tepeliği üzerinde, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş, iki farklı boyutta palmetlerden oluşan bir fisto şeridi görülmektedir. Kare planlı gövdeden kubbe yuvarlağına geçiş, pendentiflerle sağlanmıştır (Res.163). Kubbe ve pendentifler sıvalıdır. Ahşap minber yenidir.

O.N.Peremeci⁴⁸⁴, R.M.Meriç⁴⁸⁵ ve O.Onur⁴⁸⁶, yapının, Mimar Sinan'ın eseri olduğunu söylemektedirler. Ancak, A.Kuran'ın, Mimar Sinan'ın eserlerini konu alan kapsamlı çalışmasında, Yahya Bey Mescidi'nin adına rastlanmamaktadır⁴⁸⁷.

O.Onur, harimin XVIII. yüzyılda, ahşap bir çatıyla örtülü olduğunu ifade etmekteyse de bugün buna dair hiçbir iz seçilememektedir⁴⁸⁸. Yukarıda sözünü ettiğimiz 20x5 cm. kesitli ahşap kuşağın, ahşap bir tavana destek olmak üzere yerleştirilmiş olabileceği akla geliyorsa da, bu kuşağın, alt sıra pencerelerinin alınlık kemerlerine, neredeyse temas eder durumda olması, bu konuda haklı şüpheler uyandırmaktadır.

Taçkapı üzerindeki üç satırlık inşa kitabesinin metni şöyledir⁴⁸⁹:

1- صاحب الخير یعنی يحيى بيك قلدى بو مسجد شريفى بنا

2- يابدى انكله دار اخرتن قلدى جنتده کندويه ماوى

3- دد (ayn.) تاريخنى انك مجدى مسجد خوب و مجمع اعلى

⁴⁸⁴ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.73.

⁴⁸⁵ R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.499.

⁴⁸⁶ O.Onur, *a.g.e.*, s.83; ay.yaz., *Edirne, Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler.....*, s.149.

⁴⁸⁷ A.Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s.258-265.

⁴⁸⁸ O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.83.

⁴⁸⁹ F.Th.Dijkema, bu kitabe metnini yayımlamıştır. Bk. *a.g.e.*, s.60, no:39. O.Onur ise, kitabe metninin okunuşunu vermektedir. Bk. *Edirne, Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler.....*, s.149.

Kitabenin Latin harfleriyle transkripsiyonu şöyledir:

1-*Sahibül-hayr yani Yahya Bey kıldı bu mescid-i şerifi bina*

2- *Yaptı onunla dar-ı ahiretin kıldı cennette kendüye me'va*

3- *Didi tarihini onun Mecdi mescid-i hub ü mecma-ı ala*

Kitabenin son satırındaki مسجد خوب و مجمع اعلی ibaresinin, ebced hesabıyla, rakkam değerleri karşılığı, 985'tir. Buna göre yapı, **Yahya Bey** adlı bir zat tarafından inşa ettirilmiş ve inşaat, 985/1577-1578 yılında tamamlanmıştır. Minare kürsüsünün kuzey yüzü üzerinde yer alan madeni bir levha üzerinde, yapının, 1993 yılında onarıldığı ve bu tarihte ibadete açıldığı yazılıdır.

Kitabeden, tarih düşen şairin adının *Mecdi* olduğu öğrenilmektedir. Hibri'den aldığı bilgileri nakleden F.Th.Dijkema, bu kişinin, *Mehmet* adıyla da anıldığını ve 999/1590-1591 yılında vefat ettiğini söylemektedir⁴⁹⁰. F.Th.Dijkema, Osmanlı dönemine tarihlenen inşa kitabelerinin kartuşlarında saptadığı kronolojik gelişmeye dikkat çekmektedir⁴⁹¹. Bu araştırmacıya göre, Yahya Bey Mescidi'nin kitabesinde görülen tipte kartuşlara, (978-1106) 1570/1571-1698/1699 tarihleri arasında sıkça rastlanmaktadır⁴⁹².

Şıbkalı bir şair olan Yahya Bey, Arnavut devşirmelerindendir⁴⁹³. Bir ara Yayabaşı olarak da görev yapmış olan Yahya Bey, II.Selim'in nedimlerindendir. Bursa'daki Sultan Orhan ve I.Bayezid döneminden kalan yapıların Vakıf Mütevellisi olmuştur. 1578 yılının Mart ayında vefat ettiği bilinmektedir⁴⁹⁴.

⁴⁹⁰ Bk. F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.60, dip not 131.

⁴⁹¹ Değerlendirme için bk. *ay.es.*, s.6-7.

⁴⁹² Bilgi için bk. *ay.es.*, s.60, no:39; şekiller için bk. *ay.es.*, s.6.

⁴⁹³ Bk. M.Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 5.cilt....., s.1668; O.Onur, *a.g.e.*, s.149; F.Th.Dijkema, *a.g.e.*, s.60, no:39.

⁴⁹⁴ M.Süreyya, *a.g.e.*, s.1668.

ŞEYH ÇELEBİ CAMİİ

İnceleme Tarihi: Ekim 1997

Resim No: 164-170

Ayşe Kadın Sırtı'nda, Köprüce Bayırı'nda, Şeyh Çelebi Camii Sokak'tadır. Doğudan batıya doğru eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir.

Dört duvarla çevrili bir avlu içinde yer alan yapının, 10 m. kadar kuzeyinde, silindirik şekilli, fıskiye bir şadırvan bulunmaktadır (Res.164). Mermer şadırvanın gövdesi üzerinde mevcut sekiz adet çeşmeden, bugün sadece biri sağlam durumdadır. Alt ve üst kesimde, bir dizi silme, şadırvan gövdesini dolanmaktadır.

Harim kubbesi, minare kulağı ve kubbe geçiş unsurlarını gizleyen kesimin üstü, kurşun levhalarla kaplıdır. Kasnak ve harimin saçakları, bir dizi silmeden oluşmaktadır. Harim ve kasnak duvarlarında, bir sıra düzgün kesme taş ve iki sıra tuğladan oluşan almalı bir duvar örgüsü görülmektedir (Res.165).

Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde, ikisi alt sırada, ikisi de üst sırada olmak üzere, toplam dörder pencere açıklığı mevcuttur. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencerelerinin sivri kemerleri tuğladandır. Doğu cephesindeki üst sıra pencerelerinin kemerlerinde, tuğladan köşelikler vardır.

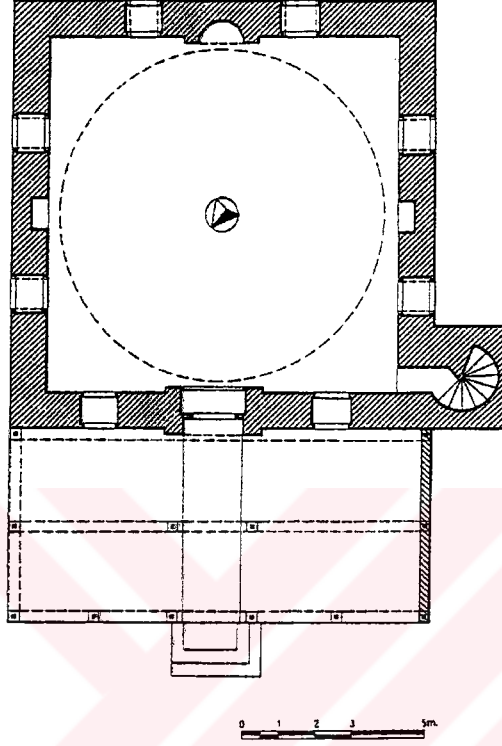
Minare, harimin batı cephesinin kuzey ucundadır (Res.166) (Şek.29). Dikdörtgen planlı kürsü üzerinde yükselen pabuç sadedir. Gövdenin alt ve üst kesimlerinde kaytan silme birer bilezik yer almaktadır. Gövdenin, iki bilezik arasında kalan bölümünün alt kesimi, farklı bir düzenlemeye sahiptir (Res.167). Bu kesimde, gövdeyi oluşturan ongen prizmanın köşelerine, kaytan silmeler yerleştirilmiştir. Bu düzen, yukarıya doğru birbirini izleyen dört kesme taş sırasında aynen devam etmektedir. Gövdenin geri kalan kesiminde, köşelerdeki kaytan silme ortadan kalkmaktadır. Bu durum, gövdenin üst kesiminin bilemediğimiz bir tarihte yıkıldığını ve onarıldığını düşündürmektedir. Şerefeye geçiş bölgesi bir dizi silmeden oluşmaktadır. Korkuluklar şebekelidir. O.Onur, I. Dünya Savaşı başlarında, minare gövdesinin, düşen bir yıldırım nedeniyle yıkıldığını belirtmektedir⁴⁹⁵. Araştırmacı, yakın çevresinden duyduğu bir rivayete dayanarak, minareyi, bir Bulgar ustanın onardığını; minarenin özelliklerinden bazılarının, bu onarımda değiştirildiğini ifade etmektedir⁴⁹⁶. Yazar, yukarıda sözünü ettiğimiz muhtemel değişikliğin, bu onarım sırasında gerçekleştirilmiş olabileceğini nakletmektedir.

Minare pabucunun kuzeye bakan kesiminde, dışa doğru alçalan bir çift yiv seçilmektedir (Bk.Res.166). Bu yivler, bugün son cemaat yerini örten ahşap çatının,

⁴⁹⁵ O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.86.

⁴⁹⁶ *Ay.yer.*

batıya doğru devam ettiğini düşündürmektedir. Kuzey cephesinde, iki farklı duvar örgüsü dikkati çekmektedir. Cephenin alt kesiminde, düzgün kesme taşlarla kaplanmış olan duvarlar, üst kesimde, diğer cephelerde olduğu gibi, almalı duvar örgüsüne sahiptir.

Şekil 29- Şeyh Çelebi Camii. Plan.

Harimin kuzey cephesinde, kuzeye doğru eğimli bir sundurmayla örtülü, demir doğrama bir camekân yer almaktadır (Bk.Şek.29). Batıda, sundurma çatıyı taşıyan ahşap destekler, yaklaşık 1 m. yüksekliğinde bir duvar üzerine oturtulmuştur. Harimin kuzey cephesinde, taçkapının iki yanında, birer pencere bulunmaktadır. Pencereleler, diğer cephelerdeki alt sıra pencerelerinin düzenini tekrarlamaktadır.

Kuzey cephesinin ortasında taçkapı yer almaktadır (Res.168). Taçkapı çerçevesi, bir dizi silmeden oluşmaktadır. Basık kemerli giriş aralığı, sivri kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir. Niş kemerinin kilit taşı üzerinde, sade bir gülbezek vardır. Ana niş dip duvarı üzerinde yer alan kitabe panosunun içi boştur. Niş köşelerinde, kum saati şekilli başlıklara sahip birer köşe sütunçesi mevcuttur.

Kare planlı harimde, kubbe yuvarlağına geçiş, üçgen yüzeyli tromplarla sağlanmıştır (Res.169). Tüm üst sıra pencerelerinin vitraylı içlikleri bulunmaktadır. Yarım onikigen planlı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.170).

Taş minber sadedir. Süpürgelik üzerinde, dekoratif dilimli kemerler görülmektedir. Geçit kısmının iki yandaki açıklıkları sivri kemerlidir. Ahşap kadınlar mahfili, yakın zamanlarda inşa edilmiş olmalıdır.

Yapının inşa kitabesi yoktur. Araştırmacılar, inşa tarihi olarak birbirine yakın rakkamlar vermekte; ancak bu bilginin kaynağını belirtmemektedirler. T.Gökbilgin⁴⁹⁷ ve O.Onur⁴⁹⁸, yapının 16. yüzyılda inşa edildiğini nakletmektedirler. R.O.Tosyavizade⁴⁹⁹, O.N.Peremeci⁵⁰⁰, O.Aslanapa⁵⁰¹ ve R.M.Meriç⁵⁰² ise, yapıyı daha kesin bir şekilde, 982/1574-1575 yılına tarihlemektedirler. Yapıdan söz eden araştırmacıların tümü, yapının **Mimar Sinan** tarafından inşa edildiğini kaydetmektedirler. Ancak, R.M.Meriç, A.Kuran ve M.Sözen'in çalışmalarında, Mimar Sinan'ın inşa ettiği yapılar arasında, "Şeyh Çelebi Camii"nin adına rastlanmamaktadır⁵⁰³.

O.N.Peremeci, Edirne'de kadılık yaptığı bilinen *Şeyh Çelebi*'nin, aynı kentte bir cami inşa ettirmiş olan *Kadı Bedreddin*'in oğlu olduğunu ifade etmekte; ancak kaynak göstermemektedir⁵⁰⁴. Bu bilgi doğru kabul edilecek olursa, *Kadı Bedreddin Camii*'nin, 1529-30'da tamamlandığı gözönüne alınarak; oğlunun inşa ettirdiği camiyi, **XVI. yüzyıl ortalarına** tarihlemek mümkün görünmektedir.

⁴⁹⁷ T.Gökbilgin, "Edirne", *İslam Ansiklopedisi*....., s.123.

⁴⁹⁸ O.Onur, *a.g.e.*, s.86.

⁴⁹⁹ R.O.Tosyavizade, *a.g.e.*, s.34.

⁵⁰⁰ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.72.

⁵⁰¹ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.120.

⁵⁰² R.M.Meriç, *a.g.m.*, s.445.

⁵⁰³ R.M.Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri, I, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, Ankara 1965, s.23-92; A.Kuran, *Mimar Sinan*....., s.258-265; M.Sözen vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*....., s.371-376.

⁵⁰⁴ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.72.

DEFTERDAR MUSTAFA PAŞA CAMİİ

İnceleme Tarihi: Temmuz 1997
Resim No: 171-177

Talat Paşa Caddesi üzerinde, *Sitti Sultan Camii*'nin 70 m. kadar güneyindedir. Doğudan batıya eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiş olan yapı, genişçe bir avlu içindedir. Kaynaklarda, **Defterdar Camii** adıyla da anılmaktadır⁵⁰⁵. Evliya Çelebi, harim kubbesinin görkemli; minaresinin ise, bu kubbeye göre orantılı inşa edildiğini söylemektedir⁵⁰⁶.

Harim ve son cemaat yerinin üst örtüleri ile minare külâhı, kurşun levhalarla kaplıdır (Res.171). Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğlanın dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Son cemaat yeri ve minare, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir.

Harimin kuzey cephesi dışında kalan cephelerinin herbirinde, üç sıra halinde düzenlenmiş dokuz pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli alt sıra pencerelerinin sivri kemerli alınlıkları vardır. Üst sıra pencerelerinin sivri kemerleri tuğladandır. Kaytan silmelerden oluşan bir saçak harim, kasnak ve son cemaat yeri duvarlarını çepeçevre dolanmaktadır (Bk.Res.171).

Harimin kuzeyinde yer alan son cemaat yerinin üst örtüsü, kuzeyde dört sütuna; güneyde ise harim kuzey duvarı üzerine oturmaktadır (Res.172). O.Aslanapa, 1949 yılında, son cemaat yerinde, sadece mukarnas başlıklı iki sütunun ayakta olduğunu belirtmektedir⁵⁰⁷. Son cemaat yerinin orta birimi bir manastır tonozu; iki yandaki birimleri ise, pandantif geçişli birer kubbeye örtülüdür (Şek.30). Kare birer kaide üzerine oturan son cemaat yeri sütunlarının, mukarnaslı başlıkları vardır. Kemer içlerine, demir gergiler yerleştirilmiştir. Son cemaat yeri sekisine iki basamakla çıkılmaktadır.

Harimin batı cephesinin kuzey ucunda, minare yer almaktadır (Bk.Şek.30). Kürsünün kuzey yüzündeki minare girişi, bir basık kemerle örtülüdür (Res.173). Kürsü ve pabucu bir silme dizisi; pabuç ile gövdeyi de, bir kaval silme birbirinden ayırmaktadır. Şerefe geçişinin hemen altında, içbükey bir silme görülmektedir. Şerefeye geçiş mukarnaslarla sağlanmıştır. Alt sıradaki mukarnaslar, sarkıtlardan oluşmaktadır. Mermer şerefe korkulukları şebekelidir. Külâhın hemen altında, bir kemerleme dizisi dikkat çekmektedir. O.Onur, önceleri, bu kemerleme dizisinin çinilerle kaplı olduğunu söylüyorsa da, bugün hiçbir iz yoktur⁵⁰⁸.

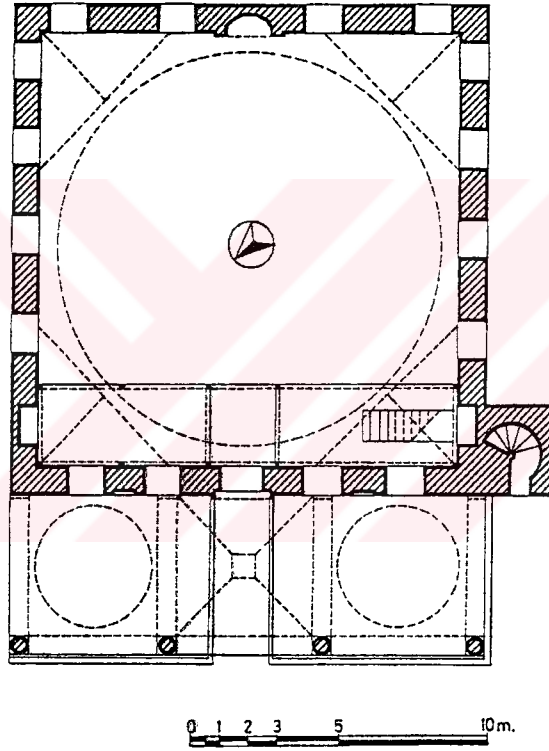
⁵⁰⁵ Bk. M.T.Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası.....*, s.46, dip not 43; R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında"....., s.508; O.Onur, *Edirne Minareleri.....*, s.96.

⁵⁰⁶ Evliya Çelebi (Türkçeleştiren:Z.Danışman), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, V, İstanbul 1970, s.324.

⁵⁰⁷ Bilgi ve resim için bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.116, şek.140.

⁵⁰⁸ O.Onur, *a.g.e.*, s.96.

Harimin kuzey cephesinin ortasında, taçkapı yer almaktadır (Bk.Res.172). Taçkapının iki yanında, iki pencere arasına yerleştirilmiş, yüzeysel nişli birer dış mihrap bulunmaktadır. Mihrap nişleri, birer sivri kemerle örtülüdür. Dikdörtgen şekilli pencerelerin sivri kemerli alınlıkları tuğlalarla örülmüştür. Taçkapı tepeliği üzerinde, iki farklı tip ve boyutta palmetlerden oluşan bir fisto dikkat çekmektedir (Res.174). Taçkapı çerçevesi bir dizi silmeyle bezenmiştir. Basık kemerli giriş aralığı, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Giriş aralığını örten basık kemer ile çökertmenin sivri kemeri arasında kalan alanın kaplaması, son onarımda tamamen değiştirilmiştir. Kitabe panosu boştur. Panonun üst kesiminde yer alan üçgen alanda, **Sitti Sultan Camii**'nin taçkapısında olduğu gibi, muhtemelen yazı veya süsleme bulunmaktaydı.

Şekil 30- Deftardar Mustafa Paşa Camii. Plan.

Harimde, kare planlı gövdeden kubbe yuvarlağına geçiş, sivri kemerli tromplarla sağlanmıştır (Res.175). Trompların alt hizasında, birer kemerleme dizisi; kemer ayaklarında ve köşelerde ise, basit mukarnaslar yer almaktadır. Kubbe ve trompların iç yüzeyi, sıvalı ve badanalıdır. Harim duvarlarında, dışta olduğu gibi, bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğladan oluşan bir almaşık duvar örgüsü görülmektedir. Üç veya dört sıra tuğladan oluşan kalın derzler, son onarımda yapılmış olmalıdır. Üst sıra pencerelerinin alçıdan içlikleri vardır. Alt sıra pencerelerinin, dışta kesme taşlarla inşa edilmiş olan alınlık

kemerleri, içte tuğladandır. Harimin doğu ve batı duvarlarının kuzey ucunda, dikdörtgen profilli birer niş bulunmaktadır.

Yedi kenarlı mihrap nişi, mukarnaslı bir kavsarayla örtülüdür (Res.176). Köşe sütuncelerinin altlık ve başlıkları, kum saati şeklindedir. Bu altlık ve başlıkların altında ve üstünde, ikinci birer altlık ve başlık gibi değerlendirilebilecek geçiş unsurları mevcuttur. Kavsara köşeliklerinde, çiçeği andıran birer gülbezek bulunmaktadır. Çerçeve, bir dizi silmeyle oluşturulmuştur. Çerçevenin üst kesiminde, kahverengi, sarı, siyah ve beyaz renkli kalemişi süslemeler görülmektedir. Ortadaki ayet kitabesinin iki yanında, yüksek kaideli birer vazo içine yerleştirilmiş çiçekler görülmektedir. Ahşap minber (Res.177) ve ahşap kadınlar mahfili yenidir. Kadınlar mahfiline, harimin kuzeybatısındaki ahşap merdivenden ulaşılmaktadır.

Araştırmacılar, harim kubbesinin 1752 depreminde göçtüğünü; 1870'li yıllarda, **Hacı Ruşen Efendi** tarafından yaptırılan onarımda, harimin, ahşap bir çatıyla örtüldüğünü belirtmektedirler⁵⁰⁹. O.N.Peremeci ise, harimin bir ahşap kubbeyle örtülü olduğunu ileri sürmektedir⁵¹⁰. Aynı araştırmacı, Hacı Ruşen Efendi'nin, yapının avlusuna bir de medrese inşa ettirdiğini söylüyorsa da, bugün avluda, bir başka yapıya ait olabilecek herhangi bir kalıntıya rastlanmamaktadır⁵¹¹. A.Kuran, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, 1953 ve 1962 yıllarında yaptırılan onarımlarda, harim kubbesi, son cemaat yeri, taçkapı ve pencerelerin, aslına uygun olarak yenilendiğini söylemektedir⁵¹². Caminin, **Mimar Sinan** tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir⁵¹³. Tezkiret'ül-Bünyân'da, bu caminin de adı geçmektedir⁵¹⁴.

Tezkiret'ül-Bünyân'da, yapının, Defterdar Mustafa Paşa tarafından inşa ettirildiği belirtilmekte, ancak tarih verilmemektedir⁵¹⁵. O.N.Peremeci⁵¹⁶, O.Aslanapa⁵¹⁷, T.Gökbilgin⁵¹⁸, O.Onur⁵¹⁹ ve A.Kuran⁵²⁰ da bu bilgiyi tekrar etmektedir. Ancak 16.yy. içinde defterdarlık yapmış, Mustafa adlı iki kişi bilinmektedir. Bunlardan birincisi, 941/1534-35 yılında başdefterdarlığa getirilen ve 1542 yılında vefat eden Mustafa

⁵⁰⁹ Bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri.....*, s.116; A.Kuran, *a.g.e.*, s.275, katalog no:17.

⁵¹⁰ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74.

⁵¹¹ *Ay.yer.*

⁵¹² A.Kuran, *a.g.e.*, s.275, katalog no:17.

⁵¹³ Bk. O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74; O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.116; M.T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.46, dip not 43; O.Onur, *a.g.e.*, s.96; A.Kuran, *a.g.e.*, s.275, katalog no:17.

⁵¹⁴ Bk. Sai Çelebi (Haz:S.Erdem), *Tezkiret'ül-Bünyân, Mimar Sinan'ın Kendi Ağzından Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1988, s.37.

⁵¹⁵ *Ay.yer.*

⁵¹⁶ O.N.Peremeci, *a.g.e.*, s.74.

⁵¹⁷ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.116.

⁵¹⁸ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, s.46, dip not 43.

⁵¹⁹ O.Onur, *a.g.e.*, s.96.

⁵²⁰ A.Kuran, *a.g.e.*, s.275, katalog no:17.

Çelebi'dir⁵²¹. Diğeri ise, 1582 yılında Anadolu defterdarı; 1588'de şikk-ı sani defterdarı olan Mustafa Efendi'dir⁵²². Mustafa Efendi, III.Murat döneminin (1574-1595) sonlarında vefat etmiştir. Camiyi, bu iki Mustafa'dan hangisinin inşa ettirdiği saptanamamaktadır. A.Kuran, caminin inşa tarihi olarak 1576 yılını⁵²³; R.M.Meriç ise, 982/1574-75 yılını vermekte⁵²⁴; ancak kaynak göstermemektedir. Buna göre, bu iki araştırmacının, yapının, III.Murat döneminin sonlarında vefat eden Mustafa Efendi tarafından inşa ettirildiğini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Saptanan iki defterdar Mustafa'dan hangisinin caminin banisi olduğu kesin olarak anlaşılamadığına göre, yapıyı Mustafalardan ilkinin başdefterdarlığa getirildiği 1534-35 tarihi ile ikincisinin vefat tarihi olan, 1590'lı yıllar arasına tarihlemek tek çözüm gibi görünmektedir.

⁵²¹ Bk. İ.H.Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II.cilt, İstanbul 1948, s.444, 26.fıkra; Peçevi İbrahim Efendi (Haz:B.S.Baykal), *Peçevi Tarihi*, I, Ankara 1981, s.34; M.Süreyya, *Sicill-i Osmani*, IV, İstanbul 1996, s.1147.

⁵²² Bk. M.Süreyya, *a.g.e.*, s.1149.

⁵²³ A.Kuran, *a.g.e.*, s.275, katalog no:17.

⁵²⁴ R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", s.508, sıra no:27.

IV- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İslam mimarisinde kubbe, bir örtü elemanı olmasının dışında, çeşitli sembolik anlamlara da sahiptir. “Gök-kubbe”nin sembolü olarak kabul edilen bu üst örtü ögesi, güç ve iktidarı da simgelemektedir. Türklerde, dünyevî bazı kavramların gökyüzü ile irtibatlandırıldıkları görülür. Kubbe, yeryüzü ile gökyüzü arasında bir bağlayıcı unsur olarak kabul edilmiştir⁵²⁵.

Kubbenin çeşitli şekillerde tanımlandığına tanık oluyoruz. Bazı kaynaklar kubbeyi, “yarım küre biçiminde bir mimari örtü ögesi”⁵²⁶ şeklinde tanımlarken; bir başka kaynakta kubbe, “tromp ya da pandantifler yardımıyla, daire veya kare planlı alanların örtülmesinde kullanılan bir unsur”⁵²⁷, şeklinde bir tanım görülmektedir.

Kubbenin ilk defa kimler tarafından kullanıldığı bilinmemektedir. *Rifa*’da yapılan kazılarda, Erken Antik Dönem’e tarihlenen çok miktarda ev ortaya çıkarılmıştır. Bu evlerden biri, iki küçük kubbeye örtülüydü⁵²⁸. Creswel’e göre, Antik Dönem’de, tahıl ambarlarından çoğu, tuğladan küçük kubbelerle örtülüydü⁵²⁹. Roma döneminde, *Mimar Vitruvius* tarafından (1.yüzyıl) sıkça kullanıldığı bilinmektedir.

Orta Asya’da, göçebe topluluklar halinde yaşayan Türklerin, günümüzde de, yarım küre şekilli bir üst örtüye sahip çadırlarda barındıkları görülmektedir. *Aral* bölgesinde yapılan kazılarda, M.Ö.IV. yüzyıla tarihlenen kubbeli kurganların bulunması, Türklerin bu tarihte kubbeyi tanıdıklarının kanıtıdır⁵³⁰. C.E.Arseven, Asur kabartmalarında görülen yuvarlak şekilli ve üzeri bir kubbeye örtülü evlerin, Türk çadırlarıyla olan yakın benzerliğine işaret etmektedir⁵³¹. Orta Asya’dan batıya doğru göç eden Türkler, yeni yurtlarında da kubbeli yapılar inşa etmeğe devam ettiler. Örneğin, Büyük Selçuklular döneminde, İran’da inşa edilen cami, medrese ve türbelerde, tuğla kubbelere rastlanmaktadır. 11. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu’ya göç eden Türkler, burada da üst örtü ögesi olarak kubbeyi sıkça kullandılar.

Araştırmacılar, tek kubbeli yapı geleneğinin kökeni hakkında farklı bilgiler vermektedirler. E.Esin⁵³² ve M.Cezar⁵³³, tek kubbeli yapıların kökenini, Orta Asya

⁵²⁵ Bk. S.Ögel, “Ortaçağ Çerçevesinde Anadolu Selçuklu Sanatı”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s.133-134.

⁵²⁶ Bk. M.Sözen-U.Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1992, s.140.

⁵²⁷ R.Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, (basım yeri:?), 1981, s.542.

⁵²⁸ K.A.C.Creswel, *Early Muslim Architecture*, Vol.I, Part II, New York, 1979, s.450.

⁵²⁹ *Ay.yer.*

⁵³⁰ Bilgi için bk. E.Esin, “Türk Kubbesi”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, (Malazgirt Zaferi Özel Sayısı 900. Yıl), Ankara 1971, s.165.

⁵³¹ C.E.Arseven, *Türk Sanatı Tarihi (Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları)*, İstanbul, tarihsiz, s.27.

⁵³² E.Esin, *a.g.m.*, s.159-182.

çadırlarına ve Uygur dönemi “stupa”larına bağlamaktadırlar⁵³⁴. A.Godard ise, kubbenin kökenini, “Sasani Ateşgedeleri”nde görmektedir⁵³⁵. Bir ateş mabedi olan ateşgedeler, “ortasında bir sunak bulunan ve dört destek tarafından taşınan, üzeri kubbeye örtülü baldaken kuruluşlu yapılardır”⁵³⁶. Ancak M.Cezar, tek kubbeli cami fikrinin Türkler tarafından ortaya atıldığını öne sürerek, A.Godard’ın fikrine karşı çıkmaktadır⁵³⁷. S.Ögel ise, tek kubbeli camilerin, Orta Asya ve İran sanatının karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkan bir şema olduğunu vurgulamaktadır⁵³⁸.

Orta Asya’dan gelerek İran’a yerleşen Türkler, burada, çok sayıda tek kubbeli cami inşa ettiler. Karahanlı ve Gazneli dönemlerinde inşa edilmiş tek kubbeli cami örneklerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Ancak aynı dönemde, geçişleri tromplarla sağlanmış bir kubbeye örtülü, çok sayıda türbe inşa edilmiştir. Büyük Selçuklular döneminde inşa edilen büyük cuma camilerinde, bu camilerin ilk inşa edilen kesimleri olan mihrap önü kubbeleri, tek kubbeli camilerin ilk örnekleridir. Sonraki ilâvelerle şekilleri hayli değişen **İsfahan Mescid-i Cuması** (1080)⁵³⁹, **Gülpayegan Mescidi Cuması** (1105-1118)⁵⁴⁰, **Kazvin Mescidi Cuması** (1113)⁵⁴¹, **Barsian Mescidi** (1134)⁵⁴² ve **Ardistan Mescidi Cuması** (1160)⁵⁴³ gibi, Büyük Selçuklu camilerinde, caminin nüvesini oluşturan tek kubbe ile örtülü mekan, artık bir “mihrap önü mekanı”na dönüşmüştür. Tuğla malzemeye inşa edilmiş olan bu camilerin tümünde, kubbe yuvarlağına geçiş tromplarla sağlanmıştır.

Anadolu’da, kare planlı harim gövdesinin bir kubbe ile örtüldüğü plan şeması, ilk kez 13. yüzyılda ortaya çıkmıştır. “Tek Kubbeli Selçuklu Mescitleri” adıyla anılan bu camilerin, Konya ve çevresinde yoğunlaştığı bilinmektedir⁵⁴⁴. Bunların çoğunda, giriş cephelerine bitişik birer son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerleri, **Akşehir Taş Medrese Mescidi** (1250)⁵⁴⁵, **Konya İnce Minareli Medrese Mescidi** (1260-65)⁵⁴⁶ ve

⁵³³ M.Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s.75.

⁵³⁴ Stupalar hakkında kısa bilgi için bk. C.E.Arseven, *a.g.e.*, s.18; E.Esin, *a.g.m.*, s.166-170; O.Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s.12.

⁵³⁵ A.Godard, *L’Art de L’Iran*, Paris 1962, s.340-343.

⁵³⁶ Bk. *ay.es.*, s.340. Ateşgedeler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. A.Godard, “Les Monuments Du Feu”, *Athar-é Iran*, III/1, Haarlem 1938, s.7-83.

⁵³⁷ M.Cezar, *a.g.e.*, s.355-359.

⁵³⁸ S.Ögel, *Der Kuppelraum In Der Türkischen Architektur*, İstanbul 1972, s.1.

⁵³⁹ Bk. S.K.Yetkin, *İslam Mimarisi*, Ankara 1965, levha CXXXII.

⁵⁴⁰ Bk. A.Godard, *Athar-é Iran*, I, (basım yeri:?), 1936, s.194, fig.132.

⁵⁴¹ Bk. O.Aslanapa, *Türk Sanatı.....*, s.62.

⁵⁴² Bk. A.Godard, *L’Art de L’Iran.....*, s.341, fig.214.

⁵⁴³ Bk. A.Godard, *Athar-é Iran*, I....., s.206, fig.141.

⁵⁴⁴ Bilgi için bk. M.Katoğlu, “13. Yüzyıl Konyası’nda Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, IX, (1966), Ankara 1967, s.81-100; S.Dilâver, “Anadolu’da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, IV, İstanbul 1971, s.17-28; O.Aslanapa, *Anadolu’da İlk Türk Mimarisi*, Ankara 1991, s.55-62.

⁵⁴⁵ Bk. Y.Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996, s.31, şek.21.

⁵⁴⁶ Bk. A.Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s.54, şek.24.

Konya Sırçalı Mescit'te (13. yüzyılın ikinci yarısı)⁵⁴⁷ olduğu gibi, üç yönden kemerlerle dışa açılmaktadır. **Konya Beşarebey Mescidi** (1213)⁵⁴⁸, **Konya Taş Mescit** (1215)⁵⁴⁹, **Alanya Akçebe Sultan Mescidi** (1230)⁵⁵⁰, **Konya Küçük Karatay Mescidi** (1248)⁵⁵¹ ve **Konya Beyhekim Mescidi**'nde (13. yy.)⁵⁵² ise, dışarıyla bağlantıları kapı ve pencerelerle sağlanan, kapalı birer son cemaat yeri bulunmaktadır⁵⁵³.

Kare planlı, üzeri bir kubbe ile örtülü harim şeması, Beylikler dönemi camilerinde en çok tercih edilen plan şeması olmuştur. Bu dönem camilerinin boyutlarında, belirgin bir büyüme dikkati çekmektedir⁵⁵⁴. Özellikle, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren görülmeğe başlanan bu camilerin bilinen en eski örneği, **İznik Hacı Özbek Camii**'dir (1333)⁵⁵⁵. Bu dönemde inşa edilmiş tek kubbeli camilerden bazılarında, harim mekanının genişletilmesine çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, **İznik Yeşil Cami** (1378-91)⁵⁵⁶, **Edirne Darülhadis Camii** (1435)⁵⁵⁷ ve **Edirne Şah Melek Camii**'nde (1429)⁵⁵⁸, kare planlı harimin kuzey kenarına bitleştirilmiş iki ya da üç birimli mekanlar, harimi kuzeye doğru genişletmektedir⁵⁵⁹. **Bilecik Orhan Camii** (1324-62)⁵⁶⁰ ile **İnönü Hoca Yedigöller Camii**'nde (1374)⁵⁶¹ ise harim, dört kenarına inşa edilmiş enlice kemerlerle genişletilmiştir.

Mimar Sinan'ın camileri arasında da tek kubbeli camilere rastlanmaktadır. **Tekirdağ Rüstem Paşa Camii** (1553)⁵⁶², **Diyarbakır İskender Paşa Camii** (1565 vakfiye)⁵⁶³ ve **İzmit Pertev Paşa Camii** (1579)⁵⁶⁴ bunlardan birkaçıdır. **Elmalı Ömer Paşa Camii** (1610)⁵⁶⁵, **Üsküdar Çinili Cami** (1640)⁵⁶⁶ ve **Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camii** (1661)⁵⁶⁷, bilinen 17.yy. örneklerinden bazılarıdır.

⁵⁴⁷ Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.57, plan 25.

⁵⁴⁸ Bk. M.Katoğlu, *a.g.m.*, s.90, plan 1.

⁵⁴⁹ Bk. O.Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi.....*, s.56, plan 24.

⁵⁵⁰ Bk. *ay.es.*, s.60, plan 27.

⁵⁵¹ Bk. M.Katoğlu, *a.g.m.*, s.90, plan 2.

⁵⁵² Bk. *ay.mak.*, s.92, plan 9.

⁵⁵³ Bu tip son cemaat yerlerini, M.Katoğlu, "giriş holü" (Bk. *ay.mak.*, s.81); M.Önder ise, "dehliz" (Bk. *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962, s.98,101) adıyla anmaktadır.

⁵⁵⁴ Bilgi için bk. G.Öney, *Beylikler Devri Sanatı, XIV-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s.4; O.Aslanapa, *Türk Sanatı.....*, s.129; A.Durukan, *Balat İlyas Bey Camii*, Ankara 1988, s.18.

⁵⁵⁵ Bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi.....*, s.3.

⁵⁵⁶ Bk. A.Kızıltan, *a.g.e.*, s.107, res.56.

⁵⁵⁷ Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.74.

⁵⁵⁸ Bk. B.Ersoy, "Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler"....., s.48, şek.1.

⁵⁵⁹ Değerlendirme için bk. bu çalışmanın, "Şah Melek Camii" ve "Darülhadis Camii" bölümleri.

⁵⁶⁰ Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.6.

⁵⁶¹ Bk. A.Kızıltan, *a.g.e.*, s.108, res.57.

⁵⁶² Bk. M.Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974, plan no:5.

⁵⁶³ Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.237.

⁵⁶⁴ Bk. *ay.es.*, s.286.

⁵⁶⁵ Bk. *ay.es.*, s.324.

⁵⁶⁶ Bk. M.Sözen vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan.....*, s.259, şek.570.

⁵⁶⁷ Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.357.

Yapılarda, mimariden çok süslemeye önem verilen Batılılaşma döneminde, tek kubbeli cami uygulamalarında bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Örneğin, harimi büyük bir kubbe ile örtülü olan **İstanbul Nuru Osmaniye Camii**'nde (1748-55), mihrabın bulunduğu kısım, kible duvarı üzerinde beş kenarlı bir çıkıntı yapmaktadır⁵⁶⁸. Buna benzer bir uygulama, **Gülşehir Kurşunlu Camii**'inde de (1779) görülmektedir⁵⁶⁹. İnşası 1913'te tamamlanan **İstanbul Bebek Camii**'nin planı, Beylikler döneminde görülen tek kubbeli cami örneklerini hatırlatmaktadır⁵⁷⁰.

A- İNŞA MALZEMESİ: Edirne'deki tek kubbeli camilerin pekçoğunda, kesmetaş ve tuğlanın birlikte kullanıldığı görülmektedir. **Arif Ağa Camii** (15.yy. ilk yarısı), **Ayşe Kadın Camii** (1468), **Taşlık Camii** (1473 vakfiye), **Kuşçu Doğan Camii** (1421-62), **Selçuk Hatun Camii** (1455-56), **Sitti Sultan Camii** (1484), **Kasım Paşa Camii** (1478-79) ve **II. Bayezid Camii**'nde (1487-88) ise duvarlar, düzgün kesme taşlarla kaplanmış, tuğla kullanılmamıştır. **Hızır Ağa Camii**'nde (16.yy. ortası), harimin kuzey cephesi kabayonu taşlarla inşa edilmiş; diğer üç cephe düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır.

Bu çalışma kapsamında incelenen örneklerden 9'unda, tek sıra kesme taş ile; bir, iki veya üç sıra tuğladan oluşan almalı bir duvar örgüsü dikkati çekmektedir⁵⁷¹. **Darülhadis Camii**'nde, son cemaat yerinin orta birimini örten kubbe ve kubbeyi taşıyan destekler arasındaki kemerler; **Lâri Camii**'nde (1514-15) ise, son cemaat yeri kemerleri tuğladandır.

Ahşap malzeme, incelenen örneklerin bazılarında son cemaat yerlerinde kullanılmıştır. **İsmail Ağa Camii**, **Ayşe Kadın Camii**, **Süle Çelebi Camii** ve **Yahya Bey Camii** buna örnek olarak verilebilir. **II. Bayezid Camii**'nde, bugün büyük bir bölümü ortadan kalkmış olan, ahşap pencere kanatları bulunmaktadır.

B- MİMARİ ELEMANLAR:

1-Pencereler: İncelediğimiz camilerden çoğunun pencereleri, simetrik ve düzenli bir dağılım göstermektedir. Örneklerden çoğunda, pencereler aynı düzendedir. Genellikle dikdörtgen şekilli, yüzeysel birer çöktürme içine yerleştirilmiş olan alt sıra pencereleri dikdörtgen şekillidir. Sivri kemerli alınlıkları vardır. Alınlıklar bezemesizdir. Sivri kemerli üst sıra pencerelerine, son onarımlarda, alçı içlik ve dışlık takılmıştır.

⁵⁶⁸ Bk. N.İnci, "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi*, XIX, Ankara 1985, s.234, plan 2.

⁵⁶⁹ Bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.408.

⁵⁷⁰ Bk. ay.es., s.468.

⁵⁷¹ Bk. *Şah Melek Camii* (1429), *Darülhadis Camii* (1435), *Şehabeddin Paşa Camii* (1436-37), *Süleyman Paşa Camii* (1493 vakfiye), *Kadı Bedreddin Camii* (1429-30), *Gazi Hoca Camii* (15.yy. ikinci yarısı-1520), *Süle Çelebi Camii* (1559), *Şeyh Çelebi Camii* (16.yy. ortası) ve *Defterdar Mustafa Paşa Camii* (1534/35-1590).

Diğer örneklerden farklı olarak, **Ayşe Kadın Camii** harim gövdesinin üst kesiminde, üçlü pencere grupları görülmektedir. Benzer uygulamalara, 16. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır⁵⁷².

II. Bayezid Camii'nde, yaklaşık 22m. çapındaki kubbenin yükü, harimin dört duvarı üzerine inşa edilmiş sağır kemerler aracılığıyla köşelere aktarılmıştır. Bu sağır kemerler, köşelerde, silindir şekilli birer gömme sütun üzerine oturmaktadır. Böylece, yükü hafifleyen harim duvarları üzerine çok sayıda pencere açılabilmiştir. **Süleyman Paşa Camii**'nin tüm alt sıra pencerelerinde, pencere açıklıklarının üzeri çapraz tonozlarla; **II. Bayezid Camii**'ndekiler ise, yıldız tonozlarla örtülüdür. **Yahya Bey Camii**'nde, harim kuzey duvarı üzerinde yer alan pencerenin, mukarnaslı bir kavsarası vardır. Büyük boyutlu bu pencerenin, aynı zamanda bir dış mihrap görevi üstlendiği anlaşılmaktadır.

2-Üst Örtü⁵⁷³: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çeşitli zamanlarda onarılan camilerden çoğunun, harim kubbeleri, kubbe geçiş unsurları ve minare külahları kurşun levhalarla kaplanmıştır. Harim kubbesi, belirleyemediğimiz bir tarihte yıkılmış olan **Süle Çelebi Camii**'nin harimi, bugün düz ahşap bir tavanla örtülüdür. **Darülhadis Camii**'nde, harimin güneyindeki kare mekanın üzeri, manastır tonozunu anımsatan basık bir kubbeyle örtülüdür.

Bu çalışmada yer alan camilerin harim kubbelerinin çapı, yaklaşık olarak 7m.⁵⁷⁴ ile 22m.⁵⁷⁵ arasında değişmektedir. İncelenen camilerde, son cemaat yerlerinin, genellikle kubbelerle örtüldüğü görülmektedir. **Darülhadis Camii**'nde, son cemaat yerinin ayakta kalabilmiş tek birimini, beyzi bir kubbe örtmektedir. **Defterdar Mustafa Paşa Camii**'nde, son cemaat yerinin üç biriminden ortadaki bir aynalı manastır tonozuyla; iki yandakiler ise, pendentif geçişli birer kubbeyle örtülüdür.

3-Kasnaklar ve Saçaklar: Edirne'deki tek kubbeli camilerin birçoğunda, biri harim gövdesinin üzerinde, biri gövdenin üst hizasında, biri de kasnağın üst hizasında olmak üzere, üç ayrı seviyede saçak bulunduğu dikkati çekmektedir⁵⁷⁶. Harim gövdesi üzerinde yer alan saçak, gövdeyi yatay olarak ikiye ayırmaktadır. Bu durum, bazı yanlış algılamalara yol açmaktadır. Örneğin normal olarak harim gövdesi, geçiş unsurlarını içine alıp gizleyecek şekilde yükselmektedir. Fakat, gövdenin dış yüzeyi üzerinde, geçiş unsurlarının alt hizasına denk gelen seviyede, silmelerle oluşturulan bu saçak, kasnağın saçığı gibi algılanmaktadır. Ancak, içten bakıldığında, geçiş unsurlarının bulunduğu

⁵⁷² Karşılaştırma için bk. bu çalışmada yer alan *Ayşe Kadın Camii*.

⁵⁷³ Bu bölümde, sadece harim mekanının üst örtülerine değinilecektir. Son cemaat yerleri üst örtüleri hakkında bilgi için bk. bu çalışmanın "Son Cemaat Yerleri" bölümü.

⁵⁷⁴ Bk. *İsmail Ağa Camii* ve *Kadı Bedreddin Camii* planları.

⁵⁷⁵ Bk. *II. Bayezid Camii* planı.

⁵⁷⁶ *Şah Melek Camii*, *Kuşçu Doğan Camii*, *Arif Ağa Camii*, *Selçuk Hatun Camii*, *İsmail Ağa Camii*, *Kasım Paşa Camii*, *Sitti Sultan Camii*, *II. Bayezid Camii*, *Gazi Hoca Camii*, *Defterdar Mustafa Paşa Camii*, *Süleyman Paşa Camii*, *Lâri Camii* ve *Hızır Ağa Camii*'nde olduğu gibi.

bölgede yer alan pencerelerin, dışta, gövdenin silmelerle ayrılan üst kesiminde yer aldıkları görülmektedir. Böylece bu kesimin, kasnağın değil, gövdenin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

A.Batur, kubbe ve kasnak ilişkilerini; “örtü-geçiş-altyapı” öğelerine göre, “1-Kasnak üstünde kubbe, 2-Kasnaklı kubbe, 3-Ortalanmış kasnak” olmak üzere, 3 grupta incelemektedir⁵⁷⁷. Araştırmacı, ikinci gruba dahil ettiği “kasnaklı kubbeler”in 14.yüzyılın sonlarından itibaren görülmeğe başladığını ifade etmektedir. Bu grupta, Edirne’deki tek kubbeli camilerde de görüldüğü gibi, kubbe yarım küresinin alt kesimini kuşatan yalancı kasnağın, kubbeye, dıştan, basık bir görünüm verdiği dikkati çekmektedir⁵⁷⁸.

Anadolu’da, bir silme dizisinin harim gövdesini yatay olarak iki bölüme ayırdığı pekçok yapı örneği bilinmektedir. Saptayabildiğim 37 örnekten 1’i XIV. yüzyıla, 31’i XV. yüzyıla, 4’ü XVI. yüzyıla, 1’i de XVIII. yüzyıla tarihlenmektedir⁵⁷⁹. Bu yapılardan büyük bir bölümünün XV. yüzyıla tarihlenmesi, söz konusu uygulamanın bu dönemde yoğunlaştığını göstermektedir. Toplam 37 örnekten 16’sı Edirne kent merkezinde yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında incelenen yapılardan 9’unda kasnak, sekizgen prizma şekilli⁵⁸⁰; 4’ünde onikigen prizma şekilli⁵⁸¹; 2’sinde onaltıgen prizma şekilli⁵⁸²; 1’inde ise, yirmi kenarlı prizma şekillidir⁵⁸³. Kasnak üzerinde, pencereye sıkça yer verilmediği; örneklerden sadece 8’inde pencere bulunduğu görülmektedir⁵⁸⁴.

4-Son Cemaat Yerleri: Bu çalışma kapsamında incelenen 22 tek kubbeli caminin sadece ikisinde son cemaat yeri bulunmamaktadır⁵⁸⁵. Anadolu’nun diğer kentlerindeki tek kubbeli camilerde olduğu gibi, bu camilerde de son cemaat yerleri, harimin kuzey kenarına yerleştirilmiştir. Örneklerin çoğunda son cemaat yerleri kargir; bazı örneklerde ahşap veya demir malzeme ile sundurma çatılı son cemaat yerleri inşa edildiği görülmektedir. Örneğin, **Şah Melek Camii** ile **Şeyh Çelebi Camii**’nde, demir malzeme; **İsmail Ağa Camii**, **Ayşe Kadın Camii**, **Süle Çelebi Camii** ve **Yahya Bey Camii**’nde ise, ahşap malzeme kullanılmıştır. Bugün, camilerin bazılarında son cemaat yeri bulunmamaktadır. Ancak, eski resimlere ve halen görülebilen konsollara dayanarak, bu

⁵⁷⁷ Daha fazla bilgi için bk. A.Batur, *Osmanlı Camilerinde Eğrisel Örtüler ve Geçiş Öğeleri, Sorunlar ve Biçimler (1300-1600)*, 1. metin, İstanbul 1980, s.112.

⁵⁷⁸ Bu gruba dahil örnekler için bk. *ay.es.*, 147, tablo 1.

⁵⁷⁹ Değerlendirme için bk. s.18-19, dipnot 122-126.

⁵⁸⁰ Bk. *Şehabeddin Paşa Camii*, *Arif Ağa Camii*, *İsmail Ağa Camii*, *Ayşe Kadın Camii*, *Kasım Paşa Camii*, *Sitti Sultan Camii*, *Şeyh Çelebi Camii*, *Hızır Ağa Camii* ve *Defterdar Mustafa Paşa Camii*.

⁵⁸¹ Bk. *Şah Melek Camii*, *Selçuk Hatun Camii*, *Gazi Hoca Camii* ve *Yahya Bey Camii*.

⁵⁸² Bk. *Süleyman Paşa Camii* ve *Lâri Camii*.

⁵⁸³ Bk. *II. Bayezid Camii*.

⁵⁸⁴ Kasnağında pencere bulunan örnekler şunlardır: *Ayşe Kadın Camii*, *Gazi Hoca Camii*, *Selçuk Hatun Camii*, *Defterdar Mustafa Paşa Camii*, *Süleyman Paşa Camii*, *Hızır Ağa Camii*, *II. Bayezid Camii* ve *Arif Ağa Camii*.

⁵⁸⁵ Bk. *Arif Ağa Camii* ve *Sarıca Paşa Camii*.

camilerin sundurma çatılı son cemaat yerlerinin yıkıldığı ve yerine yenisinin yapılmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, O.Aslanapa'nın yayımladığı bir resimde, **Kasım Paşa Camii**'nde, kuzey cephesine bitişik, ahşap çatılı bir son cemaat yerinin bulunduğu görülmektedir⁵⁸⁶. **Gazi Hoca Camii**'nde, kuzey cephesinin doğu ve batı uçlarında, zeminden yaklaşık 5m. yükseklikte, birer konsol dikkati çekmektedir. Bu konsollar, harimin kuzeyinde, ahşap bir sundurmanın varlığını kanıtlamaktadır.

Arif Ağa Camii ile **Sarıca Paşa Camii**'nin son cemaat yerleri yoktur. Her iki yapının giriş cephelerinde, son cemaat yerine veya ahşap bir sundurmaya ait olabilecek herhangi bir iz de mevcut değildir.

Son cemaat yeri, 6 örnekte üç birimli⁵⁸⁷; 4 örnekte iki birimli⁵⁸⁸; 1 örnekte ise yedi birimlidir⁵⁸⁹. Camilerde, son cemaat yerlerinin birim sayısı, harim mekanının genişliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu sayı genellikle, 2,3,5 veya 7'dir. İki birimli son cemaat yerine sahip camilerde harim girişi, cephe ortasına denk gelen destek ve bu desteği harim duvarına bağlayan kemer nedeniyle, sağa veya sola kaydırılmıştır. Bu çalışma kapsamında yer alan camilerden 4'ünde gördüğümüz iki birimli son cemaat yerlerine, seyrek de olsa, Anadolu'nun diğer kentlerinde de rastlanmaktadır. Örneğin, **İstanbul Sadrazam İshak Bin İbrahim Paşa Mescidi** (15.yy. ikinci yarısı)⁵⁹⁰, **İstanbul Uzun Çarşı, Yavaşca Şahin Mescidi** (1465-66)⁵⁹¹ ve **İstanbul Un Kapanı Yavuz Er Sinan Mescidi**'nde de (1451-81)⁵⁹² son cemaat yerleri iki birimlidir.

Üç birimli son cemaat yerine sahip cami örneklerine sıkça rastlanmaktadır. **Kütahya Arslan Bey Camii** (1426-27vakfiye)⁵⁹³; **İznik Mahmud Çelebi Camii** (1442-43)⁵⁹⁴; **Akşehir Hasan Paşa Camii** (1510-11)⁵⁹⁵; **Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii** (1565-66)⁵⁹⁶; **Aydın Cihanoğlu Camii** (1756)⁵⁹⁷ ve **İstanbul Bebek Camii** (1913)⁵⁹⁸, üç birimli son cemaat yerine sahip tek kubbeli cami örneklerindendir.

Lâri Camii'nde, harimi doğu, batı ve kuzeyden kuşatan "U" şekilli bir revak yer almaktadır. Revak birimlerinden herbiri, pendentif geçişli bir kubbeye örtülüdür. Anadolu'da, harimin iki veya üç tarafında revakları bulunan cami örneklerine, seyrek de

⁵⁸⁶ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.104, şek.127.

⁵⁸⁷ Bk. *Darülhadis Camii, Kuşçu Doğan Camii, Taşlık Camii, Sitti Sultan Camii, Süleyman Paşa Camii ve Defterdar Mustafa Paşa Camii*.

⁵⁸⁸ Bk. *Şehabeddin Paşa Camii, Selçuk Hatun Camii, Kadı Bedreddin Camii ve Hızır Ağa Camii*.

⁵⁸⁹ II.Bayezid Camii'nin, dört yönden revaklarla çevrili bir avlusu vardır. Yedi birimli olarak değerlendirdiğimiz son cemaat yeri, avlunun güney revakını oluşturmaktadır.

⁵⁹⁰ Bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.426, 666.R.

⁵⁹¹ Bk. *ay.es.*, s.532, 831.R.

⁵⁹² Bk. *ay.es.*, s.535, 836.R.

⁵⁹³ Bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*....., s.515, 895.R.

⁵⁹⁴ Bk. *ay.es.*, s.505, 878.R.

⁵⁹⁵ Bk. Y.Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*....., s.50, şekil 36.

⁵⁹⁶ Bk. S.Başkan, *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*, Ankara 1992, s.10, çizim 3.

⁵⁹⁷ Bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.394.

⁵⁹⁸ Bk. *ay.es.*, s.468.

olsa rastlanmaktadır. **Üsküdar Çinili Cami** (1640)⁵⁹⁹ ve **Soma Hızır Bey Camii**'nde (1791)⁶⁰⁰ harim, üç yönden ahşap bir revakla çevrilidir. Kahire'deki **Sinan Paşa Camii** (1571)⁶⁰¹ ile **Emir Mehmet Bey Camii**'nde (1773-74)⁶⁰² ise, harimi üç yönden dolanan revaklar, **Lâri Camii**'nde olduğu gibi, kubbelerle örtülüdür.

5-Minareler: Anadolu'da, Türk döneminde inşa edilen camilerin minareleri, genellikle, harimin doğu ve batı duvarının kuzey ucunda veya kuzey duvarının doğu veya batı ucunda yer almaktadır. Minarenin, nadir olarak, kible duvarı üzerine yerleştirildiği de görülür. Edirne'deki tek kubbeli camilerin çoğunda minare, alışlageldiği gibi, harimin doğu, batı veya kuzey duvarına bitişiktir. Minare, incelediğimiz camilerden 10'unda harim batı duvarının kuzey ucunda⁶⁰³; 5 camide harim doğu duvarının kuzey ucunda⁶⁰⁴; 4 camide ise, harim kuzey cephesinin doğu ucundadır⁶⁰⁵.

İncelediğimiz camilerden 3'ünde, minarelerin farklı yerlere yerleştirildikleri dikkati çekmektedir. Örneğin, **II. Bayezid Camii**'nin iki minaresinden biri, batı tabhanesinin kuzeybatı köşesinde; diğeri ise, doğu tabhanesinin kuzeydoğu köşesindedir. **Lâri Camii**'nin minaresi, doğu revakının kuzeyden itibaren ikinci birimine yaslanmaktadır. O.Aslanapa'nın yayımladığı bir fotoğrafta, bugün mevcut olmayan **Darülhadis Camii** minaresinin, harim doğu duvarının yaklaşık olarak ortasında yer aldığı görülmektedir⁶⁰⁶.

Bu çalışma kapsamında yer alan camilerden çoğunun minaresi, 1751 veya 1953 depremlerinde, büyük ölçüde hasar görmüş ve onarılmıştır. Belirli bir düzeni korudukları görülen minarelerin, önemli bir kısmı bezemesizdir. Kare, dikdörtgen veya poligonal bir kürsü üzerinde, çokgen veya silindir şekilli bir gövde yükselmektedir. Biri gövdenin alt kesimine; diğeri şerefeye geçiş bölgesinin hemen altına yerleştirilmiş, kaytan silme iki bilezik dikkati çekmektedir. Şerefeye geçiş, çoğunlukla, iç ve dışbükey silmelerle sağlanmıştır. **II. Bayezid Camii**, **Lâri Camii** ve **Defterdar Mustafa Paşa Camii** minarelerinde, şerefeye geçiş bölgesi mukarnaslıdır. Korkuluklar sadedir. Külâh, kurşun levhalarla kaplanmıştır. Anadolu'da, klasik dönemde inşa edilmiş cami minarelerinde, şerefeye geçiş bölgelerinin mukarnaslı olduğu dikkati çekmektedir. Edirne'deki tek kubbeli camilerde de olduğu gibi, şerefeye geçiş bölgeleri, iç ve dış bükey silmelerle sağlanan minarelerin, 18. yüzyıldan itibaren; özellikle de 19. yüzyılda görüldükleri bilinmektedir.

⁵⁹⁹ Bk. M.Sözen vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*....., s.259.

⁶⁰⁰ O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.413.

⁶⁰¹ Bk. G.Öney, "Mısır'da Osmanlı Mimarisinin Sentezi", s.144, şek.3.

⁶⁰² Bk. O.Aslanapa, *a.g.e.*, s.398.

⁶⁰³ Bk. *Kuşçu Doğan Camii, Selçuk Hatun Camii, Sarıca Paşa Camii, Ayşe Kadın Camii, Taşlık Camii, Sitti Sultan Camii, Kadı Bedreddin Camii, Süle Çelebi Camii, Şeyh Çelebi Camii ve Defterdar Mustafa Paşa Camii.*

⁶⁰⁴ Bk. *Yahya Bey Camii, Kasım Paşa Camii, İsmail Ağa Camii, Süleyman Paşa Camii ve Hızır Ağa Camii.*

⁶⁰⁵ Bk. *Şah Melek Camii, Arif Ağa Camii, Gazi Hoca Camii ve Şehabeddin Paşa Camii.*

⁶⁰⁶ O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.96, şek.118.

Minare girişleri, dikdörtgen şekilli veya basık kemerli açıklıklar şeklindedir. Minareye, örneklerden 9'unda, kürsünün kuzey yüzü üzerindeki bir açıklıktan⁶⁰⁷; 9'unda, harime açılan bir girişten⁶⁰⁸; 1 örnekte, kürsünün doğu yüzündeki⁶⁰⁹; 1 örnekte batı yüzündeki bir açıklıktan⁶¹⁰; 1 örnekte de tabhane mekanlarının kuzey duvarı üzerindeki birer açıklıktan girilmektedir⁶¹¹.

Selçuk Hatun Camii'nin minare gövdesinde, bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğladan oluşan, almaşık bir duvar örgüsü görülmektedir. Anadolu'da, bu düzende inşa edilmiş minare gövdesi örneğine rastlamadım. Minare gövdeleri, normal olarak, ya tamamen kesme taştan, ya da tuğladan inşa edilmektedir. Bazı örneklerde, firuze sırlı tuğlalar kullanılmıştır. **Selçuk Hatun Camii**'nde de görüldüğü gibi, gövdeleri almaşık düzende örülmüş minarelerin, Edirne'deki **Zincirlikuyu Mescidi** (15.yy.)⁶¹², **Emir Hüseyin Mescidi** (15.yy.)⁶¹³, **Hacı İslam Mescidi** (15.yy.)⁶¹⁴, **Kazaz Salih Mescidi** (16.yy.)⁶¹⁵, **Şeyh Şucaaddin Camii** (1535)⁶¹⁶ ve **Vize Çelebi Camii**'nde de (16.yy.)⁶¹⁷ karşımıza çıkması, sözkonusu uygulamanın Edirne'de ilgi gördüğünü göstermektedir.

6-Avlu ve Şadırvanlar: Bugün, **Darülhadis Camii**, **Sitti Sultan Camii**, **II. Bayezid Camii** ve **Şeyh Çelebi Camii**'nin avlularında mermer birer şadırvan bulunmaktadır. Şadırvan örneklerden 3'ünde, silindir şekilli⁶¹⁸; 1'inde ise, ongen prizma şekillidir⁶¹⁹. **Darülhadis Camii**'nin kuzeyinde, üst örtüsü yıkılmış olan şadırvanın ongen prizma şekilli gövdesi üzerindeki çeşmeler iptal edilmiştir. Günümüze ulaşabilmiş şadırvanlar arasında en büyüğü, **II. Bayezid Camii**'nin şadırvanıdır. Anıtsal şadırvanın havuzunun ortasında, bir fiskiye yükselmektedir. **Şeyh Çelebi Camii**'nde, şadırvan gövdesinin alt ve üst kesiminde, sade bir silme dizisi dikkati çekmektedir. **Sitti Sultan Camii** şadırvanının, bugün sadece kaidesi sağlam kalabilmiştir.

İ.A.Yüksel'in yayımladığı, 1920'li yıllarda çekilmiş bir fotoğrafta, **Lâri Camii**'nin avlusunda, bugün mevcut olmayan sekizgen prizma şekilli bir şadırvan seçilebilmektedir⁶²⁰.

⁶⁰⁷ Bk. *Ayşe Kadın Camii, Taşlık Camii, Kasım Paşa Camii, Sitti Sultan Camii, Süleyman Paşa Camii, Lâri Camii, Kadı Bedreddin Camii, Süle Çelebi Camii ve Defterdar Mustafa Paşa Camii* minareleri.

⁶⁰⁸ Bk. *Arif Ağa Camii, Kuşçu Doğan Camii, Selçuk Hatun Camii, Sarıca Paşa Camii, İsmail Ağa Camii, Gazi Hoca Camii, Hızır Ağa Camii, Yahya Bey Camii ve Şeyh Çelebi Camii* minareleri.

⁶⁰⁹ Bk. *Şah Melek Camii* minaresi.

⁶¹⁰ Bk. *Şehabeddin Paşa Camii* minaresi.

⁶¹¹ Bk. *II. Bayezid Camii* minareleri.

⁶¹² Resim için bk. O.Onur, *Edirne Minareleri*....., s.51.

⁶¹³ Resim için bk. *ay.es.*, s.52.

⁶¹⁴ Resim için bk. *ay.es.*, s.59.

⁶¹⁵ Resim için bk. *ay.es.*, s.77.

⁶¹⁶ Resim için bk. *ay.es.*, s.82.

⁶¹⁷ Resim için bk. *ay.es.*, s.85.

⁶¹⁸ *II. Bayezid Camii, Sitti Sultan Camii ve Şeyh Çelebi Camii.*

⁶¹⁹ *Darülhadis Camii.*

⁶²⁰ İ.A.Yüksel, *a.g.e.*, s.425, 621-622.R.

7-Destekler ve Sütun Başlıkları: İncelediğimiz camilerde yer alan desteklerin çoğu son cemaat yerlerindedir. **Şah Melek Camii** ile **Darülhadis Camii**'nde, dikdörtgen planlı harim, kemerlerle iki bölüme ayrılmıştır. Şah Melek Camii'nde, harimi ikiye bölen kemerler, ortada kalın, kare bir payeye; Darülhadis Camii'nde ise, silindir şekilli iki sütuna oturmaktadır. **II. Bayezid Camii**'nde, harimin dört köşesinde, silindir şekilli birer gömme sütun bulunmaktadır.

İsmail Ağa Camii, Ayşe Kadın Camii, Yahya Bey Camii ve Şeyh Çelebi Camii'nde, ahşap son cemaat yerleri, ahşap destekler tarafından taşınmaktadır.

Bu çalışmada yer alan camilerin son cemaat yerlerinde, taşıyıcı unsur olarak, çoğunlukla sütunların kullanıldığı dikkati çekmektedir. **Hızır Ağa Camii**'nin, bir yanda harim kuzey duvarı; diğer yanda ise, ortada silindir şekilli bir sütuna, dışta kare kesitli payelere oturan iki birimli bir son cemaat yeri bulunmaktadır. E.H.Ayverdi, 1970 yılında çizdiği planda, bugün sadece sekileri kalabilmiş **Kuşçu Doğan Camii**'nin üç birimli son cemaat yerinin kuzeyinde, dört kare paye işaretlemektedir⁶²¹. Son cemaat yeri üst örtüsü, 7 örnekte kuzeyde, daire ya da çokgen kesitli sütunlara oturmaktadır⁶²². **Şehabeddin Paşa Camii**'nin restitüsyon planını çizen A.Kuran, bugün tamamen göçmüş olan son cemaat yeri üst örtüsünün, ortada silindir şekilli bir sütun; yanlarda ise, dışa kapalı bir duvar tarafından taşındığını işaretlemektedir⁶²³.

Selçuk Hatun Camii, Taşlık Camii ve Sitti Sultan Camii'nin son cemaat yerleri bugün tamamen göçmüştür. Ancak, E.H.Ayverdi, bu üç camiyle ilgili olarak yayımladığı plan ve fotoğraflarda, her üç yapıda da, son cemaat yerlerinin, kuzeyde, silindir şekilli sütunlar tarafından taşındığını göstermektedir⁶²⁴.

Edirne'deki tek kubbeli camilerin son cemaat yerlerinde, çeşitli sütun başlıklarının denendiği görülmektedir. Sütun başlıklarının tamamı mermerdendir. **Darülhadis Camii** ve **Süle Çelebi Camii**'nde, sütun başlıkları, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir profile sahiptir. Sütun başlıkları, örneklerden 3'ünde mukarnaslı⁶²⁵, 2'sinde ise baklavalıdır⁶²⁶. **Süleyman Paşa Camii**'nin, bugün sadece destekleri kalabilmiş üç birimli son cemaat yerinde, ortadakiler mukarnaslı, dıştakiler ise, baklavalı sütun başlıkları vardır.

8-Harim Girişleri: Edirne'deki tek kubbeli camilerin çoğu küçük boyutludur. Bu nedenle çoğunun tek bir girişi vardır. **Şah Melek Camii**'nde, biri doğu cephesinin; diğeri

⁶²¹ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*....., s.402, 700.R.

⁶²² *Darülhadis Camii, II. Bayezid Camii, Süleyman Paşa Camii, Lâri Camii, Kadı Bedreddin Camii, Süle Çelebi Camii ve Defterdar Mustafa Paşa Camii* son cemaat yerleri.

⁶²³ A.Kuran, *The Mosque In Early Ottoman Architecture*....., s.42.

⁶²⁴ Selçuk Hatun Camii'nin planı için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.216, 378.R; Taşlık Camii'nin kuzeybatı cephesini gösteren bir fotoğraf için bk. *ay.es.*, s.222, 389.R; Sitti Sultan Camii'nin planı için bk. *ay.es.*, s.218, 381.R.

⁶²⁵ *Taşlık Camii, II. Bayezid Camii ve Defterdar Mustafa Paşa Camii.*

⁶²⁶ *Lâri Camii ve Kadı Bedreddin Camii.*

de batı cephesinin kuzey ucunda olmak üzere iki giriş bulunmaktadır. **Süleyman Paşa Camii**'nde, mevcut iki girişten biri harim kuzey cephesinin ortasına; diğeri ise, doğu cephesinin kuzey kesimine yerleştirilmiştir.

İnceleme kapsamına aldığımız camilerde, harim girişleri, fazla derin olmayan birer çökertme içine alınmışlardır. Örneklerden 3'ünün taçkapısında ana niş bulunmaktadır⁶²⁷. **Şah Melek Camii**'nin doğu taçkapısı, **II. Bayezid Camii**'nin taçkapısı ve **Süleyman Paşa Camii**'nin kuzey taçkapısında, ana niş içinde ikişer mihrabiye mevcuttur. Yarım altıgen şekilli mihrabiye nişleri, mukarnaslı kavsaralarla örtülüdür.

II. Bayezid Camii ile Lâri Camii'nin harim girişleri, içten de bir taçkapı görünümündedir. Bu düzende inşa edilmiş taçkapılara sahip cami örneklerine, seyrek de olsa rastlanmaktadır. Örneğin, **İstanbul Fatih Camii** (1463-70)⁶²⁸, **İstanbul Mahmud Paşa Camii** (1462) ve **Afyon Gedik Ahmet Paşa Camii**'nde (15.yy. üçüncü çeyreği)⁶²⁹, benzer bir uygulama görülmektedir.

Bu çalışmada ele alınan camilerin çoğunda, harim girişi, kuzey duvarı üzerinde yer almaktadır. Giriş açıklığı, 7 örnekte kuzey cephesinin ortasında⁶³⁰; 6 örnekte batı ucunda⁶³¹; 5 örnekte doğu ucunda⁶³²; 1 örnekte doğu cephesinin kuzey kesiminde⁶³³; 1 örnekte de batı cephesinin kuzey ucundadır⁶³⁴.

9-Kubbe Geçişleri: Kare planlı harimden kubbe yuvarlağına geçiş, 12 örnekte tromplarla; 7 örnekte pandantiflerle; 1 örnekte ise Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Tromp geçişli 12 örnekten 6'sı üçgen yüzeyli⁶³⁵; 4'ü sivri kemerli⁶³⁶; 1'i istiridye kabuğu şekilli⁶³⁷; 1'i de mukarnaslıdır⁶³⁸. Kubbe geçişleri, 7 örnekte pandantiflerle sağlanmıştır⁶³⁹. **Hızır Ağa Camii**'ndeki pandantiflerin düz üçgen yüzeyli oldukları görülmektedir. **Selçuk Hatun Camii**'nin kubbesi, geçişi Türk üçgenleriyle sağlanmış tek örnektir.

⁶²⁷ Taçkapılarında ana niş bulunan örnekler şunlardır: *Şah Melek Camii*, *II. Bayezid Camii* ve *Süleyman Paşa Camii*.

⁶²⁸ Resim için bk. E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.376, 580.R.

⁶²⁹ Resim için bk. *ay.es.*, s.7, 8.R.

⁶³⁰ Bk. *Darülhadis Camii*, *Taşlık Camii*, *Sitti Sultan Camii*, *II. Bayezid Camii*, *Lâri Camii*, *Şeyh Çelebi Camii* ve *Defterdar Mustafa Paşa Camii*.

⁶³¹ Bk. *Kuşçu Doğan Camii*, *Selçuk Hatun Camii*, *Sarıca Paşa Camii*, *Ayşe Kadın Camii*, *Hızır Ağa Camii* ve *Süle Çelebi Camii*.

⁶³² Bk. *İsmail Ağa Camii*, *Kasım Paşa Camii*, *Gazi Hoca Camii*, *Kadı Bedreddin Camii* ve *Yahya Bey Camii*.

⁶³³ Bk. *Şehabeddin Paşa Camii*.

⁶³⁴ Bk. *Arif Ağa Camii*.

⁶³⁵ Bk. *Şah Melek Camii*, *Arif Ağa Camii*, *İsmail Ağa Camii*, *Sitti Sultan Camii*, *Gazi Hoca Camii* ve *Şeyh Çelebi Camii*.

⁶³⁶ Bk. *Ayşe Kadın Camii*, *Kasım Paşa Camii*, *Kadı Bedreddin Camii* ve *Defterdar Mustafa Paşa Camii*.

⁶³⁷ Bk. *Süleyman Paşa Camii*.

⁶³⁸ Bk. *Kuşçu Doğan Camii*.

⁶³⁹ Bk. *Darülhadis Camii*, *Sarıca Paşa Camii*, *Taşlık Camii*, *II. Bayezid Camii*, *Lâri Camii*, *Hızır Ağa Camii* ve *Yahya Bey Camii*.

Edirne'deki tek kubbeli camilerde görülen tromp ve pendentiflerin, kronolojik bir sıra izlemediği dikkati çekmektedir.

10-Mihraplar: Edirne'deki camilerde mihraplar, Kâbe'nin konumuna uygun olarak yönlendirilmişlerdir. Harim gövdelerinin kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda inşa edildikleri dikkati çekmektedir. Bir başka deyişle, Edirne'de mihrapların ekseni, güneydoğu-kuzeybatı yönündedir. Ancak, bu çalışmada yer alan camilerin tanıtımlarında, herhangi bir karışıklığa yol açmamak amacıyla, mihrabın, üzerinde yer aldığı duvar "güney duvarı"; bu duvarın karşısındaki duvar ise, "kuzey duvarı" adıyla anılmış; iki yandaki duvarlar da, "doğu" ve "batı" duvarları olarak adlandırılmıştır.

Edirne'deki tek kubbeli camilerin mihrap nişlerinde, çok çeşitli profillerin denendiği görülmektedir. Mihrap nişi, 5 örnekte yarım sekizgen kesitli⁶⁴⁰; 6 örnekte yarım onikigen kesitli⁶⁴¹; 4 örnekte dikdörtgen kesitli⁶⁴²; 2 örnekte yarım daire kesitli⁶⁴³; 1 örnekte yarım ongen kesitli⁶⁴⁴; 1 örnekte yarım on dört kenarlıdır⁶⁴⁵. **Şehabeddin Paşa, Selçuk Hatun, Kasım Paşa ve Süle Çelebi** camilerine giremediğim için mihrapları hakkında bilgi sahibi değilim. A.Kuran'ın yayımladığı, **Şehabeddin Paşa Camii**'nin planı⁶⁴⁶ ile, E.H.Ayverdi'nin yayımladığı, **Selçuk Hatun Camii** ve **Kasım Paşa Camii**'nin planlarında⁶⁴⁷, yarım sekizgen kesitli mihrap nişleri işaretlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen camilerin çoğunda, mihrap nişleri, mukarnaslı kavsaralarla örtülüdür. **Darülhadis Camii** ve **Sarıca Paşa Camii** mihrap nişlerinde ise, kavsaralar çeyrek küre şeklindedir.

İncelediğimiz camilerde, ana mihrapların çoğu, kible duvarından dışa hafifçe taşıntı yapmaktadır. Mihraplar, cepheden, dikdörtgen birer çerçeve görünümündedir. Çerçeveyi oluşturan iç ve dışbükey kavisler sadedir.

Edirne'deki tek kubbeli 22 camiden 10'unda, bir veya iki dış mihrap vardır⁶⁴⁸. 10 örnekten sadece **II. Bayezid Camii**'nde iki dış mihrap bulunmaktadır.

11-Minberler: İncelediğimiz camilerden çoğunun minberleri ahşaptır ve yakın zamanlarda inşa edilmişlerdir. İlk inşaattan kalma olduğu anlaşılan tek minber, **II. Bayezid Camii**'nin anıtsal, mermer minberidir. Minberin aynası iç içe iki dik üçgenden

⁶⁴⁰ Arif Ağa Camii, Sarıca Paşa Camii, İsmail Ağa Camii, Kasım Paşa Camii ve Sitti Sultan Camii mihrapları.

⁶⁴¹ II. Bayezid Camii, Yahya Bey Camii, Şeyh Çelebi Camii, Desterdar Mustafa Paşa Camii, Taşlık Camii ve Kuşçu Doğan Camii mihrapları.

⁶⁴² Şah Melek Camii, Ayşe Kadın Camii, Gazi Hoca Camii ve Hızır Ağa Camii mihrapları.

⁶⁴³ Darülhadis Camii ve Süleyman Paşa Camii mihrapları.

⁶⁴⁴ Lâri Camii mihrabı.

⁶⁴⁵ Kadı Bedreddin Camii mihrabı.

⁶⁴⁶ A.Kuran, *The Mosque In Early Ottoman Architecture*....., s.42.

⁶⁴⁷ E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, III....., s.216, 378.R; s.211, 370.R.

⁶⁴⁸ Şehabeddin Paşa Camii, Kuşçu Doğan Camii, Selçuk Hatun Camii, İsmail Ağa Camii, Ayşe Kadın Camii, Kasım Paşa Camii, II. Bayezid Camii, Gazi Hoca Camii, Hızır Ağa Camii ve Süle Çelebi Camii.

oluşmaktadır. Bu iki dik üçgenden dıştaki rumillerle; içteki ise geometrik geçmeli bir örnekle bezenmiştir. Şebekeli korkuluklara sahip bu minberin geçit kısmındaki Bursa kemeri, sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir.

12-Mahfiller: Edirne'deki tek kubbeli camilerin çoğunda, bir kadınlar mahfili bulunmaktadır. Mevcut örneklerin tümü ahşap malzemelidir ve harimin kuzey duvarı boyunca uzanmaktadır.

Mahfile ulaşım, örneklerin birçoğunda, mahfilin doğu ve batı uçlarındaki ahşap merdivenlerle sağlanmaktadır. **Süleyman Paşa Camii'**nde, mahfile, harim kuzey duvarının batı ucundaki pencere içine açılmış merdivenle; **Sitti Sultan Camii'**nde ise, hem zemindeki ahşap merdivenle; hem de minareden mahfile uzanan ince bir koridor aracılığıyla ulaşılmaktadır.

II. Bayezid Camii'nde, diğer örneklerde bulunmayan bir hünkâr mahfili vardır. Harimin güneydoğu köşesinde yer alan bu mermer mahfil, dikdörtgen planlıdır ve 17 destek üzerine oturmaktadır. Mukarnas başlıklı mermer sütunların taşıdığı mahfilin şebekeli korkulukları vardır. Harimin doğu duvarının güney ucundaki açıklıktan, duvar içine yerleştirilmiş bir merdivenle mahfile çıkılmaktadır. İ.A.Yüksel, bu hünkâr mahfilinin, camiden kısa bir süre sonra inşa edilmiş olduğu kanısındadır⁶⁴⁹. Nitekim, bugün pencereye dönüştürülmüş olan harimin doğu cephesinin güney ucundaki açıklık, dıştan mahfile ulaşılmasını sağlamaktaydı. F.Müderrişoğlu'nun tekrar yayımladığı C.Gurlitt'in bir fotoğrafında, dışta, harimin güney cephesinin doğu ucunda, bugün mevcut olmayan ahşap bir baldaken kuruluş dikkati çekmektedir. Mevcut veriler, araştırmacıların da haklı olarak işaret ettikleri gibi, harimin doğu cephesinin güney ucunda yer alan orijinal hünkâr mahfili girişinin, sonradan pencereye dönüştürüldüğünü ve hünkâr mahfiline girişin, bugün mevcut olmayan iki katlı ahşap kuruluştan sağlandığını hatıra getirmektedir.

C-SÜSLEMELER

Edirne'deki tek kubbeli camilerde mevcut süslemeleri, "Kalemişi Süslemeler", "Alçı Süslemeler", "Çini Süslemeler", "Ahşap Süslemeler" ve "Taş Süslemeler" gibi başlıklar altında gruptandırabiliyoruz.

1-Kalemişi Süslemeler: Bu çalışma kapsamında incelenen camilerde, en sık görülen süslemeler, Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan kalemişi bezemelerdir. Son cemaat yerlerinde, harim taçkapıları üzerinde veya etrafında, harim duvarlarında, kubbe iç yüzeylerinde, kubbe geçiş unsurları üzerinde, mihrap üzerinde ve alt sıra pencerelerinin alınlıklarında, kalemişi bezemeler görülmektedir. Bezemelerde, üsluplanmış ve doğal görünümlü yaprak ve çiçekler; "S" ve "C" kıvrımlı bitkisel unsurlar; perde motifleri; akant yaprakları; dini içerikli yazılar ve ışınsal düzende kompozisyonlar resmedilmiştir.

⁶⁴⁹ İ.A.Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri.....*, s.115.

Kuşçu Doğan Camii'nin kubbe geçiş unsurlarında; **Ayşe Kadın Camii** harim girişinin üst kesiminde; **Süle Çelebi Camii** son cemaat yerinin doğu birimi ile dış mihrabın üst kesiminde, kıvrım dallar ve doğal görünümlü çiçeklerden oluşan kalemîşi bezemeler bulunmaktadır. **II. Bayezid Camii**'nde, revak kubbelerinin içlerinde ve pandantifler üzerinde, "S", "C" kıvrımlı yapraklar ve çiçeklerden oluşan bezemeler vardır. Harim kubbesinde, göbeğin çevresinde ve kasnak pencerelerinin hemen üstünde ayet kitabeleri görülmektedir. Kasnak pencereleri arasında, ayrıntılı bir şekilde resmedilmiş perde motifleri dikkati çekmektedir.

Darülhadis Camii'nin mihrap nişi içinde, **II. Bayezid Camii**'ndeki örnekleri anımsatan bir perde motifi resmedilmiştir. **Süleyman Paşa Camii**'ndeki yoğun kalemîşi bezemeler de benzer özellikler göstermektedir.

Arif Ağa Camii'nin kubbe eteğinde ve harimin kuzeybatı köşesindeki geçiş unsuru üzerinde; **Sitti Sultan Camii**'nde ise mihrabın üst kesiminde, kalemîşi süsleme kalıntıları görülmektedir.

2-Alçı Süslemeler: **Şah Melek Camii**, **Ayşe Kadın Camii** ve **Sitti Sultan Camii**'nin alçı mihraplarında, kalıplama tekniğiyle oluşturulmuş, bitkisel ve geometrik örnekli süslemeler bulunmaktadır. **Şah Melek Camii**'ndeki alçı süslemelerin üzeri boyanmış durumdadır. Anadolu'da, 12. ve 13. yüzyılda inşa edilmiş ve günümüze kalabilmiş alçı mihrap örnekleri sayılıdır. 14. ve 15. yüzyıllarda alçı mihrap inşasının yaygınlaştığı gözlenmektedir⁶⁵⁰.

3-Çini Süslemeler: İncelediğimiz camilerden sadece, **Şah Melek Camii** ve **Sitti Sultan Camii**'nde, çini süslemeye yer verildiği görülmektedir. **Şah Melek Camii**'nin mihrap kavsarası üzerinde yer alan beş, sekiz ve oniki sivri kollu yıldızların boşluklarına, firuze sırlı çiniler yerleştirilmiştir. Anadolu'nun diğer kentlerinde, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, çini ve alçının birlikte kullanıldığı pekçok mihrap örneği bulunmaktadır. **Konya Sahip Ata Mescidi**'nde (13. yüzyılın ikinci yarısı), mihrap kenar bordürü üzerinde, geometrik örnekli alçıların boşluklarına, çini-mozaiik tekniğinin uygulandığı görülmektedir⁶⁵¹. **Bursa Yıldırım Camii**'nde, tabhane hücrelerinin duvarlarında⁶⁵² ve **Edirne Yıldırım Camii**'nin tabhane hücrelerindeki ocaklar üzerinde de⁶⁵³, alçı ve çini birlikte kullanılmıştır. **Bursa Yıldırım Camii**'nin tabhane hücrelerinde görülen sekiz ve oniki sivri kollu yıldızlar, **Şah Melek Camii**'ndeki örnekleri hatırlatmaktadır.

⁶⁵⁰ Bk. Ö.Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara 1976, s.33.

⁶⁵¹ Resim için bk. *ay.es.*, lev.XLVII, res.104.

⁶⁵² Bk. Y.Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I.....*, s.428-433, res.401-413.

⁶⁵³ *Ay.es.*, s.555, res.592 b.

Araştırmacılar, **Şah Melek Camii**'nde, harim duvarlarının alt sıradaki pencerelerin, atkı taşları seviyesine kadar çinilerle kaplı olduğunu belirtmektedirler⁶⁵⁴. Ancak bu çinilerden sadece, harimin güneydoğu köşesindeki küçük bir pano günümüze kalabilmiştir. Dikine yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli panolardan herbirinde, "renkli sır" tekniğinde çinilerle, "tek renk sırlı çiniler"den oluşan süslemeler vardır. Anadolu'da, renkli sır tekniğiyle meydana getirilmiş çinilere sahip pek çok yapı bilinmektedir. **Bursa Yeşil Cami** (1421)⁶⁵⁵, **Bursa Yeşil Türbe**⁶⁵⁶, **Bursa Muradiye Camii** (1425-26)⁶⁵⁷ ve **Edirne Muradiye Camii** (1436)⁶⁵⁸, bunlardan birkaçıdır.

Sitti Sultan Camii'nde, mihrap kavsarasının alt hizasında, yan yana sıralanmış altı sivri kollu çini yıldızlar dökülmüş ve son onarımda yenilenmiştir. **Şah Melek Camii** doğu taçkapısının kesmetaş çerçevesi üzerindeki tek süsleme şeridinde, "Allah Gani" yazısının tekrarlandığı görülmektedir. E.H.Ayverdi⁶⁵⁹ ve B.Ersoy⁶⁶⁰, bu yazı şeridindeki boşlukların, firuze sırlı tuğlalarla doldurulduğunu belirtiyorlarsa da, çinilerin tümü bugün dökülmüş durumdadır. **Balat İlyas Bey Camii**'nin (1404) giriş cephesinde ve doğu cephesindeki pencerelerin üst kesiminde⁶⁶¹; **Arapkir**'de tekke olması muhtemel yapıda, mihrabın çevresinde⁶⁶² ve **İstanbul Mahmud Paşa Türbesi**'nin (1474) dış duvarlarında da⁶⁶³, taş üzerine çini parçaların yerleştirildiği görülmektedir.

4-Ahşap Süslemeler: Edirne'deki tek kubbeli camilerden ahşap süsleme içeren tek örnek, **II. Bayezid Camii**'dir. Harimin alt sıra pencerelerinden bir kısmının ahşap kanatları üzerinde süslemeler görülmektedir. Palmetler, doğal görünümlü çiçekler ve yazılardan oluşan bu süslemeler ince bir işçiliğe sahiptir⁶⁶⁴.

5-Taş Süslemeler: Bu çalışmada ele alınan 6 örnekte⁶⁶⁵ taş süsleme görülmektedir. **Şah Melek Camii** doğu taçkapısında, kavsara kuşatma kemeri üzerinde, ters/yüz palmetlerden oluşan kabartma bir süsleme şeridi bulunmaktadır. **Bergama Ulu Camii**'nin (1398-1399) taçkapısında, giriş aralığını örten kemerin atkı taşı üzerinde⁶⁶⁶,

⁶⁵⁴ Bk. O.Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*....., s.100; ay.yaz., *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.61; E.H.Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*....., s.418.

⁶⁵⁵ Bk. Y.Demiriz, *a.g.e.*, s.352, res.273.

⁶⁵⁶ Bk. H.Önköl, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*....., s.71, res.11.

⁶⁵⁷ Bk. Y.Demiriz, *a.g.e.*, s.276-277, res.163-167.

⁶⁵⁸ Bk. O.Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*....., s.52-53.

⁶⁵⁹ E.H.Ayverdi, *a.g.e.*, s.419.

⁶⁶⁰ B.Ersoy, "Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler"....., s.51.

⁶⁶¹ Bilgi ve resim için bk. Ş.Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*....., s.130; A.Durukan, *Balat İlyas Bey Camii*....., s.38, res.16.

⁶⁶² Bk. Ş.Yetkin, *a.g.e.*, s.153.

⁶⁶³ Bk. ay.es., s.205.

⁶⁶⁴ Çizim için bk. R.Tunçay, "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki İkinci Bayezid Camii'nin Tahta Oyma Süslemeleri"....., çizim 1-15.

⁶⁶⁵ *Şah Melek Camii, Ayşe Kadın Camii, Kasım Paşa Camii, Sitti Sultan Camii, II. Bayezid Camii ve Defterdar Mustafa Paşa Camii.*

⁶⁶⁶ Şekil için bk. B.Ersoy, "Bergama Ulu Camii"....., s.61, şek.2.

Balat İlyas Bey Camii'nde (1404), harimin doğu cephesinin güney ucundaki pencerede⁶⁶⁷, iki renkli taşlardan oluşmuş, buna benzer ters/yüz palmetler görülmektedir.

Defterdar Mustafa Paşa Camii'nde, taçkapı tepeliği üzerinde, iki farklı tip ve boyutta palmetlerden oluşan bir fisto dikkati çekmektedir.

Ayşe Kadın Camii alt gövde saçığının; **Kasım Paşa Camii** kasnak saçığının; **Sitti Sultan Camii** harim ve kasnak saçaklarının hemen altında, ensiz bir kemerleme dizisi görülmektedir.

II. Bayezid Camii'nde, mermer hünkâr mahfili ve minber üzerinde, çeşitli süslemeler bulunmaktadır. Hünkâr mahfilini taşıyan sekizgen prizma şekilli sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Sütunları birbirine bağlayan zıvanalı geçmeli kemerler de, iki farklı renkte mermer dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Minber ve mahfilin şebekeli korkulukları da mermerdendir.

D-KİTABELER: Bu çalışma kapsamında ele alınan 22 camiden 12'sinin inşa kitabesi vardır⁶⁶⁸. İnşa kitabesi bulunmayan 9 örneğin tarihlendirilmesi, vakfiyelere ve vakıf kayıtlarına dayanılarak yapılmıştır. 12 inşa kitabesinden 11'i Arapça, 1'i Türkçe'dir⁶⁶⁹. Mermer bir levha üzerine yazılmış olan inşa kitabeleri, 11 örnekte yatık dikdörtgen şekilli; **Ayşe Kadın Camii**'nde ise kare şekillidir. Kitabeler, harim girişini örten basık kemerin hemen üstüne yerleştirilmiştir.

İnşa tarihi, **Sarıca Paşa Camii**, **Ayşe Kadın Camii** ve **Yahya Bey Camii** kitabelerinde ebcedle; **II. Bayezid Camii** ile **Lâri Camii**'nde ise hem rakkam, hem de ebcedle verilmiştir.

Kadı Bedreddin Camii'nde, giriş aralığının üst kesiminde yer alan 936/1529-1530 tarihli kitabenin, bir inşa kitabesi değil, muhtemelen cami haziresinden sökülerek buraya yerleştirilen Kadı Bedreddin'in mezar taşı olduğu anlaşılmıştır.

1361 yılında Türkler tarafından fethedilen Edirne, 14. yüzyılın sonlarından itibaren anıtsal camilerle süslendi. Edirne'de inşa edilmiş büyük boyutlu camilerden çoğu, 15. yüzyıla tarihlenmektedir. 16. yüzyılın sonlarına kadar, anıtsal örneklerin yanı sıra, tek kubbeli bir harim ve bir son cemaat yerinden oluşan küçük boyutlu camiler de inşa edilmiştir. Bu çalışma kapsamında ele alınan Edirne kent merkezindeki 22 tek kubbeli caminin tamamı 15-16. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu camiler, Anadolu'nun diğer kentlerindeki tek kubbeli camilerin özelliklerini tekrarlamakla birlikte, kendine özgü bazı

⁶⁶⁷ Resim için bk. A.Durukan, *Balat İlyas Bey Camii*....., s.41, res.19.

⁶⁶⁸ İnşa kitabesi olan örnekler şunlardır: *Şah Melek Camii*, *Darülhadis Camii*, *Şehabeddin Paşa Camii*, *Selçuk Hatun Camii*, *Sarıca Paşa Camii*, *Ayşe Kadın Camii*, *Kasım Paşa Camii*, *Sitti Sultan Camii*, *II. Bayezid Camii*, *Lâri Camii*, *Süle Çelebi Camii* ve *Yahya Bey Camii*.

⁶⁶⁹ Bk. *Yahya Bey Camii* inşa kitabesi.

özelliklere de sahiptirler. Örneğin, ikisi harim gövdesi, biri de kasnak saçığında olmak üzere üç silmeye sahip tek kubbeli camilerin, Edirne kentinde özel bir ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, **Selçuk Hatun Camii**'nin ve bu çalışma kapsamına girmeyen Edirne'deki 6 caminin minarelerinde, Anadolu'da benzerlerine rastlamadığımız bir özellik dikkati çekmektedir. Bu minarelerin gövdeleri, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş taş ve tuğla malzemeyle, almaşık düzende inşa edilmiştir.

V-BİBLİYOGRAFYA

- O.ASLANAPA, **Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri**, İstanbul 1949.
- O.ASLANAPA, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul 1986.
- O.ASLANAPA, “Edirne’de Türk Mimarisinin Gelişmesi”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.223-233.
- E.H.AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri**, I, 2.baskı, İstanbul 1989.
- E.H.AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri**, II, 2.baskı, İstanbul 1989.
- E.H.AYVERDİ, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri**, III, 2.baskı, İstanbul 1989.
- B.S.BAYKAL, “Edirne’nin Uğramış Olduğu İstilâlar”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.179-197.
- E.BİLAR-O.ONUR, **Edirne Çarşıları ve Yitirilen Tarihi Eserler**, İstanbul, tarihsiz.
- A.BURMOV, (Çev:H.Eren), “Türkler Edirne’yi Ne Vakit Aldılar?”, **Belleten**, XIII/49, İstanbul 1949, s.97-107.
- F.Th.DIJKEMA, **The Ottoman Historical Monumental Iscriptions in Edirne**, Leiden 1977.
- S.DİLÂVER, “Anadolu’da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, IV, İstanbul 1971, s.17-28.
- _____ **Edirne İl Turizm Envanteri**, Edirne 1997.
- B.ERSOY, “Edirne Şah Melek Camii’nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler”, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, VI, İzmir 1982, s.47-63.
- E.ESİN, “Türk Kubbesi”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, III, (Malazgirt Zaferi Özel Sayısı, 900. Yıl), Ankara 1971, s.159-182.

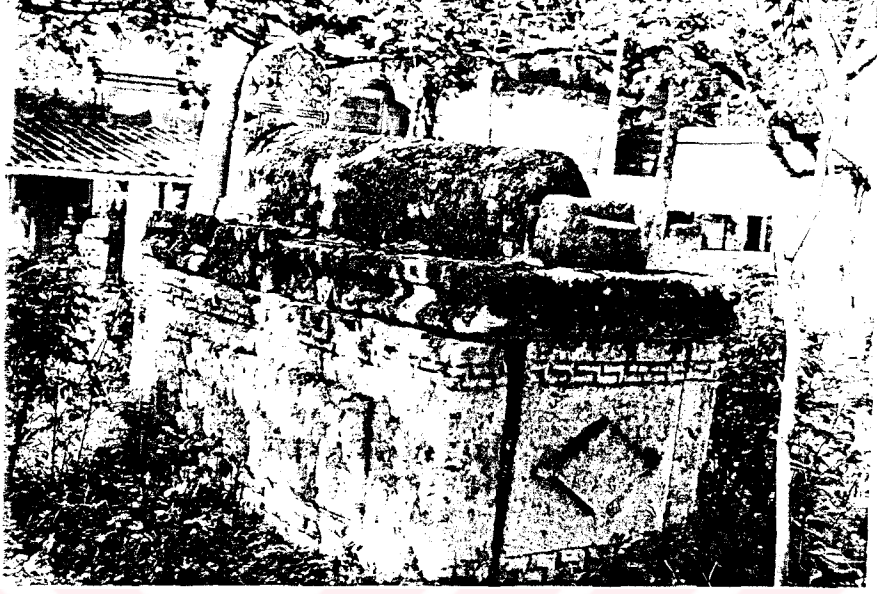
- S.EYİCE, “Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devire Ait Eserler”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2.baskı, Ankara 1993, s.39-77.
- M.T.GÖKBİLGİN, **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler, Mukataalar**, İstanbul 1952.
- M.T.GÖKBİLGİN, “Edirne”, **İslam Ansiklopedisi**, IV, İstanbul 1977, s.107-127.
- M.T.GÖKBİLGİN, “XV. Asrın Birinci Yarısında, II. Murad Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.119-137.
- M.T.GÖKBİLGİN, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.161-179.
- A.HİBRİ, (Çev:R.Kazancıgil), **Enisü’l-Müsâmirîn, Edirne Tarihi (1360-1650)**, Edirne 1996.
- H.İNALCIK, “Edirne’nin Fethi (1361)”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.137-161.
- Ş.A.KANSU, “Edirne’nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.13-21.
- M.KATOĞLU, “13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri”, **Türk Etnoğrafya Dergisi**, (IX), 1966, Ankara 1967, s.81-100.
- R.KAZANCIGİL, **Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi**, Edirne 1977.
- A.KURAN, **The Mosque In Early Ottoman Architecture**, Chicago 1968.
- A.KURAN, **Mimar Sinan**, İstanbul 1986.
- D.KUŞADALI, **Edirne’deki Osmanlı Devri Camilerinde Vitraylı Pencereleler**, İzmir 1993, (E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Lisans Tezi.).
- A.M.MANSEL, “İlkçağda Edirne”, **Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2.baskı, Ankara 1993, s.21-39.

- TH.MENZEL, "Hayreddin", **İslam Ansiklopedisi**, V/1, İstanbul 1964, s.392.
- R.M.MERİÇ, "Bayezid Camii Mimarı, II. Sultan Bayezid Devri Mimarları İle Bazı Binaları, Bayezid Camii İle Alâkalı Hususlar, Sanatkârlar ve Eserleri", **A.Ü.İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi**, II, 1957, Ankara 1958, s.4-77.
- R.M.MERİÇ, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I, İstanbul 1963, s.439-536.
- F.MÜDERRİSOĞLU, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", **Vakıflar Dergisi**, XXII'den aynbasım, Ankara 1991, s.151-199.
- O.ONUR, **Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler**, İstanbul 1972.
- O.ONUR, **Edirne Minareleri**, Edirne 1974.
- İ.PARMAKSIZOĞLU, "Edirne", **Türk Ansiklopedisi**, 14, Ankara 1966, s.336-354.
- O.N.PEREMECİ, **Edirne Tarihi**, İstanbul 1939.
- H.S.SELN, "Yazma Cihannümâya Göre Edirne Şehri", **Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.303-311.
- Ö.SÜSLÜ, "Sitti Hatun Camii Mihrabı Üzerine Düşünceler", 9. **Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, III, İstanbul 1991, Bildiriler, Ankara 1995, s.287-296.
- B.N.ŞEHSUVAROĞLU, "Edirne Fatih Devri Eserlerine Kısa Bir Bakış ve Sitti Hatun Camii", **Vakıflar Dergisi**, V, Ankara 1962, s.199-205.
- B.N.ŞEHSUVAROĞLU, "Edirne II. Bayezid Darüşşifası", **Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.257-265.
- A.ŞENER, "Edirne'de Süleyman Paşa Camii Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, XI, Ankara 1976, s.7-19.
- R.O.TOSYAVİZADE, (Yay: R.Kazancıgil), **Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)**, Edirne 1994.

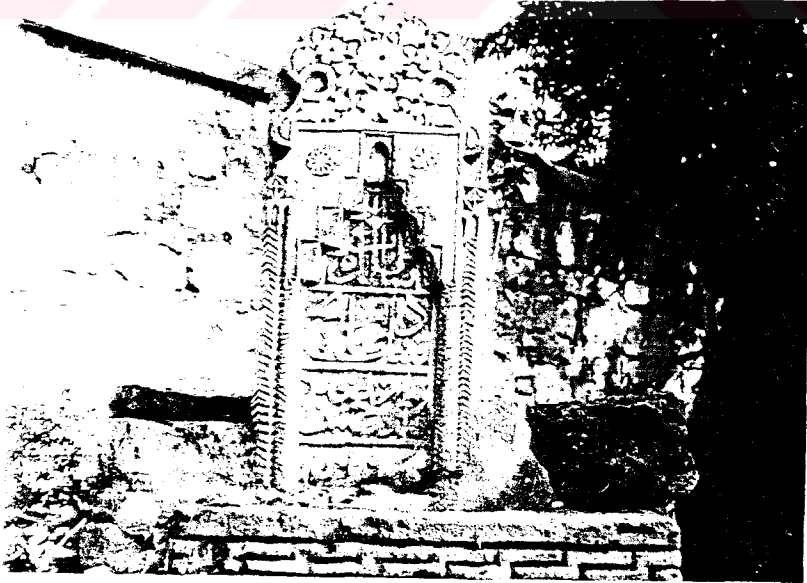
- R.TUNÇAY, “Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne’deki II. Bayezid Camii’nin Tahta Oyma Süslemeleri”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.255-57.
- A.S.ÜNVER, “Edirne’de Şah Melek Paşa Camii Nakışları Hakkında”, **Vakıflar Dergisi**, III, Ankara 1956, s.27-31.
- A.S.ÜNVER, “Edirne’de Mimari Eserlerimizdeki Tabii Çiçek Süslemeleri Hakkında”, **Vakıflar Dergisi**, V, Ankara 1962, s.15-19.
- A.S.ÜNVER, “Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misalleri”, **Edirne Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, 2. baskı, Ankara 1993, s.233-255.
- S.YILDIRIM, “Kent Kurgusu ve Tek Yapı (Yapı Grubu) İlişkisi-Edirne Örneği”, **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler**, 3.cilt, 1991, Ankara 1995, s.505-520.
- İ.A.YÜKSEL, **Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri**, V, İstanbul 1983.

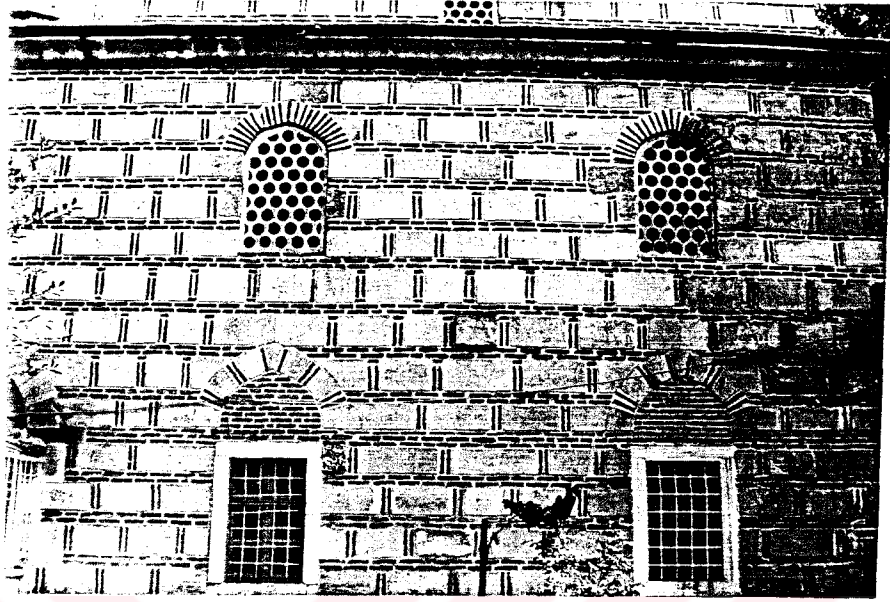
VI- RESİMLER

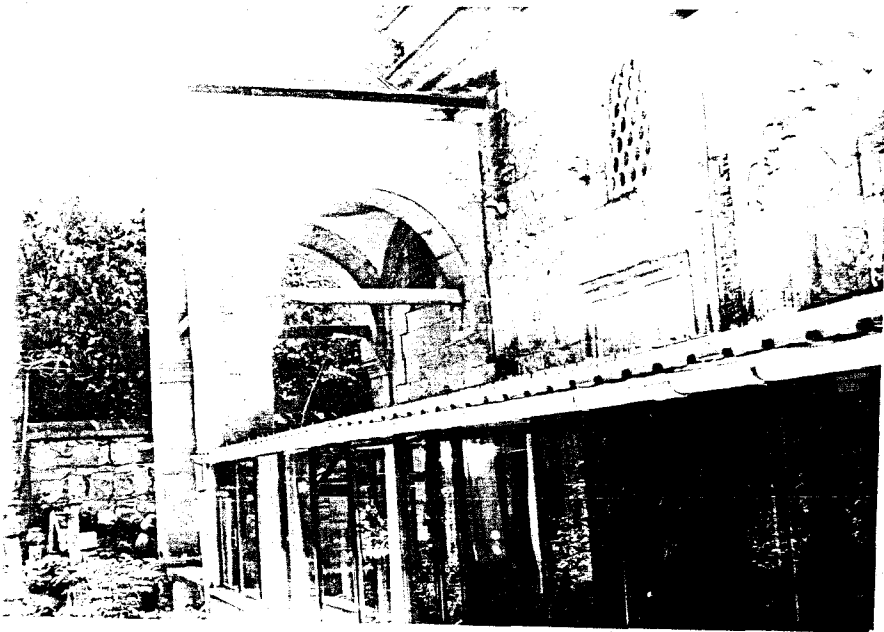
Resim 1- Şah Melek Camii. Şah Melek Paşa'nın mezarı.

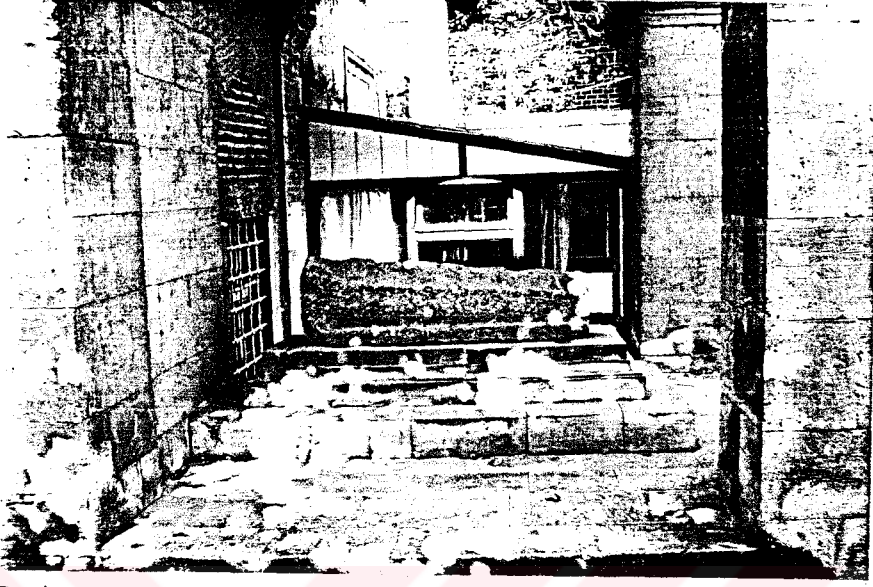
Resim 2- Şah Melek Camii. Şah Melek Paşa mezarının baş taşı.

Resim 3- Şah Melek Camii. Batı cephesinden ayrıntı.

Resim 4- Şah Melek Camii. Doğu cephesinin güney kesiminden bir ayrıntı.

Resim 5- Şah Melek Camii. Doğu cephesinin güney kesimindeki türbenin lahdı.

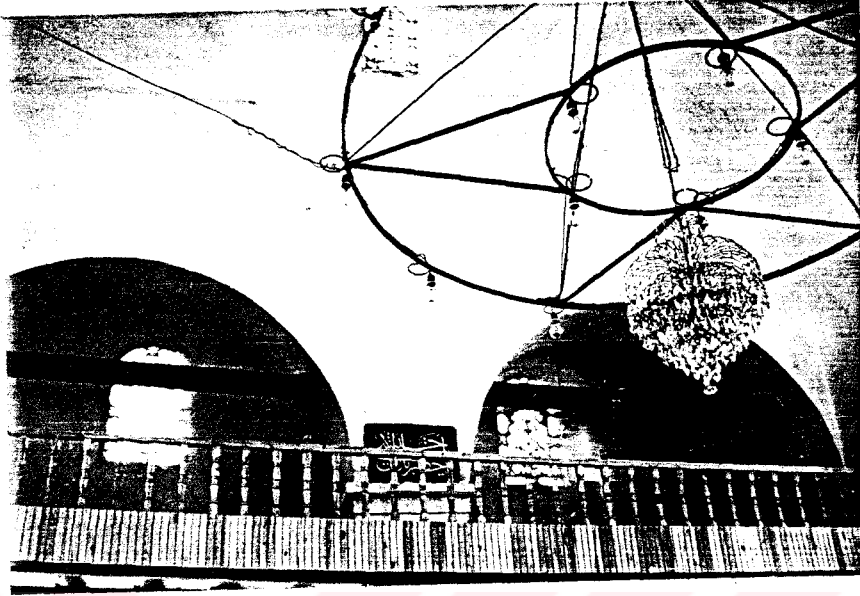
Resim 6- Şah Melek Camii. Doğu cephesinden genel görüntü.

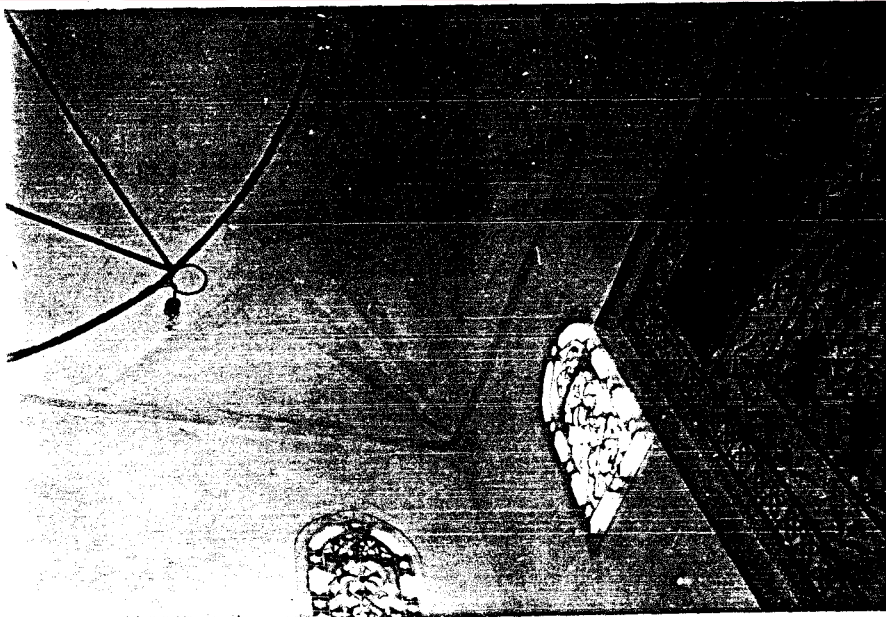
Resim 7- Şah Melek Camii. Doğu taçkapısının üst kesimi.

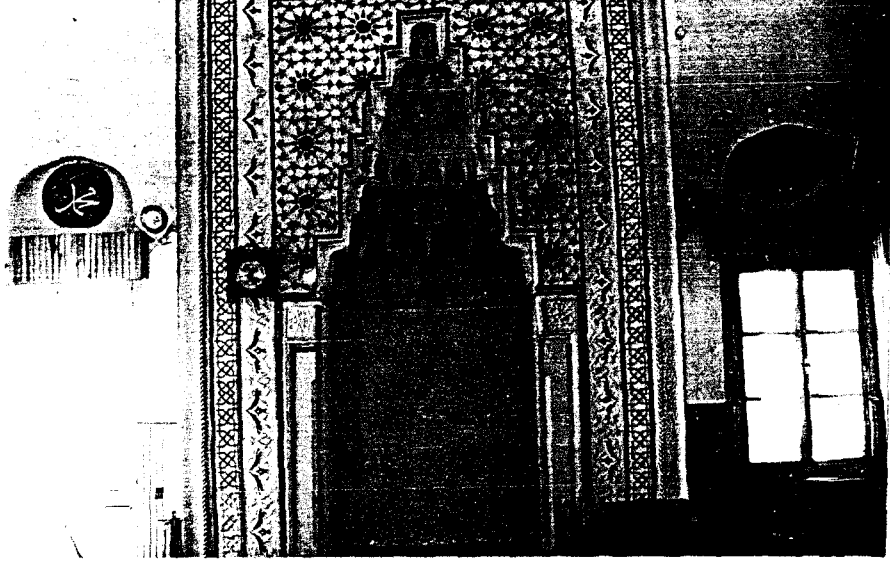
Resim 8- Şah Melek Camii. Doğu taçkapısının üst kesiminden ayrıntı.

Resim 9- Şah Melek Camii. Harimi iki bölüme ayıran kemerlerin güney kesimi.

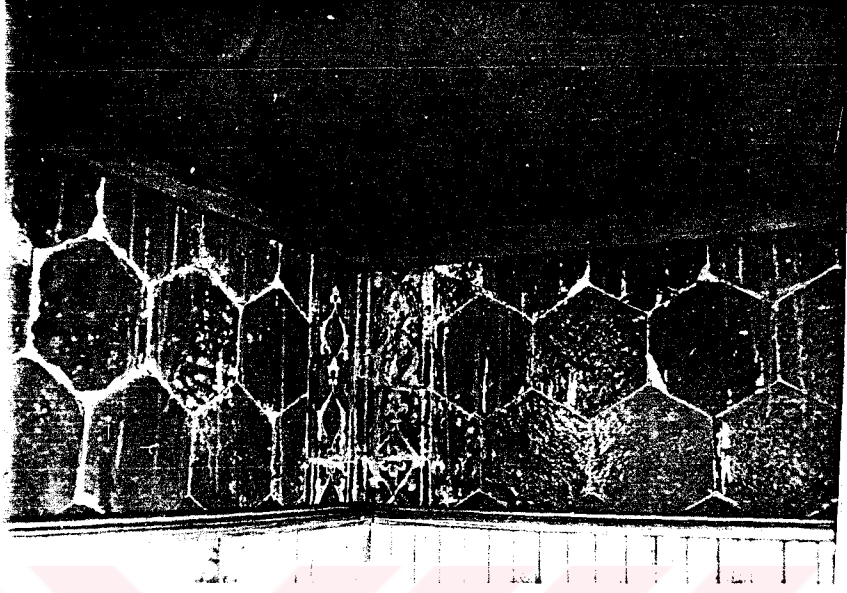
Resim 10- Şah Melek Camii. Kubbe geçiş unsurları.

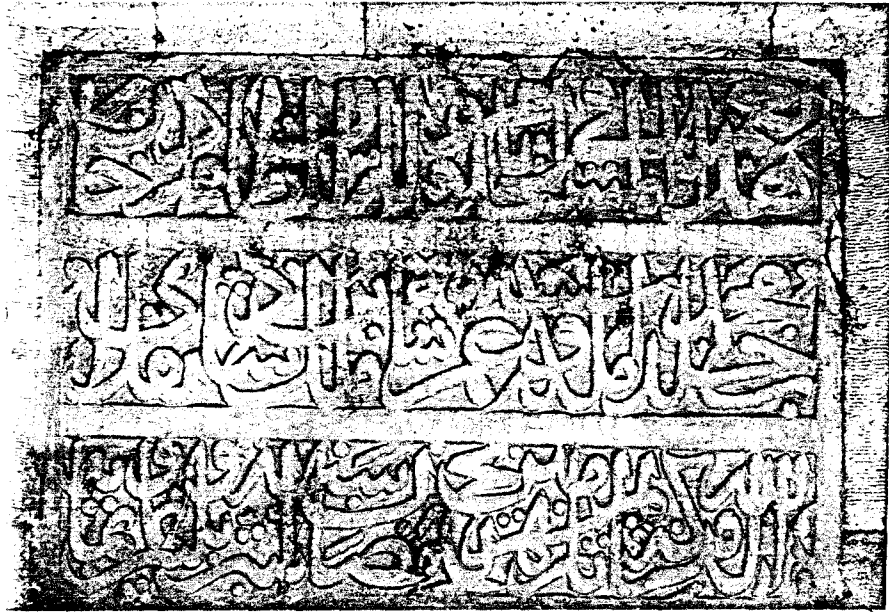
Resim 11- Şah Melek Camii. Mihrap.

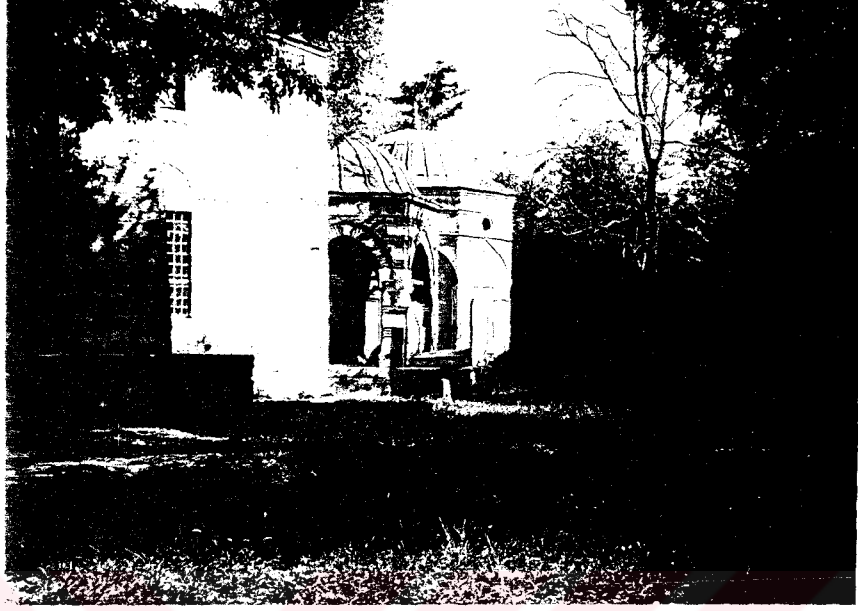
Resim 12- Şah Melek Camii. Mihrap çerçevesinin üst kesimi.

Resim 13- Şah Melek Camii. Harimin güneydoğu köşesindeki çini süsleme kalıntısı.

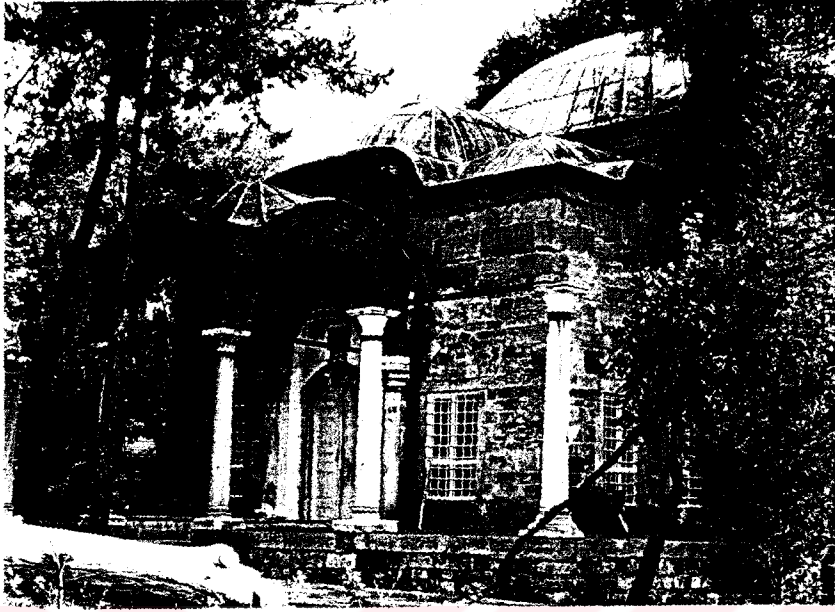
Resim 14- Şah Melek Camii. İnşa kitabesi.

Resim 15- Darülhadis Camii. Avlunun güney kesiminde yer alan türbeler.

Resim 16- Darülhadis Camii. Son cemaat yerinin doğudan batıya doğru görünümü.

Resim 17- Darülhadis Camii. Kuzey cephesi.

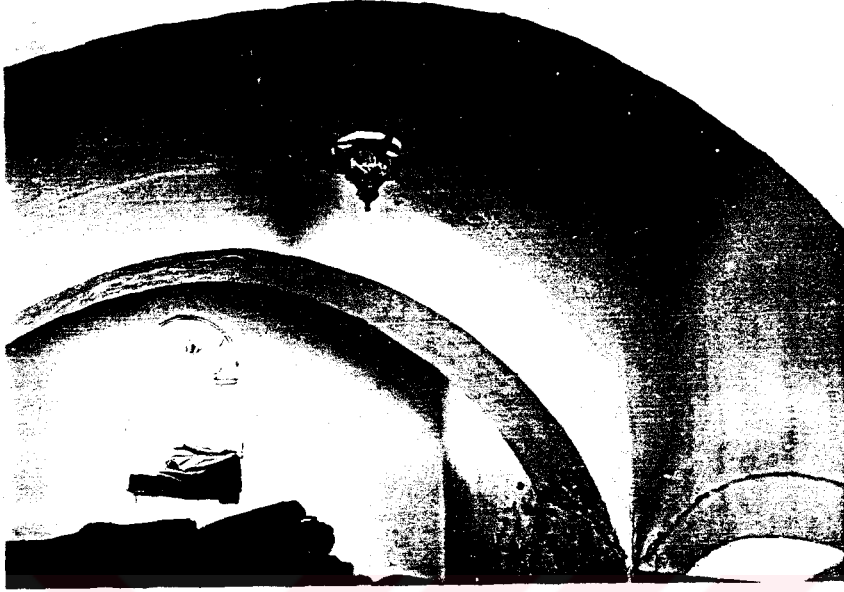
Resim 18- Darülhadis Camii. Batı cephesinden alınmış bir ayrıntı.

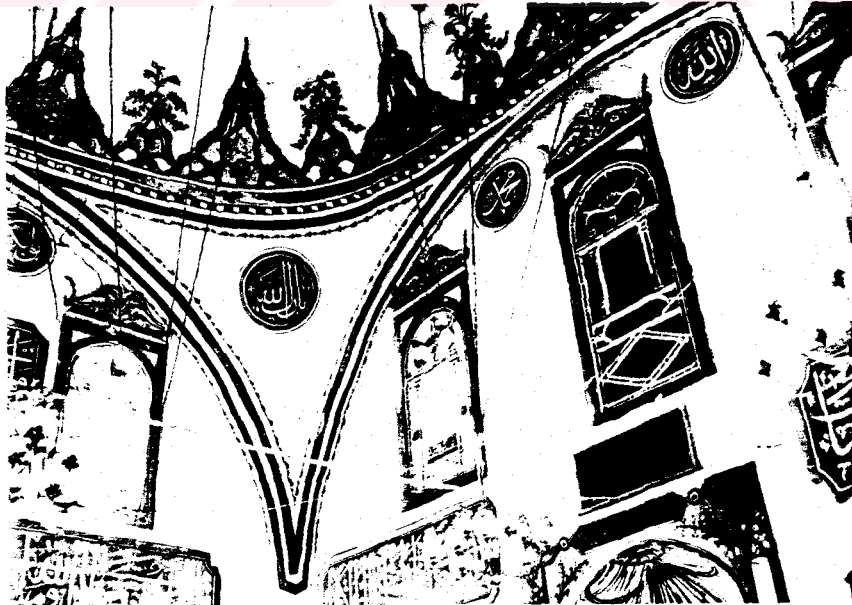
Resim 19- Darülhadis Camii. Batı cephesinin güney kesimi.

Resim 20- Darülhadis Camii. Harimi iki bölüme ayıran kemerlerin güney kesimi.

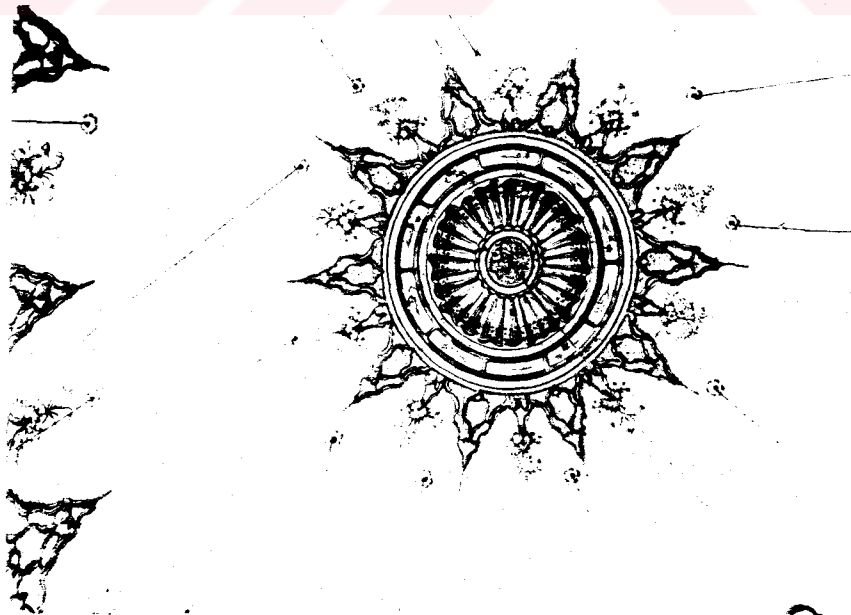
Resim 21- Darülhadis Camii. Kadınlar mahfili üst örtüsünden bir ayrıntı.

Resim 22- Darülhadis Camii. Harim güneydoğu pandantifi.

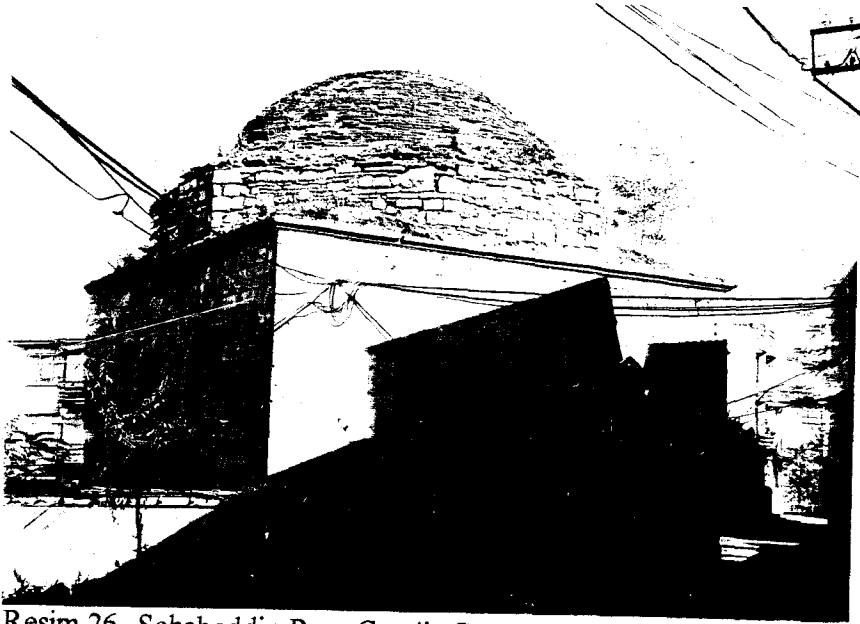
Resim 23- Darülhadis Camii. Mihrap.

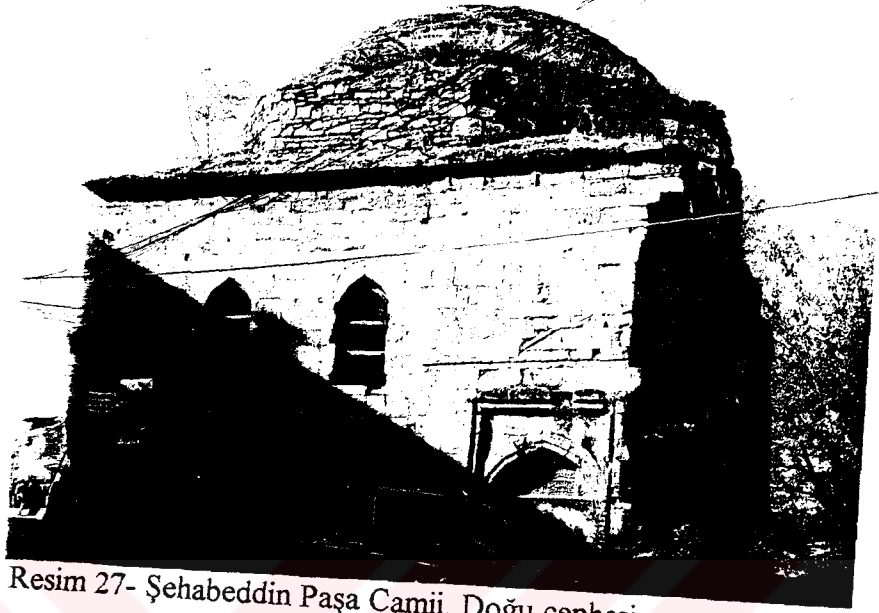
Resim 24- Darülhadis Camii. Harim kubbesinin göbeği.

Resim 25- Darülhadis Camii. Doğu duvarının ortasında yer alan kitabe.

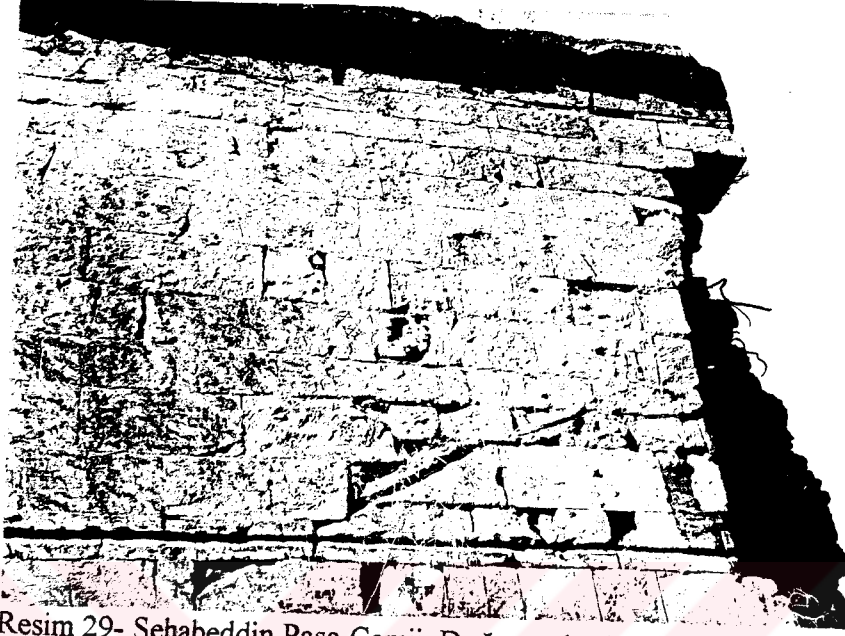
Resim 26- Şehabeddin Paşa Camii. Güney ve batı cepheleri.

Resim 27- Şehabeddin Paşa Camii. Doğu cephesi.

Resim 28- Şehabeddin Paşa Camii. Kuzey cephesi.

Resim 29- Şehabeddin Paşa Camii. Doğu cephesinin kuzey ucunda yer alan çatı izi.

Resim 30- Şehabeddin Paşa Camii. Harim girişi.

Resim 31- Şehabeddin Paşa Camii. Kuzey cephesindeki dış mihrap.

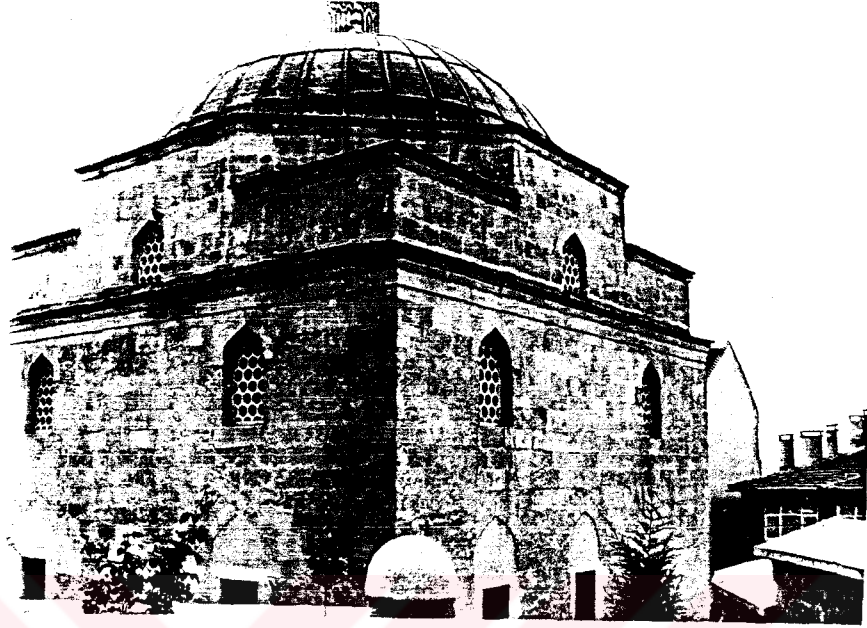
Resim 32- Şehabeddin Paşa Camii. Harim girişinin üst kesiminden bir ayrıntı.

Resim 33- Arif Ağa Camii. Kuzeydoğudan genel görünüş.

Resim 34- Arif Ağa Camii. Kuzey cephesi.

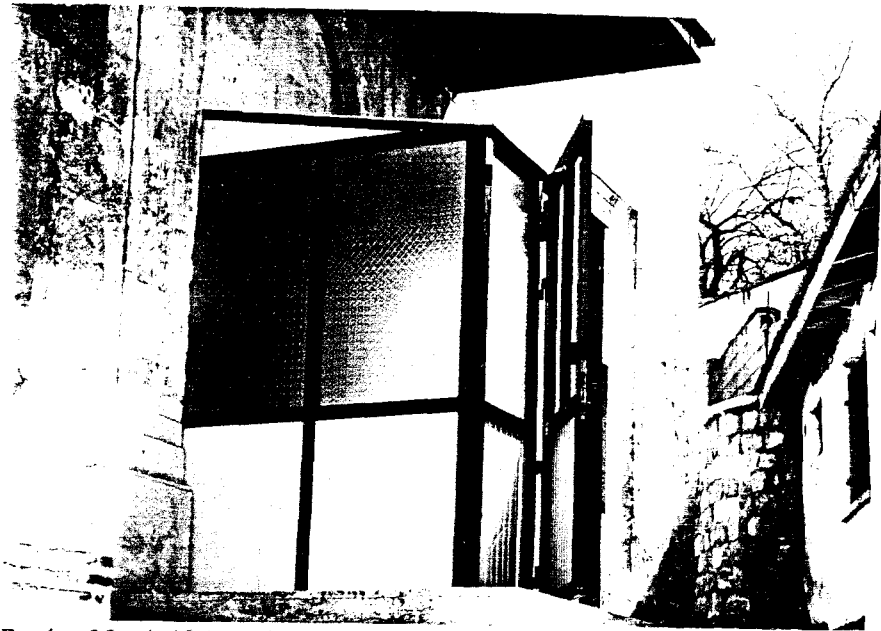
Resim 35- Arif Ağa Camii. Güney ve doğu cepheleri.

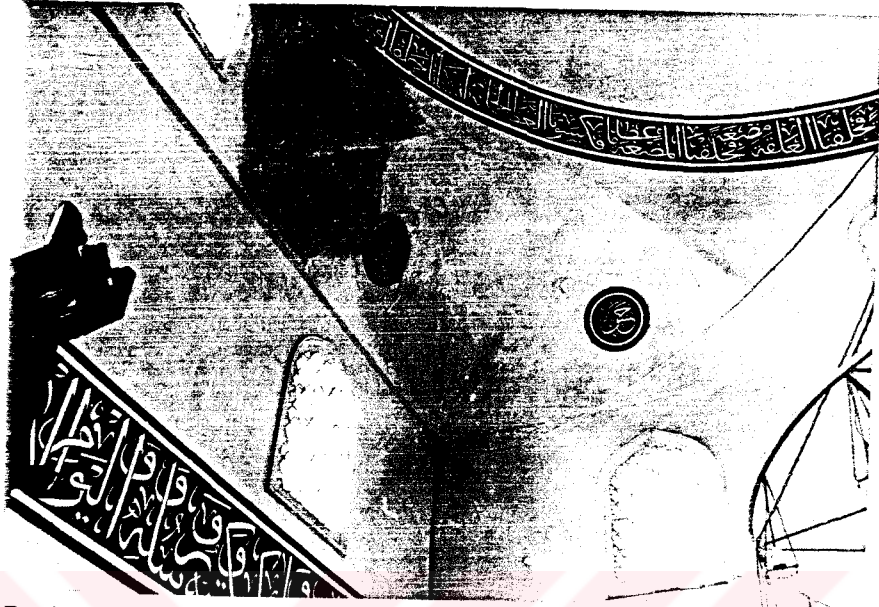
Resim 36- Arif Ağa Camii. Batı ve kuzey cepheleri.

Resim 37- Arif Ağa Camii. Minarenin üst kesiminden bir ayrıntı.

Resim 38- Arif Ağa Camii. Harim girişinin ön kesiminde yer alan sundurma.

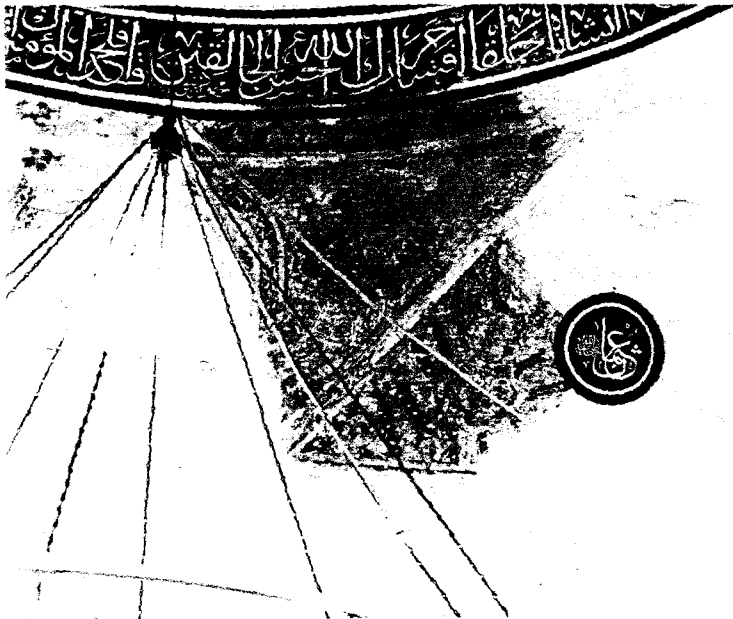
Resim 39- Arif Ağa Camii. Harimin kuzeybatı geçiş unsuru.

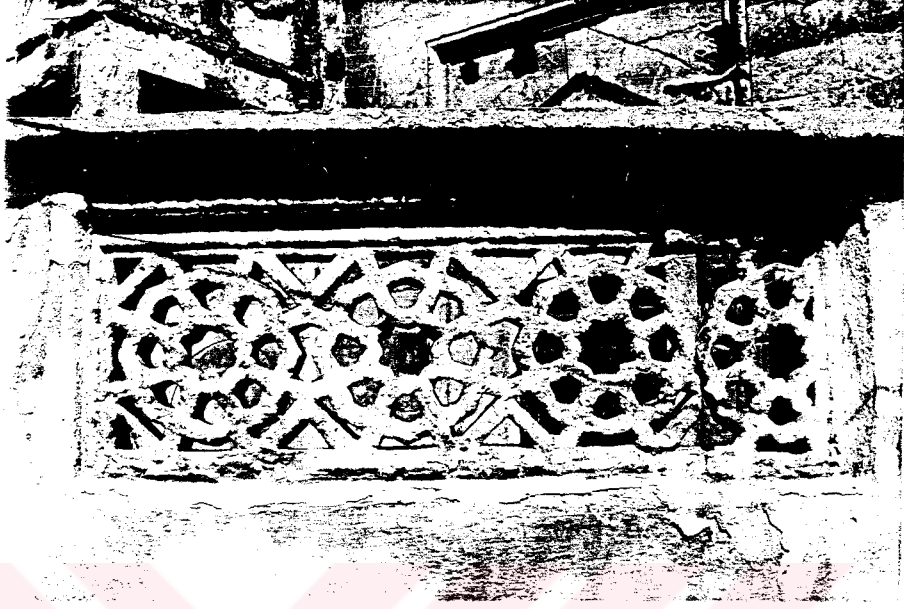
Resim 40- Arif Ağa Camii. Mihrap.

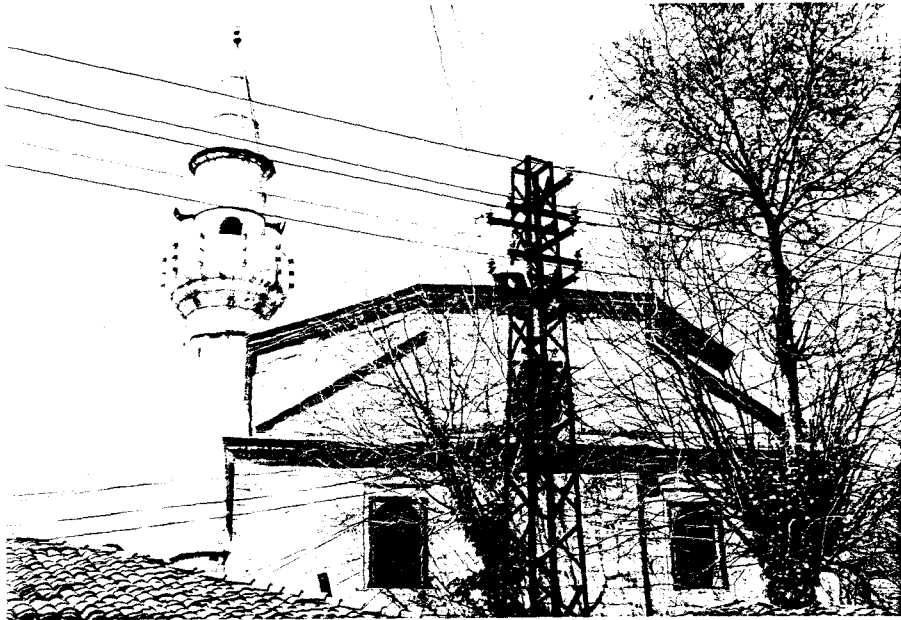
Resim 41- Arif Ağa Camii. Minber.

Resim 42- Arif Ağa Camii. Kuzeybatı geçiş unsuru üzerindeki kalemîşi kalıntısı

Resim 43- Kuşçu Doğan Camii. Avlu batı duvarı üzerindeki korkuluk levhası.

Resim 44- Kuşçu Doğan Camii. Güney cephesi ve minarenin üst kesimi.

Resim 45- Kuşçu Doğan Camii. Harimin güneybatı köşesindeki mukarnaslı pah.

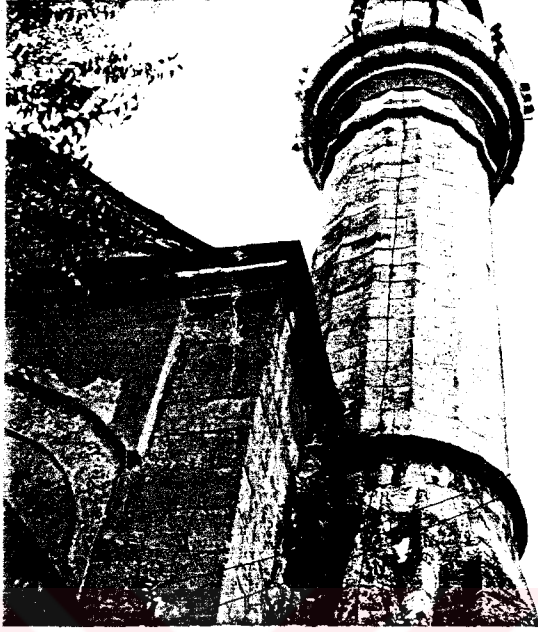
Resim 46- Kuşçu Doğan Camii. Harim doğu duvarından bir ayrıntı.

Resim 47- Kuşçu Doğan Camii. Minare.

Resim 48- Kuşçu Doğan Camii. Minare kürsüsü.

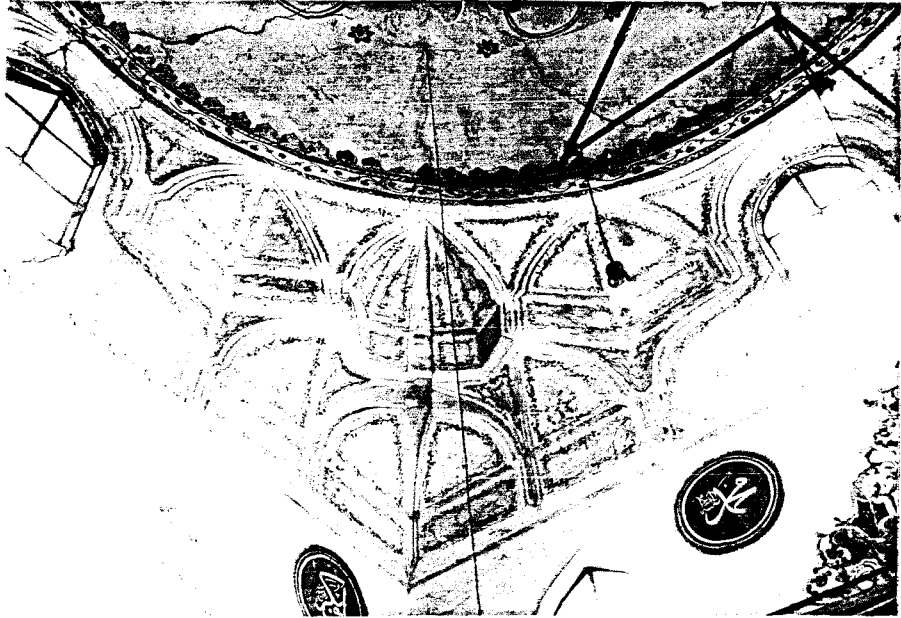
Resim 49- Kuşçu Doğan Camii. Minare gövdesi.

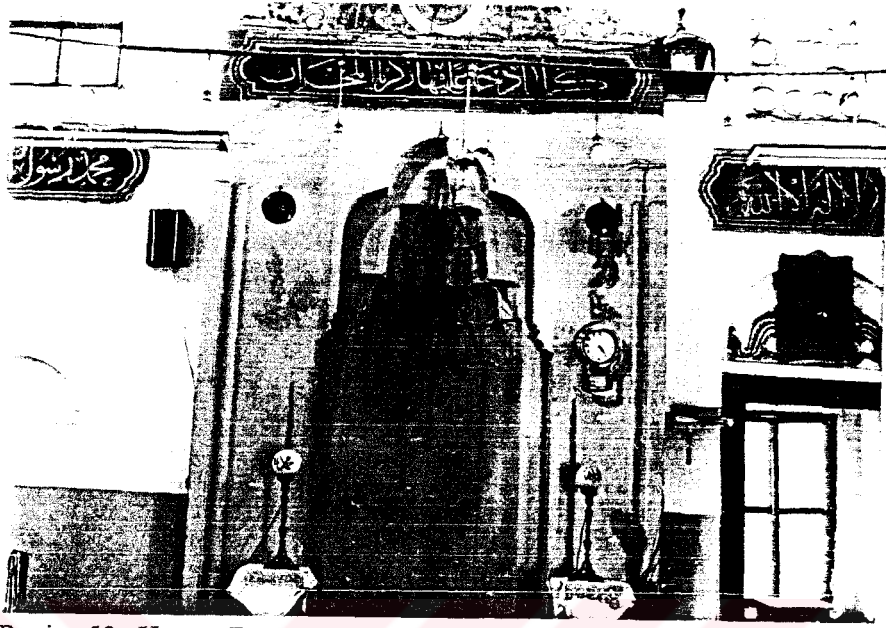
Resim 50- Kuşçu Doğan Camii. Harim kuzey cephesinin alt kesimi.

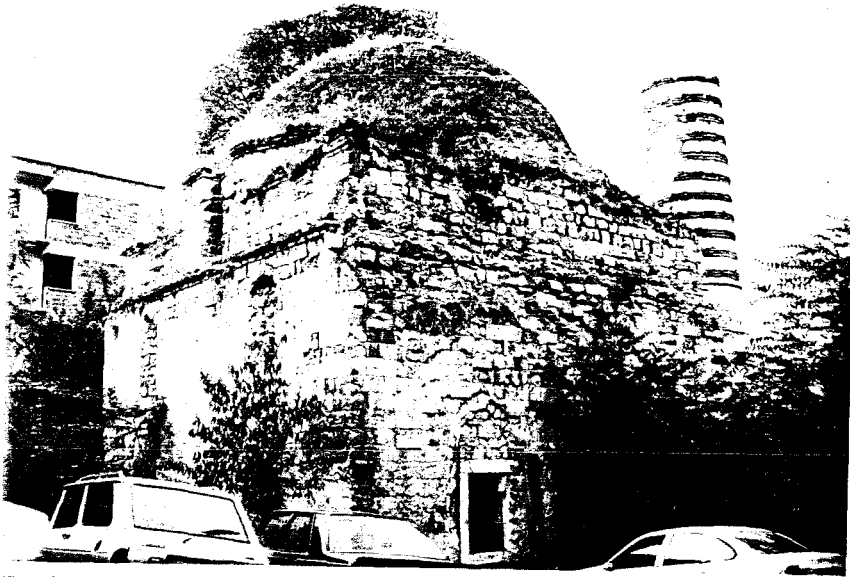
Resim 51- KuŖcu Doğan Camii. Harim giriŖi.

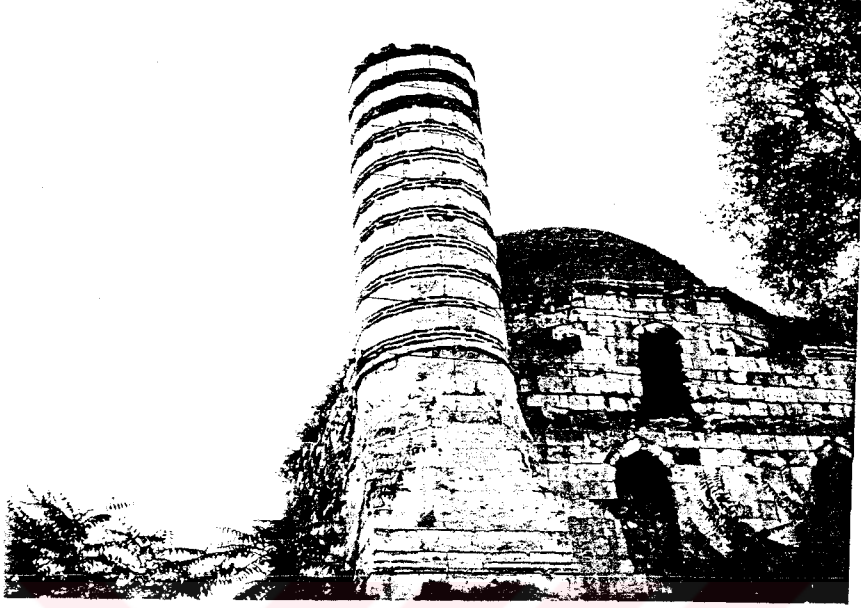
Resim 52- KuŖcu Doğan Camii. G neydoğu ge iŖ unsuru.

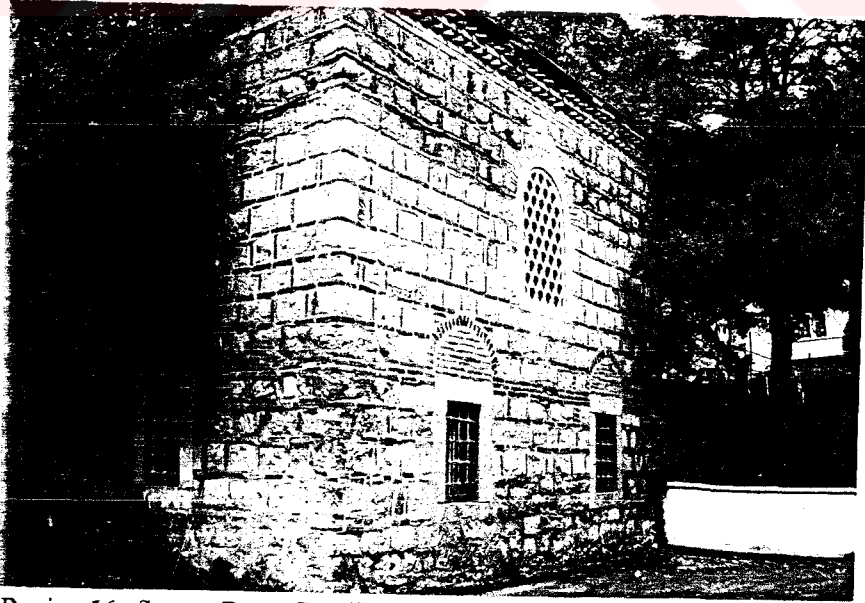
Resim 53- Kuşçu Doğan Camii. Mihrap.

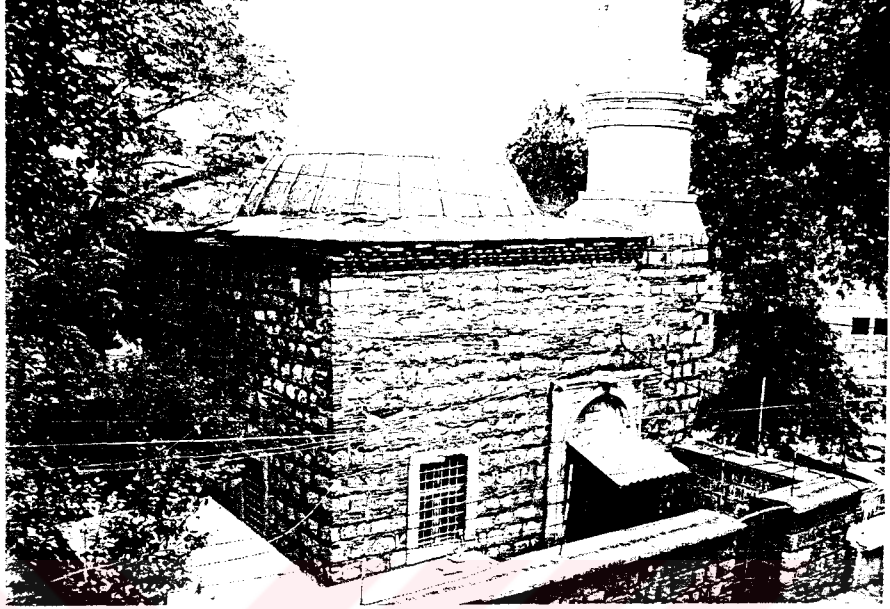
Resim 54- Selçuk Hatun Camii. Kuzey ve doğu cepheleri.

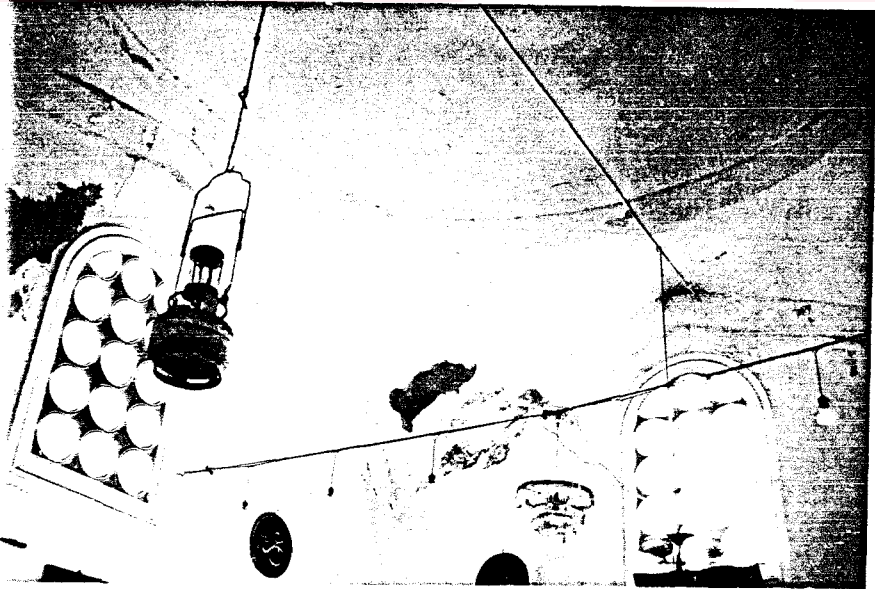
Resim 55- Selçuk Hatun Camii. Minare.

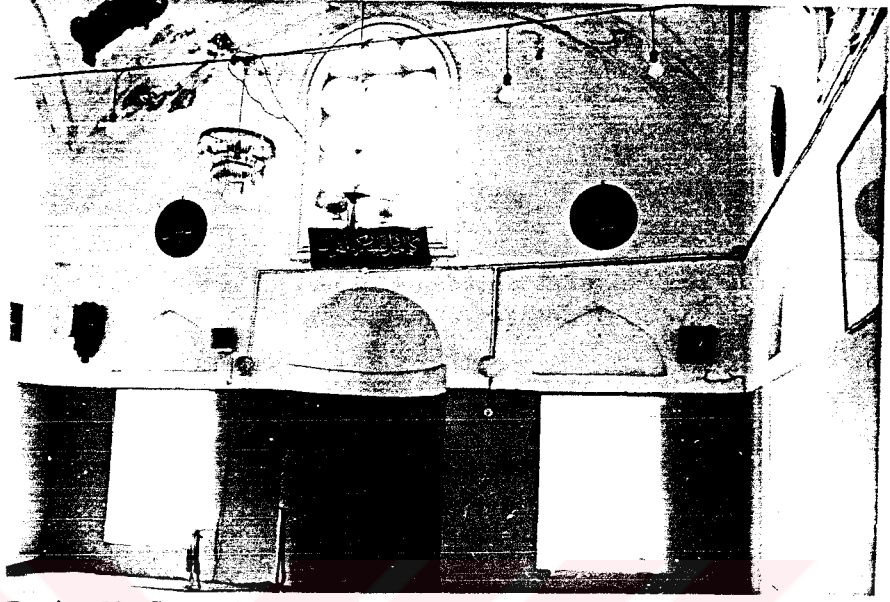
Resim 56- Sarıca Paşa Camii. Güney cephesi.

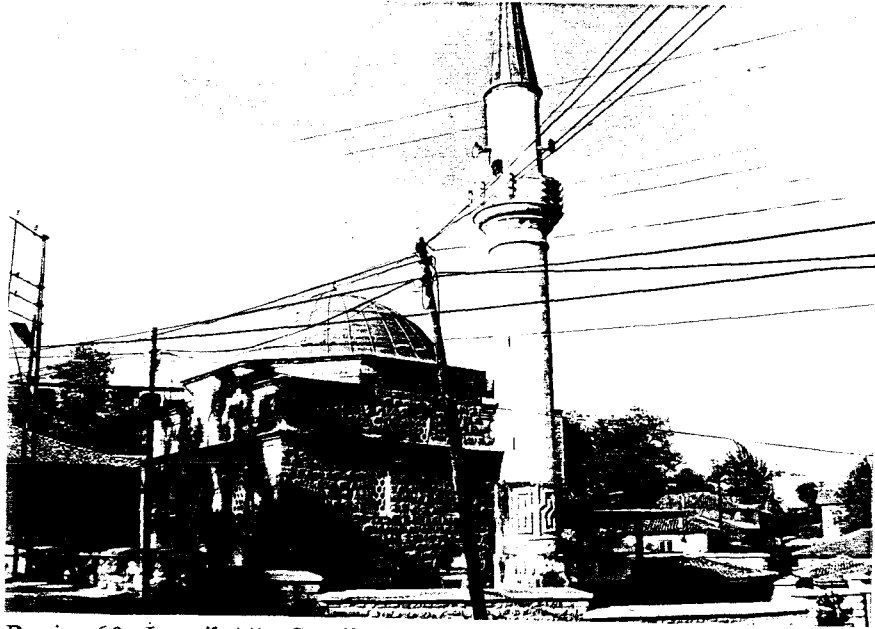
Resim 57- Sarıca Paşa Camii. Kuzeydoğudan bir görüntü.

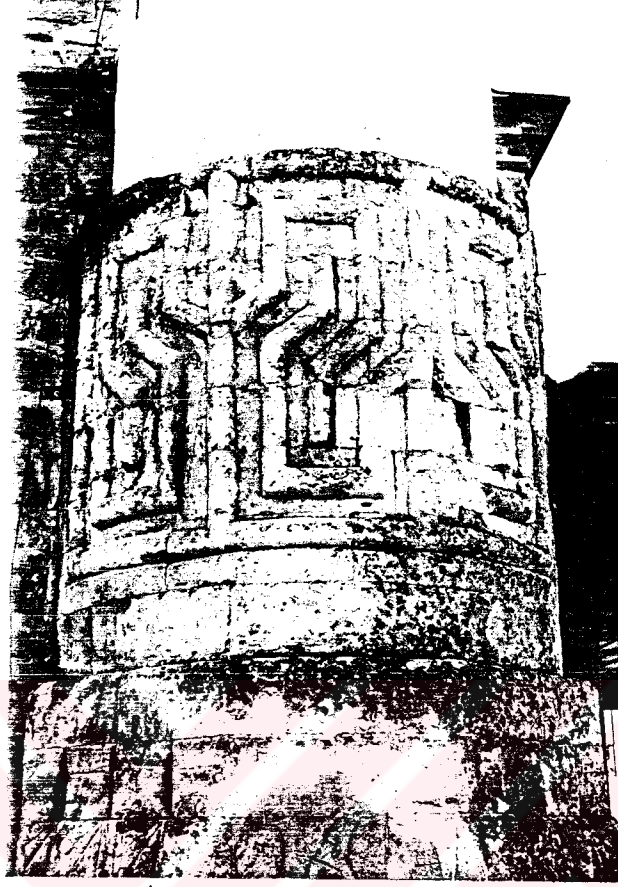
Resim 58- Sarıca Paşa Camii. Güneydoğu pendentifi.

Resim 59- Sarıca Paşa Camii. Harim güney duvarı.

Resim 60- İsmail Ağa Camii. Güneydoğudan genel görünüş.

Resim 61- İsmail Ağa Camii. Minare gövdesinin alt kesimi.

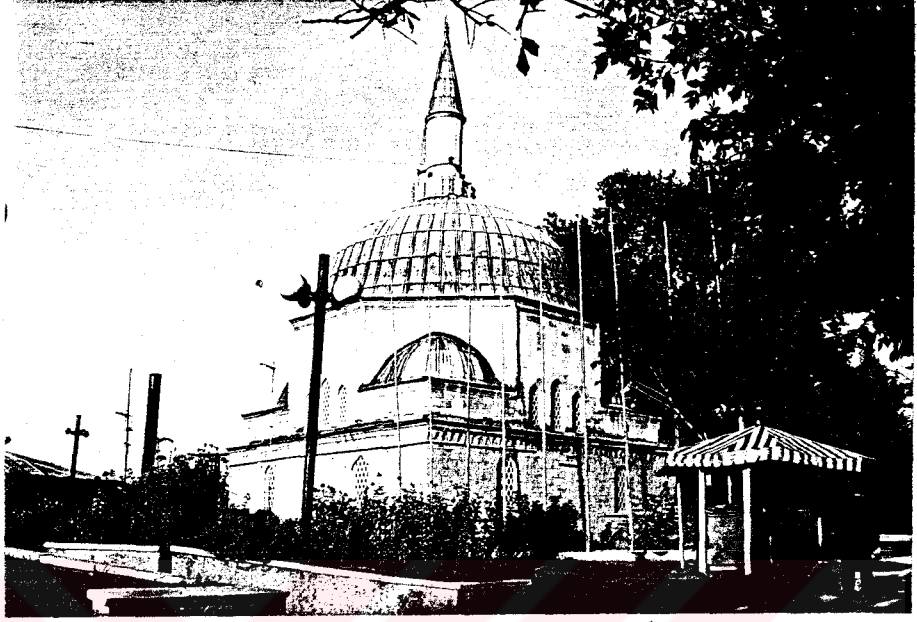
Resim 62- İsmail Ağa Camii. Son cemaat yerindeki mezarın ayak taşı.

Resim 63- İsmail Ağa Camii. Harim güneybatı geçişi.

Resim 64- İsmail Ağa Camii. Mihrap.

Resim 65- Ayşe Kadın Camii. Güneydoğudan genel görünüş.

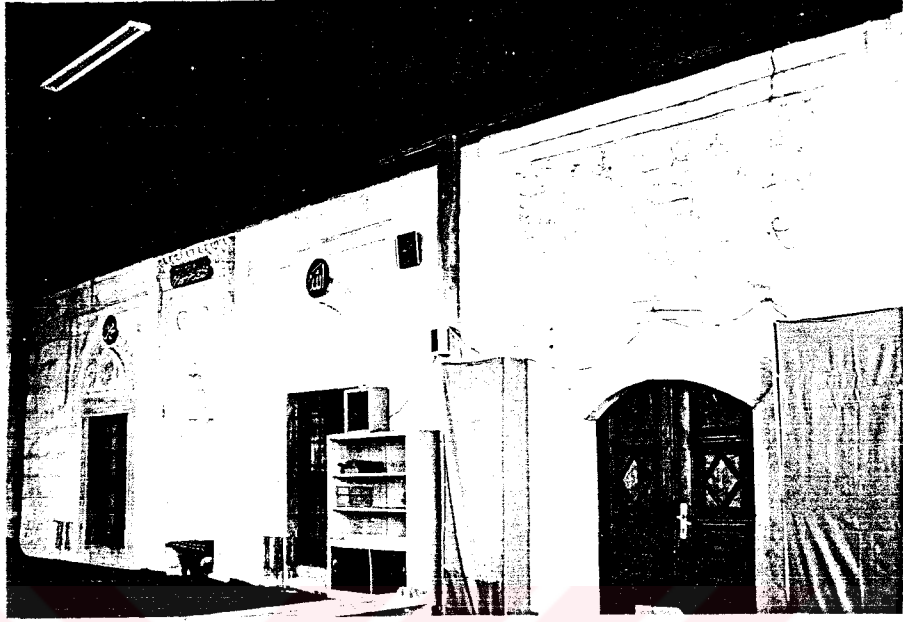
Resim 66- Ayşe Kadın Camii. Harimin güneydoğu köşesindeki bodur payanda.

Resim 67- Ayşe Kadın Camii. Son cemaat yerinin kuzeyden görünüşü.

Resim 68- Ayşe Kadın Camii. Minarenin üst kesimi.

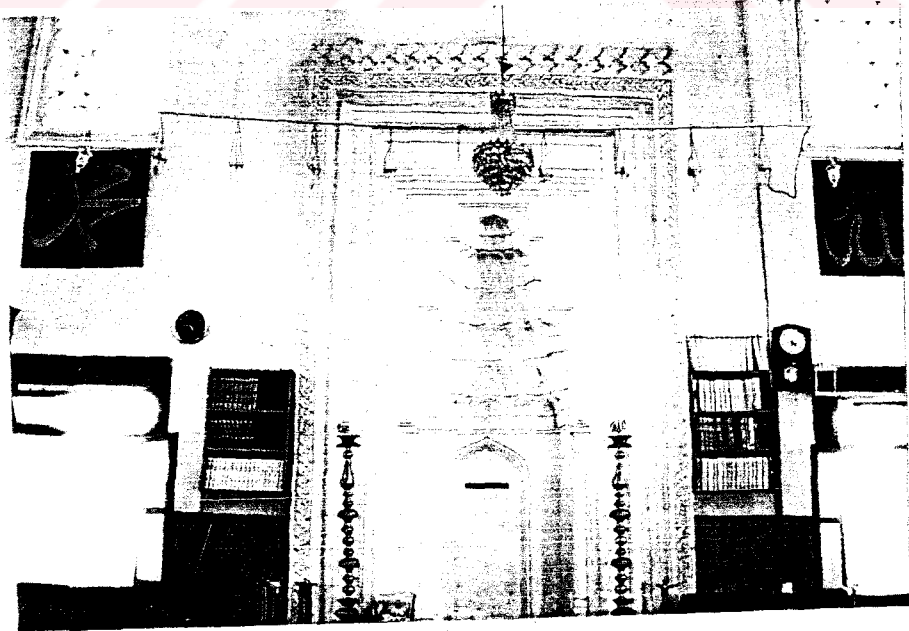
Resim 69- Ayşe Kadın Camii. Harim kuzey cephesinin alt kesimi.

Resim 70- Ayşe Kadın Camii. Harim girişi.

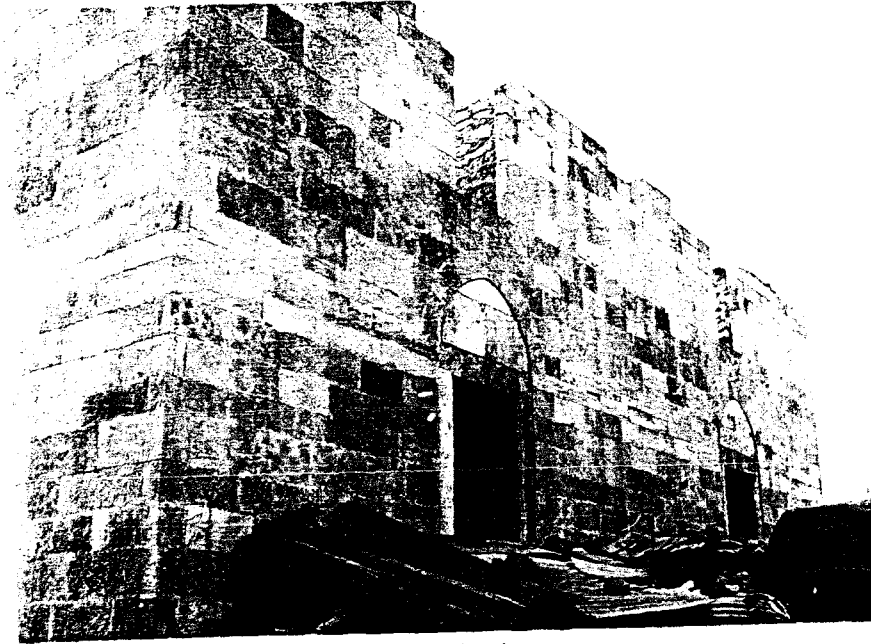
Resim 71- Ayşe Kadın Camii. Harim güneybatı geçiş unsuru.

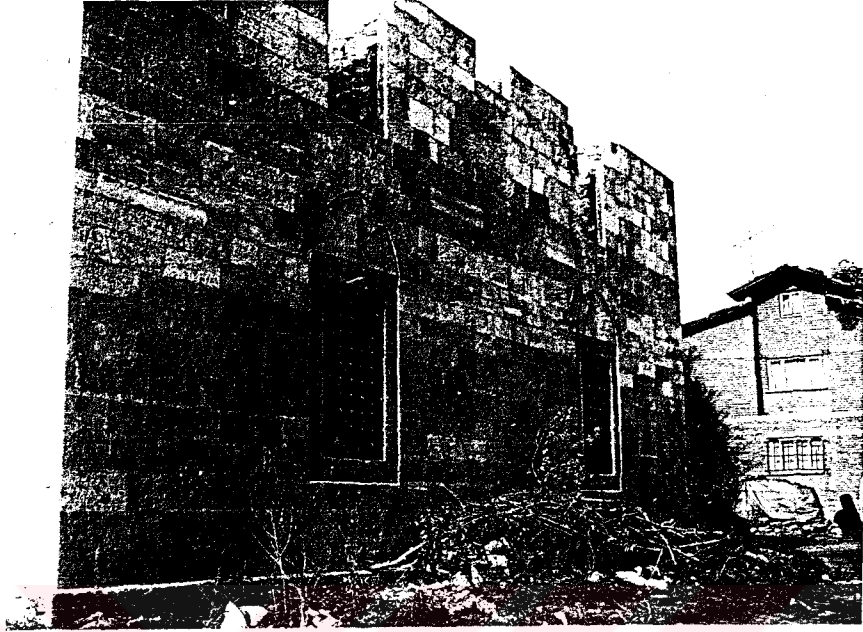
Resim 72- Ayşe Kadın Camii. Mihrap.

Resim 73- Taşlık Camii. Batı cephesi.

Resim 74- Taşlık Camii. Doğu cephesi.

Resim 75- Taşlık Camii. Güney cephesi.

Resim 76- Taşlık Camii. Kuzey cephesi.

Resim 77- Taşlık Camii. Son cemaat yeri kalıntısı.

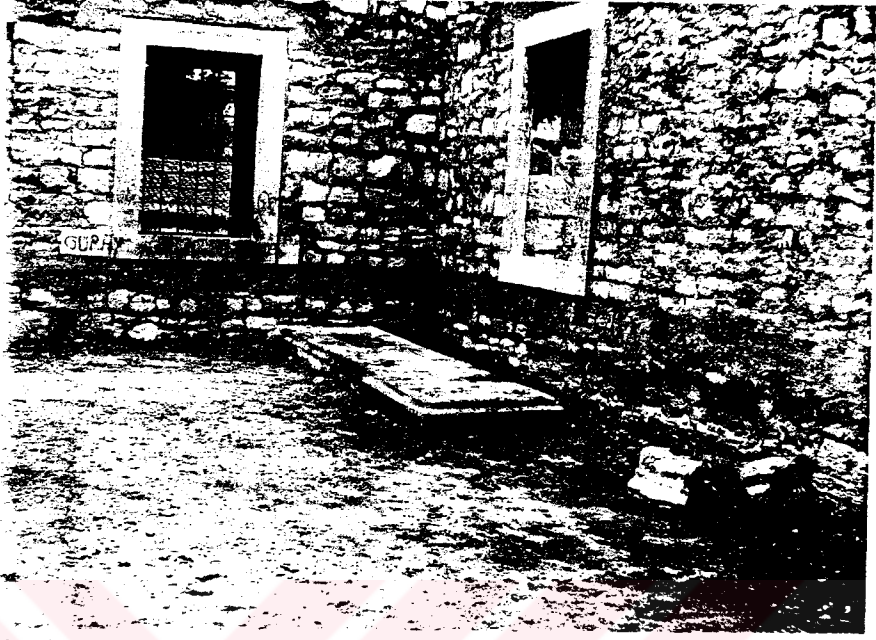
Resim 78- Taşlık Camii. Minare girişi.

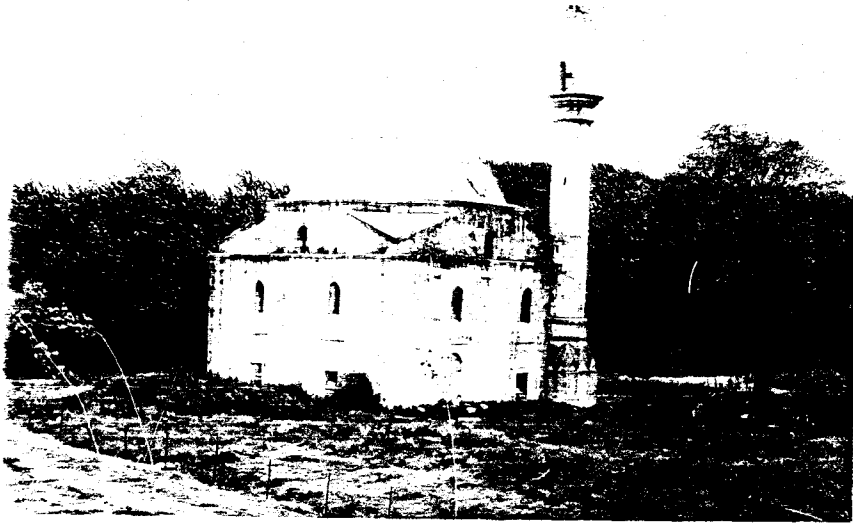
Resim 79- Taşlık Camii. Harim güney duvarı.

Resim 80- Taşlık Camii. Harim kuzey duvarı (içten).

Resim 81- Taşlık Camii. Minberin kaidesi.

Resim 82- Kasım Paşa Camii. Güneydoğudan genel görünüş.

Resim 83- Kasım Paşa Camii. Kuzey cephesi.

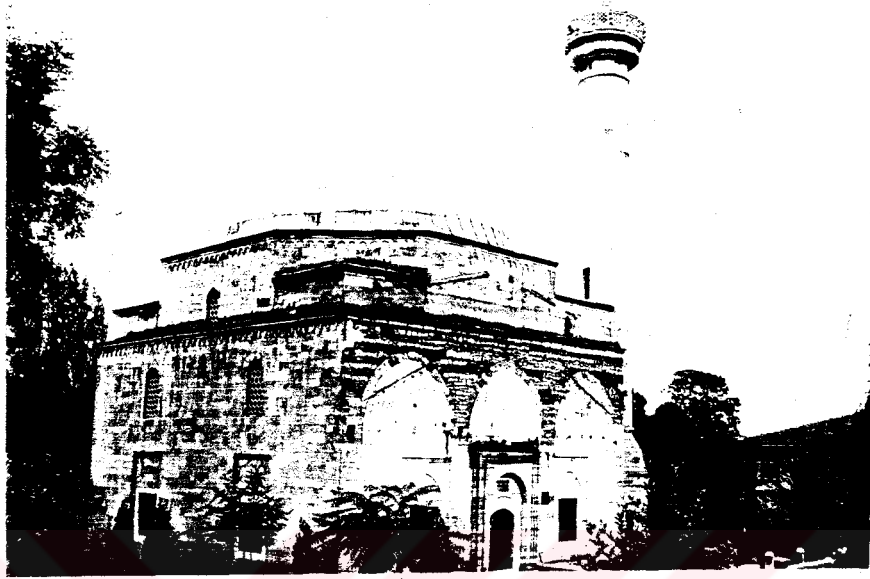
Resim 84- Kasım Paşa Camii. Kuzey cephesindeki pencereler ve dış mihrap.

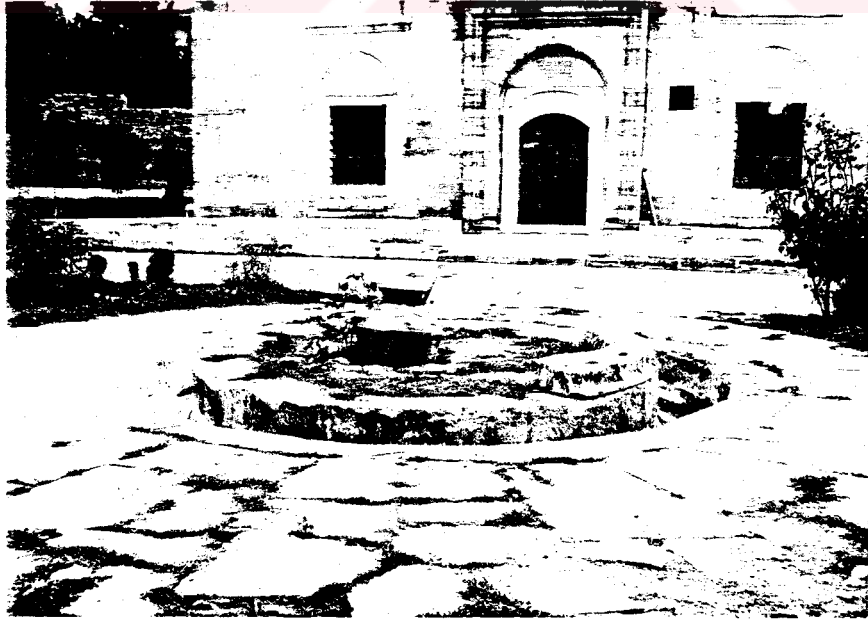
Resim 85- Kasım Paşa Camii. Doğu cephesi.

Resim 86- Kasım Paşa Camii. Batı duvarının üst kesimindeki güneş saati.

Resim 87- Sitti Sultan Camii. Kuzeydoğudan genel görünüş.

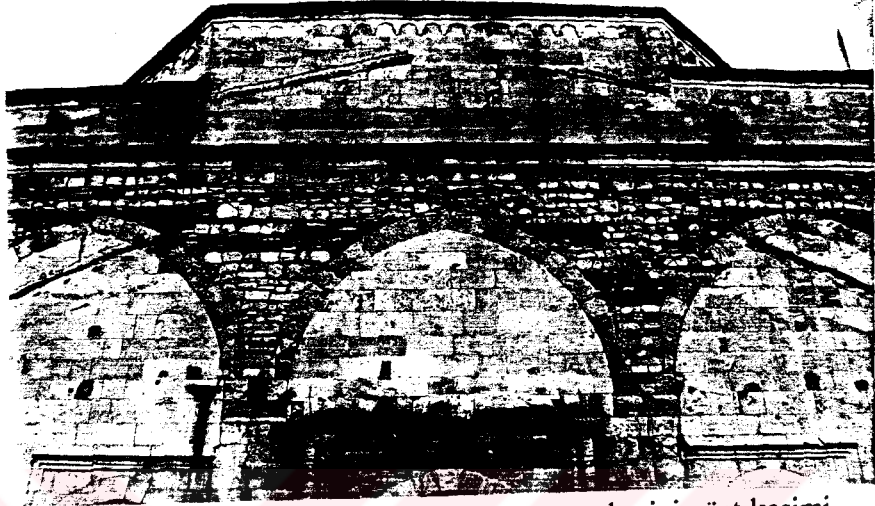
Resim 88- Sitti Sultan Camii. Şadırvan.

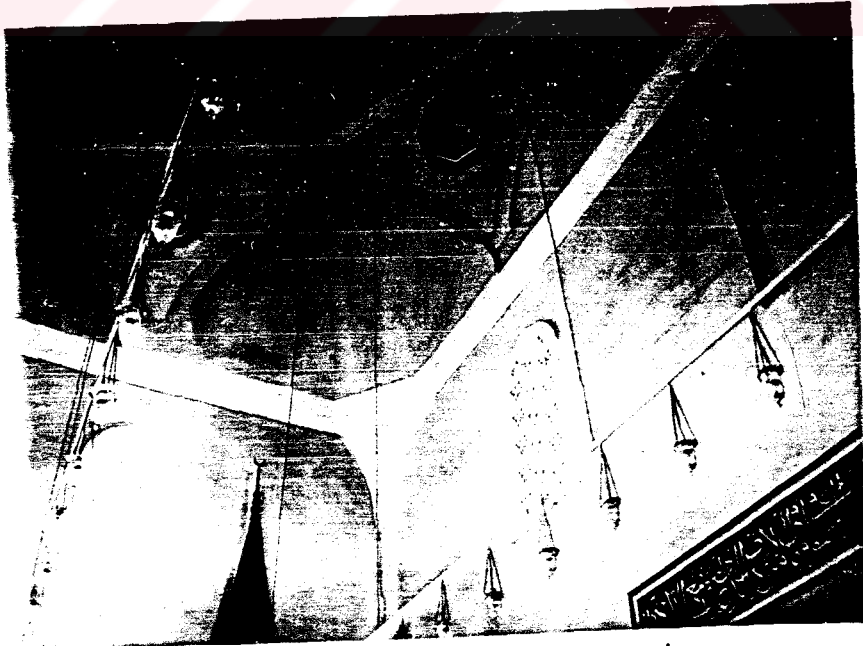
Resim 89- Sitti Sultan Camii. Harim giriŖi.

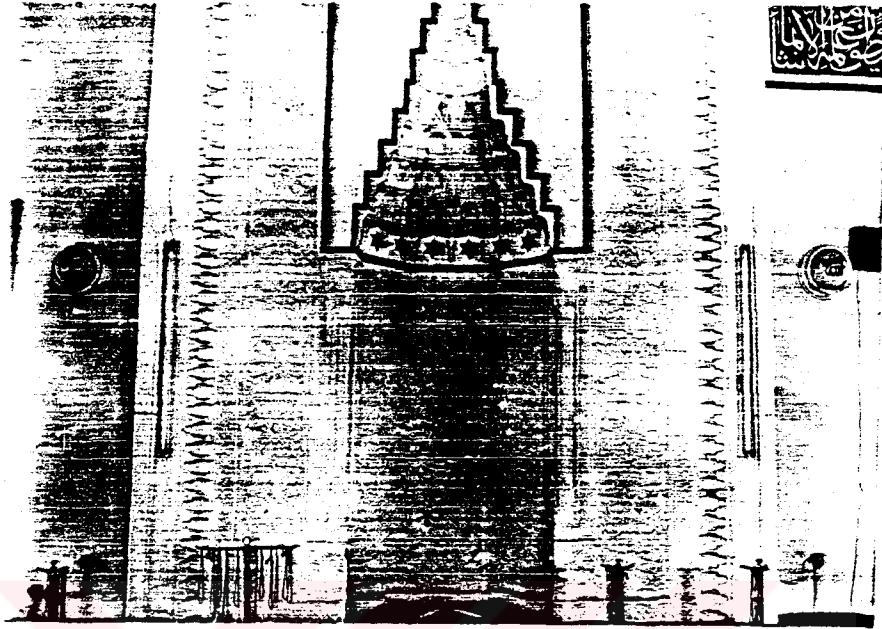
Resim 90- Sitti Sultan Camii. Minare kürsüsü.

Resim 91- Sitti Sultan Camii. Harim kuzey cephesinin üst kesimi.

Resim 92- Sitti Sultan Camii. Harim güneybatı geçiş unsuru.

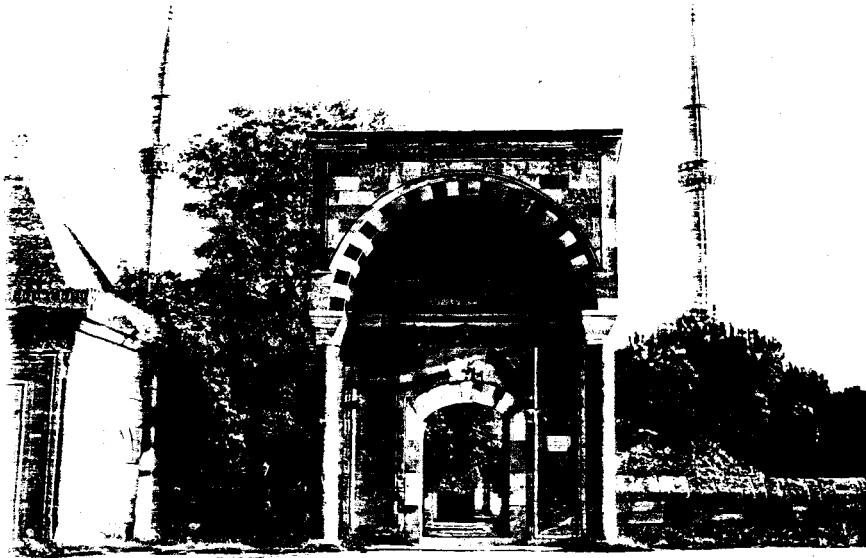
Resim 93- Sitti Sultan Camii. Mihrap.

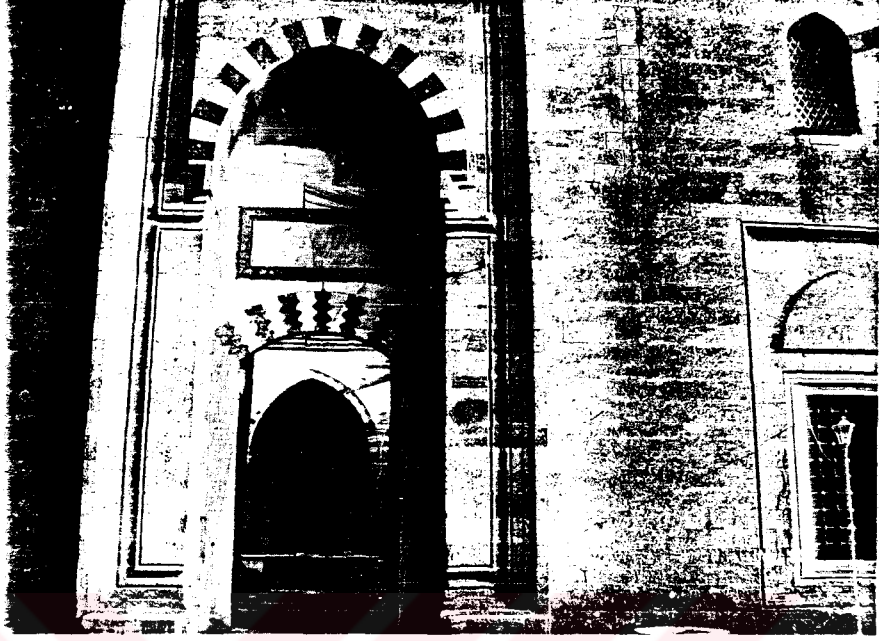
Resim 94- Sitti Sultan Camii. Mihrap kavsarası ve köşelikleri.

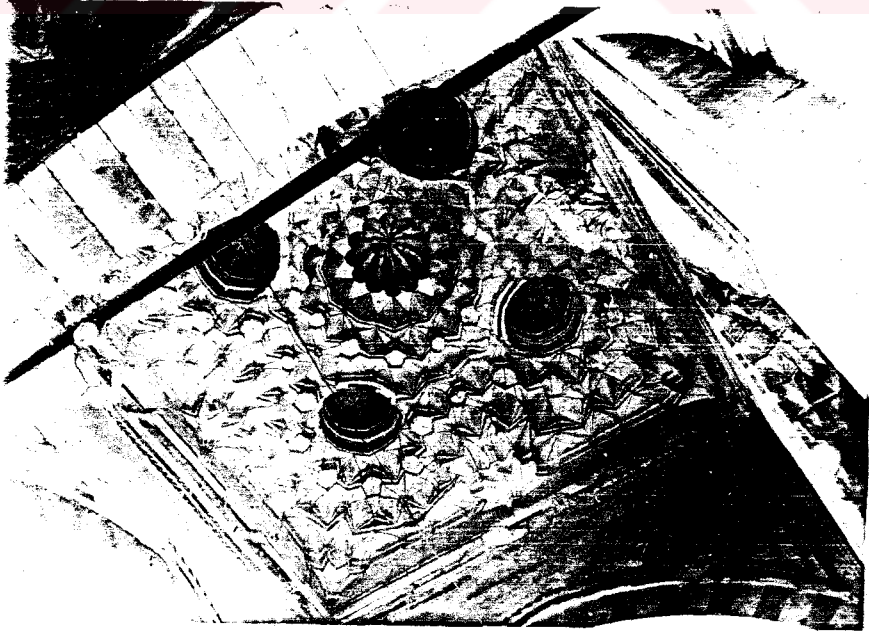
Resim 95- Sitti Sultan Camii. İnşa kitabesi.

Resim 96- II. Bayezid Camii. Külliyyenin kuzey girişi.

Resim 97- II. Bayezid Camii. Avlu kuzey girişi.

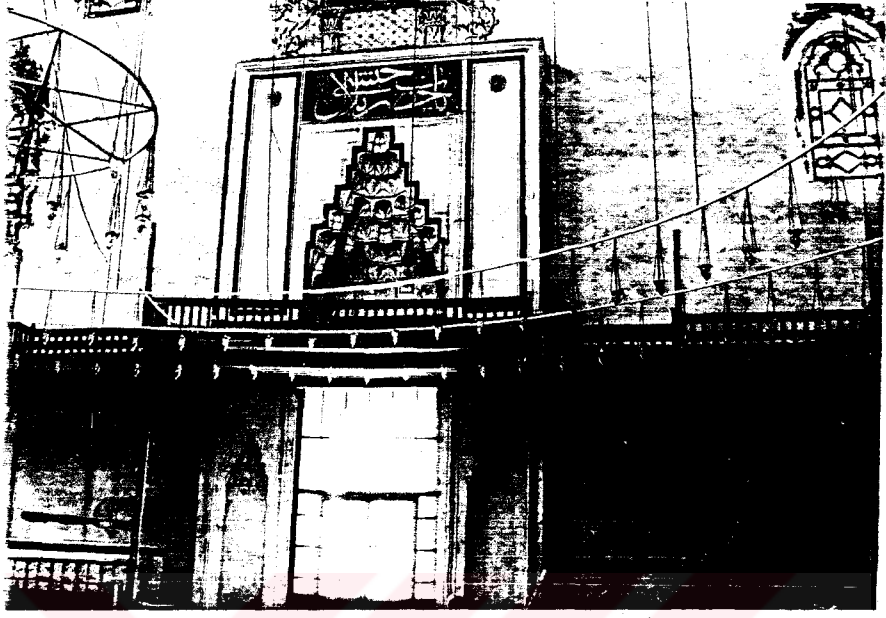
Resim 98- II. Bayezid Camii. Son cemaat yeri orta biriminin üst örtüsü.

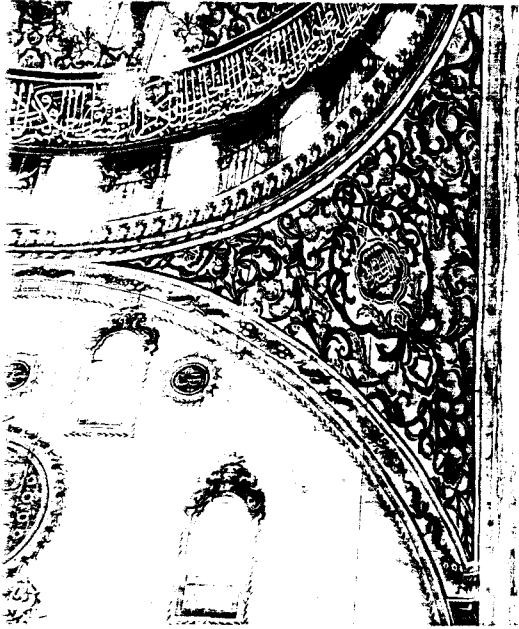
Resim 99- II. Bayezid Camii. Harim taçkapısı.

Resim 100- II. Bayezid Camii. Harim taçkapısının kavsarası.

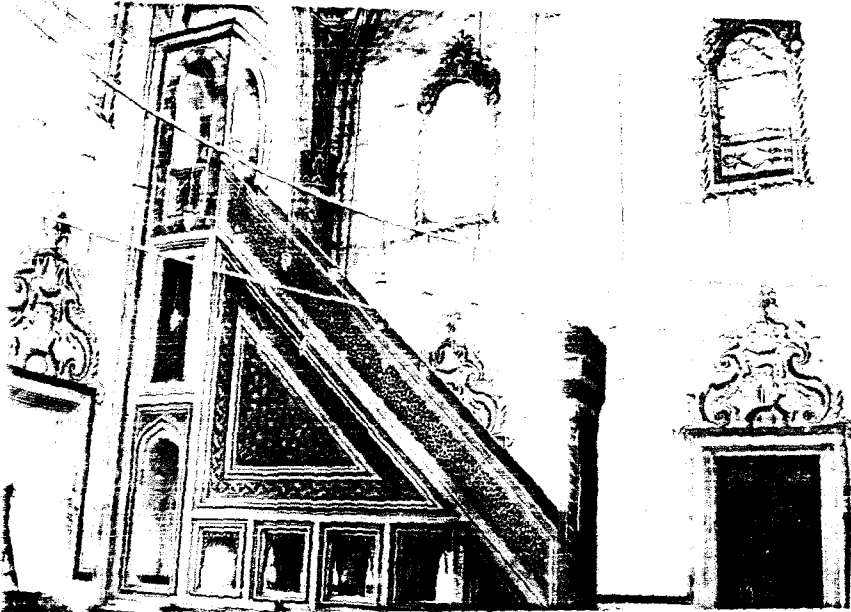
Resim 101- II. Bayezid Camii. Harim taçkapısının içten görünümü.

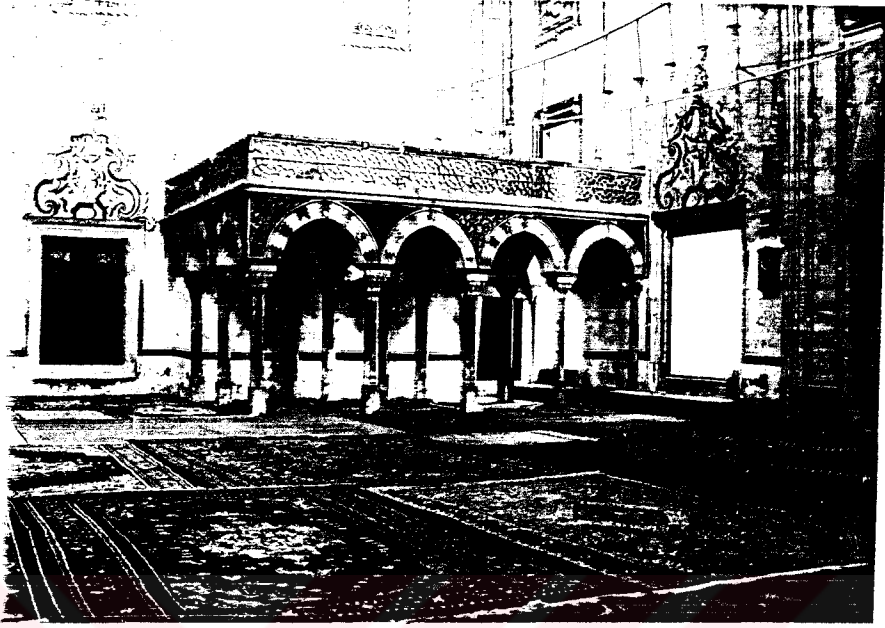
Resim 102- II. Bayezid Camii. Harim kubbe geçiş unsurlarından biri.

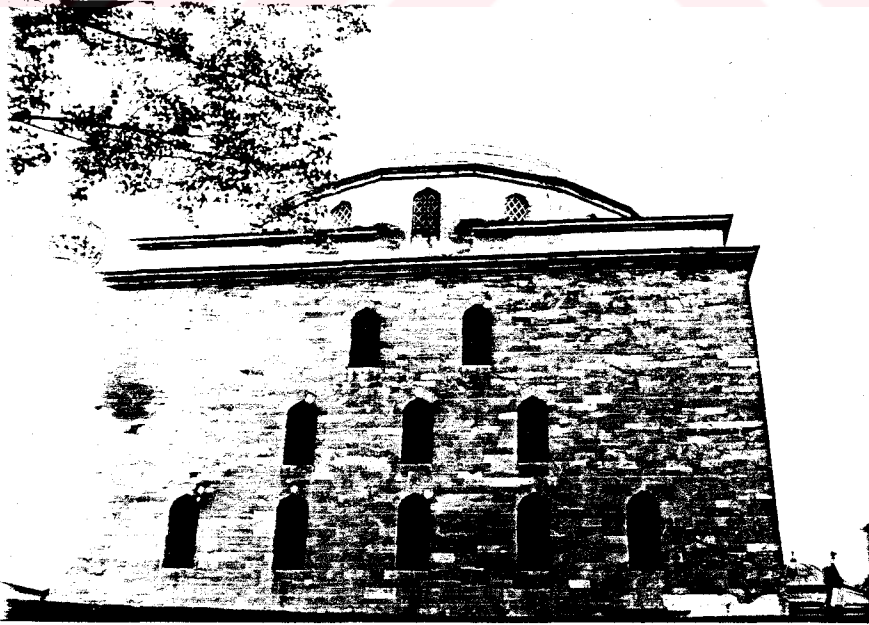
Resim 103- II. Bayezid Camii. Harim güney duvarı.

Resim 104- II. Bayezid Camii. Minber.

Resim 105- II. Bayezid Camii. Hünkar mahfili.

Resim 106- II. Bayezid Camii. Harim güney cephesi (dıştan).

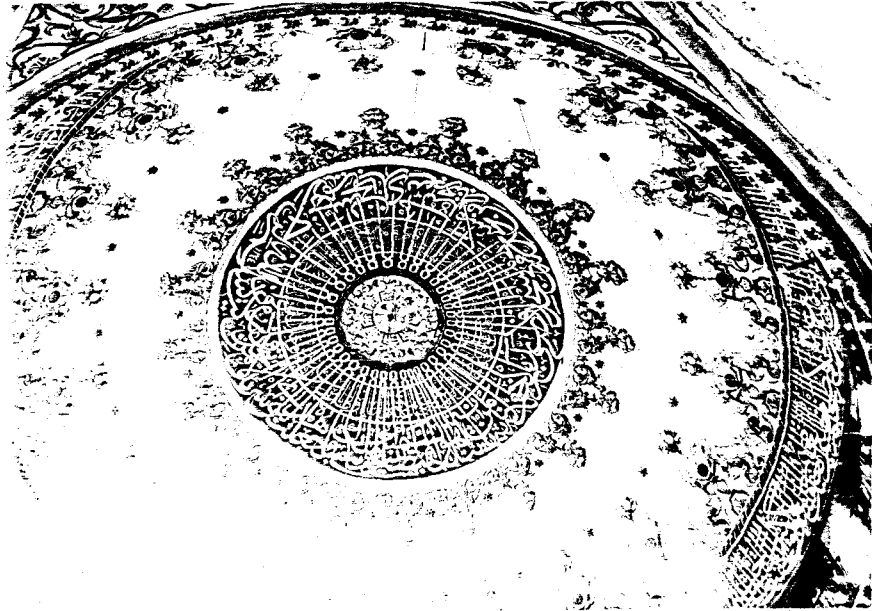
Resim 107- II. Bayezid Camii. Harim güney duvarının doğu ucundaki pencereler.

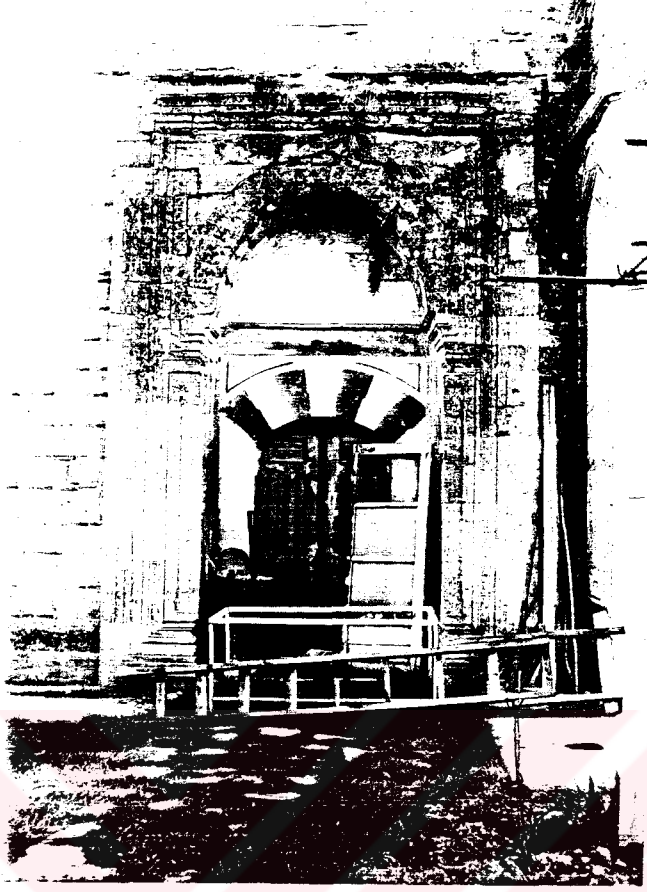
Resim 108- II. Bayezid Camii. Güneybatıdan genel görünüş.

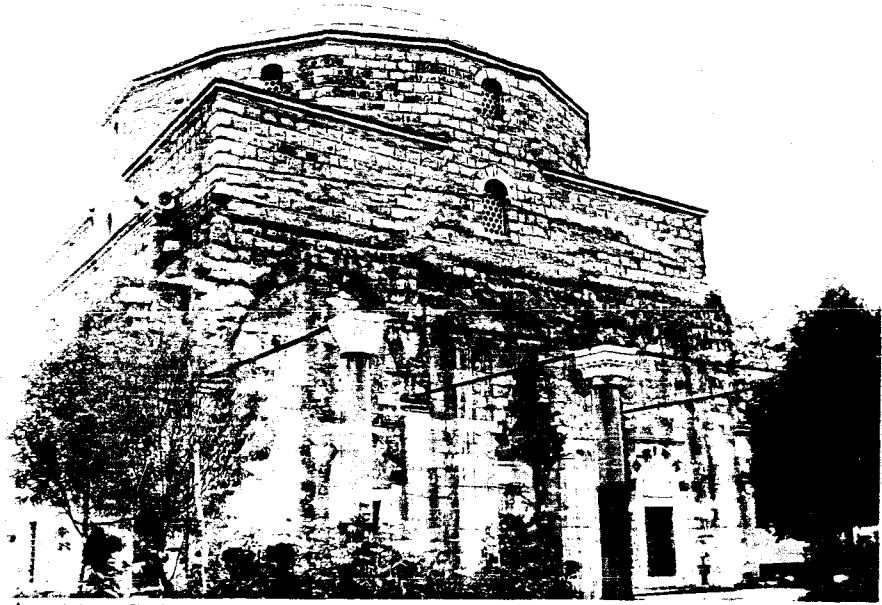
Resim 109- II. Bayezid Camii. Batı tabhanesinin batı cephesi.

Resim 110- II. Bayezid Camii. Harim kubbesinin iç yüzü.

Resim 111- Süleyman Paşa Camii. Harim doğu taçkapısı.

Resim 112- Süleyman Paşa Camii. Kuzey cephesi.

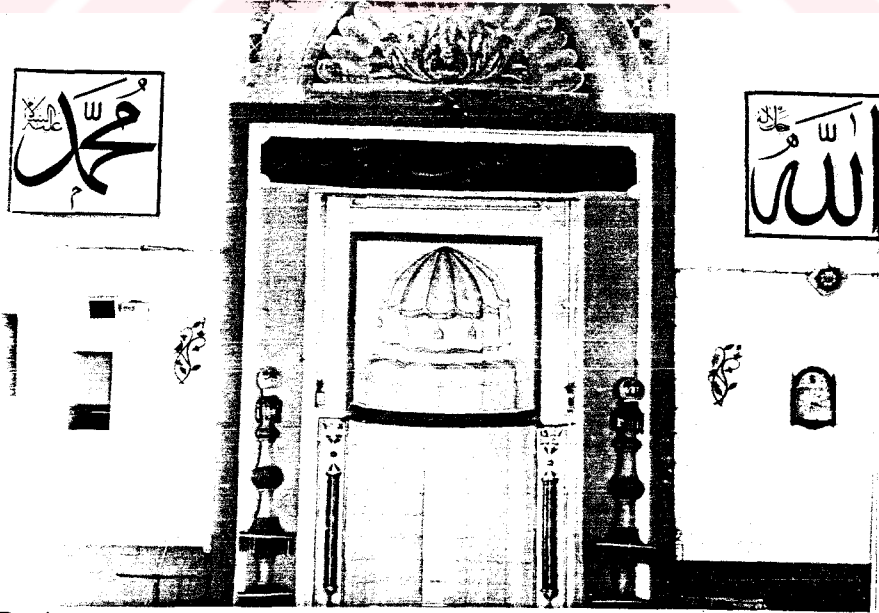
Resim 113- Süleyman Paşa Camii. Minare kürsüsü ve pabucun kuzey yüzleri.

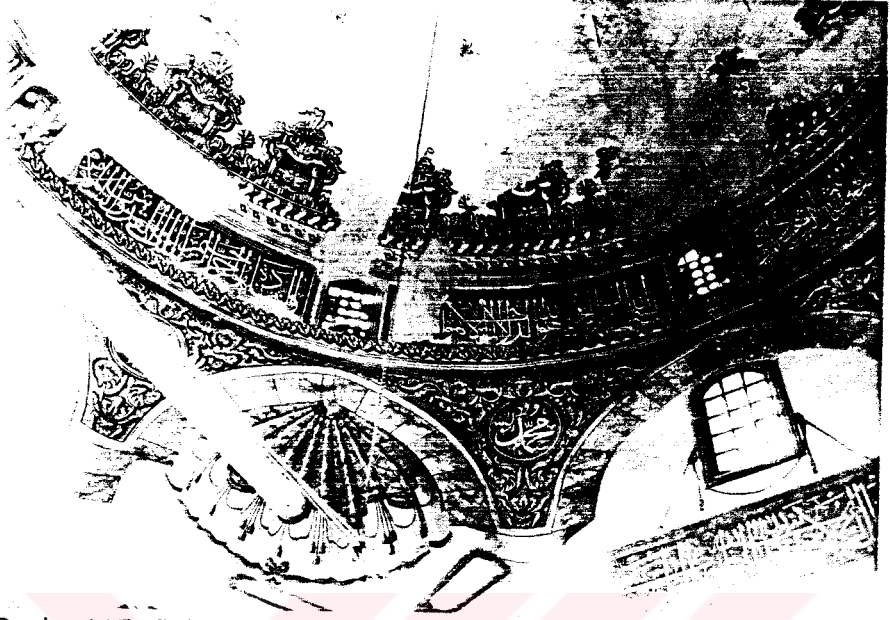
Resim 114- Süleyman Paşa Camii. Harim kuzey taçkapısı.

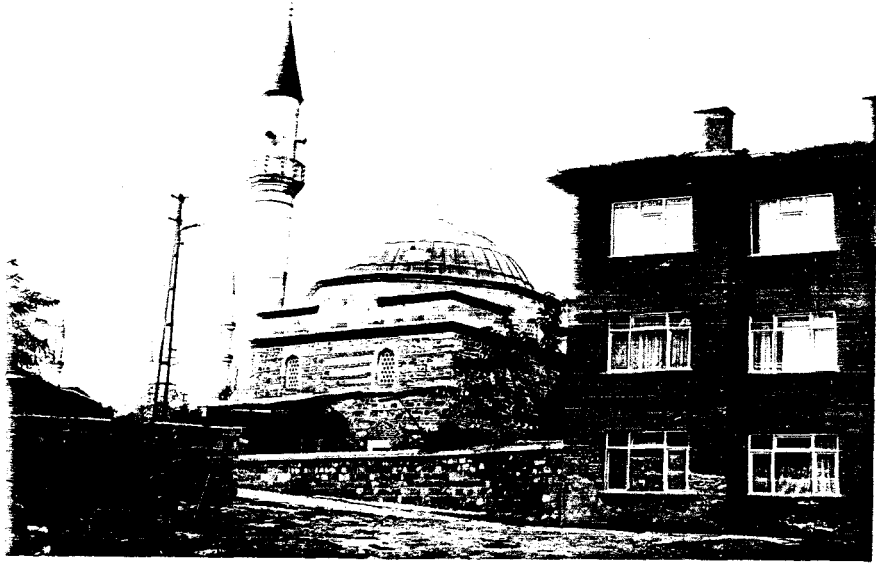
Resim 115- Süleyman Paşa Camii. Harim kubbe geçiş unsurlarından herhangi birisi.

Resim 116- Süleyman Paşa Camii. Mihrap.

Resim 117- Süleyman Paşa Camii. Kubbe eteği ve pandantifler üzerindeki kalem işi süslemelerden bir kısmı.

Resim 118- Gazi Hoca Camii. Kuzeybatıdan genel görünüş.

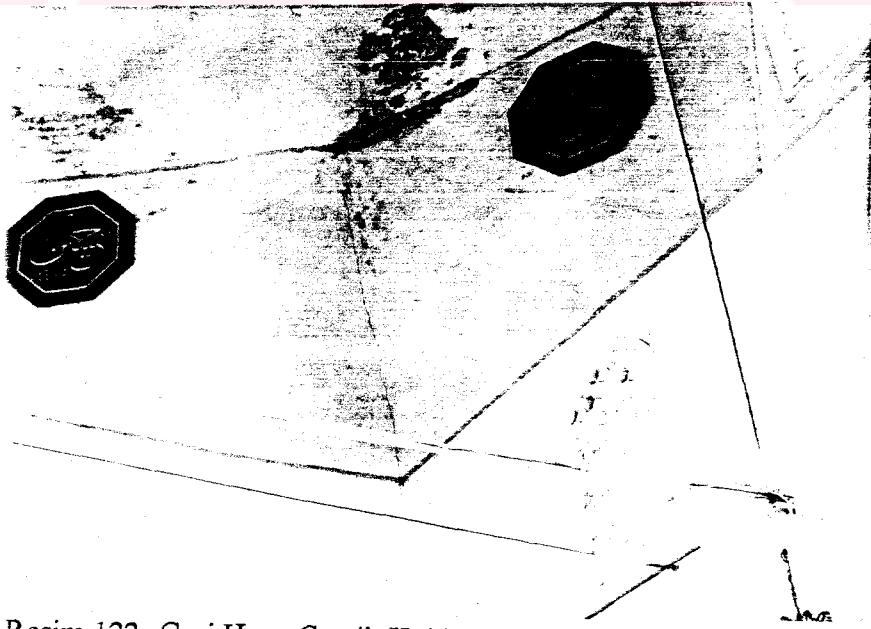
Resim 119- Gazi Hoca Camii. Doğu cephesi.

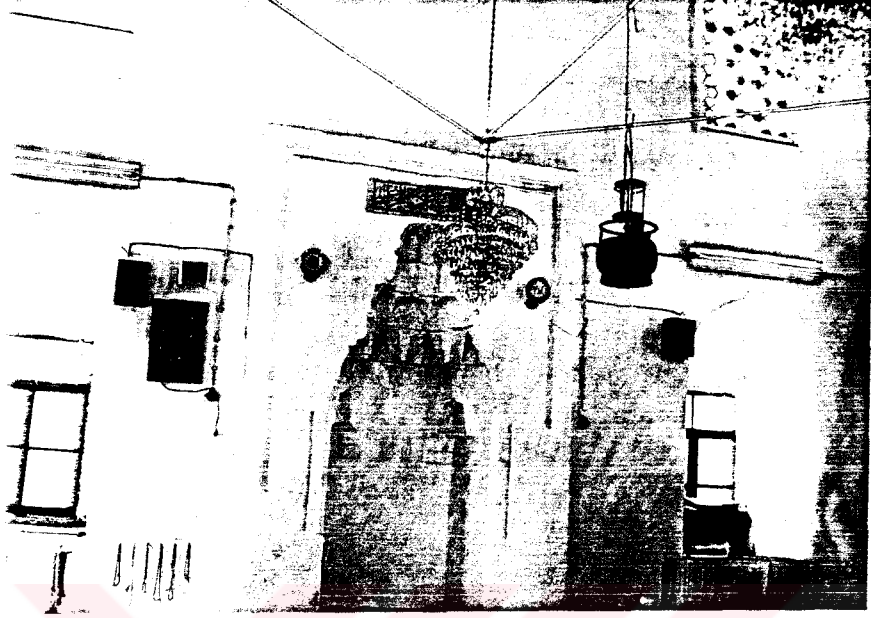
Resim 120- Gazi Hoca Camii. Kuzey cephesi.

Resim 121- Gazi Hoca Camii. Kuzey cephesi üzerinde yer alan dış mihrap.

Resim 122- Gazi Hoca Camii. Kubbe geçiş unsurlarından herhangi birisi.

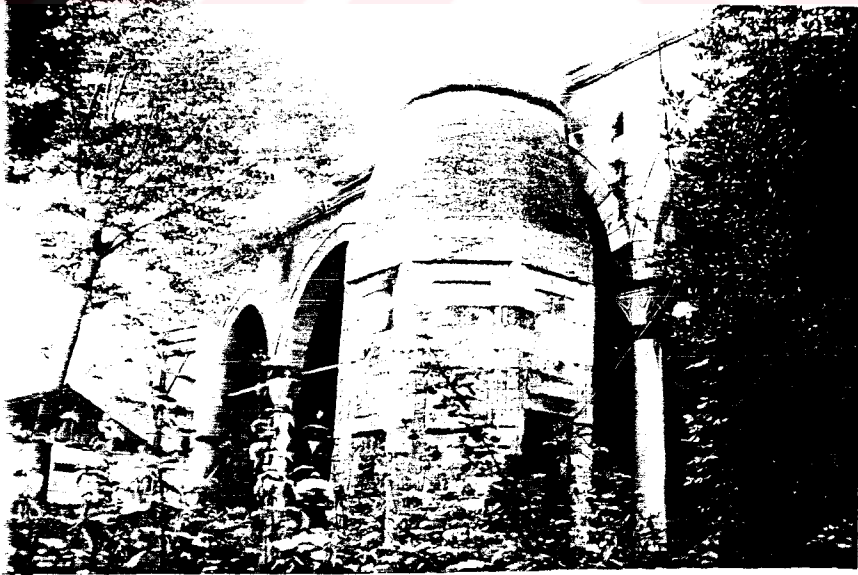
Resim 123- Gazi Hoca Camii. Mihrap.

Resim 124- Lâri Camii. Kuzey revakının içten görünüşü.

Resim 125- Lâri Camii. Güneybatıdan genel görünüş.

Resim 126- Lâri Camii. Minarenin alt kesimi.

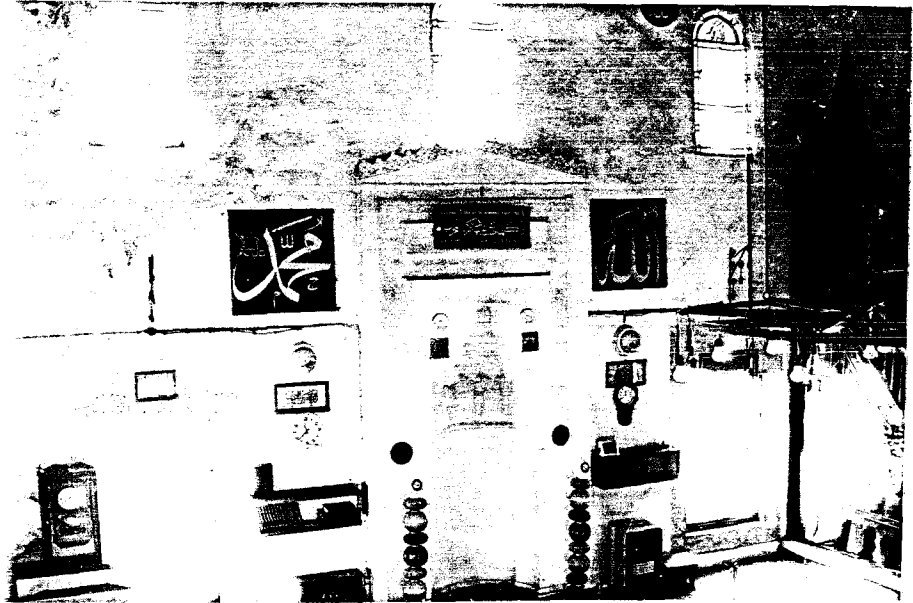
Resim 127- Lâri Camii. Minarenin üst kesimi.

Resim 128- Lâri Camii. Harim taçkapısı.

Resim 129- Lâri Camii. Kubbe geçiş unsurlarından herhangi birisi.

Resim 130- Lâri Camii. Harim güney duvarının içten görünüşü.

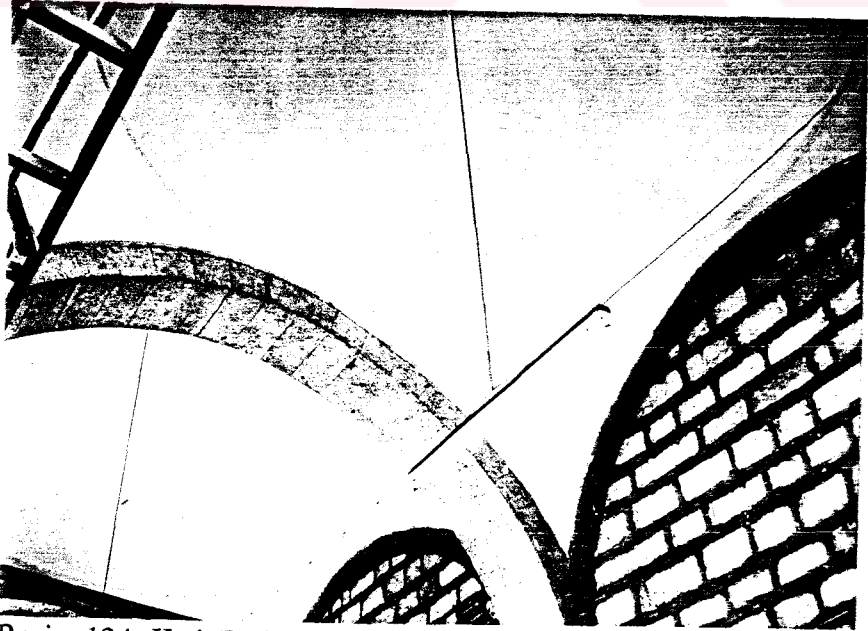
Resim 131- Kadı Bedreddin Camii. Harim kuzey duvarının alt kesimi.

Resim 132- Kadı Bedreddin Camii. Son cemaat yerinin kuzeyden görünüşü.

Resim 133- Kadı Bedreddin Camii. Harim batı cephesinin alt kesimi.

Resim 134- Kadı Bedreddin Camii. Son cemaat yerinin üst örtüsü.

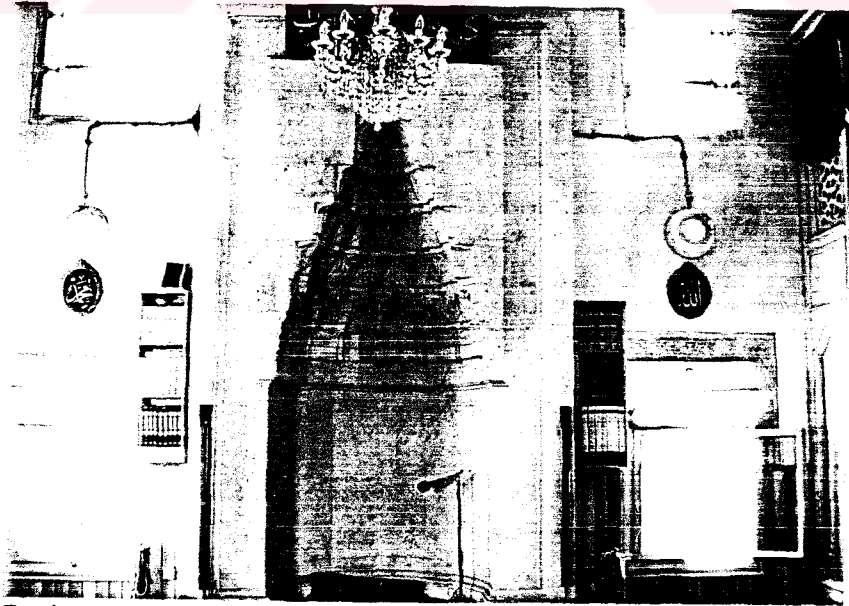
Resim 135- Kadı Bedreddin Camii. Harim kuzey cephesinde yer alan pencere.

Resim 136- Kadı Bedreddin Camii. Harim girişı.

Resim 137- Kadı Bedreddin Camii. Harimin kuzeydoğu köşesindeki geçiş unsuru.

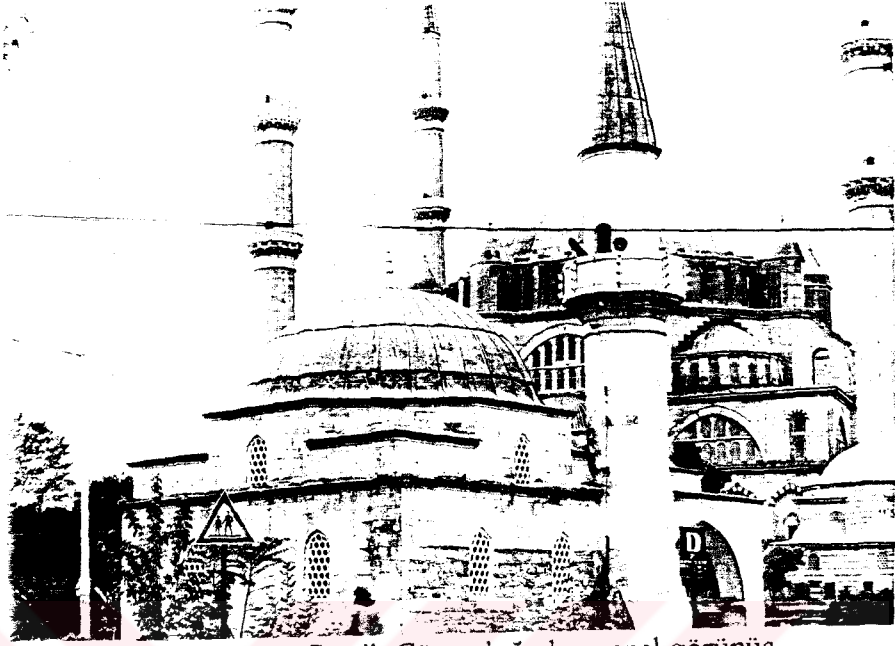
Resim 138- Kadı Bedreddin Camii. Mihrap.

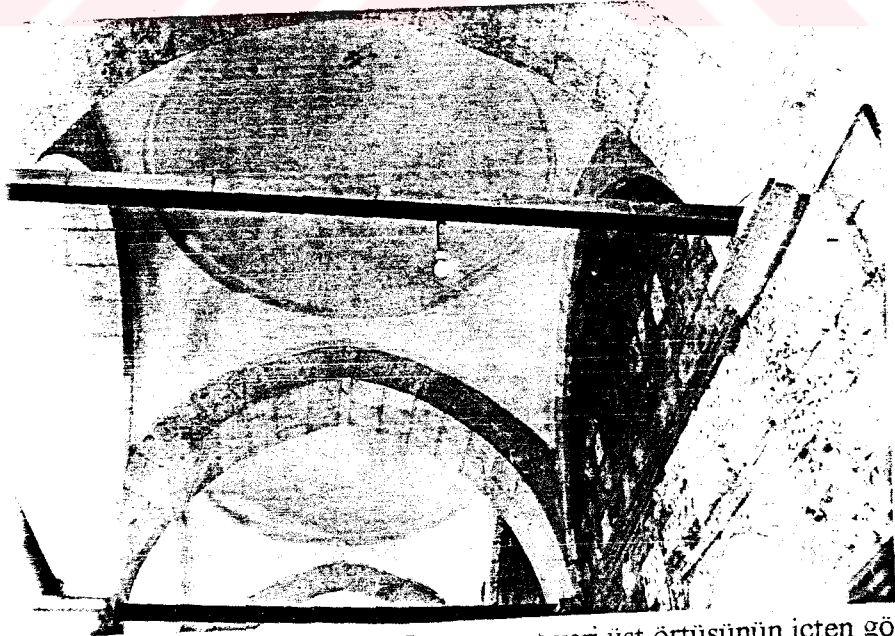
Resim 139- Hızır Ağa Camii. Batıdan genel görünüş.

Resim 140- Hızır Ağa Camii. Doğu cephesi.

Resim 141- Hızır Ağa Camii. Güneydoğudan genel görünüş.

Resim 142- Hızır Ağa Camii. Son cemaat yeri üst örtüsünün içten görünümü.

Resim 143- Hızır Ağa Camii. Harim girişı.

Resim 144- Hızır Ağa Camii. Harim kubbe geçiş unsurlarından herhangi birisi.

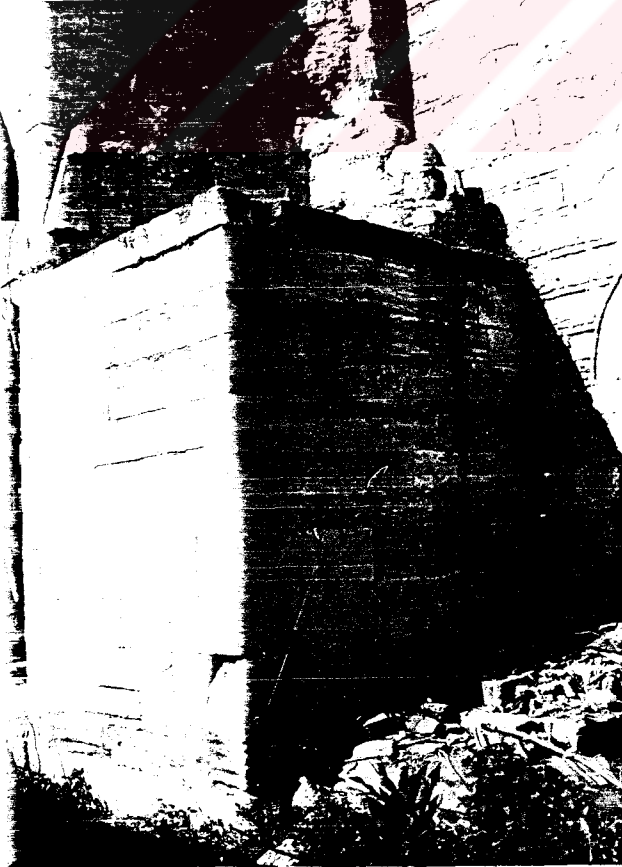
Resim 145- Hızır Ağa Camii. Mihrap.

Resim 146- Süle Çelebi Camii. Avlu kuzey duvarı üzerindeki çeşmenin ön yüzü.

Resim 147- Süle Çelebi Camii. Harim ve minare girişleri.

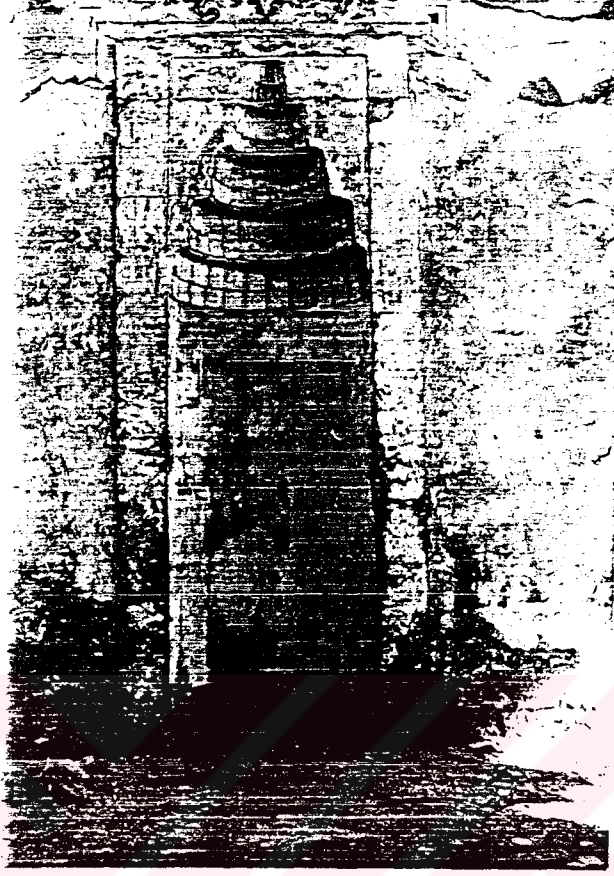
Resim 148- Süle Çelebi Camii. Minare kürsüsü.

Resim 149- Süle Çelebi Camii. Harim kuzey duvarı.

Resim 150- Süle Çelebi Camii. Minare ve son cemaat yerinin bitiştği köşe.

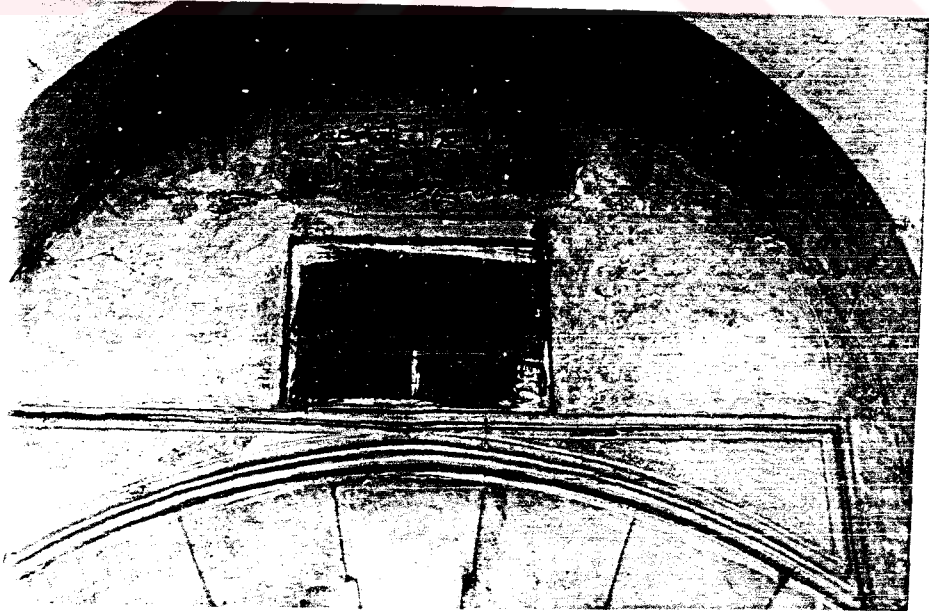
Resim 151- Süle Çelebi Camii. Dış mihrap.

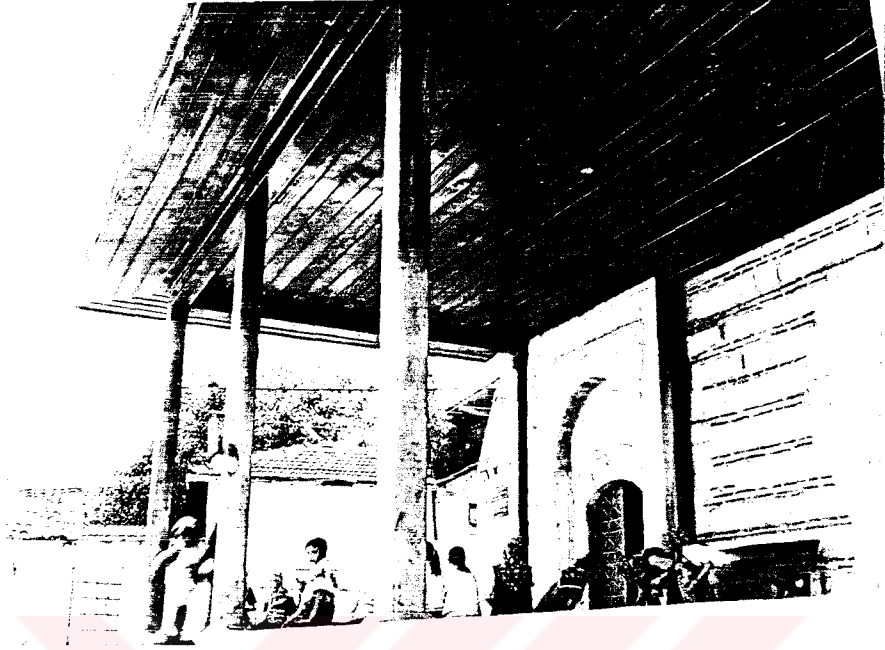
Resim 152- Süle Çelebi Camii. Dış mihrabın üst kesimindeki kalemîşi süsleme.

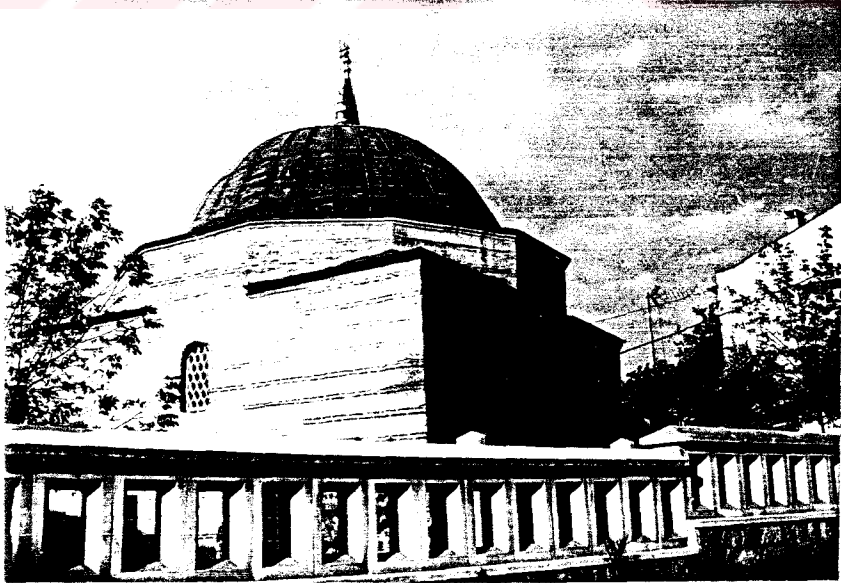
Resim 153- Süle Çelebi Camii. Son cemaat yerinin doğu pandantifi.

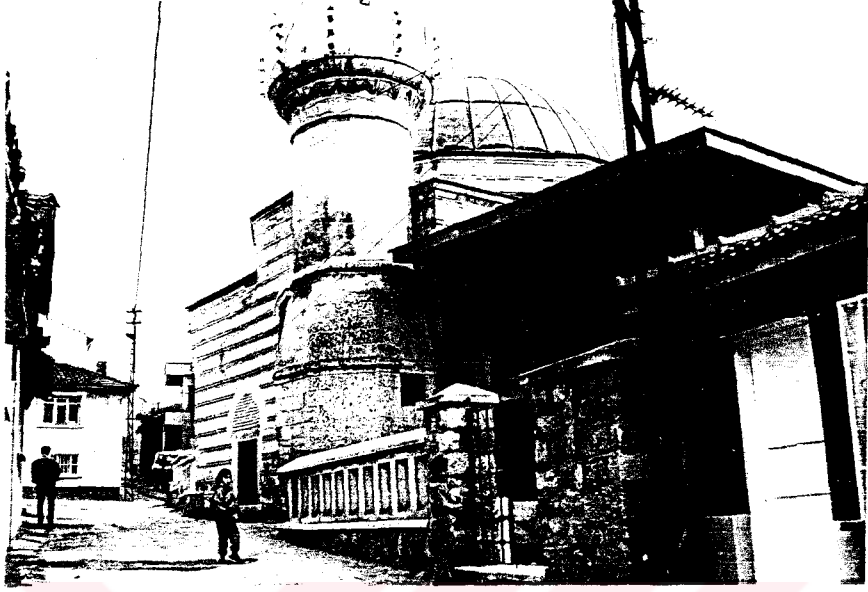
Resim 154- Süle Çelebi Camii. Giriş aralığı üzerindeki inşa ve onarım kitabeleri.

Resim 155- Yahya Bey Camii. Son cemaat yerinin doğu kesimi.

Resim 156- Yahya Bey Camii. Güneybatıdan genel görünüş.

Resim 157- Yahya Bey Camii. Kuzeydoğudan genel görünüş.

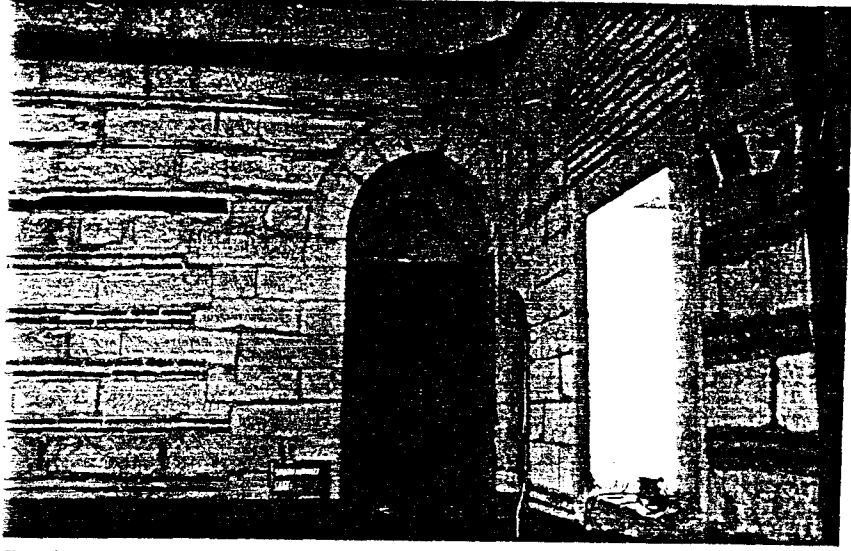
Resim 158- Yahya Bey Camii. Güney cephesi.

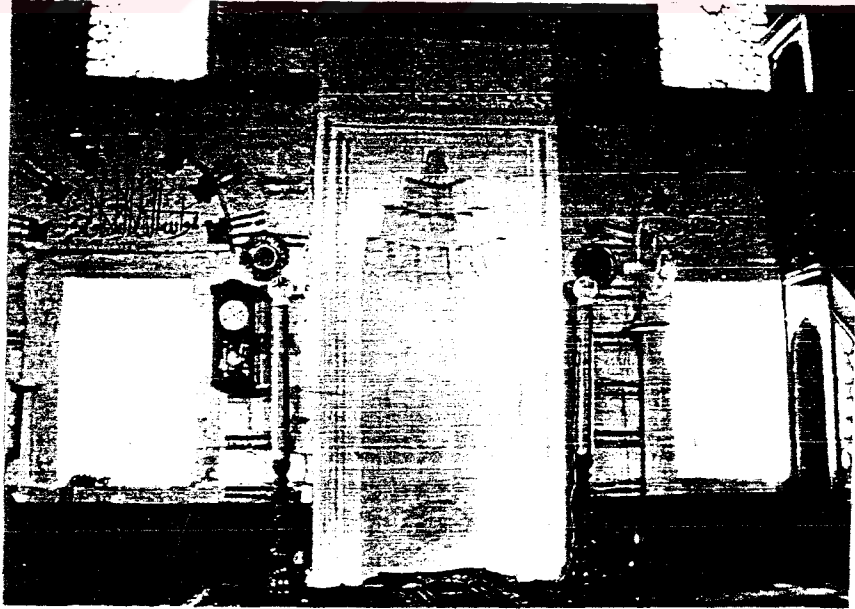
Resim 159- Yahya Bey Camii. Harim kuzey cephesinde yer alan pencere.

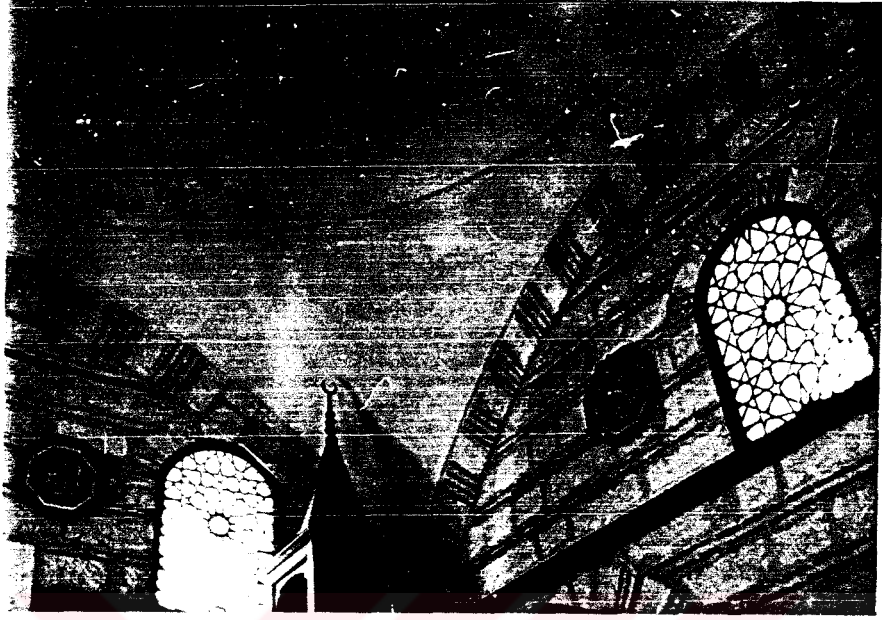
Resim 160- Yahya Bey Camii. Harim girişı.

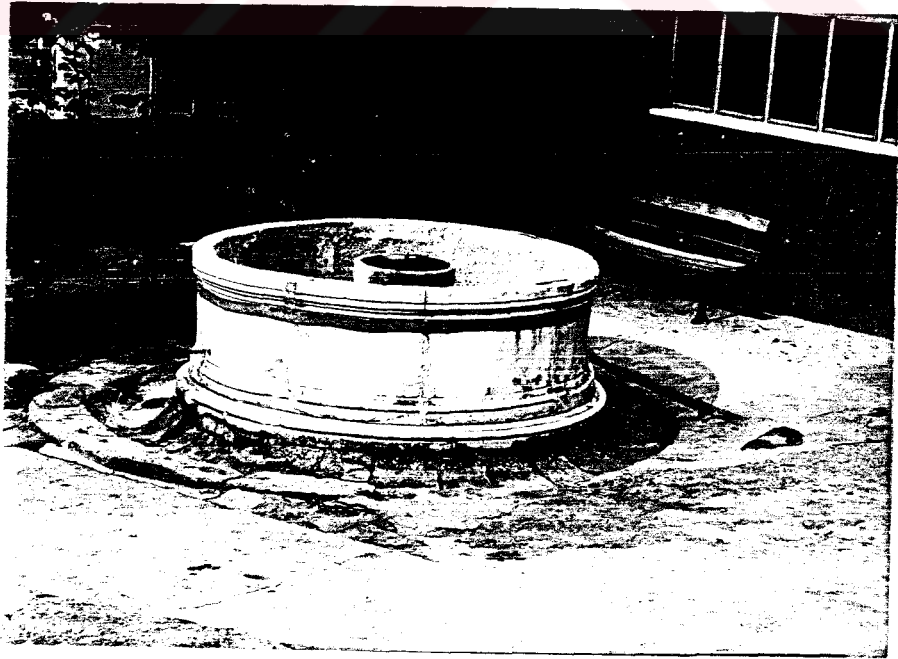
Resim 161- Yahya Bey Camii. Harim girişinin içten görünüşü.

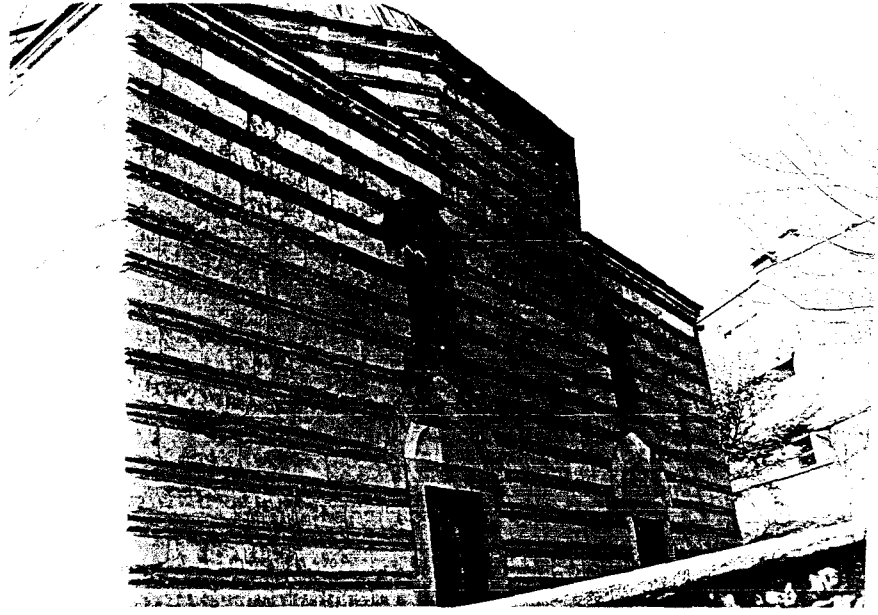
Resim 162- Yahya Bey Camii. Mihrap.

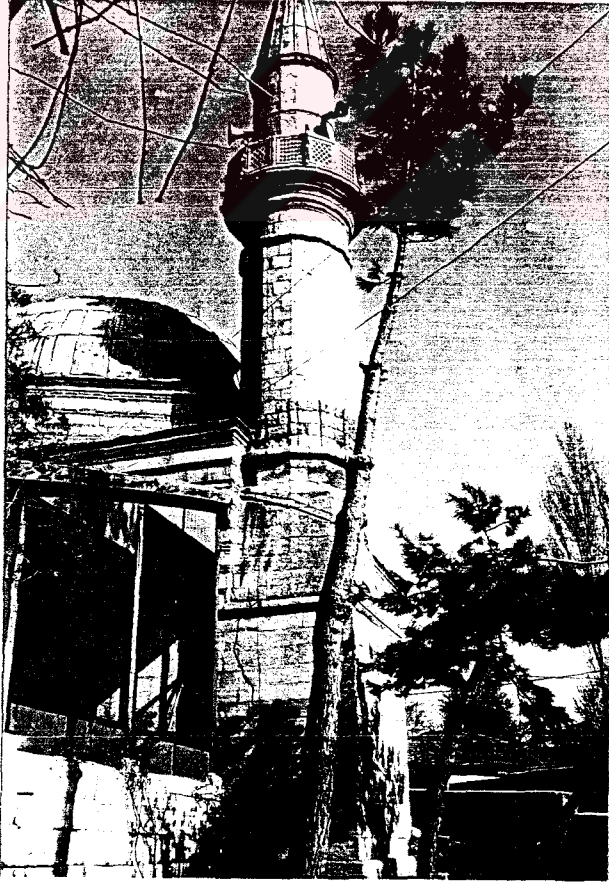
Resim 163- Yahya Bey Camii. Harimin güneybatı köşesindeki geçiş unsuru.

Resim 164- Şeyh Çelebi Camii. Şadırvan.

Resim 165- Şeyh Çelebi Camii. Güney cephesi.

Resim 166- Şeyh Çelebi Camii. Minare.

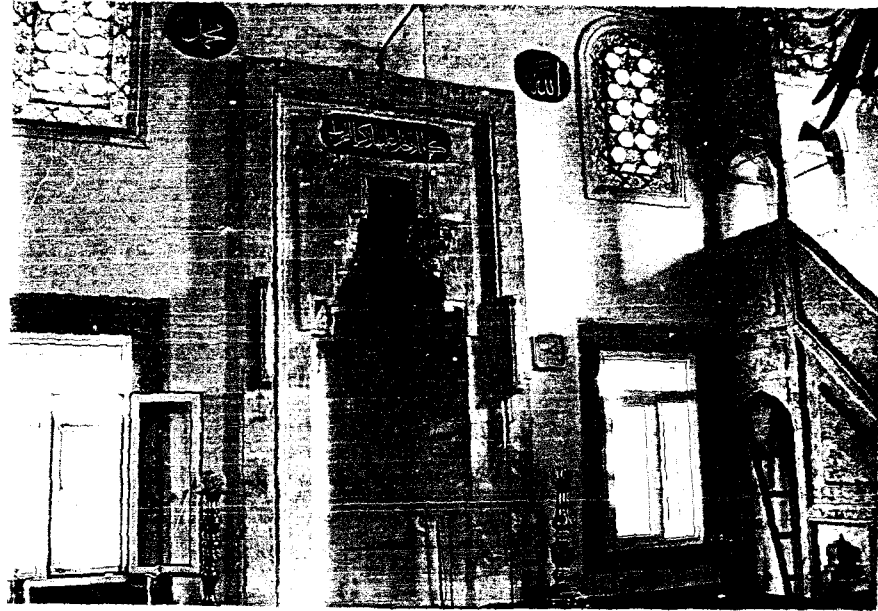
Resim 167- Şeyh Çelebi Camii. Batı cephesinin kuzey kesimi ve minare.

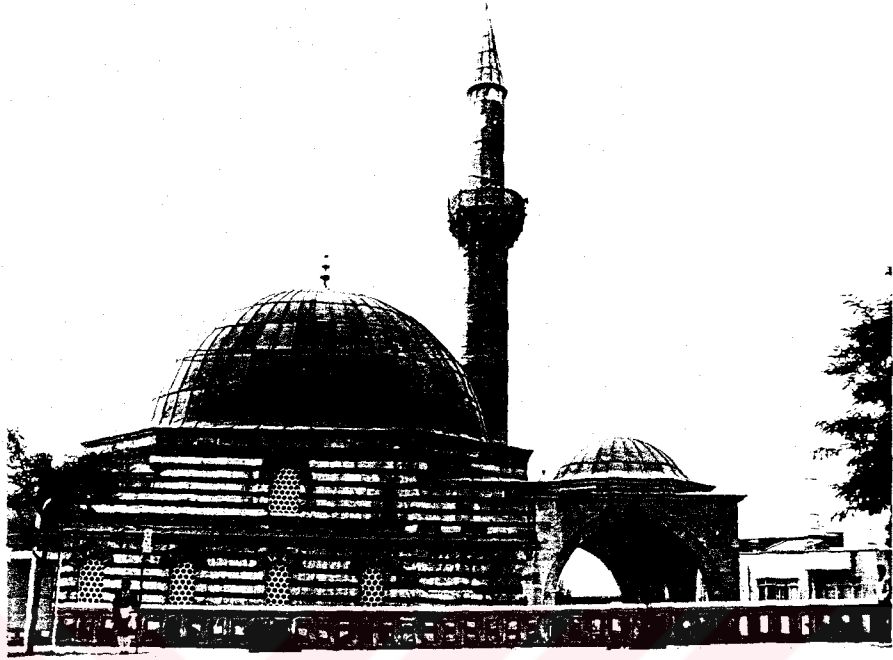
Resim 168- Şeyh Çelebi Camii. Harim girişi.

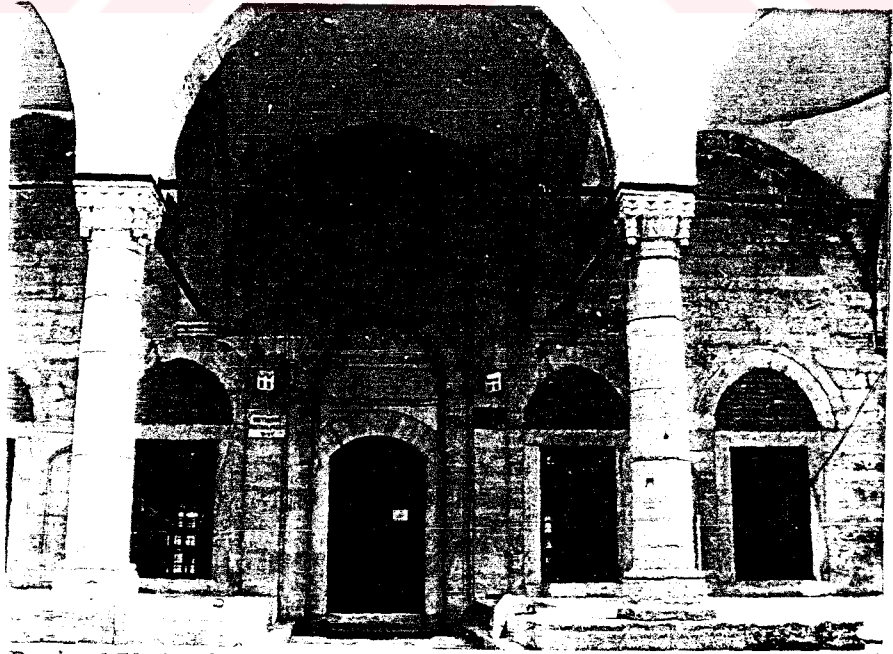
Resim 169- Şeyh Çelebi Camii. Harimin kuzeydoğu köşesindeki geçiş unsuru.

Resim 170- Şeyh Çelebi Camii. Mihrap.

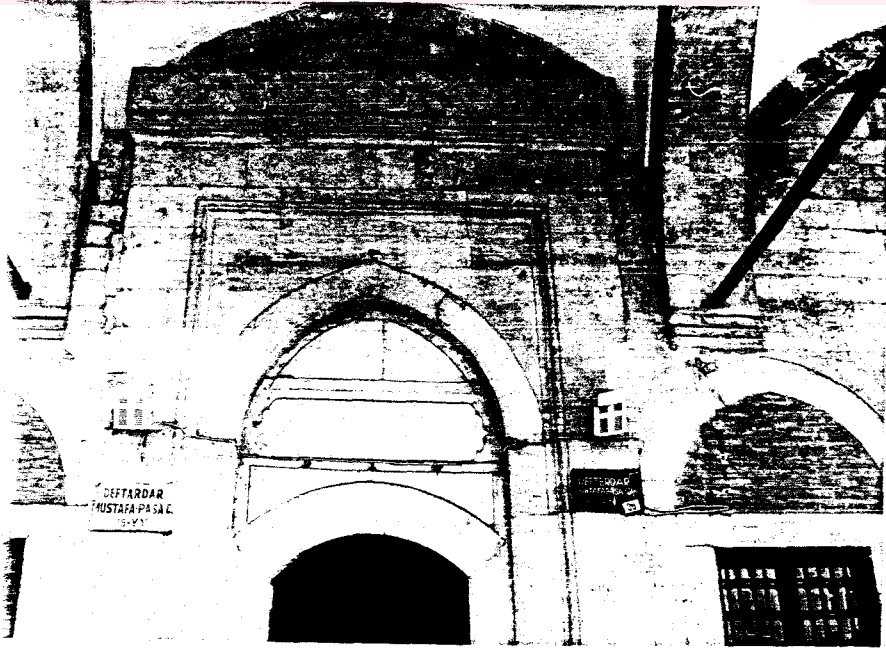
Resim 171- Deftardar Mustafa Paşa Camii. Doğudan genel görünüş.

Resim 172- Deftardar Mustafa Paşa Camii. Kuzey cephesinin alt kesimi.

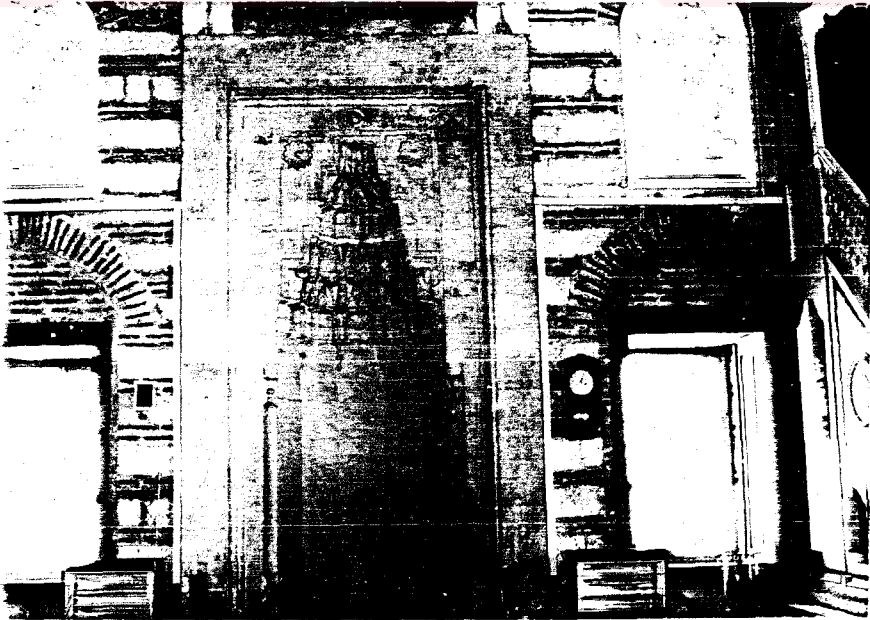
Resim 173- Deftardar Mustafa Paşa Camii. Minarenin alt kesimi.

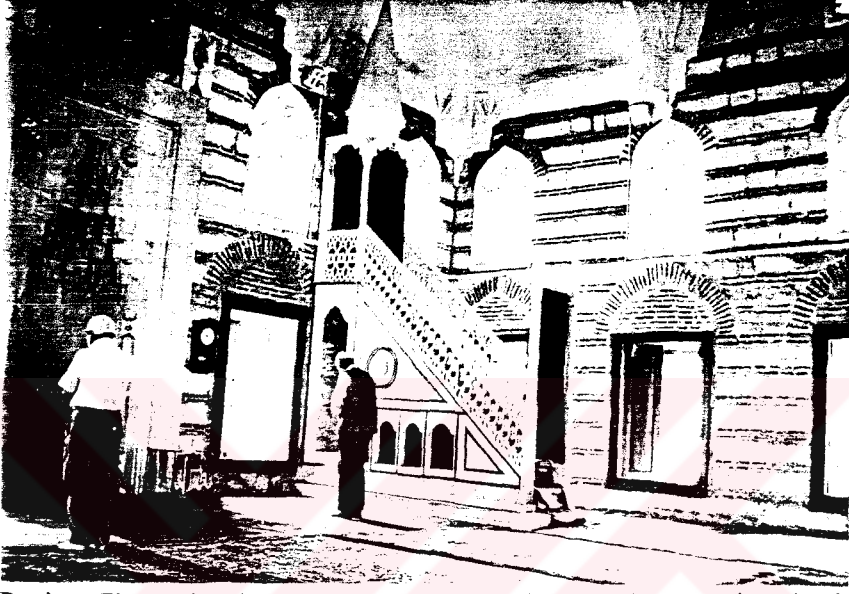
Resim 174- Deftardar Mustafa Paşa Camii. Harim girişinin üst kesimi.

Resim 175- Deftardar Mustafa Paşa Camii. Harimin güneydoğu köşesindeki tromp.

Resim 176- Deftardar Mustafa Paşa Camii. Mihrap.

Resim 177- Defterdar Mustafa Paşa Camii. Harimin güneybatı kesimi.

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN
Soyadı: **BAYRAKAL**
Adı: **SEDAT**

Merkezimizce Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI
Türkçe: **EDİRNE'DEKİ TEK KUBBELİ CAMİLER**

Yabancı Dil: **THE SINGLE DOMED MOSQUES IN EDİRNE**

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Doçentlik ☐ Tıpta Uzmanlık ☐ Sanatta Yeterlilik ☐

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ:

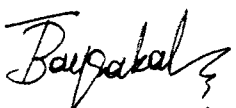
Üniversite: **EGE ÜNİVERSİTESİ**
Fakülte:
Enstitü: **SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
Diğer Kuruluşlar:
Tarih:

TEZ YAYINLANMIŞSA:

Yayınlayan:
Basım Yeri:
Basım Tarihi:
ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN:

Soyadı, Adı: **ÜNAL, RAHMİ HÜSEYİN**
Ünvanı: **PROF. DR.**

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI: 135 sayfa 177 resim
TEZİN KONUSU (KONULARI): Edirne’de yer alan tek kubbeli camilerin plan ve süsleme özellikleri açısından değerlendirilmesi.	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER: 1- Edirne 2- Mimari 3- Cami 4- Kubbe 5- <u>Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız:</u>	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus’ları kullanınız) 1- Edirne 2- Architecture 3- Mosque 4- Dome 5- <u>Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız:</u>	
1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum..... 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir..... 3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir..... <u>Yazarın imzası</u> <u>Tarih</u> 24.08.1998 ☒ ☒ ☒ ☐	

TÜRKÇE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük):
(TÜBİTAK/TURDOK'un Abstrakt Hazırlama Kılavuzunu kullanınız)

Bu çalışmada, Edirne kentinde yer alan 22 tek kubbeli cami, plan ve süsleme özelliklerine dayanılarak tanıtılmağa çalışılmıştır. Edirne'deki tek kubbeli camiler, 15-16. yüzyıllara tarihlenmektedir. Genellikle küçük boyutlu olan bu camilerin en anıtsal örneği, *II. Bayezid Camii*'dir (1487-1488).

Kent, biri 1751 yılında, diğeri 1953 yılında meydana gelen iki depremde, önemli ölçüde hasar görmüştür. Özellikle 1751 depreminde, kentteki minarelerin büyük bir bölümünün kürsüden yukarısı yıkılmış ve sonraki dönemlerde onarılmıştır.

İncelenen camilerden çoğu bezemesizdir. *Şah Melek Camii* (1429), *Ayşe Kadın Camii* (1468) ve *Sitti Sultan Camii* (1484) bezemeye sahip önemli örneklerdendir.

Genellikle taş malzemeyle inşa edilmiş olan camilerden bazılarında, destekleri ve tavanı ahşap, bazılarında metal malzemeli son cemaat yerleri vardır.

Selçuk Hatun Camii'nin (1455-1456) minare gövdesinde, Edirne'deki bazı örneklerde de olduğu gibi, taş ve tuğladan oluşan almasıık örgü, Anadolu camilerinde pek rastlanan bir uygulama değildir.

Camilerden çoğu, dört duvarla çevrili bir avlu içindedir. Örneklerden bazılarının avlusunda, küçük birer hazire bulunmaktadır. *Darülhadis Camii* (1435), *II. Bayezid Camii* ve *Şeyh Çelebi Camii*'nin (16.yy. ortası) avlularında birer şadırvan mevcuttur.

İNGİLİZCE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük):

In this study, 22 single domed mosque in Edirne has been introduced according to their plan and decoration. The single domed mosques in Edirne were constructed between 15th. 16th. centuries. In generally, they were constructed small scaled in Edirne. The most monumental domed mosque is *Bayezid II. Mosque* (1487-88).

The city was destroyed considerably by two earthquakes in 1751 and 1953. Especially the major part of the minarets in the town were torn down and were repaired later.

Most of the mosques studied have no decoration. *Şah Melek Mosque* (1429), *Ayşe Kadın Mosque* (1468) and *Sitti Sultan Mosque* (1484) are the important examples with decoration.

Some of the mosques which were of stone has portico of wooden pillars and roof or of metal. Alternative masonry seen on the minaret of *Selçuk Hatun Mosque* (1455-56) and on some other minarets in Edirne, is not a common feature seen in Anatolian mosques.

Most of the mosques are within a courtyard surrounded by walls on each side. In the courtyard of some examples, there is a small graveyard. In the courtyard of *Darülhadis Mosque* (1435), *II. Bayezid Mosque* and *Şeyh Çelebi Mosque* (in the middle of 16th century) there is a fountain.

ÖZGEÇMİŞ

17.08.1969 tarihinde Bursa’da doğdum. 1982 yılında ilkokulu, 1985 yılında ortaokulu, 1988 yılında ise liseyi bitirdim. 1988’de, “Torman Ltd. Şti”nde çalıştım. 1990 yılında, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nü kazandım. 1992 ve 1993 yıllarında, Prof.Dr. Rahmi Hüseyin Ünal’ın başkanlığında “İncir Hanı”; 1994 yılında, Öğr.Gör. Aydoğan Demir’in başkanlığında “Çeşme Mezarlığı Kazısı”; 1995-1998 yılları arasında ise Prof.Dr. Rahmi Hüseyin Ünal’ın başkanlığında, “Beçin Kazıları”na katıldım. 1995 yılında üniversiteyi bitirdim. Aynı yıl, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nde, Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı yüksek lisans programını kazandım. Aynı bölümde, 1996 yılından beri Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktayım.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ